

M I N I S T E R U L D E I N T E R N E

TIBERIU BOGDAN

IOAN SÂNTEA

RODICA DRĂGAN-CORNIANU

COMPORTAMENTUL UMAN ÎN PROCESUL JUDICIAR

2505949

D 008712, Vol. 1P47

D 8712 /
vol part 47

SERVICIUL EDITORIAL ȘI CINEMATOGRAFIC
București — 1983

M I N I S T E R U L D E I N T E R N E

Prof. univ. dr. TIBERIU BOGDAN

Col. IOAN SÂNTEA

Prof. RODICA DRĂGAN-CORNIANU

COMPORTAMENTUL UMAN ÎN PROCESUL JUDICIAR

*Pentru uzul cadrelor
Ministerului de Interne*

SERVICIUL EDITORIAL ȘI CINEMATOGRAFIC
București - 1983

PREFAȚĂ

În alcătuirea prezentei lucrări, autorii au ținut seama de indicațiile secretarului general al partidului, comandantul suprem al forțelor armate, tovarășul Nicolae Ceaușescu, potrivit cărora: „Munca de securitate și miliție, munca în domeniul criminalității trebuie să se bazeze pe o concepție clară, științifică, pe o însușire temeinică a cunoștințelor de specialitate”¹.

Acționând în acest spirit, autorii au cules un material teoretic și practic deosebit de valoros, care vizează activitatea de prevenire și combatere a infracționismului, evidențind cu argumente științifice cauzalitatea comportamentului deviant, relațiile cuplului penal (infractor-victimă), „dialogul” din camera de audiere etc.

Intitulind volumul: Comportamentul uman în procesul judiciar, autorii au avut în vedere o abordare transdisciplinară a problematicei, referindu-se, pe cât era posibil, la toate științele comportamentale, încălcând, adesea, cu bună știință,

„frontierele academice” care despart disciplinele înrudite. De la tipicul cel clasic s-au îndepărtat și în modul de succesiune a capitolelor teoretice, redactate de prof. univ. dr. Tiberiu Bogdan, urmărind mai degrabă „logica” procesului judiciar, decît modelele manualelor clasice. În abordarea noțiunilor de bază s-a procedat după maniera concentrică, în sensul că unele concepte introduse încă de la început (acțiune, acțiune deviantă, personalitate etc.) revin mereu în alte contexte, adîncindu-le conținutul. Nici ponderea unor probleme nu a fost dată după canoanele clasice, astfel încît nu s-a introdus un capitol aparte consacrat proceselor gîndirii, ci s-au făcut referiri la acest proces în cadrul tratării problemelor de personalitate și de psihologie a mărturiilor.

Autorii au socotit că principala lor sarcină a fost să sprijine cadrele care, pe tot parcursul activității lor, se confruntă cu comportamente umane din a căror analiză competentă trebuie, pornind de la principiul prezumției de nevinovăție, să stabilească prin probe indubitabile vinovăția ori nevinovăția persoane-

¹ Nicolae Ceaușescu: România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate, vol. 13, Ed. politică, București, 1976, pag. 666.

lor care fac obiectul investigațiilor și cercetărilor. Din acest motiv, în lucrare sînt prezente și o seamă de cazuri rezolvate de organele noastre, privite retroactiv și în spirit critic, cît și unele teme de aplicații practice prin a căror rezolvare se urmărește adîncirea înțelegerii operative a imensei palete de manifestări ale comportamentului uman. Cazuistica dată, ca și temele practice au fost strinse și elaborate cu atenție și competență de colonelul Ioan Sîntea.

Urmărind deci, în principal, slujirea practicii, autorii au adăugat la text ilustrații funcționale, un glosar și un îndreptar demonstrativ de teste, selectate și redactate cu multă atenție de prof. Rodica Drăgan-Cornianu.

Lucrarea fiind rodul unei experiențe pedagogice și practici mai înde-

lungate, autorii pun la dispoziția tuturor cadrelor, atît a practicienilor aflați permanent în lupta aspră, dar nobilă pentru apărarea cuceririlor revoluționare ale poporului, a proprietății socialiste și personale a cetățenilor, a ordinii și liniștii publice, cît și a celor din unitățile de învățămînt care pregătesc viitoarele cadre, un bogat material de cunoaștere a comportamentului uman, nu numai în procesul judiciar, ci și în etapa preinfracțională și postinfracțională, latură importantă în organizarea și desfășurarea unei activități eficiente de prevenire a faptelor antisociale.

General-maior OCTAVIAN POP

...la începutul...

...la începutul...

CAPITOLUL I

NOȚIUNI INTRODUCTIVE

Ce este psihologia ?

În acțiunea de prevenire și de combatere a fenomenului infracțional, cunoștințele psihologice constituie o armă de mare eficiență. Nu este nevoie de nici o demonstrație pentru a înțelege că psihologia, care în limbajul curent înseamnă „cunoașterea oamenilor“, este indispensabilă în toate fazele înlăturării justiției, cît și în profilaxia faptelor antisociale.

Cînd ne referim la psihologie avem în vedere nu psihologia „cotidiană“, bazată pe bunul simț (psihologia empirică), ci acea disciplină științifică ce rezultă din acumularea sistematică a faptelor, care tinde să stabilească anumite regularități sau chiar legități, după care se produc faptele psihice, ca adevăruri generale ce pot fi verificate atît în condiții de laborator, cît și în viața de toate zilele.

În sensul cel mai larg noi definim psihologia ca studiul științific al activității omului, al regularităților și particularităților comportamentului

său, fie că acest comportament este unul deschis (transparent, vizibil), fie că este ascuns (opac). Prin această definiție am așezat psihologia în familia științelor comportamentale (alături de istorie, economie politică, sociologie etc.). În timp ce celelalte științe comportamentale se interesează cu deosebire de rezultatele acțiunilor umane, psihologia are în vedere omul (dar și ființele infraumane, căci există și zoopsihologie), urmărește cum acesta se manifestă și acționează în mediul său fizic, însă mai ales social, urmărește modul în care omul reflectă acest mediu, cum se vede pe sine în raport cu mediul (Yv. Castellan, 1969).

În sens mai restrîns, putem defini psihologia ca știința care își propune să descrie și să explice în mod verificabil activitatea ființelor vii, adică comportamentul lor (M. Reuchlin, 1977).

Scopul general al studierii fenomenelor psihice este înțelegerea, predicția, postdicția și controlul acțiunilor, comportamentelor umane. Aceasta înseamnă : a sesiza sensul,

a pătrunde, a vedea clar comportamentul uman (înțelegere); posibilitatea de a prevedea cu probabilitate rezonabilă comportamentul unui individ (predicție); capacitatea de a reconstrui — a posteriori — comportamente și acțiuni din urme fragmentare (postdicție); în fine, stăpânirea și influențarea propriului comportament, inclusiv a comportamentului celor din jur (capacitate de control).

De la început putem stabili că, în munca sa, ofițerul de miliție de cele mai multe ori trebuie să facă *postdicții*, adică, pornind de la datele care îi stau la dispoziție — urme, dovezi —, el este pus în situația de a reconstitui cât mai exact secvența faptelor petrecute și de a realiza legarea acestora de persoana făptașilor posibili, de a cunoaște viața anterioară, preinfracțională a cuplului infractor-victimă.

Ființa umană considerată ca sistem

Psihologia consideră omul ca o ființă prin excelență activă, în permanentă interacțiune cu mediul înconjurător, cu mediul fizic și cel social. Interacțiunea individului cu mediul social este o caracteristică notabilă a omului.

Punând în centrul atenției noastre pe om ca un întreg, vom constata că ne aflăm în fața unei ființe de extremă complexitate, care nu numai că e capabilă să reacționeze foarte nuanțat față de stimulările mediului, ci, în același timp, posedă toate proprietățile unui sistem care se autoreglează. Dacă definim sistemul ca fiind „un ansamblu de elemente și relații astfel structurate încât orice schimbare a unui element sau a unei relații aduce după sine schimbarea

comportamentului¹ întregului sistem”, ne dăm seama numaidecât că putem privi omul ca un sistem având toate proprietățile acestuia. Spre exemplificare, recurgem la un model propus de J. F. Shouten, (fig. 1) care reprezintă și „sistemul om” cu principalele sale subsisteme: *subsistemul metabolic* — energetic, cel *informațional* și cel *acțional* (reactiv-executiv). În timp ce subsistemele metabolic și informațional absorb din mediu hrană, aer, informații, subsistemul acțional (reactiv-executiv) acționează asupra mediului. Cele trei subsisteme — sau niveluri — sînt interconectate și existența fiecăruia presupune buna funcționare a celorlalte. Astfel, subsistemul metabolic-energetic (cuprinzînd aparatul digestiv, respirator etc.) asigură baza energetică a activității subsistemului informațional, permițînd receptarea, prelucrarea informațiilor (de către sistemul nervos central), precum și luarea de decizii ce se transmit subsistemului executiv-efector. Dar tot subsistemul energetic asigură și posibilitatea de declanșare și funcționare a subsistemului acțional-efector (oase, mușchi).

Ca la orice sistem, și la „sistemul om” acționează *principiul ierarhic dintre elemente și subsisteme*. Aceasta înseamnă că, de pildă, subsistemul reactiv-acțional este subordonat subsistemului informațional. În momentul în care acest principiu ierarhic nu funcționează — indiferent din ce motiv —, acțiunea sistemului scapă de sub controlul cerebral și apar dereglări sau disfuncții.

¹ Intrucit prezentul manual urmărește cu deosebire scopuri practice, renunțăm la distincțiile de natură academică ce se fac între termenii de „acțiune”, „comportament” și „conduită”, așa cum, de altfel, procedează H. C. Warren (1934), M. și Françoise Gauguelin (1971) etc. și, în consecință, le vom folosi conform cerințelor limbii uzuale.

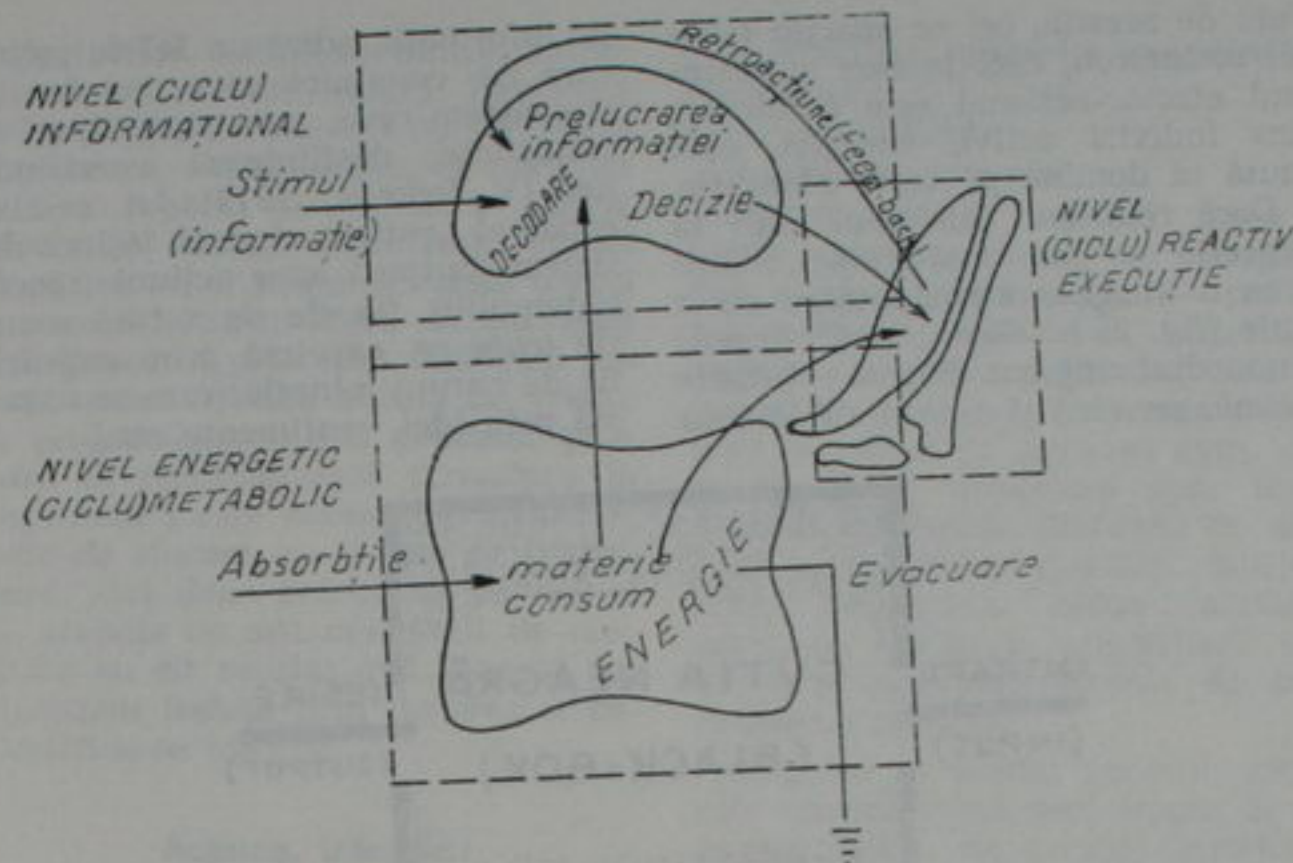

Fig. 1 — Modelul echivalent al unui organism (animal sau uman), al unor simbioze de organisme sau al unor organizații sociale.

Sistemul din figură este explicativ și pentru „sistemul om” cu principalele sale subsisteme sau niveluri: *subsistemul metabolic*, *subsistemul informațional* și *subsistemul acțional* (reactiv-executiv). Subsistemele metabolic și informațional absorb din mediu: hrană, aer, informații, subsistemul reactiv acționează asupra mediului. Cele trei subsisteme sînt interconectate, indisociabile și ireductibile, modul de funcționare al fiecăruia influențînd pe al celorlalte.
(După J. F. Shouten)

O acțiune deosebit de violentă care se soldează cu consecințe grave, efectuată sub impulsul unei emoții puternice, este un exemplu de un asemenea caz. O emoție puternică — așa cum vom vedea la capitolul respectiv — activează (excită) etajele inferioare ale creierului (subcortexul) și reduce sensibil (inhibă) activitatea rațională a scoarței cerebrale (cortex). Acest fenomen (inducție negativă) răstoarnă, deci, echilibrul funcțional al „sistemului om” (în structura căruia subsistemul informațional are un rol dominant) și produce actul de scurtcircuit din care poate rezulta o crimă.

Răsturnările dramatice ale raporturilor de sub și supraordonare ale

subsistemelor în condiții obișnuite constituie excepția, și nu regula; totuși, modul de echilibrare dintre principalele subsisteme variază de la individ la individ. Vom găsi astfel indivizi la care unul din subsisteme devine dominant față de celelalte. La unii, de pildă, putem constata *predominanța subsistemului metabolic*. Aceștia aparțin *tipului visceroton* (după tipologia lui W. Sheldon) și se caracterizează, în principal, prin faptul că necesitățile trupesti și confortul fizic constituie năzuința lor permanentă. La *tipul cerebroton* dominant este subsistemul informațional-cerebral, iar cei ce aparțin acestui tip tind să aprecieze cu precădere valorile intelectual-morale.

Față de aceștia, cei ce aparțin tipului *somatoton*, deci la care subsistemul efector-acțional este dominant, sînt indivizi activi, energici, care caută să domine pe toate planurile.

Dacă reducem „sistemul om” la expresia ei cea mai simplă, vom avea o imagine asemănătoare cu o cutie (fig. 2) în care „intră” (input) din mediul ambiant diferite substanțe (hrană, aer etc.) și o cantitate imensă

de informații, adică un fel de „știri” care ne comunică ceva, ne fac să cunoaștem ceva, pun capăt lipsei de cunoștințe, desființează incertitudinea (V. Pekelis, 1974). La celălalt capăt al „cutiei”, deci la ieșirea din sistem (output) apar acțiuni (reacția sistemului), fie ele de natură motorie (care se exprimă prin mișcări), fie de natură mintală (care se exprimă prin idei, sentimente etc.).

Fig. 2 — Reprezentarea explicativă a „sistemului om” prin modelul „cutiei negre” (black-box).

Promotorii acestei teorii afirmă că, studiind intrările (inputurile de substanțe din mediul ambiant și cantitatea imensă de informații pe care omul le absoarbe) și ieșirile (output — acțiunile motorii sau mintale), se pot formula ipoteze sau judecăți probabile asupra proceselor ce se petrec în „cutia neagră”, respectiv în corpul și psihicul individului.

Dacă cele două capete — intrarea și ieșirea — ne sînt bine cunoscute, procesele care au loc înăuntrul sistemului ne sînt în mare parte necunoscute. Mai bine cunoscute sînt procesele fiziologice: cunoaștem mecanismele respiratorii, cele digestive etc., cunoaștem însă mai puțin cele ce se petrec în subsistemul informațional, adică tocmai pe plan psihologic. Din acest motiv, unii oameni de știință au emis ipoteza „cutiei negre” (black-box), afirmînd că, studiind intrările și ieșirile, putem infera asupra proceselor care — probabil — se petrec în „cutia neagră”.

Inferența (în limba latină semnifică: a introduce) desemnează o operație logică de derivare a unui enunț din altul. Astfel, de pildă, dacă cineva a rezolvat o problemă în mod corect, cu ușurință și rapiditate, spunem că el „a procedat inteligent”; dacă a reținut toate detaliile dintr-un eveniment, spunem că „el a memorat bine”. Cea mai mare parte a fenomenelor pe care le numim psihologice — percepțiile, reprezentările, gîndirea, memoria, afectele etc. — constituie asemenea inferențe, căci existența lor rezultă fie în mod necesar, fie cu mare probabilitate din studiul sistematic al

raporturilor complexe dintre intrările și ieșirile din sistem. Revenind la exemplul de mai sus cu privire la memorare, noi știm clar că dacă un elev a repetat de 10 ori o poezie (deci 10 intrări repetate), atunci după un an el poate să recite textul memorat (ieșire). Ceea ce nu știm este procesul prin care individul reține textul o bună bucată de vreme și nu cunoaștem nici procesul prin care el *reactualizează* („readuce la suprafață”) cele memorate. *Fenomenele de stocare*, ca și cele de *reactivare*, sînt doar presupuse de noi și se apropie cu atît mai mult de realitate cu cît reușim mai bine să influențăm ieșirea prin dozarea și diversificarea intrării.

Acțiune, intenție, comportament

Enunțul „omul prin excelență este o ființă activă” aparține bunului simț. Dar acțiunea umană se cuvine a fi analizată la nivel științific.

În sens larg, prin *acțiune* se înțelege un fenomen prin care o forță produce un efect, deci o operație efectuată de o ființă și care poate fi atribuită acelei ființe (A. Moles, 1974). Acest din urmă fapt interesează direct pe ofițerul de miliție, căci el este adesea pus să stabilească cu certitudine *relația dintre act și actor*.

Orice *acțiune* se compune din elemente care se numesc *acte*, iar actele la rîndul lor se compun din elemente mici ce se numesc *praxe-me*. Termenul de *acțiune*, deci, se referă la operația întreagă. Astfel, acțiunea „scriu o scrisoare” se compune din actele:

- caut o hîrtie corespunzătoare;
- mă așez la masă;
- aprind lumina de la birou;
- introduc hîrtia în mașina de scris;

— efectuez mișcările necesare pe claviatură;

— caut stiloul;

— caut un plic etc.

Primul act al acțiunii „caut o hîrtie corespunzătoare” se compune din niște microelemente — *praxe-me* — ca: deschiderea sertarului, mișcarea mîinii, a degetelor, care nu pot să fie reduse la elemente și mai mici în raport cu acțiunea dată, căci la nivelurile inferioare apar fenomenele fiziologice (sistemul de mișcare a mușchilor digitali), bioelectrice (înnervarea căilor aferente nervoase necesare mișcărilor) ș.a., niveluri care sînt dincolo de preocupările noastre.

Vorbînd la modul general, acțiunile umane, fiind deci legate de un anume actor, de nivelul înzestrării sale biologice (capacitatea și limitele sale biologice), constituie reacții (răspunsuri) la provocările extrem de diferite ale mediului. Din această cauză mulți autori susțin că omul de fapt acționează rar, dar întotdeauna reacționează față de mediu.

În munca miliției, nu arareori se pune problema dacă o anumită acțiune a fost sau nu executată cu intenție. Lăsînd la o parte consecințele strict juridice ale calificării unei acțiuni drept intenționate sau neintenționate, trebuie să precizăm aici că *intenția nu se confundă cu acțiunea*. Ea poate fi considerată ca *momentul inițial al unui proces gîndit și voit al unei acțiuni*. Intenția, ca atare, se compune dintr-un scop și un proiect de acțiune. De pildă, am intenția să deschid televizorul (proiect) pentru a asculta știrile (scop) (A. Moles, 1974). După alți autori (K. Lewin și B. Zeigarnik, 1940), efectul unei intenții este echivalent cu crearea tensiunii psihice interne. Intenția de a atinge un scop, adică de a realiza un obiectiv, corespunde unei tensiuni înăuntrul „sistemului

om", tensiune care se reduce în momentul atingerii scopului.

Teoria Lewin-Zeigarnik se aplică și la actul infracțional, căci putem constata o stare tensională în etapa preinfracțională, în etapa conturării intenției, și apoi liniștirea, relaxarea după comiterea infracțiunii, fapt binecunoscut de criminaliști. Nu o dată infractorii care comit spargerii mai complicate, omucideri premeditate etc. descriu asemenea stări tensionale anterioare actului și stări de ușurare după consumarea actului.

Intenția este deci elementul psihologic pur al unei infracțiuni, care constă în tendința autorului de a ajunge la un rezultat ilicit, prevăzut și dorit de el. Pe plan juridic, omuciderea, ca acțiune, conține elementul psihologic de intenție, cită vreme lovitura cauzatoare de moarte nu conține un asemenea element (citește aici: dorința, rezultatul final).

O altă noțiune fundamentală în psihologie este cea de comportament. Sfera noțiunii de comportament se intersectează cu sfera noțiunii de acțiune, căci comportamentul, de cele mai multe ori, dar nu întotdeauna, este acțiune. După o definiție clasică, *prin comportament înțelegem o reacție globală (glandulară, motorie, afectivă, verbală) pe care un organism (uman) o efectuează într-o împrejurare dată* (James Drever, 1966).

Comportamentele pot fi clasificate în:

a) vizibile, adică transparente, deschise;

b) ascunse, opace, a căror descifrare adesea e dificilă. Capacitatea omului de a simula, a disimula intențiile sale reale (minciună, inducere în eroare etc.), ca și posibilitatea lui de a amina unele din reacțiile sale, creează dificultăți în descifrarea acelor comportamente pe care le-am numit opace.

Ofițerul de miliție se confruntă deseori cu asemenea comportamente opace. Faptul că majoritatea comportamentelor au loc în timp și spațiu (cu excepția unor comportamente intelectuale sau afective unde spațialitatea nu este decelabilă) oferă posibilitatea analizei și descifrării lor parțiale chiar și în condiții de opacitate.

Dintr-un alt punct de vedere, comportamentele se subdivid în:

1. *Comportamente relativ stabile*, caracteristice pentru un individ, printre altele, și prin faptul că sunt repetitive. Începând de la mișcări simple, ticuri nervoase, de pildă, și până la scheme de gândire și operare, fiecare dintre noi dispune de un arsenal întreg de asemenea comportamente care sunt bine cunoscute celor din jurul nostru. Pe această repetitivitate a comportamentelor în condiții sau împrejurări similare se bazează și faimosul „modus operandi”, preferința aproape inconștientă a infractorului pentru calea bătătorită sau încrederea aproape superstițioasă în reușita unor soluții elaborate anterior, soluții ce pot fi descifrate și identificate ușor de un criminalist inteligent.

2. *Comportamente unice, ocazionale*, ce apar adesea spontan în cursul activității indivizilor și, desigur, a infractorilor. Aceste comportamente sunt foarte greu de analizat, dar mai ales de atribuit cu o rezonabilă certitudine unui anume actor.

În sens larg, comportamentul include nu numai ce facem (comportament acțional-motor), nu numai ce gândim (comportament mintal), nu numai ce vorbim (comportament verbal), ce simțim (comportament afectiv), ci și anume caracteristici mai generale ale comportamentului, putând identifica aici *comportamente normale și nenormale*. Deși aceste caracteristici sunt foarte relative și

adinc impregnate de cultura sau subcultura în care trăiește individul, totuși se impune cunoașterea acestora de către ofițerul de miliție. Există în diferite medii sociale — culturi sau subculturi — moduri tipice generalizate de comportament care sunt considerate a fi normale, în opoziție cu comportamentele neobișnuite, atipice sau nenormale (noțiunea de anormal este de domeniul psihiatriei).

Comportamentul deviant

Categoria de comportamente neobișnuite, atipice, nenormale este considerată de noi deviantă (R. K. Merton, 1938), indiferent de originea lor sau de consecințele sociale pe care le provoacă.

Termenul de devianță este de mare generalitate și se referă la *forme de comportament care se îndepărtează sensibil sau mai puțin sensibil de la normele — morale sau legale — dominante într-o cultură sau subcultură dată*. Așa, de exemplu, în cultura noastră se acceptă fără consecințe legale ca o intervenție chirurgicală să se soldeze cu moartea pacientului, cu condiția ca intervenția să se fi făcut de un chirurg calificat. Același act de intervenție chirurgicală devine un act deviant sau chiar criminal dacă s-a efectuat de către o persoană necalificată și neautorizată.

Din punct de vedere psihologic, termenii de contravenție, infracțiune, delincvență, crimă, constituie doar cazuri particulare ale fenomenului de devianță socială. Pentru psiholog, care consideră individul în permanentă interacțiune cu societatea, cu comunitatea din care face parte, esențial este faptul de opoziție față de această comunitate, încălcarea normelor ei, și nu modul sau gradul

de încălcare. Acest din urmă aspect intră în competența juriștilor, a forurilor judiciare.

Pentru psiholog, un anume caz de infracțiune este rezultatul acțiunii sau inacțiunii unei ori unor persoane concrete, act pe care îl consideră deviant, atipic pentru colectivitatea (cultura sau subcultura dată) și față de care comunitatea ia o anumită atitudine de reprobare, care se exprimă prin aplicarea unor sancțiuni morale sau/și sancțiuni legale.

Deși norma — considerată ca totalitate de reguli prescriptive și prohibitive, nescrise sau scrise, care reglează comportamentul social într-o cultură dată — variază în timp și spațiu, totuși ea există în orice comunitate de oameni și are un caracter coercitiv. Pe de altă parte, norma ca o realitate supraindividuală creează pe plan psihosocial ceea ce se cheamă *așteptare socială*. În societatea noastră respectul față de părinți constituie o normă morală general acceptată. Cel care se poartă brutal cu propriii părinți, încălcând norma morală, contrazice flagrant așteptarea socială, vine deci în conflict cu toți ceilalți care aderă la normă, iar deviantul atrage după sine reprobarea colectivității, blamul public sau — în cazuri grave — chiar și consecințe penale.

Fără puțință de tăgadă, conformarea la norme este o necesitate socială care face posibilă conviețuirea și cooperarea între membrii grupului social. Cu toate acestea, față de prescripții există o mică îngăduință sau toleranță socială care permite abateri de la regulă. Un sociolog (A. M. Rose, 1964) arată că încălcarea prescripțiilor igienice — într-un fel obligatorii și ele — nu atrage după sine consecințe grave, în schimb față de cel ce comite o tihărie, societatea acționează prompt și energic (fig. 3).

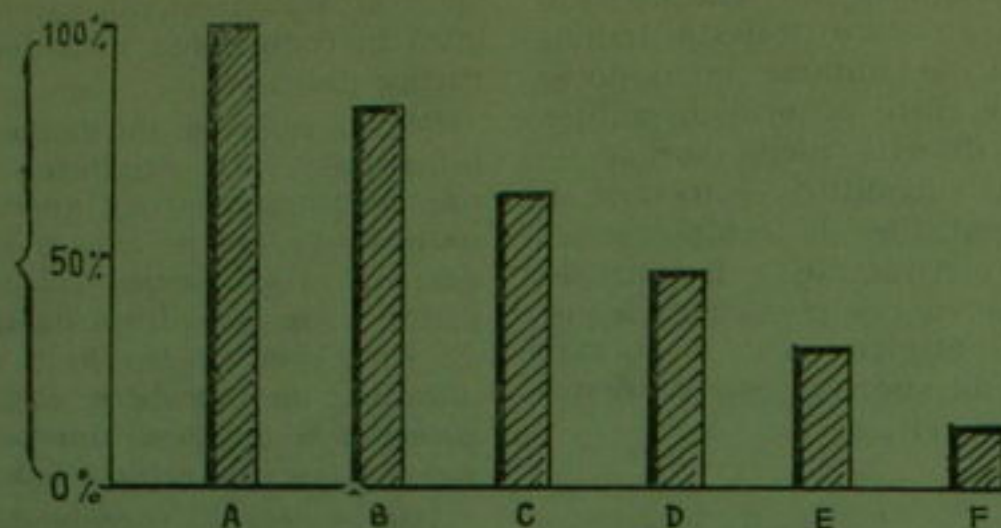

Fig. 3 — Gradul individual de devianță, față de „așteptarea socială” tolerată de comunitate.

A — Reprezintă utilizarea neobișnuită a unui scaun. Acțiunea este total tolerată de comunitate. B — Acțiunea „spălatul pe dinți”, deși e obligatorie, totuși devierile sînt tolerate. C — Utilizarea corectă a tacimurilor este o prescripție socială, devierile însă sînt tolerate. D — Deși divorțul este admis, totuși e puțin tolerat. E — Tîlhăria este foarte puțin tolerată de societate. F — Omuciderea nu este tolerată de nici o societate civilizată, decît în anumite condiții de excepție (legitimă apărare).

(După A. M. Rose, 1964)

Conformarea la norme, devianța (sau forma excesivă: aberanța) constituie reacții ale individului față de comunitate. Oare aceste comportamente sînt previzibile?

La asemenea întrebare vom putea răspunde dacă vom analiza mai întii componentele unei acțiuni umane în genere, căci comportamentul deviant este un caz particular al comportamentului în general.

Sintetizînd cercetările în acest domeniu (R. B. Cattell, 1967; W. Gutjahr, 1974), vom găsi următorul enunț formalizat:

$$R = f(S, P, I).$$

Acest enunț altfel exprimat sună astfel: natura și extinderea unei reacții comportamentale (R) a unui individ — deci ceea ce spune, gîndește sau face el — este în funcție de situația stimulativă în care se găsește (S), de natura personalității

sale (P), precum și de elementele întîmplătoare, imprevizibile (I).

Dacă avem în vedere că orice situație stimulativă (S) în care s-ar afla cineva cuprinde în sine o seamă de elemente ($s_1, s_2, s_3, s_4 \dots s_n$), care, toate sau separat, pot influența comportamentul; dacă vom considera mai departe că personalitatea (P) se compune dintr-o multitudine de trăsături ($p_1, p_2, p_3 \dots p_n$), oricare din ele, separat sau împreună, poate influența comportamentul și dacă, în fine, luăm în calcul mulțimea de elemente imprevizibile și imponderabile ($i_1, i_2, i_3 \dots i_n$), ne dăm ușor seama de dificultățile pe care le întîmpinăm în analiza chiar a unei simple reacții umane.

Pentru a înțelege mai clar conținutul noțiunilor complexe folosite mai sus, vom analiza și conceptele la care se referă D. Abrahamsen (1960), J. Selosse (1972), K.-D. Opp (1979).

După Abrahamsen:

$$C = \frac{T+S}{R},$$

formulă în care C reprezintă actul criminal, T — tendințele criminale innăscute, S — situația totală și R — rezistența față de tentații.

J. Selosse consideră că:

$$C = f\left(\frac{R}{S+T}\right),$$

adică: comportamentul delinvent (C) este o funcție în care rezistența la tentații (R) este diminuată sau anulată de însumarea factorilor situaționali (S) cu tendințele criminale (T) existente la individ.

La rîndul său, Opp propune formularea:

$$K = f(M, N)$$

unde K — actul criminal este în funcție de M — posibilitățile de acțiune ilegale (ocaziile pe care le întîlnește infractorul) și N — existența unui sistem de norme ilegale la care a aderat subiectul. Acest din urmă factor l-am putea traduce prin efectul conjugat negativ al mediului de proveniență cu alte influențe nocive la care a fost supus subiectul.

În acest capitol nu vom discuta meritele ori limitele uneia sau alteia din formulările amintite. Important aici pentru noi este să reținem că orice comportament deviant — la extremă: cel criminal — decurge dintr-un joc sofisticat al factorilor de personalitate (elementele ereditare, dar și cele achiziționate — învățate în mediul de viață, cu cele situaționale, permanente și ocazionale). Multitudinea elementelor ce compun factorii principali, ca și ponderea lor specifică în interacțiune, creează textura complexă și greu descifrabilă a fiecărui caz în parte.

Cauzalitate și probabilitate în activitatea psihică

Studiul enunțurilor de mai sus arată cu destulă evidență că un comportament deviant (deci și criminal) poate fi generat fie de individ (P), fie de comunitatea de apartenență (S) cu care individul este în interacțiune permanentă. Într-adevăr, toate fenomenele psihosociale (atitudini, comunicare umană, conducere etc.) sînt expresii particulare ale interacțiunii persoanelor (S. Moscovici, 1973), înțelegînd prin interacțiune un proces de dependență permanentă și fundamentală prin care actele unuia se răsfrîng asupra comportamentelor celuilalt (celorlalți) și invers. Această interacțiune însă nu este cauza comportamentului deviant, căci fenomenele psihice nu se supun legilor cauzalității mecanice, în sensul în care acestea au aplicabilitate în domeniul fizicii. De pildă, o bară de metal fixată la un capăt și supusă căldurii se va dilata. Și fenomenul se repetă a doua ori de cîte ori vom supune căldurii — în condiții de presiune egală — bara respectivă de metal. În acest caz, fenomenul antecedent, căldura, este cauza, iar cel de-al doilea fenomen (cel succesiv), dilatarea, este efectul obținut. Această relație dintre cauză și efect este necesară, obligatorie în domeniul fizicii.

În domeniul psihologiei, lucrurile stau altfel. De pildă, un copil mic de la oraș vede pentru prima dată un cățel și se sperie. În acest caz, apariția cățelului este cauza, iar reacția copilului (speriatul) este efectul. Iată însă că peste cîteva zile copilul nu se mai sperie de cățel și ulterior se va împrieteni cu animalul. În exemplul dat avem mereu aceeași „cauză”: apariția cățelului, dar de fiecare dată ea provoacă alt „efect”.

Să luăm un alt exemplu. Un băiat de vreo 13—14 ani vine acasă de la școală. În fața casei părinților vede o mulțime de oameni strinși și un milițian printre ei. Ce va face băiatul? Normal, presupunem că se va grăbi să vadă ce s-a întâmplat. Într-adevăr, așa vor proceda cei mai mulți băieți, căci acționează la ei în mod natural motivul curiozității. Dar dacă cu câteva zile înainte a comis vreo infracțiune, el intră în panică, presupune că a fost descoperit și, deci, se va feri să se apropie de casă, va prefera să dispară. În acest caz, reacția nu este determinată numai de situația de moment dată (mulțimea în fața casei), ci de antecedentele individului.

Din exemplele de mai sus, ca și din multe altele, putem conchide că între fenomenele de ordin psihologic și psihosocial nu există relații de tipul cauzalității mecanice. În momentul în care intrăm în domeniul fenomenelor psihice, părăsim terenul cauzalității mecanice și pășim pe terenul probabilității. Prin probabilitate în domeniul psihologic înțelegem caracterul unui eveniment la care putem sau trebuie să ne așteptăm în mod rezonabil, deși apariția evenimentului nu este certă (P. Folquié, 1962). Astfel, cînd afirmăm că un elev are 50% probabilitate de

reușită la un examen, de fapt afirmăm că atât succesul, cât și eșecul sînt în egală măsură probabile.

Referindu-ne la teoria „cutiei negre” amintite anterior, noi cunoaștem numai elementul de „intrare” în mod cert, dar nu putem face previziuni sigure asupra „ieșirii”, deoarece în cutia neagră funcționează factorul cel mai complex — personalitatea —, care de cele mai multe ori ne oferă surprize. Din acest motiv nu putem răspunde la o întrebare aparent atât de simplă: Ce se va întâmpla dacă cetățeanul X îl va ofensa pe numitul Y? Teoretic, toate formele de reacție (comportamente) sînt posibile, începînd cu o atitudine de nepăsare totală a lui Y (se face că n-a auzit), continuînd cu o reacție verbală puternică (contraofensă) și terminînd chiar cu comiterea unei crime.

Variabilitatea aceasta a reacțiilor numai teoretic dă impresia unei incertitudini (entropii) totale. În realitate, cu cît cunoaștem mai bine personalitățile în cauză și cu cît sîntem mai bine edificați asupra elementelor situaționale, cu atît scade incertitudinea (entropia) și crește certitudinea, permițîndu-ne să facem predicții, dar și postdicții, cu probabilitate rezonabilă, depășînd sensibil nivelul hazardului.

O bănuială nefondată

Un caz care ilustrează valoarea de orientare a unor interpretări psihologice ale conduitei celor implicați în cauze penale este cel privind dispariția, în condiții suspecte, din municipiul S., a cetățeanului vest-german F.R.

Acesta venise cu cîțiva ani în urmă în România pentru a-și vizita copiii (o fiică și doi băieți). Fiind în vîrstă — la data dispariției avînd 76 ani — a rămas mai mult timp în țară și a locuit la fiica lui, în municipiul S., intenționînd să se stabilească definitiv, cu atît mai mult cu cît era născut în România (plecase cu cîțiva ani înaintea celui de-al doilea război mondial).

Relațiile sale cu fiica și cu ginerele au evoluat negativ, ajungîndu-se la certuri și scandaluri, determinate, pe de o parte, de faptul că bătrînul era — afirmativ — deosebit de pretențios și mofturos, iar, pe de altă parte, de pretențiile copiilor asupra unui depozit de cca 60 000 mărci pe care acesta îl avea în R.F.G., cerîndu-i să-l lichideze și să-l împartă.

În asemenea circumstanțe, cel în cauză a plecat într-o duminică dimineața de acasă și nu s-a mai întors, fiica și ginerele lui afirmînd că l-au lăsat singur la domiciliu, iar la revenirea din oraș nu l-au mai găsit. Toate investigațiile făcute în localitate, precum și la ceilalți copii și rude s-au soldat negativ, neobținîndu-se nici o informație utilă. După circa o săptămînă, s-au găsit în Capitală, într-o cutie poștală, pașaportul și alte acte ale celui dispărut. Momentul descoperirii actelor coincidea cu perioada cînd fiica lui s-a deplasat la ambasadă, motivînd că dorea să afle dacă acolo se cunoștea ceva despre caz, dacă bătrînul s-a interesat în vreun fel de plecarea lui din România.

Această împrejurare a întărit convingerea că fiica și ginerele sînt implicați în dispariție, determinînd măsuri complexe de cunoaștere și verificare a conduitei și activității lor în perioada anterioară și imediat următoare dispariției. În afara unor noi date, obținute de la vecini, privind certurile dintre ei și chiar unele atitudini mai dure la adresa dispărutului, alte aspecte nu au rezultat. Fiica acestuia a relatat la un moment dat că în urmă cu circa două săptămîni a mai dispărut o dată, rătăcindu-se prin oraș, și că a fost adus acasă de un necunoscut. De asemenea, că bătrînul, deși în vîrstă înaintată, se ținea binișor și că uneori mergea la bufetul din apropiere unde consuma 50 grame de țuică.

Cercetarea criminalistică a locuinței și dependințelor nu a relevat nimic util pentru clarificarea cazului. Cum și din ascultarea celorlalți doi fii ai dispărutului, ca și a vecinilor, rezulta că atât fiica cît și ginerele erau cunoscuți ca oameni cu un comportament aspru față de bătrîn, fiind și avizi după avere, s-a promovat ipoteza că aceștia l-au ucis, probabil în locuință, au șters bine urmele și apoi au transportat și ascuns cadavrul într-un loc necunoscut. Cercetarea a trenat mai mult timp, pînă cînd s-a procedat la o nouă analiză a tuturor datelor și la lărgirea cadrului de interpretare a cazului, inclusiv sub aspect psihologic.

Cu acest prilej s-a apreciat că, în pofida prezumției puternice de vinovăție a fiicei și ginerelei, nu este indicat să se meargă în exclusivitate pe o asemenea pistă. S-a considerat că în raport cu capacitatea de judecată și orientare a celor implicați, aceștia puteau să-și dea seama că dacă îl vor suprima pe bătrîn nu vor putea intra totuși în posesia depozitului de mărci de la bancă, neputîndu-se stabili poziția dispărutului. În acest fel s-a pus sub semnul întrebării fondul mobilului.

În continuare, s-a emis raționamentul că, în mod firesc, ar fi fost posibil ca bătrînul, nemulțumit de tratamentul aplicat de fiica sa, să încerce să plece de la ea, eventual chiar în Capitală, la ambasadă, pentru a-și perfectă formalitățile necesare, situație care l-a determinat să-și ia actele cu el. Din acest punct de vedere putea fi interpretată și încercarea anterioară de plecare, cînd, din motive necunoscute, nu a reușit, rătăcindu-se prin oraș. O asemenea abordare putea explica și găsirea actelor în cutia poștală. Deci, condiția era ca dispărutul să ajungă în București.

Rezervele manifestate cu privire la capacitatea lui de a se deplasa la o distanță așa de mare au fost și ele înlăturate prin reconsiderarea datelor existente atîta vreme cît cel în cauză circula prin oraș și, în plus, mai simțea și nevoia să consume băutură alcoolică, împrejurare care exprima menținerea unor disponibilități suficiente pentru a încerca să-și rezolve singur situația de nemulțumire în care se afla.

Mai răminea neexplicat, în această nouă concepție promovată, modul concret în care actele puteau să apară în locul depistării lor. Și din acest punct de vedere s-au imaginat mai multe variante posibile: fie că i s-a făcut rău pe stradă în Capitală și și-a pierdut actele, fie că acestea i-au fost furate de cineva, care le-a abandonat.

Ca urmare, s-au dispus verificări adecvate în București, atît în evidentele miliției, cît și în cele ale unităților spitalicești ori ale celor medico-sociale, ajungîndu-se astfel la clarificarea cazului. Dispărutul a fost identificat ca internat într-o unitate de asistență socială, fiind găsit în stare de inconștiență pe stradă și fără acte asupra lui. La cîteva zile de la internare a decedat, din cauza unei pneumonii. Întrucît nu știa prea bine românește și nici nu și-a revenit suficient în toată perioada spitalizării, a rămas înregistrat ca persoană cu identitate necunoscută. Negativ este faptul că, deși s-a deplasat un ofițer la spital și a întocmit un proces-verbal, inclusiv a fotografiat și amprentat cadavrul, dintr-o gravă neglijență nu s-a înaintat fișa la cartoteca centrală de identificare criminalistică. În acest fel s-au creat artificiale probleme complicate, care, pînă la urmă, au fost clarificate, după cum se poate observa, cu ajutorul analizei și interpretării psihologice a aspectelor esențiale ale speței.

Un caz de comportament aberant

Un exemplu concludent, care subliniază adevărul psihologic că oamenii, prin structura lor psihică, nu resimt numai proporția obiectivă a unui pericol sau a unei amenințări, ci și latura subiectivă a acestora, respectiv dimensiunea interioară a pericolului pe care-l trăiesc — ce poate avea valoare echivalentă sub aspect comportamental — ni-l oferă speța ce o vom prezenta în continuare.

În cadrul unor verificări pe linia evidenței populației a rezultat că nu este clară situația unui bărbat dintr-o comună din județul S. Făcîndu-se verificările de rigoare, a rezultat că acesta a dezertat, în timpul celui de-al doilea război mondial, de la acea dată trecînd 25 de ani, fără să figureze în evidența de stare civilă ca fiind decedat. Deci, apăsarea ca un caz de dispariție neclarificat. Efectuîndu-se investigații complexe, acesta a fost găsit în viață, stabilindu-se că a stat ascuns în toată această perioadă într-un loc special amenajat în podul locuinței părinților, de teama de a nu fi urmărit și prins pentru dezertare, deși o asemenea faptă era de mult prescrisă. În acest caz rezultă limpede faptul că frica de pedeapsă a fost deosebit de puternică, depășind capacitatea de analiză rațională a situației și ducînd la un comportament aberant.

Psihologia judiciară

Dacă psihologia — așa cum am definit-o mai sus — are în obiectivul ei studiul comportamentelor umane „în general”, psihologia judiciară, ca o ramură aplicativă a psihologiei sociale¹, are în obiectiv, în principal, analiza complexă a comportamentului deviant. Aceasta nu înseamnă restringerea viziunii numai asupra personalității deviantului.

¹ Psihologia socială este o ramură a psihologiei care studiază dezvoltarea comportamentului individual în raporturile sale cu ambianța socială sau în general toate acele probleme care au atît un aspect individual, cît și unul social (James Drever, 1966).

lui, ci, totodată, și studiul tuturor acelor care vin în interacțiune cu el în cadrul procesului judiciar (victima, martorul, anchetatorul, judecătorul, educatorul din detenție etc.). Psihologia judiciară, deci, studiază: a) caracteristicile psihosociale ale participanților la acțiunea judiciară (infractor, martor, victimă, anchetator, magistrat, avocat), modul în care aceste caracteristici se manifestă în condițiile concrete și specifice ale activității lor în toate fazele acestei activități (faza preinfracțională, infracțională și postinfracțională); b) legitățile psihice care se evidențiază în cursul diverselor faze în măsura în care acești factori au un caracter de permanență și generalitate.

CAPITOLUL II

EREDITATE, ÎNVĂȚARE ȘI ROLUL LOR ÎN CRIMINOGENEZĂ

Caracterul preponderent învățat al devianței

Comportamentul deviant (infracțional), care interesează în primul rind psihologia judiciară și criminologia, decurge întotdeauna din antecedentele individului. În analiza acestor antecedente, de-a lungul vremurilor s-au cristalizat mai multe concepții, și anume concepția după care comportamentul deviant este rezultatul eredității, iar după o altă concepție, el este rezultatul influențelor exercitate de mediu, altfel exprimat: comportamentul deviant este învățat. Istoriceste, aceste concepții s-au dezvoltat astfel încât, într-o anumită etapă, s-a considerat că originea comportamentului deviant trebuie să fie căutată fie în ereditate (C. Lombroso, 1880; E. A. Hooton, 1939; W. H. Sheldon, 1949), fie în mediu. Într-o altă etapă, s-a considerat că originea comportamentului deviant trebuie căutată în contribuția aditivă dar independentă a factorilor de ereditate și mediu și, în fine, în zilele noastre cei mai mulți autori consideră că între ere-

ditate și mediu există o interacțiune permanentă. Așa cum se exprimă geneticianul sovietic N. P. Dubinin (1975): „Se poate afirma cu toată hotărîrea că esența omului ca ființă biosocială se dezvoltă sub influența contopită a două programe: programul genetic, care creează bazele biologice ale vieții omului, și programul social, care, sprijinindu-se pe particularitățile biologice ale omului, îi formează conștiința”.

Mediul — cel fizic și cel social — în care trăiește și cu care este în interacțiune omul — bombardează mereu cu informații, stimulări și incitații pe individ, care toate însă nu influențează în mod egal pe toți indivizii, ci în mod diferențiat, conform unui principiu fundamental după care influențele (exterioare) acționează prin particularitățile individului (S. L. Rubinstein, 1940), particularități, deci, în parte determinate de programul genetic și în parte de influențele (pozitive și negative) exercitate de mediul fizic și social. Exprimat altfel, *nici o stimulare nu provoacă reacții directe, ci între stimul și reacție la nivelul om*

se interpune în mod obligatoriu personalitatea, purtătoarea programului genetic și a propriei sale istorii reprezentate prin experiența anterioară stocată, conservată, dar mereu reactivabilă.

Stimulările care vin din mediul extern — dar care pot proveni și din mediul intern — sînt și ele multiple, complexe, simultane sau succesive, astfel încît individul poate fi „împins” în mai multe direcții convergente sau divergente. Situațiile în care individul este expus unor stimulări incompatibile — mai corect motivații, cum vom arăta în altă parte — poartă numele de *situații conflictuale*. De pildă, o foame puternică mă poate apropia de o teighe nepăzită plină de alimente (stimulare biologică), dar frica de descoperire (stimul aversiv social) mă face să renunț la acțiunea de însușire ilicită a hranei. În această situație conflictuală (lupta între elementul atractiv și cel aversiv), *modul în care individul cîntărește câștigul imediat față de pierderea pe termen lung devine o caracteristică a acțiunii sale*, a comportamentului său și-l pune printre conformiști sau în rindurile devianților, căci rezolvarea unor conflicte majore în sensul contrazicerii așteptării sociale este un indiciu cert al apartenenței la categoria de devianți. *Comportamentul atipic decizional devine tipic pentru infractorul prin obișnuință, încălcarea normei legale valabile pentru cultura sau subcultura dată fiind pentru el o tendință majoră*.

Acest fel de a soluționa conflictele — adică acest mod tipic de comportament decizional în situație conflictuală — trebuie să fie considerat ca un epilog, o acțiune „pregătită” de mult de factorii ereditari și de cei ai mediului, epilog ce reflectă răsturnări sau grave alterări ale ra-

portului, care, în mod normal, există între individ și comunitatea în care trăiește.

Ereditate și criminogeneză

S-ar părea poate că studiul genezei ereditare sau ambientale a comportamentului deviant ar fi o problemă de interes academic. Nici pe departe nu poate fi vorba de așa ceva. Știind că factorii ereditari se află prea puțin sub controlul nostru, dar că factorii de mediu sînt în cea mai mare măsură în puterea noastră, analiza amalgamării intime a celor două complexe de factori ne va oferi și puncte de pornire spre a elabora strategiile corespunzătoare pentru a preveni și combate eficient infracționismul.

Fără a intra aici în detalii de ordin genetic, pentru orice criminalist citeva adevăruri trebuie să fie foarte clare. În primul rind, faptul indubitabil că din zestrea noastră biologică fac parte:

1. Sexul.

2. Caracteristicile anatomomorfologice, așa cum sînt: forma capului, forma și proporțiile membrilor, ale nasului, ale urechii, culoarea ochilor, a părului, desenele papilare etc. Toate acestea au ca urmare faptul că diversitatea oamenilor este cu adevărat colosală, ceea ce se referă la culoarea ochilor, la forma urechii externe sau a nasului, la structura părului etc. De aici, imensa amploare a varietății pe care o prezintă caracterele strict individuale ale omului pe plan biochimic, morfologic, fiziologic, psihologic etc. (Dubinin, 1975).

3. Caracteristicile funcționale (finetea sau lipsa de finete) ale organelor senzoriale ale individului.

4. Timpul de reacție sau timpul de latență, înțelegind aici și timpul

de latență verbală, despre care vom mai pomeni la discutarea poligrafului.

5. Temperamentul sau firea omului.

6. Capacitatea de a forma reflexe condiționate în general și reflexe cu precădere excitatorii sau inhibitorii, într-un cuvânt educabilitatea noastră (H. J. Eysenck, 1977).

„Nu încapă îndoială că, din punct de vedere biologic, oamenii sînt diferiți. Ei au o receptivitate diferită față de educație, posedă aptitudini naturale diverse, diferă între ei ca înclinări...” (Dubinin, 1975).

Este însă de subliniat cu deosebire că *nici un conținut psihic nu se transmite pe cale genetică* (B. S. Bloom, 1966). „Știm bine că oricîte generații ar învăța matematică, elevii din fiecare generație sînt nevoiți să înceapă de la zero asimilarea acestui sistem abstract de exprimare a viziunii lumii” (Dubinin, 1975). Acceptînd această teză, respingem implicit teoria „criminalului înăscut”, căci orice fel de devianță — incluzînd aici și forma extremă a devianței: crima — fiind comportamente caracterizate prin gradul lor de îndepărtare de la normele sociale, prin definiție urmează să fie considerate drept urmări ale învățării. Aceasta nu înseamnă că unele trăsături înăscute, anatomomorfologice sau temperamentale, nu ar favoriza instalarea de comportamente deviante. Dar determinarea psihosocială este una, cîtă vreme favorizarea este doar un factor contributiv în criminogeneză la devianții pe care, sub aspect psihiatric, îi considerăm normali.

Învățare și devianță

Complexul de factori pe care îl desemnăm sub numele generic de mediu — cel biologic-fizic, dar mai

cu deosebire cel social — are în criminogeneză o semnificație deosebită. Pe de o parte, „devenind o ființă socială, omul s-a ridicat deasupra legilor naturale ale evoluției biologice, care și-au pierdut pentru el însemnătatea hotărîtoare. Omul și-a creat un nou mediu de viață, mediul social, și, în aceste condiții, selecția naturală n-a mai jucat în istoria populațiilor sale decît un rol foarte mic” (N. P. Dubinin, 1975). Pe de altă parte, mediul specific uman — cel social — oferă omului cadrul în care el învață, adică achiziționează cunoștințe, deprinderi etc., care îi permit o inserție complexă și nuanțată în comunitate (M. Beniuc, 1970, N. Radu, 1976).

Urmărind evoluția ființei umane, putem constata că, de-a lungul vieții, comportamentul lui este într-o permanentă schimbare și modificare. Unele din aceste schimbări se datoresc procesului natural de maturizare sau — spre sfîrșitul vieții — unor fenomene de involuție fizică. Alte schimbări sînt cauzate de starea de moment a organismului: o boală trecătoare sau o stare de oboseală. Ele pot influența în mod sensibil comportamentul uman. Alte modificări se datoresc apoi acțiunii reflexelor condiționate complexe (instincte). Toate acestea însă nu constituie decît o mică parte din schimbările survenite în comportamentul uman.

Analizînd evoluția unui sugar, ne dăm seama că zestrea lui nativă este cu totul insuficientă pentru supraviețuire; de aceea, nou-născutul uman este în totală dependență de persoanele apropiate. Cînd mai târziu își cîștigă o relativă „independență”, putem constata la el apariția unor noi reacții, a unor noi comportamente, cu alte cuvinte noua lui viață se bazează în primul rînd pe ceea ce a achiziționat, adică a în-

vățat — după naștere — și mult mai puțin pe reacțiile sale înăscute.

„Dacă am presupune prin absurd — spune psihologul N. L. Munn (1965) — că tot ceea ce am achiziționat (învățat) ar dispărea din om, tabloul pe care l-ar prezenta o astfel de ființă «umană» ar fi cu totul dezolant. E adevărat că am putea merge sau ne-am putea căța, că am avea aceleași nevoi fiziologice pe care le avem și acum, adică am simți foame, sete etc. Dar nu am ști ce anume trebuie să mîncăm sau să bem, nici unde să găsim mijloacele pentru a satisface aceste nevoi. Am avea dificultăți în a stabili ce este comestibil și ce nu e, singurul ghid — desigur cu totul imperfect — ar fi gustul și mirosul. Apoi, nu am purta veșminte, iar dacă ele ar exista, nu am mai ști ce să facem cu ele. Dacă totuși le-am îmbrăca, n-am ști să le încheiem, căci folosirea adecvată a propriilor noastre degete nu ar mai fi cu putință. Nu am avea nici o idee despre curățenie și, chiar dacă am avea, n-am ști ce să facem pentru a fi curați. Mediul din jur nu ar prezenta semnificație, rudele, chiar și cele mai apropiate, ni s-ar părea ființe străine, nu am comunica cu ele și nici nu am avea ce să le comunicăm...”

Exemplul dat de Munn, fără îndoială, este incomplet, faptele ar putea fi înmulțite, totuși pare evident că *formele de comportament tipic uman sînt aproape pe de-a-ntregul învățate*.

În cursul vieții noi ne însușim, în principal, trei categorii de activități:

1. Activități necesare individului pentru a supraviețui: astfel, învățăm să mergem, să ne alegem hrana, să vorbim etc.

2. Activități necesare integrării individului în comunitatea în care

trăiește: învățăm să salutăm, să ne hrănim civilizat, să ne îmbrăcăm conform obiceiurilor, să exprimăm condoleanțe etc.

3. Activități inutile și chiar dăunătoare individului și societății: ticurile verbale, fumatul, utilizarea de droguri, minciuna, practicile infracționale de tot felul (învățarea perversă) etc.

Chiar și din această sumară trecere în revistă rezultă că procesul de învățare e un fenomen larg și omniprezent în activitatea umană. Vom înțelege, în consecință, prin *învățare: orice achiziție postnatală care, prin repetare (exercițiu), schimbă comportamentul nostru (motor, verbal etc.)*. M. Reuchlin precizează că „învățarea are loc atunci cînd un organism, fiind de mai multe ori în aceeași situație, își modifică comportamentul în mod sistematic”. Un nou mod de comportament — o achiziție — se presupune că va rămîne disponibil un timp oarecare, deci este memorat și, totodată, are o tendință vădită de repetare. Aceste două însușiri esențiale ale celor învățate se vor regăsi în comportamentul tipic al infractorului.

Pentru a exemplifica procesul de învățare redăm un experiment ilustrativ clasic (N. E. Miller, J. Dollard, 1941). Un copil de 6 ani a fost introdus într-o bibliotecă cu mai multe rafturi conținînd numai cărți de aceeași culoare, aceeași grosime și fără vreo inscripție. Copilului i s-a spus doar că sub una din cărți va găsi o bomboană. Din dorința de a primi bomboana, fiind atras și de caracterul aparent de joc al experimentului, copilul a făcut încercări îndreptate spre scopul urmărit, deplasînd la împlinare mai multe cărți. La prima ședință experimentală copilul — subiectul — a avut nevoie de 120 de secunde pentru a descoperi

bomboana, la cea de-a doua sedință numai de 86 secunde și, în cele din urmă, numai de 11 secunde. La ultima sedință copilul a mișcat doar două cărți de la locul lor. Continuând experimentul, s-a constatat că, la cea de-a noua încercare, subiectul, în mod stabil, s-a îndreptat direct spre cartea potrivită și în numai 3 secunde a găsit bomboana. În acel moment s-a putut spune: subiectul a învățat unde este bomboana (se înțelege că, la toate sedințele, bomboana se găsea în același loc!).

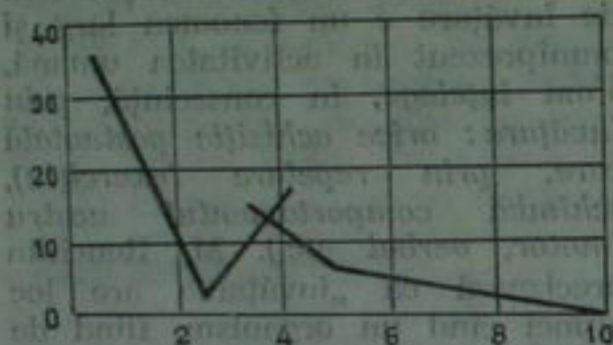

Fig. 4 — Reprezentarea grafică a procesului de învățare în experimentul Miller-Dollard.

Axa verticală reprezintă timpul (în secunde) necesar executării sarcinii primite de subiectul experimental (căutarea bomboanei); axa orizontală reprezintă numărul de sarcini (încercări, repetiții) executate. Cu cât crește numărul de repetiții succesive, cu atât se reduce timpul necesar executării sarcinii și crește siguranța cu care operează subiectul, reducându-se mereu erorile. Experimentul este reprezentativ pentru procesul învățării „prin încercare și eroare”, pornind de la o „situație-problemă”.

Analizând faptele pe care le evidențiază acest experiment, vedem că procesul de învățare a pornit de la o „situație-problemă”. După găsirea bomboanei situația a încetat de a mai fi problematică, iar ceea ce a urmat, prin repetiții succesive, a fost chiar procesul de învățare. În cadrul acestui proces și ca urmare a exercitiului, în mod treptat s-a redus numărul de cărți sub care subiectul căuta bomboana, deci s-a

înregistrat un element de progres continuu în randament, s-a redus timpul necesar operației și a crescut siguranța cu care a operat subiectul, reducându-se mereu erorile.

Dacă la început sarcina neobișnuită dată copilului s-a prezentat în mod haotic, odată cu creșterea numărului de exerciții situația s-a structurat și la această structură s-a acomodat comportamentul din ce în ce mai adecvat al subiectului.

Reținem apoi procedeul utilizat de subiect în desfășurarea întregului demers: el a făcut repetate încercări, dintre care toate — cu excepția ultimei — s-au dovedit a fi erori. Erorile aici fac parte componentă din procedeu, deoarece și el furnizează informații („aici nu este bomboana!”).

Elementul cel mai important din verigile ce au format procesul de învățare a fost recompensa sau gratificația finală — găsirea bomboanei — care a reprezentat întăritorul acțiunilor similare, deci al repetițiilor consecutive, și a asigurat atitudinea pozitivă a copilului de a persista la sedințele experimentale următoare. Rezultatul pozitiv obținut de copil a constituit un imbold spre noi acțiuni similare. Ca orice organism viu (sensibil), omul caută satisfacții și evită insatisfacția. Faptul că activitatea de învățare (căutarea de bomboane) s-a soldat cu o satisfacție, a întărit însușirea și menținerea ei. Aceasta ilustrează legea lui E. L. Thorndike (1930), care stabilește că procesul de învățare umană este determinat de efectul la care ajunge subiectul prin învățare (legea efectului). Dacă această lege atât de generală ar acționa fără restricții, am ajunge la concluzia că putem învăța orice, cu condiția ca efectul să fie sau stimulator, sau să provoace o evitare a unei neplăceri (de pildă, pot obține ca un copil să în-

vețe, amenințându-l cu bătaia dacă nu-și însușește materialul indicat. Și în acest caz, de întărire negativă-aversivă, învățarea poate avea loc).

Dacă lucrurile s-ar petrece în acest fel linear, ne-am aștepta la un conformism social total, căci nici un om normal nu s-ar expune — teoretic vorbind — la neplăcerile ce urmează după un act deviant. Dacă, de exemplu, unui copil i se interzice să mănince prăjitură în timpul zilei, urmînd ca el să consume prăjitura seara, cînd toată familia este acasă, și i se pune în vedere că, nesocotind opreliștea, va fi pedepsit sever, după toate probabilitățile, el va consuma prăjitura în pofida interdicției și a amenințării cu bătaia. De ce? Explicația o dă O. H. Mowrer (1950), prin „legea secvenței temporale”. După această lege, atunci cînd un comportament are două urmări echiprobabile, dar dispuse diferit în timp, acțiunea va fi determinată de consecința cea mai apropiată în timp. Această lege explică psihologic și actul deviant (infracțional), dar și pe cel de recidivă. Însușirea unor bunuri dă o satisfacție imediată, cită vreme eventuala sancțiune penală este doar probabilă, dar mai îndepărtată în timp. Orice infractor speră să poată evita neplăcerea (sancțiunea legală) ulterioară. De aceea, în pofida experienței pro-

prii și a exemplelor altora, el comite actul care îi dă o satisfacție materială sau morală imediată.

La concluzii similare a ajuns un alt cercetător, L. A. Zadeh (1973) — de formație matematician —, care afirmă că „influența recompensei imediate tinde să devină predominantă, oricînd există o incertitudine considerabilă privind consecințele viitoare ale unei acțiuni”. Și, mai departe, afirmă: „Dacă un individ tinde să nu dea suficientă pondere consecințelor nocive pe termen lung ale unei acțiuni care în schimb îi oferă o satisfacție imediată, atunci singura cale de a-l face să schimbe comportamentul este să se provoace o penalizare imediată pentru a face ca o satisfacție scontată să cîștige valențe negative”. Tradus în limbajul realităților concrete, cea mai bună descurajare a infracționismului este o poliție eficientă, care apare și descoperă prompt infractorul (Hall Williams, 1976).

La concluzii similare ajunge și K.-D. Opp (1979), care arată că gradul și constanța unor experiențe aversive din trecut, cînd s-a comis un act deviant, determină normele de conduită din prezent. Opp a emis acest enunț cu ocazia unor cercetări efectuate asupra unor falsificatori și delapidatori recidiviști deținuți în mai multe penitenciare din R.F.G.

Cînd sancțiunea pare îndepărtată

Pentru ilustrarea practică a modului de manifestare a legii secvenței temporale prezentăm, ca semnificative, cîteva situații:

— Una dintre acestea se referă la un caz particular. Doi infractori, care au executat pedeapsa închisorii la același penitenciar, s-au liberat în aceeași zi și au călătorit împreună cu trenul pînă în București, ajungînd seara. Cum nu aveau „legătură” pînă dimineața, fiecare urmînd să plece în continuare în altă direcție, au rămas peste noapte în sala de așteptare. Profitînd de faptul că unul a adormit, celălalt l-a

descălțat de bocanci și a dispărut cu ei. A fost însă prins imediat de către o patrulă și reincarcerat.

— Un alt caz se referă la un escroc care a evadat din penitenciar și știa că este urmărit în toată țara. Într-o stație de cale ferată, fiind în așteptarea trenului, a intrat în discuții cu un țăran care i s-a plins că nu știe să completeze scrisorile de trăsură pentru expedierea unui vagon de cartofi în municipiul C., aflat la o distanță de cca 300 km. Infractorul a-a oferit imediat să-l ajute și a completat formularele pe numele său. În continuare, s-a deplasat la stația de destinație, a descărcat cartofii și i-a vândut pe piață. Bineînțeles că a realizat un câștig bun, dar, totodată, prin prezența lui în piață timp de două zile, până a reușit să vândă marfa, s-a expus unui pericol iminent de a fi prins și reincarcerat. Tentația apărută, imaginea câștigului imediat au fost însă prevalente și nu a mai ținut seama de riscul posibil, care s-a confirmat, fiind identificat și arestat.

— Tot un caz deosebit îl constituie cel al unui infractor specializat în furturi din locuințe, care, după ce a reușit o spargere „rentabilă“, s-a urcat în tren cu două valize încărcate cu bunuri și valori. Cum era obosit, a adormit, timp în care un alt hoț ce opera pe trenuri i-a furat cele două valize. În loc să renunțe la ceea ce de fapt nu i-a aparținut, primul hoț s-a erijat în victimă și s-a prezentat la miliție, reclamând furtul, deși astfel risca să fie demascată ca autor al furtului comis din locuință. Interesant este faptul că manevra i-a reușit pentru moment, hoțul din tren fiind identificat, primului restituindu-i-se bunurile reclamate, ca urmare a unei grave neglijențe manifestate de un lucrător de miliție. În continuare, s-au impus noi demersuri pentru prinderea și arestarea acestuia. La cercetare a susținut că l-a deranjat foarte mult „succesul colegului“, a avut senzația netă a unei frustrări și a ținut cu tot dinadinsul să încerce recuperarea bunurilor furate, deși știa că risca foarte mult. Pentru el tentația rolului jucat a fost mai puternică decât riscul, care era mai îndepărtat și nu absolut obligatoriu să se producă.

Mecanismele de bază după care se desfășoară procesul învățării au fost descoperite și apoi multilateral studiate de I. P. Pavlov începând cu 1897. El a emis teoria reflexelor condiționate — numite azi clasice sau pavloviene. La acestea se adaugă cercetările lui B. F. Skinner (1938). Modelul skinnerian, zis și condiționare instrumentală sau operantă, se

referă la forme mai complicate de învățare la animal și la om, forme care cer, neapărat, nu simpla repetare a situației, ci participarea activă a subiectului prin încercare (ta-tonare) și eroare. Experimentul lui Miller-Dollard la care ne-am referit mai sus ilustrează învățarea de tip skinnerian la copil.

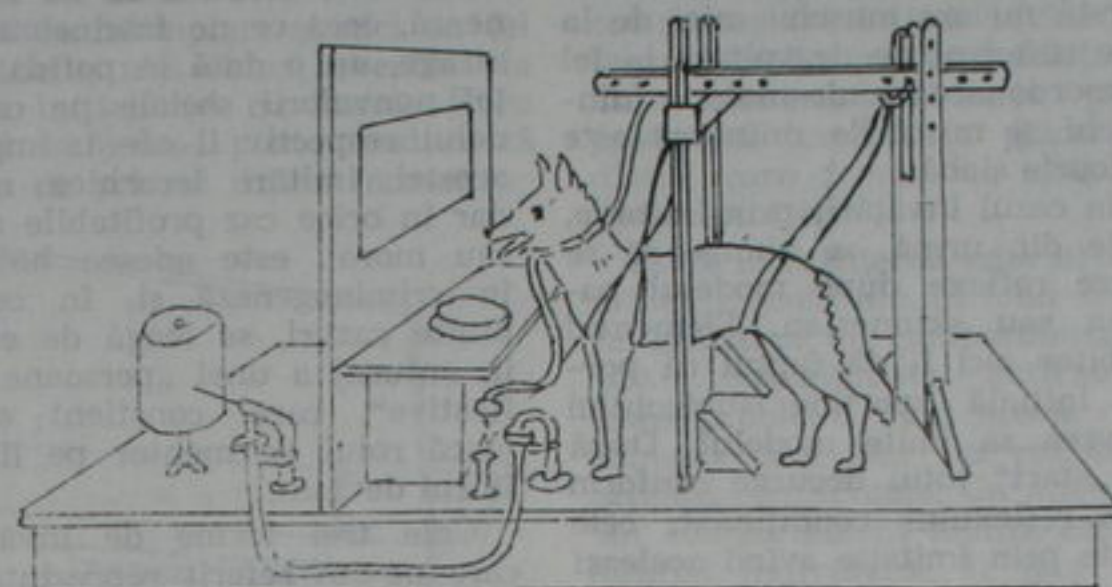

Fig. 5 — Situația experimentală creată de I. P. Pavlov pentru elaborarea reflexelor condiționate (clasice) la ciini.

Elaborarea reflexelor condiționate poate fi concepută ca una din formele de bază ale învățării. Ciinele, fiind hrăniți concomitent cu aplicarea unui stimul condiționat (sunet, lumină), învață să reacționeze (să saliveze) față de noul stimul adăugat (sunet etc.), ca și față de stimulul natural (hrană).

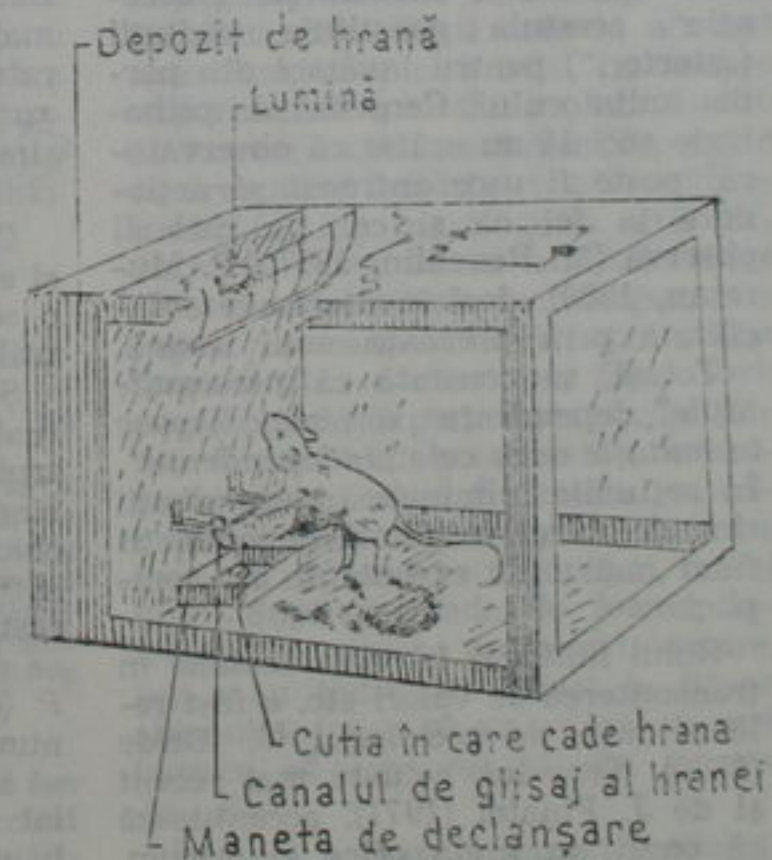

Fig. 6 — Boxa lui Skinner.

Boxa, iluminată tot timpul cu un bec electric pentru a da o vizibilitate optimă șoarecelui, are pereții verticali din sticlă dublată, astfel încât permite să se stocheze în interval hrană (cașcaval). Canalul de glisaj, cutia de hrană și maneta din boxă nu servesc numai mecanismele de declanșare a hranei, ci, fiind toate concomitente în câmpul vizual și acțional al animalului, îi oferă oportunități de acțiune cu rezultate variabile. Dintre toate aceste posibilități (impingerea cutiei, impingerea canalului de glisaj), numai o singură acțiune (apăsarea pe manetă) este recompensată (întărită) cu hrană.

Alături de învățarea de tip pavlovian și cel skinnerian, mai există și învățarea prin imitație. Această formă de achiziție de reacție nouă

(comportament nou) presupune nu numai un „model“ și un „imitator“, ci și capacități similare dintre model și imitator. Astfel, oricât ar dori

un copil de 2—3 ani să imite scrierea, el nu reușește, deoarece la această vîrstă nu are mușchii mici de la degete suficient de dezvoltati, la fel cum coordonarea oculo-motorie (dintre ochi și mișcările miinilor) este încă foarte slabă.

Și în cazul învățării prin imitație, în cele din urmă, se ajunge să se formeze reflexe după modelul pavlovian sau skinnerian. Elementul deosebitor aici îl dă faptul că pornirea inițială aparține subiectului care vrea să imite modelul. După acest „start” totul decurge conform legilor reflexului condiționat, cele învățate prin imitație avînd aceleași caracteristici și aceeași durată ca oricare formă de comportament însușit prin sistemul pavlovian sau skinnerian.

Învățarea prin imitație este cea mai importantă formă de însușire a comportamentelor deviate. Gratificarea ușoară a modelului, „succesele” acestuia constituie incitații („starteri”) pentru învățare din partea imitatorului. Cercetări de psihologie socială au arătat că observatorul poate fi ușor antrenat să acționeze la fel ca și cel pe care îl observă (M. Reuchlin, 1977; P. Mureșan, 1980), deci învățarea este facilitată prin prezența unui semen.

Totuși, se constată că *personalitățile „dependente” sînt mai dispuse la imitație decît cele „independente”*. În acțiunile criminale independenții sînt, de obicei, inițiatori, dependenții fiind mai mult executanți ori complici.

Rolul imitației în viața socială, în transmiterea de valori etc. a fost relevat încă de sociologul G. Tarde (1890). Teza lui, reluată mai recent și de J. Pinatel (1971), accentuează că omul nu imită orice și oricum. *Imitația la om este selectivă și ierarhică*, în sensul că noi imităm acele modele cărora le atribuim — pe

drept sau nu — o anumită valoare. Imităm, deci, ceea ce ne impresionează, ceea ce ne fascinează sau ne atrage, nu o dată în pofida evidenței nonvalorii sociale pe care modelul respectiv îl oferă. Importanța acestei imitări ierarhice negative, dar în orice caz profitabile material sau moral, este adesea hotărîtoare în criminogeneză și, în cele mai multe cazuri, se leagă de existența în anturaj a unei „persoane semnificative”, care, conștient sau nu, joacă rolul de mentor pe lingă viitorul deviant.

Cele trei forme de învățare la care ne-am referit reprezintă conexiuni generalizate și permanentizate între o anumită situație și comportamentul corespunzător, indiferent dacă noua achiziție a fost obținută pe calea condiționării clasice (pavlovienne), a condiționării instrumentale (skinneriene) sau pe cale imitativă. Există însă și o formă de învățare mai ieșită din comun care, în literatura psihologică, se numește *fixarea anormală* și care aduce după sine și comportamente deviate sau chiar aberante.

Cercetătorul N. R. F. Maier (1965) și elevii săi (P. Ellen ș.a.) au efectuat o serie de experimente pe animale, utilizînd stativa lui Lashley.

Șoarecele flămînd este pus în situația să sară către una din fereștrucile egal distanțate (A, B). Sărînd la fereștrucia A (care se deschide), șoarecele va fi „recompensat” (va găsi hrană): sărînd la fereștrucia reiată vertical B (care nu se deschide), șoarecele cade în plasa P (este deci „penalizat”). După un număr de repetiții, șoarecele învață să sară constant la A, deci s-a instalat reflexul corect. Dacă noi schimbăm, aleator, fereștrucile astfel încît cînd B îl duce la hrană, cînd apoi din nou A, șoarecele, deși înfometat mereu, fie că „refuză” să

sară, fie că — împins de experimentator cu un curent de aer — va sări cu totul la întîmplare și nici un fel de artificiu, nici chiar revenirea la situația inițială (A cu hrană, B cu „penalizare”) nu-l poate readuce să facă uz de primul reflex format.

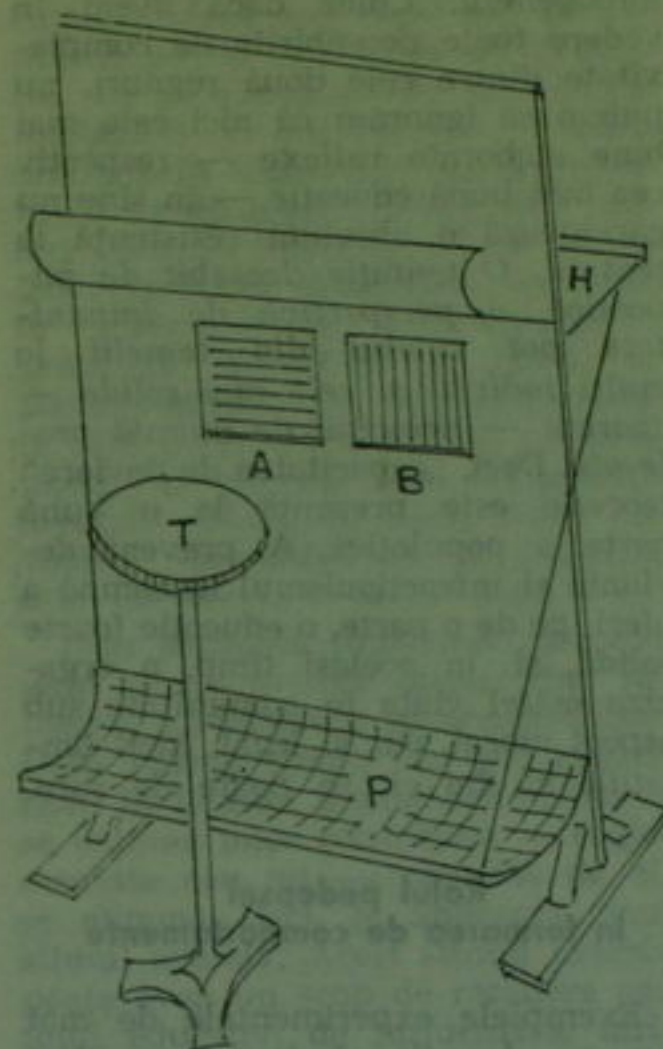

Fig. 7 — Stativa trambulină a lui Lashley.

Șoarecele flămînd e pus pe taburetul T, de unde va sări, fie spre portița A, fie spre portița B. Dacă sare spre A, ușița (reiată orizontal) se deschide și ajunge pe platoul H, unde primește hrană (întărire, recompensă). Dacă sare spre B (ușița reiată vertical), ușița nu se deschide și animalul cade în plasă (penalizare).

În condiții similare poate să se găsească și ființa umană atunci cînd asupra ei acționează influențe divergente. Cînd pentru același fapt (același comportament) este lăudat acasă și pedepsit la școală sau cînd

același fapt este apreciat de prieteni, dar repudiat la școală și acasă, comportamentul individului se va forma, după toate probabilitățile, pe linia minimei rezistențe, pe linia profitului imediat (a plăcerii imediate), care foarte rar este socialmente pozitiv.

Dacă influențarea educativă a familiei, a școlii etc. în fond se reduce la formarea de comportamente (reflexe) socialmente dezirabile, se pune problema dacă aceste comportamente sînt sau nu rezistente în situații conflictuale. Cu alte cuvinte, un comportament moral, corect imprimat individului, îl face sau nu și în ce măsură „rezistent la tentații”? La această întrebare încearcă să răspundă o echipă de cercetători: Richard L. Solomon și alții (în: H. J. Eysenck, 1965).

În experimentul de bază, un grup de căței (toți de 6 luni, toți de aceeași rasă) au fost înfometați vreme de două zile. După aceasta au fost introduși, unul cîte unul, în camera experimentală, unde pe un fotoliu stătea un experimentator (E), avînd la dreapta o farfurie cu o hrană banală (A), iar în stînga o altă farfurie, cu carne de cal friptă, în sînge (B). Fiecare cățel, la început, s-a repezit la carnea de cal, dar a fost împiedicat s-o consume, fiind lovit peste bot de experimentator. În cele din urmă s-au „resemnat”, consumînd oase pisate. Ședințele experimentale s-au repetat pînă cînd s-a instalat reflexul la toți cățelei, astfel încît, după perioada de foame, introduși în camera de experimentare, toți s-au îndreptat direct la hrana obișnuită (ose pisate), fără să mai încerce să consume și din carnea de cal.

În faza a doua a experimentului, după obișnuita perioadă de infometare, cățelei au fost din nou introduși în cameră, dar în lipsa experimen-

tatorului, acesta supraveghind comportarea cîinilor printr-o fereastră cu sticlă monotransparentă.

La început, flămînzi fiind, fiecare cățel s-a repezit la mîncarea obișnuită, deci „permisă”, după care au început să privească și să se apropie de farfuria „oprită”, apoi să alerge în jurul ei, să latre etc. În cele din urmă, după ezitări mai scurte sau mai lungi, s-au repezit la carnea de cal „nepermisă” și au consumat-o, în ciuda antecedentelor și a reflexului bine format.

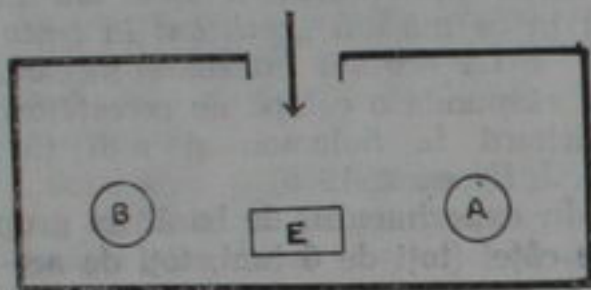

Fig. 8 — Schema camerei experimentale a lui R. L. Solomon și colaboratorii.

A — Reprezintă hrana dorită (carne friptă, în singe). B — Reprezintă hrana banală. E — Experimentatorul.

Săgeata indică sensul de intrare a cîinilor în camera de experiment.

Experimentul lui R. L. Solomon este ilustrativ pentru complexul fenomen al rezistenței la tentații.

S-a putut observa că puțini căței au respectat „interdicția” și au rezistat la „tentație”. S-a constatat însă că rezistența la tentație a fost foarte variată. Timpul cel mai scurt a fost de 6 minute, în schimb au fost căței care nici în 16 zile consecutive nu au „cutezat” să consume hrana oprită și s-au rezumat la consumarea hranei permise. A fost nevoie de suspendarea experimentelor, deoarece acești căței riscau să moară de inaniție.

În principiu, ne ferim să transpunem cercetările științifice efectuate pe animale la realitățile umane din cauza uriașelor diferențe calita-

tive ce există între regnul animal și cel uman. Totuși, acest „model” reproduce, deși foarte simplificat, procesul de rezistență la tentații, proces de imensă importanță în criminogeneză. Chiar dacă avem în vedere toate deosebirile de complexitate dintre cele două regnuri, nu putem să ignorăm că nici cele mai bine elaborate reflexe — respectiv cea mai bună educație — în sine nu garantează o absolută rezistență la tentații. O tentație deosebit de puternică, o perspectivă de impunitate pot zguduia din temelii la mulți indivizi și cele mai solide — aparent — principii de morală profesate. Deci, „capacitatea de deviere” teoretic este prezentă la o bună parte a populației. A preveni devianța și infracționismul înseamnă a oferi, pe de o parte, o educație foarte solidă, și, în același timp, a organiza astfel viața în comunitate sub aspect moral, dar și legal, încît tentațiile să fie cît se poate de rare.

Rolul pedepsei în formarea de comportamente

Exemplele experimentale de mai sus au dovedit că învățarea, deci achiziționarea postnatală de noi comportamente (motorii, verbale etc.) se efectuează în special cînd subiectul (animal sau uman) este recompensat. Cu cît recompensa este mai plăcută și mai dorită, cu atît învățarea se va face mai repede și mai temeinic. S-a întrevăzut însă din aceleași experimente că nu numai recompensa (alimentară, morală sau simbolică) provoacă schimbarea de comportament (învățare), ci și pedeapsa. În virtutea aceluiași principiu (obținerea de satisfacții sau evitarea de insatisfacții), deci, nu numai o recompensă motivează învățarea,

ci — poate în egală măsură — și pedeapsa. Astfel, un copil care nu vrea să învețe pentru a doua zi și refuză consecvent să asculte de „vorbă bună”, după o „corecție părintească” se va apuca de lucru și-l va duce la bun sfîrșit. Rămîne deschisă problema mult controversată dacă o asemenea învățare este durabilă și dacă acel copil n-a învățat numai poezia sau lecția de geografie, ci și o modalitate de reacție, înțelegînd că ceea ce nu se poate obține prin argumente se dobîndește rapid cu un pumn! Dacă vom analiza temeinic unele cazuri de infracțiuni violente, nu o dată vom găsi în antecedentele infractorului o „educație” brutală la care fusese supus în copilărie. Așa cum se va vedea în altă parte a lucrării, și agresivitatea, și violența au componente învățate. Studiînd, deci, legile învățării, constatăm că și pedeapsa este un motiv de învățare.

Prin pedeapsă înțelegem aplicarea unui stimul aversiv atunci cînd subiectul a reacționat necorespunzător. Dacă cineva comite un act indezirabil în familie, școală sau societate, se expune unor consecințe — reglementate sau nu — nedorite de el, se expune, deci, la aplicarea unui stimul aversiv. Acest stimul aversiv poate avea un scop de retaliere sau unul educativ, de influențare, dirijare.

Stimul aversiv poate fi orice acțiune sau situație care are proprietăți aversive primare. Astfel, o bruscare fizică sau închiderea într-un spațiu restrîns, reducînd drastic posibilitățile de mișcare liberă, constituie stimuli aversivi prin însăși natura lor.

Poate să devină stimul aversiv orice act sau situație care obține această calitate pe calea condiționării (ca efect al învățării). O reducere de notă la purtare, o critică

aspră în public sînt asemenea stimuli aversivi (pedepse), nu prin natura lor intrinsecă, ci ca urmare a practicii sociale. De-a lungul istoriei individuale s-a imprimat la indivizi ideea că nota slabă la purtare, o critică severă sînt lucruri nedorite, rușinoase etc.

Tot efect punitiv se obține prin reducerea temporară sau definitivă a unei recompense. Așa, de pildă, suspendarea dreptului de a primi pachete constituie o pedeapsă și este resimțită, ca atare, de orice deținut.

Pe plan general social, rolul unei pedepse este reducerea sau suspendarea unui comportament nedorit sau chiar vătămător societății. Așa stînd lucrurile, trebuie să ne fie foarte limpede că nici o pedeapsă nu anulează comportarea nedorită, ci doar o suspendă temporar sau o direcționează în altă parte. Așa se explică faptul că un infractor după ce a fost liberat din detenție — în multe cazuri — comite din nou infracțiuni (de obicei, de același gen), dar cu mai multe precauțiuni. Aceasta înseamnă că pedeapsa nu a anulat comportamentul anterior și că nici acțiunea de reeducare nu a avut eficiența dorită.

Legile învățării și comportamentul deviant

Studiul legilor învățării ne permite să facem unele constatări cu privire la formarea și uneori înrădăcinarea comportamentelor deviante.

În primul rînd, din faptul că există diferențe individuale în capacitatea de învățare — așa cum rezultă și din afirmațiile mai sus citate ale lui Dubinin — urmează că unii oameni învață mai ușor un

anume fel de comportament (cu precădere își formează reflexe excitatorii sau inhibitorii), ceea ce face, de pildă, să fie înclinați să accepte (în mod spontan) mai ales influențe socialmente pozitive sau negative. Această diferență în educabilitatea indivizilor atrage după sine situația că unii ajung devianți în ciuda condițiilor optime de mediu și educație, alții devin conformiști, deși condițiile de mediu ar determina mai degrabă formarea de comportamente negative. În acest fel, greaua educabilitate, impermeabilitatea la influențe exterioare nu duc la devianță în mod fatal, ci numai dacă nu este contrabalansată de influențe puternice care provin dintr-un mediu pozitiv structurat.

În general, se consideră că învățarea este un fenomen adaptativ, care — prin dobândire de cunoștințe, deprinderi noi — facilitează integrarea individului în mediul ambiant. Tot având în față acest adevăr, nu trebuie să uităm că ființa vie, și mai ales omul, se adaptează la mediu în general și că această adaptare poate însemna și adaptare la un mediu viciat. Tocmai existența și posibilitatea „învățării perverse” sau a formelor de „fixație anormală” arată evident că omul își poate însuși și deprinderi nocive — sîeși sau societății — care se manifestă apoi în comportamente deviante, antisociale.

Legile învățării demonstrează apoi că cele învățate se stochează — devin bunuri memoriale — care reapar în anumite momente sau ocazii. Mai mult încă, s-a constatat că tot ceea ce am achiziționat, și cu deosebire ce ne-a produs o satisfacție (legea efectului), tinde să se repete. Acest adevăr are o mare pondere în criminogeneză, și mai ales în explicarea recidivei. Deși nu este obligatoriu, de exemplu, ca un hoț din buzunare să repete această practică

pină la sfîrșitul vieții, totuși experiența arată că deprinderea odată formată (învățată), probabil că va fi din nou utilizată. În legătură cu acest fapt este ilustrativă chiar definiția învățării dată de B. F. Skinner (1950): „Învățarea este o schimbare în probabilitatea survenirii unei reacții”. Pe această bază afirmă K.-D. Opp (1979) că probabilitatea recidivei crește dacă fostul deținut continuă să aibă o atitudine pozitivă față de activitatea criminală și dacă această atitudine mai este întărită și prin legături reluate cu elemente deviante.

Formularea lui K.-D. Opp ni se pare corectă, căci el vorbește de probabilitatea recidivei și nu de certitudinea ei. Chiar dacă antecedentele unui individ deviant arată că el și-a însușit multe practici pe care, evident, nu le-a „uitat”, recidiva va fi probabilă într-un grad mai mare numai în condițiile arătate. Descrește, însă, probabilitatea recidivei dacă în detenție munca de reeducare a fost temeinică și dacă după liberare fostul deținut nu mai are contacte cu elemente deviante.

Aceleași legi ale învățării ne atrag atenția asupra fenomenului de transfer (pozitiv). Vorbim de transfer atunci cînd deprinderile anterior formate și bine consolidate exercită o influență pozitivă asupra deprinderilor în curs de formare. Un comportament învățat într-o împrejurare facilitează — în anumite condiții — formarea unor deprinderi similare, dar în alte împrejurări. Cazul unui talentat sculptor în lemn, devenit hoț din buzunare, arată că facilitatea cu care executa obiecte de valoare i-a „format mîna” și pentru o intensă activitate infracțională. La fel sînt și acei spîrgători de case de fier, care, la bază, au învățat să lucreze cîstit în atelierele de lăcătușerie.

Rolul repetării unor acțiuni sau acte în depistarea autorului

Cu privire la utilitatea deosebită a cunoașterii „modului de operare” în procesul de identificare a infractorilor — deși în practica criminalistică există păreri contradictorii, care merg uneori pînă la afirmații exagerate (că, în prezent, acest element de orientare are o valoare cu totul relativă, unii infractori schimbîndu-și cu ușurință metodele de acțiune) — subliniem că, din punct de vedere psihologic, acesta trebuie considerat în continuare ca un instrument practic de lucru în procesul cercetărilor. El reprezintă un fel de marcă a comportamentului infractorilor, chiar și în situațiile cînd aceștia își modifică mai mult sau mai puțin metodele de operare, întrucît, de regulă, această schimbare nu acționează asupra tuturor elementelor modului de operare. Anumite verigi caracteristice continuă să se manifeste și pot fi decelate la o analiză atentă a faptelor. Acestea exprimă, pe de o parte, tendința de repetare, care este specifică învățării în general, iar, pe de altă parte, unele din ele se manifestă, necenzurat, de propria conștiință, în mod aproape automat în comportamentul infracțional, trădînd o consecvență nedorită de către cei în cauză, care îi poate demasca. Așadar, se remarcă fie o tendință de revenire periodică la structurile operaționale învățate, fie doar o persistență izolată a unor elemente caracteristice ale modului de operare anterior în cadrul unui lanț de operațiuni care creează impresia unei structuri integral noi.

Din acest punct de vedere trebuie ca, în orice situație, să se examineze atent ansamblul actelor sau praxemelor modului de operare cu privire la obiectivele vizate, bunurile urmărite, căile de acces și retragere ori modalitatea aleasă pentru atac sau pătrundere în locuință, comportarea concretă la locul faptei, abilitatea demonstrată în săvîrșirea infracțiunii, natura și poziția urmelor găsite sau, dimpotrivă, evitarea lăsării acestora ori prezența unor acte semnificative de modificare a tabloului cîmpului infracțional, revenirea periodică în zonele unde a mai comis anterior infracțiuni ori unde are legături ș.a.

Pe baza unei asemenea analize și a unei interpretări adecvate a comportamentului infracțional se pot depista elemente semnificative chiar și în situații în care, la prima vedere, nu se observă relații cu conduita anterioară.

— În acest mod s-a procedat într-o cauză complexă privind mai multe omoruri și tentative de omor, cu mobil sexual, comise pe raza Capitalei. Înainte de a se cunoaște ceva concret despre autor, s-a realizat un studiu corelativ al acestor fapte, luîndu-se în considerare atît elementele de similitudine, cît și cele de diferențiere, inclusiv sub aspect psihologic-comportamental, stabilindu-se astfel o grupare de fapte, din care unele nu erau acceptate inițial ca făcînd parte din același lanț infracțional, cum, de altfel, s-a stabilit și probat cu prilejul cercetării criminalului.

— În cazul unui dublu asasinat comis în scop de jaf asupra a doi bătrâni care locuiau într-o casă izolată din comuna D., județul B., s-a ajuns — după trei ani — la descoperirea grupului de infractori prin analiza temeinică a elementelor caracteristice ale modului de operare a unor furturi săvârșite de către autori în comune apropiate, deși pînă atunci ei evitaseră zona crimei, acționînd în localități îndepărtate de aceasta.

— În alt caz de dublu asasinat, comis, tot în scop de jaf, asupra a doi bătrâni care locuiau în municipiul S., s-a furat o importantă colecție de timbre, inclusiv unele exemplare rare, de mare valoare. Ulterior, după circa doi ani, s-a înregistrat un alt caz de omor, în municipiul B., victima fiind o femeie în vîrstă, de la care au dispărut bijuterii de valoare. Investigațiile efectuate în acest ultim caz au dus la identificarea unei martore din vecini care a relatat că, anterior evenimentului, victima i-a povestit despre vizitele repetate ale unui bărbat necunoscut, foarte iscusit la vorbă, care i-a promis că, prin relațiile sale, poate să-i valorifice la un preț bun bijuteriile personale, dar că nu are deplină încredere în el. Pornindu-se de la acest element s-a apreciat că, după comportamentul său, autorul ar putea face parte din categoria escrocilor și că, sub același pretext, ar fi putut intra în relație și cu victimele din municipiul S. (care erau deosebit de circumspecte, nu acceptau relații și nici vizite; aveau incuitori sigure, ce au fost găsite intacte).

Promovarea acestei ipoteze s-a dovedit utilă și a condus la identificarea unui escroc, cu mai multe condamnări, care și-a reorientat direcția preocupărilor și modul de operare, dar a păstrat, fără să vrea, unele componente caracteristice ale stilului de acțiune anterior.

Modul de operare al unui psihopat

Un mod de operare cu totul deosebit, care prezintă particularități de excepție, este cel folosit de criminalul Rîmaru Ion în cazul tentativei de omor și al violului săvîrșit asupra victimei M. F. Prin caracteristicile sale, acest caz ilustrează semnificativ faptul că analiza sub aspect psihologic a modului de operare — efectuată suplimentar față de examinarea tehnic-profesională a acestuia — permite desprinderea unor concluzii importante cu privire la profilul psihic probabil al autorului, dobîndind astfel valoarea unui instrument practic de orientare a cercetărilor.

În noaptea de 1/2 iunie 1970, în jurul orei 1,30, criminalul Rîmaru Ion se afla pe o stradă din zona cimitirului „Sf. Vineri”, stînd ascuns după un copac. În momentul cînd victima M. F. a ajuns în apropierea acestuia, în timp ce traversa strada în fața locuinței sale, a lovit-o prin surprindere în cap, de mai multe ori, cu o bară de fier, victima căzînd pe caldarîm,

în stare de inconștiență. După ce și-a revenit, autorul a luat-o în brațe și a transportat-o cca 300 m pe o altă stradă, unde, în apropierea unui autocamion, a așezat-o jos, în mijlocul străzii. Sub amenințarea unui cuțit, i-a făcut semn să se dezbrace pentru a avea contact sexual, iar apoi, după ce victima s-a dezbrăcat parțial, i-a făcut din nou semn să se ridice, a luat-o în brațe și a transportat-o pînă la gardul cimitirului, cerîndu-i să-l escaladeze. Intrucît singură nu a izbutit, autorul a ajutat-o și a împins-o brutal peste zid, aceasta căzînd și lovindu-se cu ceafa de o piatră. În continuare, tot sub amenințarea cuțitului, a luat-o de mînă și a condus-o pînă în dreptul unui mormînt. Acolo a obligat-o să ingenucheze în fața unei cruci și i-a cerut să jure că-l iubește și-l va lua de soț.

Apoi i-a pretins să se dezbrace complet și a avut cu ea contact sexual, timp în care a mușcat-o pe ambii obraji și pe coapsa stîngă. După aceea, au părăsit cimitirul, tot prin escaladarea gardului de zid, deplasîndu-se împreună pînă în apropierea unei intersecții de străzi; acolo autorul i-a provocat victimei trei înțepături cu cuțitul pe antebrațul stîng și i-a supt singele din aceste plăgi. Continuîndu-și drumul în direcția locuinței victimei, a apărut un camion, împrejurare în care victima a solicitat ajutor, iar făptuitorul a dispărut.

Modul de operare-capcană

Un aviz special se cuvine a fi formulat cu privire la anumite „moduri de operare-capcană”, care conțin unele elemente de calcul psihologic, de natură a induce în eroare organele de urmărire penală sau victimele infracțiunilor asupra scopului preconizat. Atrage atenția în acest sens tipul de infracțiune cunoscut sub denumirea de escrocherie (înșelăciune), în care se speculează credulitatea sau naivitatea victimelor; formele de șantaj și amenințare, vizînd anumite valori, stări afective ori situații de viață deosebite ale victimelor; de asemenea, unele tipuri de fals și alte infracțiuni mai puțin specifice, care, în derularea lor, creează momente optime pentru valorificarea unor asemenea comportamente amăgitoare.

Din această ultimă categorie redăm un caz privind atacul comis de către un grup de patru infractori asupra unui subofiter de miliție, atac urmat de spargerea postului de miliție în scopul procurării de armament.

Atragerea în cursă a subofiterului s-a realizat într-o manieră simplă, dar verosimilă: în jurul orei 22,00, cei patru și-au făcut apariția în comună cu un autoturism „Aro” furat din altă localitate. L-au căutat pe subofiter, găsindu-l în zona centrală a comunei. Apoi i-au explicat „cu sufletul la gură” că au asistat pe șosea la comiterea unui accident de circulație cu vătămarea foarte gravă a unui om, iar șoferul vinovat încearcă să fugă, fiind reținut cu greu de către unul din colegii lor. I-au propus să se deplaseze de urgență la fața locului cu

bale sau motorii — se declanșează atunci când în calea satisfacerii unei necesități vitale apare un obstacol (un alt individ-rival, un obiect, un animal, o instituție, o idee etc.). Apariția neașteptată a unui obstacol — real sau imaginar — întrerupe fluxul normal al acțiunii, creează o dificultate majoră, dezorganizează stereotipurile motorii, aduce deci individul (animal, dar mai ales uman) într-o stare de criză. O asemenea stare de criză se numește *frustrație*, stare în care la cei mai mulți indivizi se declanșează mecanisme agresive. La unii oameni însă reacția poate fi regresivă sau represivă — refulatoare (V. Pavelcu, 1969). Fie că i se ia biberonul unui sugar, fie că pleacă în ultima secundă tramvaiul pe care vrem să-l luăm ori ni se refuză o gratificație pe care o considerăm că ni se cuvine de drept, ne simțim frustrați, adică într-o stare de surescitare subcorticală (emoția de minie), instanțele superioare corticale (care dirijează gândirea logică) își pierd pentru moment comanda, dând loc unor acțiuni haotice, nestructurate, inconsistente etc.

În starea de frustrare, oamenii nu se comportă după legile rațiunii, căile obișnuite ale derulărilor comportamentale sunt dezorganizate, apare o tensiune interioară. Tensiunea interioară este potențată de fenomene fiziologice-vegetative care apar în momente critice. Pulsul se accelerează și se ridică tensiunea arterială, cresc glucoza în sânge și nivelul adrenalinei etc., în schimb descrește capacitatea normală de percepere senzorială. Fenomenele descrise duc, în majoritatea cazurilor, la diferite comportamente agresive.

Date fiind aceste realități, cei mai mulți psihologi — și sub influența lor mulți criminologi — au considerat că starea de frustrare duce la comportament agresiv, înțelegând aici

atit factori frustranți de ordin biologic, cât și de ordin social. Această teorie a corelării dintre cele două fenomene nu poate fi luată drept stabilire a unei relații cauzale. Rămânând doar în domeniul nostru specific, putem constata că *orice infractor este un frustrat, dar nu orice frustrat devine legic și infractor*. Experiența cotidiană ne arată clar că un copil căruia i se smulge jucăria răspunde agresiv, ostil, dar există aproape șanse egale ca să fugă la părinți și să se plângă de agresori. Nu numai teoretic, deci, dar și practic este deschisă atit calea agresiei, cât și cea a regresiei în situații frustrante. Cu toate acestea, este un fapt constatat că la infractori găsim un înalt grad de intoleranță la stările de frustrare (Udo Rauchfleisch, 1981).

Teoria frustrare-agresiune, lansată încă în anul 1939 (de N. E. Miller, J. Dollard, L. W. Doob, O. H. Mowrer, R. S. Sears etc., toți de la Universitatea Yale din S.U.A.), ulterior a fost revizuită și mult nuanțată. B. Raven și J. Rubin (1976), sintetizând numeroasele cercetări care au fost efectuate în acest domeniu, constată că: a) sint cazuri cind frustrarea duce aproape sigur la agresivitate; b) sint fapte agresive care se comit în absența oricărei frustrări și c) există stări frustrante care nu duc la comportamente agresive.

Frustrarea duce la agresivitate mai ales atunci cind:

— actul frustrant se poate atribui clar unui frustrator (implicind și presupusa rea-voință a frustratorului);

— în cultura sau subcultura dată, reacția la o situație frustrantă „cere” răspuns agresiv (de exemplu, lezarea onoarei unui spaniol);

— situația frustrantă decurge din caracteristicile unui frustrator care și așa este privit ostil;

— situația are o forță de incitație deosebită.

Agresiunea fără frustrare apare atunci cind:

— este instrumentală (un spărgător vrind să ia bani de la un casier, acesta se împotrivesc și este împușcat, deși scopul infractorului a fost doar devalizarea băncii);

— este rezultatul unei imitații coercitive;

— este rezultatul unui ordin superior;

— este rezultatul unui rol social (rolul de polițist);

— este rezultatul unui efect al activității de grup (membrii unui grup terorist care, personal, nu au nimic împotriva celui victimizat).

În opoziție cu aceste cazuri, există altele în care frustrarea, deși majoră, nu duce la comportamente agresive. Astfel, frustrarea nu duce la comportament agresiv în cazul:

— cind individul a primit o educație moral-cetățenească solidă, așa încît îi repugnă orice formă de agresiune;

— în care individul are suficiente resurse pentru a canaliza energiile declanșate de starea de frustrare în direcția unei realizări sociale.

Chiar dacă nu absolutizăm raportul dintre frustrare și agresivitate, totuși putem afirma că actele deviante în genere și cele tipic infracționale în special sint motivate, în mare măsură, de existența unor frustrări, fie că stările frustrante sint de moment, de o durată medie ori continuă. De asemenea, au efect declanșator (constituie motive) stările de frustrare reale și, în egală măsură, cele imaginare. Acestea din urmă pot provoca — la fel ca la frustrarea reală — toate formele de agresiune ostile sau instrumentale etc. Situația frustrantă de moment, de obicei, duce la infracțiuni sau chiar crime ocazionale nu o dată provocate sau precipitate de comportamentul victimei, cîtă vreme starea de frustrare continuă duce la acte agresive pregătite cu mult înainte de săvîrșirea faptei, de „trecerea la act”.

Agresivitate cerută de subcultură

Referitor la adevărul psihologic că afectele constituie puternice motive de acțiune, prezentăm un caz mai deosebit, ce ilustrează cadrul larg de influență pe care acestea pot să-l exercite.

Miliția municipiului R.V. a fost sesizată că, într-o zonă împădurită din marginea localității, a fost găsit în stare gravă un cetățean care prezenta arsuri puternice. Cercetarea efectuată la fața locului a stabilit faptul că victima, aflată în stare de inconștiență, avea zona organelor genitale dezvelită și afectată de arsuri grave. Arsuri similare prezenta și pe față. Transportată la spital și tratată corespunzător, victima și-a revenit și s-a însănătoșit. Analizele de laborator au stabilit că arsurile au fost provocate cu vitriol.

Din relatările victimei rezulta că, în dimineața zilei respective, a fost căutat la serviciu de către doi bărbați, din care unul a spus portarului că este ofițer, prezentind și o legitimație corespunzătoare. Sub pretextul că au de clarificat urgent o problemă, l-au urcat pe cel căutat într-o mașină cu număr de București și l-au transportat în locul unde a fost găsit; acolo

În legătură cu factorul de influență educativă menționăm atât forța inhibitoare a acesteia, ce frânează chiar și pornirile instinctuale, cât și virtutea ei de canalizare spre scopuri socialmente admisibile a unor porniri agresive. Ne putem întreba dacă boxerii profesioniști sau măcelarii etc. nu-și canalizează pe aceste căi agresivitatea nativă.

Agresivitatea potențată de factori multipli în infracțiuni grave contra

persoanei prin acte de violență (lovituri cauzatoare de moarte, omucideri etc.), săvârșite de tineri în vîrstă de 18—26 ani, a fost pusă în evidență într-o cercetare efectuată la noi, în 1976, de către E. Chirata și V. Preda. Considerăm că analiza făcută este deosebit de instructivă, din care motiv reproducem schema grafică a interrelațiilor dintre factori așa cum apare ea în lucrarea lui V. Preda (1981).

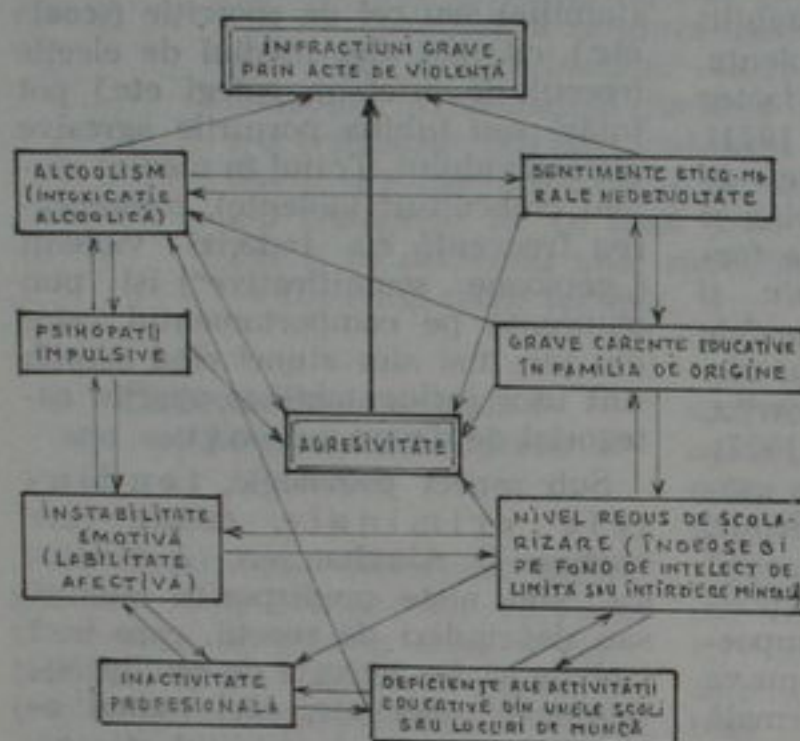

Fig. 9 — Determinarea multifactorială a actelor grave de violență.

Schema grafică a interrelațiilor dintre factori (V. Preda, 1981) pune în vedere faptul că agresivitatea, care conduce la infracțiuni grave prin acte de violență, este potențată de factori multipli corelați, de natură biologică (ereditară), psihologică și socială.

Anonimopraxia

Acest termen se referă la acțiuni agresive de tip criminal avînd caracteristica de a se derula mai ales pe plan simbolic. După cum se arată în literatura de specialitate mai recentă (J. Susini, 1974), este vorba de acțiuni infracționale la care autorii — mai mult decît în alte activități deviante — țin să-și păstreze anonimatul. Ticluitorii de scrisori anonime (anonimografie), cei ce insultă și amenință la telefon sau prin intermediul unor bande magnetice (anoni-mofonie) fac parte din această cate-

gorie de infractori care comit actele în mod indirect, asigurîndu-și invizibilitatea.

Anonimopraxia are două aspecte majore diferite. Atunci cînd anonimatul este un mijloc de apărare împotriva detecției în cadrul unei acțiuni menite să aducă un profit material infractorului, scrisoarea sau telefonul anonim constituie doar o verigă într-o operație mai vastă, obișnuit cu scop de șantaj. Anonimatul în acest caz este doar un accesoriu util din dispozitivul de protecție a infractorului.

Anonimatul devine însă element central cînd scopul agresiunii care se consumă prin mijloace verbale (scrise sau rostite) este persecuția victimei, înfricoșarea și distrugerea ei morală (prin amenințarea cu divulgarea în public a unor secrete personale compromițătoare etc.). În situații similare agresiunea nu apare pe plan real, ci doar pe plan simbolic-verbal, în schimb, terorizarea victimei prin înfricoșare permanentă poate să o împingă pînă la sinucidere.

J. Susini, la care ne-am referit, face analiza psihologică și psihocriminologică a anonimopraxiei și ajunge la concluzia că victimele acestor practici se recrutează din rîndurile acelor care au ceva de ascuns, trăiesc intens sentimentul de vinovăție și, timizi fiind, sînt ușor de înfricoșat. Agresorul sau agresorii au victima „gata pregătită” pentru acțiunea lor nefastă.

Depistarea autorilor de acte anonimopraxice trebuie să pornească de la faptul că orice asemenea act este supraincercat, sînt prea multe greșeli de ortografie în scrisori, apar prea multe dezacorduri și pronunțări incorecte la telefon, bandă etc., deci autorii utilizează tehnici de camuflaj lipsite de subtilitate. Analiza acestor exagerări (I. Anghelescu, 1979), ca și analiza contextului social în care trăiește sau a trăit victima, răspunsul la „cui îi folosește” nu numai material, ci și moral, pot să ne aducă mai aproape de dezlegarea enigmei inițiale.

Motivele acțiunilor umane

Continua activitate — mai intensă sau mai puțin intensă — este o caracteristică definitorie a ființelor vii, deci și a omului. Urmărind însă ac-

tivitatea umană pe perioade mai lungi, observăm că ea se desfășoară după unele regularități, că ea se declanșează într-un anumit fel, că este dirijată spre anume scopuri, că, în funcție de atingerea sau neatingerea scopurilor, activitatea se prelungește ori încetează la un anumit moment. *Factorii care declanșează, dirijează, prelungesc sau opresc activitatea umană poartă denumirea de motive* (M. Reuchlin, 1977). Motivele constituie ansambluri de factori dinamici care impulsionează organismul spre scopuri bine definite.

În cursul desfășurării proceselor vitale se consumă energie (musculară, nervoasă etc.), ceea ce provoacă un dezechilibru în organism sau între organism și mediu, generînd necesități specifice materiale ori sociale, care urmează să fie satisfăcute spre a restabili echilibrul inițial. Necesitatea sau proiecția ei subiectivă — dorința — se definește ca o condiție care rezultă dintr-o deprivare și se caracterizează prin probabilitatea deosebită de a provoca un anume răspuns (Skinner, 1953). O simplă acțiune motorie, de pildă un exercițiu sportiv, consumă energie musculară, ceea ce trezește starea de foame. Cu cît pierderea de energie este mai mare, cu atît necesitatea hranei va fi mai mare și, cu cît va crește necesitatea, crește și impulsul spre a căuta substanța nutritivă trebuincioasă. Starea de foame creează o tensiune lăuntrică, mărește nivelul de activitate și determină un comportament adecvat instrumental: căutarea de alimente. Cînd organismul ajunge la scop (aliment), tensiunea se reduce și se ajunge la o stare de relaxare, ca urmare a sațietății. Pe măsură ce noua energie acumulată se consumă, ciclul se continuă: foame—consum de alimente—relaxare etc. Echilibrul restabilit, *homeostaza*, este doar un

moment pasager din ciclul amintit, dar întreaga funcționare a sistemului tinde mereu spre echilibru.

Necesitățile constituie motive de acțiune. Chiar și la nivelul celor mai elementare necesități, cum este necesitatea de hrană, acțiunea nu se desfășoară lin, unidirecțional, adică de la starea de tensiune → impuls prin comportament specific către scop → reechilibrare, ci fiecare din aceste trei etape se complică prin compor-

tament de detectare a substanței potrivite pentru hrană, detectare care înseamnă o opțiune preferențială determinată cultural. Așa, de exemplu, în cultura noastră nici un om, înfometat chiar — în condiții obișnuite —, nu va consuma carne de pisică. Aceasta reflectă impactul elementului social până și în satisfacerea trebuințelor noastre cele mai elementare.

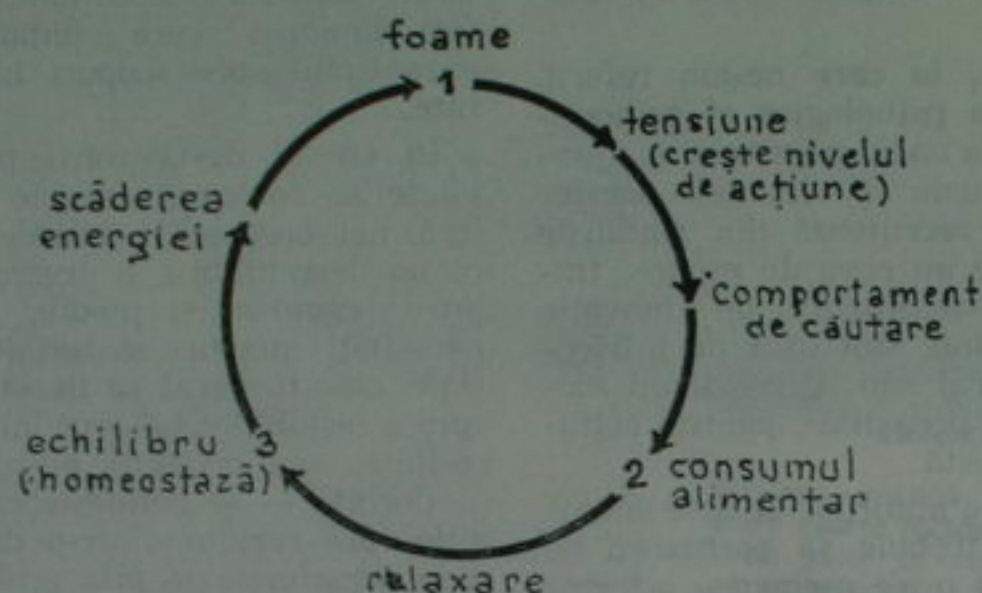

Fig. 10 — Ciclul homeostatic

Este reprezentativ pentru toate actele și acțiunile umane. Orice necesitate (1) resimțită instituie pentru organism un comportament instrumental (de căutare a mijloacelor de satisfacere a ei). Acest comportament este însoțit în planul subiectiv de o stare de tensiune.

Satisfacerea necesității (2) generează o stare de relaxare care este caracteristică nivelului de echilibru sau homeostază al organismului pentru necesitatea în cauză. Pe măsură ce apar noi necesități (ca urmare, de exemplu, a scăderii energiei organismului sau a perimării ori insuficienței informațiilor) ciclul se reia, întreaga funcționare a sistemului tinzând mereu spre echilibru.

Forța de activare a unui motiv este cu atât mai mare cu cât starea de insatisfacție este și ea mai mare, în schimb o necesitate odată satisfăcută își pierde sensibil capacitatea de motivare atita vreme cât persistă starea de satisfacție.

Motivația răspunde, deci, la întrebarea „de ce un organism intră în-

tr-o activitate și de ce printre multe variante de posibilități își va desfășura activitatea într-o anumită direcție" (J. Nuttin, 1963).

Necesitățile organismelor sînt multiple și, cu cît înaintăm pe scara evolutivă de la ființele simple spre om, vom găsi din ce în ce mai multe necesități (deci, o multitudine de

motive) care devin mereu mai complexe. Simpla înșiruire a necesităților, întocmirea unor liste de trebuințe, așa cum au făcut unii cercetători (H. A. Murray, 1938; R. B. Cattell, 1950), cu toată utilitatea lor, nu ne duc la o mai aprofundată înțelegere a activității umane, cu atât mai mult cu cât motivele nu acționează izolat și nu determină acțiuni uniforme în orice împrejurare și în orice etapă a ciclului vital.

Avind în față aceste obiecții aduse „listelor de necesități”, A. H. Maslow (1954) a întocmit așa-zisa *piramidă a necesităților* (fig. 11), introducând

un principiu ierarhic în aprecierea lor. El preconizează cinci niveluri distincte de trebuințe, acestea constituind cinci categorii de *tipuri motivaționale* ce pot pune în activitate și determina direcția preferențială către care tinde omul. După concepția lui A. H. Maslow, principalele categorii de trebuințe sînt: 1) trebuințe organice, fiziologice, 2) trebuința de siguranță, 3) trebuința apartenenței la un grup social, 4) trebuința stimei și respectului semenilor, 5) trebuințele legate de auto-realizare.

Fig. 11 — Piramida lui Maslow.

Introduce un principiu ierarhic în aprecierea necesităților umane. Sint preconizate cinci niveluri distincte de trebuințe sau tipuri motivaționale umane, ce pot pune în activitate și determina direcția preferențială către care tinde omul. Acest mod grafic de prezentare sugerează apariția ontogenetică a trebuințelor și faptul că ele acționează pe trepte ierarhice.

Cu toate că piramida lui Maslow este departe de a fi completă — a fost analizată critic de C. Mamali (1981) —, totuși ea surprinde câteva realități de mare valoare pentru explicarea funcționării motivelor. Pe de o parte, sugerează constatarea că motivele acționează pe trepte ierarhice. Astfel, un om flămând va acționa în direcția satisfacerii foamei în primul rînd, și numai ulterior se va gîndi la întreprinderea altor acțiuni, ca,

de exemplu, la satisfacerea necesității de a avea relații sociale (necesități de nivel 3). Este adevărat că toate trebuințele pot declanșa activități puternice, totuși trebuințele fiziologice (de hrană, sex etc.), prin natura lor, sînt tiranice și în cazul unor lipsuri severe (o stare de foame prelungită) primează în mod evident față de necesitățile sociale (deci, cele aflate la nivelurile 2, 3, 4 și 5).

Categorisirea trebuințelor făcută de A. H. Maslow este ilustrativă și din punctul de vedere al apariției ontogenetice a trebuințelor — cele fiziologice apar primele, cele de ordin social superior la urmă —, precum și din cauză că reflectă dinamica lor în timp (creșterea și descreșterea în funcție de vîrstă), ca și concomitența lor în decursul ciclului vital uman.

Dacă sistemul propus de A. H. Maslow poate fi considerat acceptabil în general, el totuși nu răspunde la întrebarea de ce *motivele acționează în constelații ierarhice diferite* la fiecare individ. Existența unor *motive dominante*, care la unul și același individ acționează mereu în aceeași direcție preferențială, este o realitate a cărei importanță majoră constă tocmai în faptul că alcătuiește cheia cunoașterii individului. Cunoscînd *motivele preferențiale* ale unui subiect, vom putea face predicții și postdicții asupra comportamentului său într-o situație dată. Importanța criminalistică a acestui adevăr nici nu trebuie demonstrată. Cunoscînd trebuința dominantă a cuiva, de pildă necesitatea de a fi stimat și prețuit de grupul în care trăiește (deci și a grupului infracțional), dacă știm, deci, că subiectul este un tip vanitos în accepția cotidiană, atunci o frustrare pe acest plan — lezarea vanității — va declanșa probabil o acțiune deosebit de agresivă, putînd duce chiar la crimă. În acest caz, mobilul acțiunii e clar, căci decurge „normal” din personalitatea subiectului, motivația constituind un element dinamic primordial în funcționarea sistemului personalitate.

Necesitățile de oricare nivel se actualizează, se dezvoltă sau se inhibă în mediul social. Societatea determină pînă și alimentația (ce, cînd și cum mîncăm), modul de

satisfacere a necesităților de evacuare sau a celor de ordin sexual. Reglementarea coercitivă a comunității „socializează”, deci, pînă și satisfacerea necesităților primare (a celor aflate la nivelul 1 și, parțial, și la nivelul 2), iar pe celelalte le creează și le transformă. Tocmai din această cauză, orice infractor trebuie să fie cunoscut nu numai prin faptul incriminat, ci și prin grupul social de unde provine și unde a trăit mai mult în etapa preinfracțională. Această cunoaștere ne va facilita înțelegerea actului comis, eventuala dezvoltare a altor acte săvîrșite însă necunoscute nouă, dar mai ales ne va da indicații valoroase în privința specializării infracționale. Predominanța unuia din sistemele personalității — așa cum s-a arătat mai sus — generează constelații de trebuințe specifice care motivează apoi nu numai calea licită spre obținerea obiectului-scop, ci și calea ilicită, socialmente neacceptată, „scurtătura” care duce spre dobîndirea aceluiași obiect-scop. Acest din urmă fel de a proceda, tipic pentru devianți, se referă, în egală măsură, atît la obiecte și situații atractive (approach objects — D. Kretch ș.a., 1962), cît și la obiecte și situații respingătoare (avoid objects).

Pe plan subiectiv, motivele sînt trăite ca dorințe și forța lor este cunoscută. Cu toate acestea, deși comportamentul reflectă dorințe și scopuri, el nu este determinat numai de ele. *Comportamentul uman este multideterminat de condiții situaționale, de fapte cognitive, de practici sociale, atitudini alături de dorințele individului* (D. Kretch, 1962). Oricît de tentante ar fi constatările lui A. H. Maslow în aprecierea faptelor umane, sîntem obligați să luăm în considerare și factori care depășesc „piramida”.

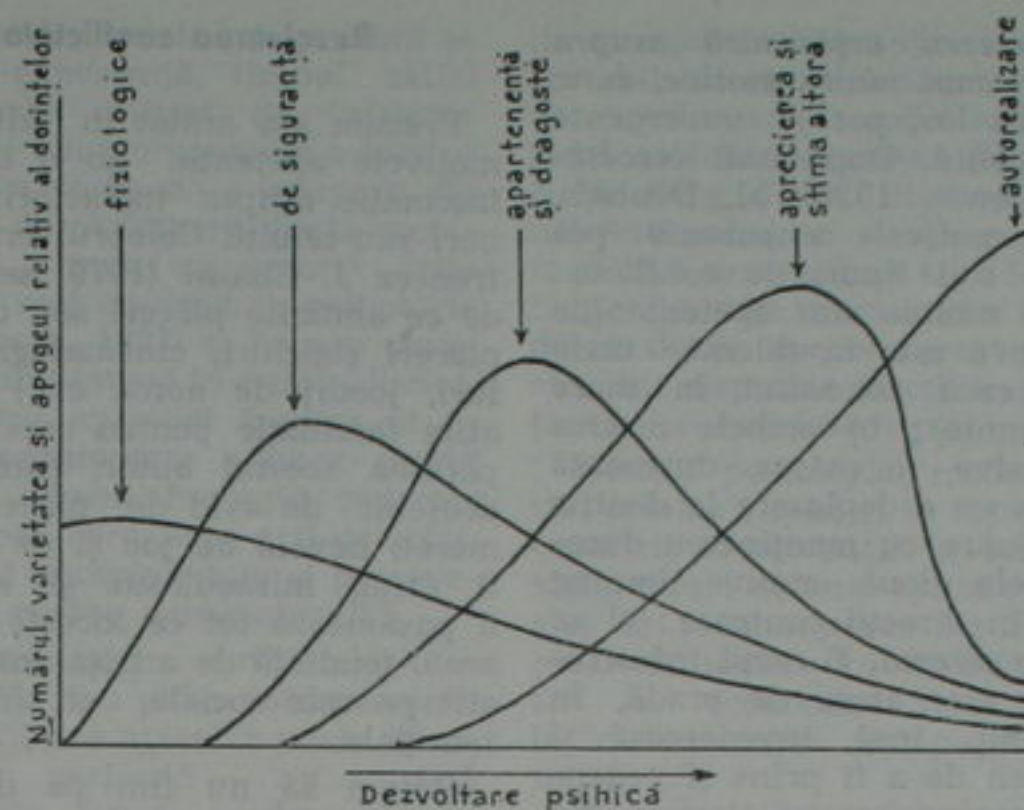

Fig. 12 — Dezvoltarea psihică.

Conține reprezentarea schematică a schimbării progresive în predominanța relativă a numărului și a felurilor de necesități (dorințe) descrise de Maslov. Se vede că numai depășirea la vîrf a unei necesități permite apariția sau dezvoltarea celei următoare. Figura mai ilustrează și faptul că, cu cît avansează dezvoltarea psihică, cresc numărul și varietatea trebuințelor (și a dorințelor, ca trăiri subiective ale trebuințelor).

Printre factorii care depășesc piramida lui Maslow este și „nivelul de aspirații”, concept introdus de T. Dembo (1931) și dezvoltat ulterior de K. Lewin (1935). Prin aceasta înțelegem un standard față de atingerea căruia individul are senzația de succes sau eșec (J. Drever, 1966). Așa cum arăta încă Lewin, nivelul de aspirații se leagă de căutarea unui succes în atingerea scopului fixat de subiect, apoi tendința de a evita eșecul în domeniul respectiv și, în fine, nivelul de aspirație implică și o judecată probabilistică prin care subiectul anticipează succesul sau eșecul viitor. Doar în treacăt notăm aici că nivelul de aspirație se face simțit și în sfera de activitate deviantă, infracțională, în sensul că individul poate aspira la obiecte, situații etc. pe care el nu le

poate atinge pe cale cinstită, deci va tinde să utilizeze mijloace pe care societatea le descurajează. Pe de altă parte, în cadrul comunității infracționale adesea începătorii aspiră la performanțele unor infractori care au dobîndit faima prin loviturile lor.

Motivația și conflictele

Individul (animal sau uman) este mereu expus acțiunii mai multor motive care îl influențează fie succesiv, fie simultan. Ori că ne gîndim la *motive apetente*, deci la motive care atrag individul spre anume obiecte sau situații considerate plăcute, ori că avem în vedere *motive aversive*, ce tind să îndepărteze individul de la obiecte și situații ne-

plăcute, mereu acționează asupra individului mai multe motive, care, prin natura lor, pot fi convergente sau divergente. După unii cercetători (K. Lewin, 1936; M. Deutsch, 1973 etc.), motivele concurente pot determina trei tipuri de conflicte: a) ambele motive sînt apetente (de pildă, cineva este în dilemă unde să-și petreacă concediul, la mare sau la munte); b) ambele motive sînt aversive (o masea dureroasă poate provoca o deplasare la dentist sau o aminare cu menținerea durerii); c) cele două motive împing individul în direcții contrare: el se află într-o dilemă. E cazul infractorului care este atras de pradă, în același timp, însă, învederează și posibilitatea de a fi prins și pedepsit. În asemenea cazuri, ieșirea din situația conflictuală se face, de cele mai multe ori, conform legii secvenței temporale, despre care s-a făcut mențiune în altă parte a lucrării noastre.

Modul în care am prezentat situația conflictuală este foarte simplificat, deoarece subiacent am presupus existența a două motive, ori în realitate mereu se constată prezența mai multor motive concurente, chiar dacă de multe ori numai două ni se par prezente și active.

Amintim apoi că tipurile de conflicte la care ne-am referit sînt conflictele *intraindividuale* care au loc în „interiorul” unui individ, provocînd decizii menite să rezolve conflictul, să reducă tensiunea internă etc. Celelalte forme de conflicte: *interindividuale*, *intergrupale*, capabile să genereze activități infracționale foarte grave în mediile interlope, chiar în locurile de detenție (Gaetano Livrea, 1977), nu vor fi analizate aici, deoarece investigațiile în aceste domenii, deși numeroase, sînt încă, după părerea noastră, departe de a fi concludente.

Rezolvarea conflictelor

Precum s-a arătat în altă parte, motivele apetente au o deosebită fascinație asupra infractorilor, minori sau adulți. Celebrul criminolog francez J. Chazal (1979) se întreba de ce anumite plăceri sau ocazii de plăceri (bilciuri, cinematografe, baturi, jocuri de noroc etc.) exercită atîta fascinație pentru copii? După părerea acestui autor, copilul este deosebit de avid de plăceri, simte mereu nevoia de joc și de mișcare, îl atrag miraculosul și aventura, îl pasionează tot ce lucește și sună, are o tendință de a trișa autoritățile, atît pe cele sociale, cit și pe cele familiale.

Putem să nu fim pe deplin de acord cu J. Chazal — care decenii de-a rîndul a fost judecător la un tribunal pentru minori —, totuși este clar că între apetența obiectelor enumerate și interdicțiile sociale există o permanentă situație conflictuală, care se rezolvă după stilul deviant, mai ales cînd acest model este oferit de „gașcă” sau „bandă”, unde se poate cîștiga ușor un „prestigiu” pe care cu greu îl poate obține nevîrstnicul în activitățile școlare.

Nimeni nu poate susține teza că orice conflict se termină cu provocarea unui comportament deviant. Oricît de mare să fie ciocnirea dintre motive contrarii, această ciocnire în sine nu duce inevitabil la o soluție deviantă sau infracțională. Conflictele, chiar și cele mai acerbe, pot fi soluționate prin *aminare*, care în realitate este doar o distanțare în timp a reacției considerate ca fiind adecvată. Cu toate că aminarea, ca formă de comportament este tipic umană (animalele nu pot „amîna” nimic), ea joacă un rol important în criminogeneză, mai ales în domeniul faptelor violente. A amîna

nu înseamnă a anula, ci, precum se știe din experiență, timpul astfel cîștigat este utilizat de infractor spre o mai bună organizare a loviturii, fie că e vorba de o spargere, fie de un act de răzbunare. Forța mobilizatoare a unui act aminat este cunoscută mai de mult în psihologie (B. Zeigarnik, 1927) și își are cuvenita aplicabilitate și în criminalistică. Posibilitatea apariției tardive și în contexte neașteptate a unor reacții deviante, adesea învăluie puternic mobilul real, care, spre a fi detectat, cere multă perspicacitate și perseverență din partea anchetatorului.

Dacă rezolvarea conflictelor intrapersonale sau chiar interpersonale prin mijloace agresive poate apare și după o perioadă — nu o dată chiar foarte lungă — de aminare, totuși există și alte soluții de canalizare a conflictelor, soluții socialmente acceptate. Așa, spre exemplu, cel care își *substituie* (înlocuiește) o pornire antisocială cu una dezirabilă sub aspect social (în loc de a-și nimici fizic un rival, îl depășește prin muncă, prin dobîndirea unui statut superior etc.) sau *refulează* o trebuință chiar și foarte stringentă dar de natură antisocială, oferă soluții viabile de ieșire din starea conflictuală fără a leza societatea în care trăiește.

Fenomenele afective

Cînd afirmăm că omul este o ființă rațională, susținem un adevăr parțial. În fond, corect este să spunem: omul este capabil să acționeze și rațional, deși de multe ori în acțiunile sale el este călăuzit de alte forțe decît cele raționale. Omul este și o ființă afectivă, în multe fapte ale noastre rațiunea este dublată de sentimente și emoții. Bucuria și tristețea, voioșia și decepția, dragostea și frica, atrac-

ția și repulsia, speranța sau disperația sînt tot atîtea fenomene afective care colorează, modelează, nuanțează activitatea umană (C. Morgan, R. A. King, 1975). Plăcerea cu care noi anticipăm un eveniment important care urmează să aibă loc, satisfacția pe care o resimțim amintindu-ne de un succes recent raportat etc. sînt elemente afective care însoțesc orice eveniment psihic.

Meritul psihologiei moderne constă, printre altele, și în faptul redescoperirii afectivității (a emoționalității, cum i se mai spune), dar mai ales în recunoașterea locului și a ponderii aspectului emoțional-afectiv în economia vieții psihice, în determinarea comportamentului uman.

Fenomenele afectiv-emoționale ocupă un loc privilegiat în existența noastră, ele constituie substratul esențial al celor mai multe fenomene de recepție senzorială, ele potențează reprezentările noastre, ele constituie sursa fenomenelor motrice, dinamizînd întreaga activitate umană. *Afectele sînt cele mai puternice motive ale comportamentului uman* (P. Fraisse, 1963).

Mulți autori (ca, de exemplu, M. și Françoise Gauguelin, 1971) consideră că afectivitatea este baza vieții psihice, căci toate stările, toate reacțiile de ordin psihic ale căror rădăcini sînt instinctuale și neconștiente, într-un fel sau altul, au o nuanță afectivă. Afectele apar în legăturile noastre cu lumea înconjurătoare, în legăturile noastre cu alți oameni, și chiar și în modul în care noi ne raportăm la eul nostru, la propria noastră persoană.

În opoziție cu fenomenele de cunoaștere (senzații, percepții, gândire etc.), care sînt dirijate de scoarța cerebrală (cortex), fenomenele afective sînt dirijate, în principal, de subcortex.

Clasificarea fenomenelor afective

Obişnuit, în psihologia generală se vorbeşte de următoarele categorii de fenomene afective: a) *dispoziţii afective*, b) *emoţii propriu-zise*, c) *sentimente* şi d) *pasiunile*. Primele două categorii se manifestă atât la animale, cât şi la oameni, ultimele două — sentimentele şi pasiunile — sînt afecte tipic umane. Toate aceste fenomene sînt trăite nemijlocit, sînt profund subiective şi reflectă atitudinea noastră intimă faţă de evenimentele lumii obiective. Altfel formulat, mai mult ca oricare alt proces psihic, afectele sînt ale subiectului şi exprimă raportarea noastră la cele ce au loc în afara, dar şi înăuntrul nostru. Cînd sînt vesel sau îndurerat, mă găsesc în această stare motivat de un eveniment plăcut sau dureros, petrecut în afara mea (am pierdut un prieten) sau în forul meu intim (îmi dau seama că am comis o eroare pe care puteam să o evit).

Stările afective pot fi descrise, denumite în variate feluri, dar ele nu pot fi nici definite în mod clasic şi nici riguros clasificate. Fluenţa lor, legătura lor cu cele mai variate fenomene psihice, scapă de sub încercările unor delimitări nete. Cert este că orice proces psihic este însoţit de stări afective, mai intense sau mai puţin intense. Ca dovadă, o problemă grea rezolvată de un matematician provoacă şi la el o bucurie, cită vreme un eşec pe acelaşi plan aduce după sine o stare de neplăcere. Starea aproape euforică ce cuprinde un cercetător în laborator, cînd i se pare că a ajuns la soluţia căutată, dovedeşte că pînă şi în mediul aseptice de laborator activitatea umană este colorată, însoţită, susţinută sau frînată de afectivitate.

Dispoziţiile afective sînt stări difuze (V. Pavelcu, 1969) care constituie „sunetul de fond” al vieţii noastre psihice. Ele provin mai ales din senzaţii viscerale legate de buna sau proasta funcţionare de ansamblu a organismului: o bună digestie ne poate face euforici, proasta digestie ne face morocănoşi. Dispoziţiile afective se amplasează pe un continuum, avînd la extreme starea euforică, respectiv cea disforică, şi pot fi declanşate nu numai de cauze organice, ci şi de recepţionarea unor informaţii privind evenimente îmbucurătoare sau supărătoare, cu condiţia ca aceste informaţii să aibă o intensitate medie; altfel, o excitaţie puternică sau o deprimare adîncă provoacă emoţii sau sentimente. Faptul că acei stimuli care provoacă dispoziţiile afective sînt subliminali (sub pragul minimal de percepţie) sau cel mult de intensitate medie, face ca identificarea lor să nu fie prea facilă, din această cauză, în asemenea stare fiind, nu ştim prea bine „ce este cu noi”, de ce sîntem mai iritabili ca altă dată etc. Dispoziţiile afective joacă un rol minor în criminogeneză.

Emoţiile (emoţiile propriu-zise) sînt stări temporare marcate prin modificări fiziologice care determină apariţia unor comportamente primitive ce constituie reacţii la un eveniment declanşat subit. Stările emotive sînt preponderent *agreabile* sau preponderent *penibile*, provocînd *crize* — întreruperea decurgerii normale a trăirilor noastre —, crize mai mult sau mai puţin violente, dar cu caracter pasager. *Emoţiile-şoc* (de exemplu, o sperietură) sînt cele mai violente, provoacă crize de amploare, dar durata lor este mică şi nu depăşeşte cu mult durata impactului. Faţă de emoţiile-şoc, *stările emotive* (cum ar fi stările de an-

xietate) generează crize mai puţin violente, în schimb de mai lungă durată. De altfel, durata unei emoţii, de la impact şi pînă la dispariţie, este o caracteristică temperamentală (S. L. Rubinstein, 1941).

Unii autori (P. Fraisse, 1963; V. Pavelcu, 1969) consideră că şi *stressul* face parte din categoria de emoţii, şi anume din cea a *emoţiilor cronice*. Aceasta se referă mai cu deosebire la situaţii repetitive (sau cronice) care pot duce pînă la maladiile adaptării. Cea mai mare autoritate în acest domeniu, H. Selye (1946), susţine că *stressul* apare din conflicte personale sau sociale care nu-şi găsesc o soluţie adecvată. În situaţie *stressantă* se găseşte acel soţ care se teme că va fi înşelat, funcţionarul care se teme de o eventuală concediere etc.

Emoţiile înaintea unui examen provoacă nişte stări penibile, adesea un blocaj parţial al activităţii psihice, şi — ca efect al fenomenului de inducţie reciprocă: excitaţia subcorticală aduce după sine o inhibare a activităţii cortexului — se exprimă în sensibila reducere a activităţii intelectuale.

Emoţiile afectează atât recepţia senzorială, cât şi stocarea, dar mai ales reactivarea memorială. Aceasta face ca scenele la care a asistat un martor impresionabil (la vederea petelor de singe, la vederea unui cadavru etc.) să fi fost lacunar şi incorect înregistrate, de unde şi distorsionări involuntare în mărturie.

R. S. Woodworth (1945) a reprezentat principalele emoţii pe un continuum de şase trepte, mergînd de la emoţiile pozitive înspre cele negative.

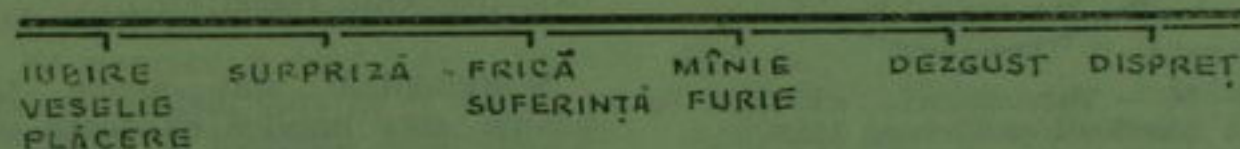

Fig. 13 — Clasificarea emoţiilor (după R. S. Woodworth).

R. S. Woodworth (1945) a reprezentat principalele emoţii pe un continuum de şase trepte, mergînd de la emoţiile pozitive înspre cele negative; această clasificare are în vedere existenţa unor forme de trecere între categoriile principale.

Autorul reprezentării schematice are în vedere emoţiile umane care, alături de manifestări instinctuale, conţin şi elemente intelectual-sociale.

Această clasificare are în vedere existenţa unor forme de trecere, înţelegînd că, de pildă, există suficiente elemente de tranziţie dintre „surpriză” şi „frică”, la fel ca dintre „supărare” şi „dezgust” etc. R. S. Woodworth are în vedere emoţiile umane, care, cu toate manifestările lor instinctuale, prin natura lor, conţin şi elemente intelectual-sociale. Acest lucru se poate constata uşor dacă ne gîndim la „dispreţ”, care implică o valorizare socială şi o raportare la norme. De aici se evidenţiază imposibilitatea de a delimita

net categoria afectivă de „emoţie” de cea de „sentiment”.

H. Schlosberg (1952) a reprezentat emoţiile de bază pe o figură circulară — considerînd şi formele de tranziţie — indicînd două axe principale: „agreabil-dezagreabil”, respectiv „adeziune-respingere”, ca fiind caracteristici fundamentale ale emoţiilor.

Din imagine rezultă că, de pildă, atât frica, cât şi emoţia de minie şi furia se amplasează înspre polul „neplăcut” (dezagreabil), totuşi, în mod obişnuit, frica declanşează mai degrabă un comportament de apăra-

re (fuga), cită vreme minia sau furia tind să declanșeze comportamente agresive, de atac (luptă).

Opus acestora, plăcerea este la polul pozitiv. Aceasta apare fie în momentul când încetează starea de frică (euforia scăpării), fie ca urmare a satisfacerii unei necesități.

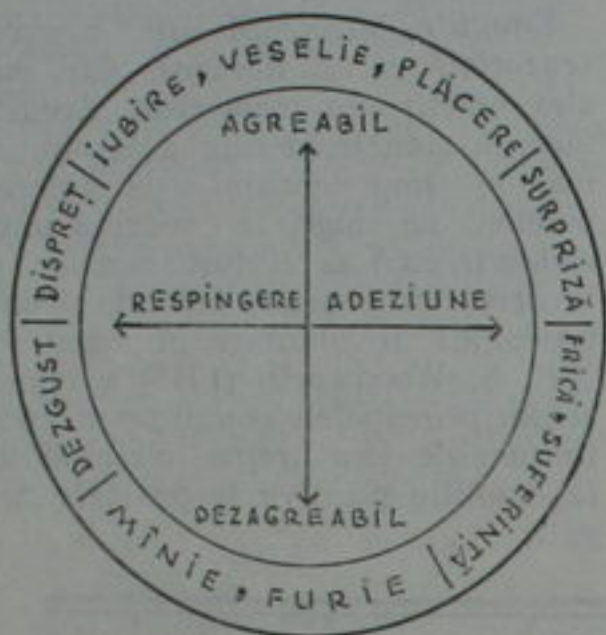

Fig. 14 — Reprezentarea emoțiilor de bază (H. Schlosberg, 1952).

Autorul acestei reprezentări schematice indică pe axa verticală sensul resimțirii interne a emoțiilor (agreabil-dezagreabil), iar pe axa orizontală poziția atitudinală a subiectului care resimte emoțiile în cauză (respingere-adeziune); marginal sînt circumscrise categoriile de bază ale emoțiilor.

Oricare ar fi categoria de emoții la care ne referim, ele apar însoțite de o seamă de reacții interne (reacții vegetative) comandate, în principal, de către instanțele subcorticale. Emoțiile provoacă astfel: schimbări în ritmicitatea activității cardiace; schimbări în presiunea sanguină; fenomene de vasodilatație sau vasoconstricție (cînd sînt emoționați unii devin palizi, alții roșesc); schimbări în ritmicitatea respirației; dereglări în fonație (în modul de emiterie a sunetelor); descreșterea bruscă a salivăției; contracția sau relaxarea

subită a mușchilor scheletali (unii o iau la fugă, alții înlemnesc); creșterea sensibilă a timpului de reacție (timpul de latență) etc.

Pe aceste modificări vegetative — care nu pot fi total stăpinite — se bazează „detectorul de minciuni” (lie-detector), care, de fapt, cu ajutorul unui poligraf, înregistrează o parte din modificările mai sus menționate și care pot fi ușor captate și amplificate. Poligraful, deci, stabilește starea de emoție care, în egală măsură, poate proveni din frica de demascare pe care o resimte un răufăcător sau din indignarea unui nevinovat, bănuit de o faptă necomisă de el (T. Butoi, 1974).

Emoția se mai manifestă și la exterior, producînd alterări în mimică, în pantomimică, în desfășurarea motricității, dar și în debitul verbal și în modalitățile de comunicare verbală (coerența frazei etc.).

Sentimentele sînt afecte tipice umane, care implică existența unor valori sau nonvalori de ordin social. Dragostea de adevăr (adevărul este o valoare socială), ura față de ipocrizie (ipocrizia este nonvaloare socială) etc. sînt exemple de sentimente a căror gamă este foarte largă. Se consideră că sentimentul este o stare durabilă ce comportă nuanțe de mare finețe, pe care doar artiștii le pot exprima în mod adecvat. Sentimentele sînt și ele însoțite de manifestări fiziologice, care însă sînt mult mai atenuate și mai puțin vizibile ca acelea pe care le produc emoțiile. Cu toate că sentimentele sînt supuse unor transformări în timp — dragostea înflăcărată din tinerețe la vîrstnici se transformă în atașament solid cimentat de respect —, totuși la omul normal adult ele nu se schimbă brusc în contrarii decît în cazuri de excepție. Stabilitatea relativă a sentimentelor oameni-

lor obișnuiți se opune instabilității afective care caracterizează pe infractori. Instabilitatea afectivă este o formă a imaturității, care la infractori se manifestă pe mai multe planuri. Sentimentele profunde (dragostea, ura, gelozia etc.) joacă rol în criminogeneză, dînd naștere la o gamă mare de „crime pasionale”.

Pasiunea este un afect foarte puternic, copleșitor, care canalizează viața psihică într-o direcție principală și o domină într-un mod sistematic (M. și Françoise Gauguelin, 1971). Pasiunea pentru sport, muzică, tehnică etc. sînt afecte legate de valori sociale, cită vreme pasiunea pentru jocurile de noroc etc. indică o predilecție pentru nonvalori sociale. Față de celelalte grupe de afecte, pasiunile tind să fie exclusive, absorbînd aproape toată energia psihică a individului, care, la extremă, subordonează totul pasiunii.

Se remarcă și faptul că o pasiune chiar pozitivă, cum ar fi cea de colecționar de tablouri, poate degenera în devianță și chiar infracțiune, cînd cel pasionat vrea să achiziționeze „cu orice preț” un tablou care nu-i aparține.

Caracteristicile principale ale afectelor

Alături de caracteristicile specifice, categoriile de afecte descrise mai sus posedă în comun particularități a căror cunoaștere aruncă o lumină mai intensă asupra motivelor și modului de manifestare a unor acțiuni umane.

Durata afectelor. Un afect poate dura cîteva fracțiuni de secundă sau persista o viață întreagă. Cu toate acestea, durata afectului nu este legată de durata fenomenului declanșator, fie că acest fenomen este

real sau doar închipuit. Zgomotul produs de o armă de foc durează doar o fracțiune de secundă, în schimb emoția produsă de ea poate dura ore întregi, cu toate că se înregistrează pe parcurs o scădere în intensitatea emoției. Această necorespondență în timp dintre declanșator și efectul emoțional are caracter de lege, dar durata stării emoționale astfel provocate, de pildă, de o armă de foc, variază de la individ la individ, în funcție de caracteristicile temperamentale și de obișnuința perceperii sunetelor produse de asemenea arme (de pildă, militarii). Durata lungă a afectelor este o caracteristică a sentimentelor și a pasiunilor care se pot menține ani de-a rîndul, chiar dacă elementul declanșator a dispărut. O dragoste care durează și după moartea obiectului ei, nicidecum nu este o raritate.

Intensitatea afectelor. Toate categoriile de afecte pot fi intense ori mai puțin intense, dar intensitatea afectului este independentă de intensitatea stimulului declanșator. Acest principiu al nonproportionalității dintre afect și fenomenul declanșator are o importanță majoră în criminogeneză. Nu contează gravitatea reală a unei amenințări, ci contează ecoul ei resimțit și trăit de cel amenințat; acesta din urmă va acționa, respectiv reacționa, în funcție de gravitatea subiectiv-percepută a amenințării. „În starea afectivă, ponderea cade nu pe informația despre natura obiectului..., ci pe informația privind gradul în care obiectul convine sau nu subiectului” (V. Pavelcu, 1969).

Polaritatea afectelor este o particularitate după care orice trăire afectivă e preponderent pozitivă sau negativă. În același moment și față de aceeași situație (obiect sau indi-

vid) omul normal, afectiv echilibrat, nu poate să aibă decît un singur afect.

Expresivitatea afectelor. Orice afect are tendința de a se exprima, adică de a produce modificări interne sau externe organismului. Modificările enumerate mai sus (vezi p. 50) constituie tot atîtea elemente — unele ușor comensurabile — ale expresivității afective.

Caracterul stenic sau astenic al afectelor. Dezechilibrul în decurgerea vieții psihice, produs de ivirea sau menținerea unui afect, are drept rezultat o fortificare (afect stenic) sau slăbire (afect astenic) asupra activității psihice concomitente și succesive impactului unui stimul emoțional. Deși teoretic afectele pozitive ca veselie, plăcerea tind să fie stenice, totuși în unele cazuri și la unii oameni o mare veselie, în cele din urmă, dezorganizează activitatea normală, îngustează câmpul atenției, deviază activitatea etc.

S-a arătat mai sus că viața afectivă în întregime ei este preponderent dirijată subcortical, deci de partea nerațională a aparatului nervos central, toate fiind — dar cu deosebire emoțiile — legate de mecanismele instinctuale. Aceasta înlănțuire de legături explică de ce setea, foamea sau furia devin motive de acțiune dotate cu forțe excepționale, căci ele servesc instinctele noastre vitale: conservare, apărare, reproducere.

Deși o bună parte din afectele noastre sînt strîns ancorate în biologic, prin legături solide cu mecanismele ereditare primare, totuși, la nivelul om, afectele dobîndesc și un caracter social. Acest fapt a fost demonstrat de J. B. Watson (1926) pe cale experimentală, arătînd că o însemnată parte a reacțiilor noastre emoționale, pe care le credem că

aparțin strict echipamentului nostru nativ, sînt de fapt dobîndite (învățate) sub influența mediului. Urmărind geneza fricii de animale la sugari, J. B. Watson a putut arăta că nu există o frică ereditară de ceva anume, ci învățăm să declanșăm reacții de apărare sau de atac — utilizînd echipamentul nativ — în funcție de ceea ce am învățat, direct sau indirect, pe cale verbală sau prin imitație de la cei din jurul nostru.

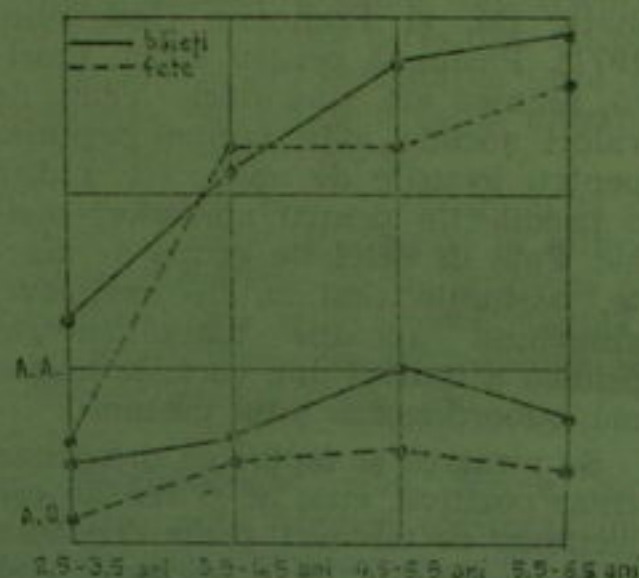

Fig. 15. — Odată cu vîrsta, în interacțiunea copiilor crește mereu numărul contactelor amicale și descrește numărul contactelor ostile.

Observînd copiii dintr-o grădiniță mai multă vreme, s-a constatat că, de pildă, băieții între vîrsta de 2,5 și 3,5 ani, la fiecare două minute se apropie de alți copii cu intenții prietenești (A.A.), pe cîtă vreme băieții cu vîrsta între 5,5—6,5 ani în medie se apropie amical de două ori în două minute.

Fetele între 2,5—3,5 ani desfășoară o interacțiune amicală cam din patru în patru minute, în schimb cele mai avansate în vîrstă, de 5,5—6,5 ani, se apropie de alți copii cu intenții amicale la fiecare un minut și jumătate.

Frecvența aceasta a căutării reciproce și creșterea contactelor prietenești odată cu descreșterea contactelor ostile arată manifestarea spontană a tendințelor de integrare socială la copiii de vîrstă antescolară.

(După H. B. Marshall, în E. Hurlock, 1931)

Afectele ca puternice motive de acțiune ; rolul lor în criminogeneză

Caracteristicile afectelor, dar în special ale emoțiilor, care sînt mai strîns legate de echipamentul nostru de apărare și atac, lămuresc rolul lor în criminogeneză. Dincolo însă de acest aspect esențial, piramida lui A. H. Maslow, la care ne-am referit mai înainte, conține o clasă de trebuințe (la nivelul 3) care au fost menționate sub denumirea de „trebuințe de apartenență și dragoste”, trebuințe tipic umane și care indică asupra faptului că înseși relațiile afective constituie o stringentă necesitate, ele fiind amplasate foarte aproape de cele primare. Viața cotidiană ilustrează suficient că orice om dorește să aparțină unui grup uman, căci numai această apartenență are efect securizant asupra lui. Respingerea individului de către grup și izolarea care decurge din aceasta generează stări frustrante deosebit de disconfortante. Opțiunea pentru grupuri marginale sau antisociale — vaste izvoare ale devianței și infracționismului — este nu o dată rezul-

tatul respingerii de către grupul de vîrstă, de cel profesional etc. Starea penibilă provocată de respingere duce la acte disperate, adesea bizare, pentru a obține o apartenență cu orice preț.

Pentru activitatea ofițerilor de miliție aceste adevăruri pot fi de mare utilitate. Prin definiție, orice infractor este un frustrat social; el fiind în deficit afectiv, caută afecțiune indiferent de unde i s-ar oferi. Pentru a putea comunica în asemenea împrejurări, este nevoie de remontarea afectivă, o demonstrare vădită a lipsei de rea-voință, o manifestare de simpatie, care, în condițiile detenției preventive, îl vor face mai dispus spre colaborare.

Înțelegerea fenomenelor afective trebuie să ne ducă la recunoașterea faptului că situații frustrante ca jignirea, ignorarea cuiva, disprețul arătat cu ostentație sau lovirea în demnitate etc. trezesc la oricine reacții ostile și pot declanșa mecanismele miniei, ale furiei și altor forme de ostilitate. În situații similare, un individ impulsiv, la extremă, poate ajunge la reacții atipice și comite infracțiuni de o rară violență.

CAPITOLUL III

PERSONALITATEA ȘI CRIMINOGENEZA

Despre personalitate in general

Termenul de personalitate în sens psihologic exprimă totalitatea unei ființe umane, așa cum apare ea în fața altora și în fața ei însăși, în unitatea, singularitatea și comunitatea ei (M. și Françoise Gauguelin, 1971). Deci, când vorbim de personalitate, ne referim la toate caracteristicile unui individ, indiferent dacă aceste caracteristici sînt de natură fizică-fiziologică, pur psihologică sau social-morală, cu singura restricție: respectivele caracteristici să posede o relativă stabilitate. Această stabilitate relativă — care se exprimă în comportamentul verbal, afectiv sau acțional al individului — ne permite să-l recunoaștem, să-i atribuim cu temei diferite acțiuni sau inacțiuni, ori să putem afirma cu o rațională certitudine că a avut sau nu vreo legătură cu o acțiune dată.

Indiferent de numărul sau de esența caracteristicilor care compun personalitatea unui individ, ele tind să se manifeste în mod unitar, reflectînd o constelație singulară, unică,

nerepetabilă a caracteristicilor componente, conferind totodată o specifică continuitate în tot ceea ce gîndește, vorbește sau făptuiește individul. În baza tuturor acestor elemente, noi putem cunoaște personalitatea cuiva și sîntem în stare să facem cu o rezonabilă probabilitate predicții sau postdicții privind comportamentul lui.

Fiecare din noi avem o personalitate, fie că jucăm un rol important, mai puțin important sau nefast în cadrul comunității în care trăim. Caracterul pozitiv sau negativ al personalității umane constituie valorizarea etico-socială a ei, ceea ce se amplacează exterior structurii psihice a persoanei. Una și aceeași caracteristică de personalitate (de exemplu, perseverența) este o trăsătură pozitivă la un intelectual sau muncitor, dar e o calitate distructivă în personalitatea unui infractor. Orice caracteristică psihică poate dobîndi pe plan etic-social valoare pozitivă sau negativă.

Personalitatea este ființa noastră globală, ea include tot ceea ce constituie zestrea noastră biologică (ere-

ditatea), dar și multiplele urme lăsate de actele de învățare, de istoria noastră individuală. Cum foarte plastic se exprima un gînditor francez (Raymond Aron, 1981): „personalitatea umană, înainte de orice, este o istorie“.

Avînd un conținut atît de complex și „contururile“ atît de vagi, se înțelege că termenul de „personalitate“ nu se poate defini atît de riguros ca „acid“, „moleculă“, „planetă“ etc., ci, prin personalitate trebuie să înțelegem mai degrabă un larg cîmp de investigații asupra ființei umane concepute ca un întreg (H. J. Eysenck, 1966).

Componentele personalității

Personalitatea umană, așa cum s-a mai arătat, se manifestă prin com-

portament. Analiza diferitelor forme de comportament, calitatea, frecvența lor ne permit să inferăm asupra unor componente de natură biologică și/sau socială și/ori psihice care, la un moment dat, determină un comportament sau altul. La modul cel mai general, un individ care a săvîrșit un viol poate fi considerat că a acționat mai ales motivat biologic, cită vreme componentele biologice nu vor fi puse în cauză directă la un falsificator de monede; în cazul acestuia din urmă ne vom referi, în primul rînd, la componentele sociale ale personalității.

Schema simplificată de mai jos, construită exclusiv în scopuri didactice, redă componentele fundamentale ale personalității, reflectînd în același timp și interconectările, care, în mare, determină funcționarea întregului sistem.

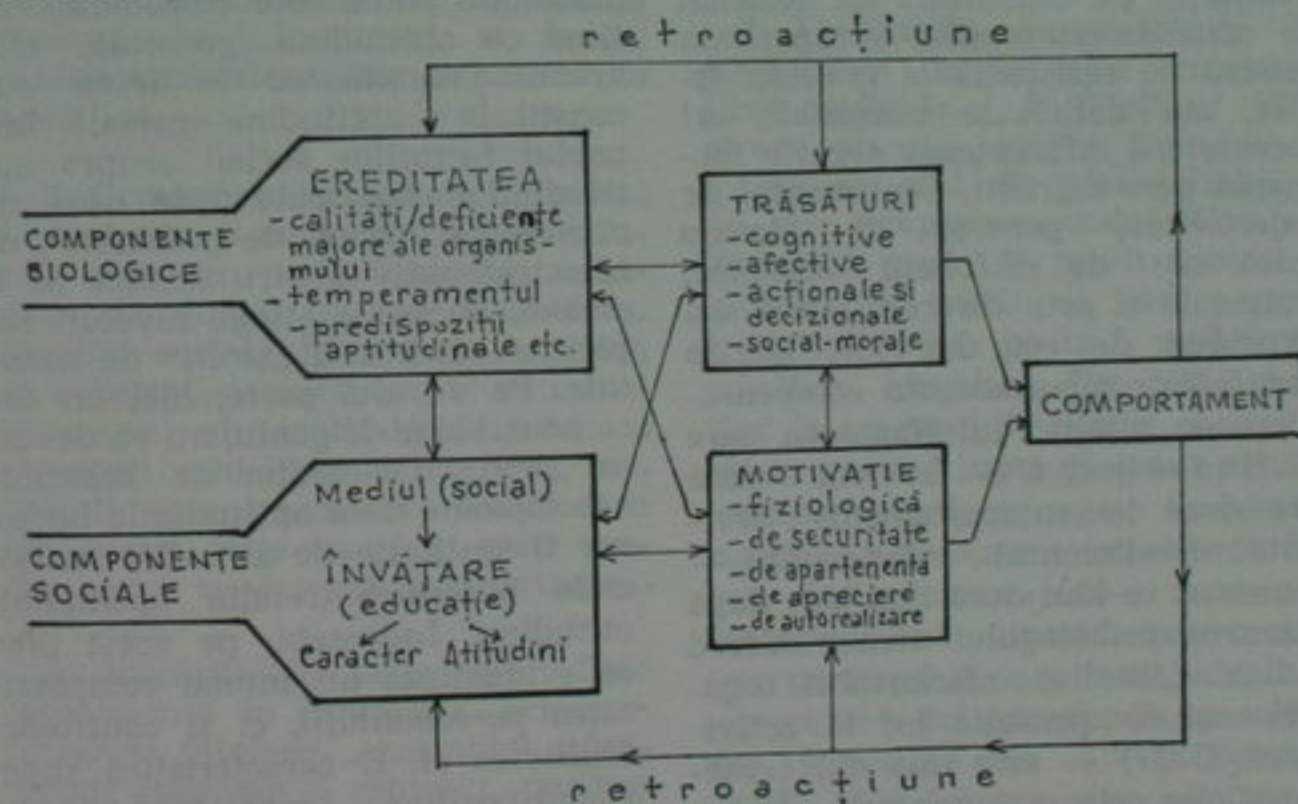

Fig. 16 — Schema simplificată (didactică) a componentelor fundamentale ale sistemului „personalitate” (săgețile indică interconectările dintre componentele sistemului).

În descifrarea motivelor care duc la declanșarea unui comportament specific pentru un moment dat (analizat), sensul vectorilor către componentele sistemului își aduc contribuția în stabilirea substructurilor (eficiente sau deficiente) incriminate.

1. Componentele biologice ale personalității cuprind toată zestrea nativă a individului, indiferent dacă unele caracteristici se regăsesc și la predecesori (caracteristici ereditare) sau nu (caracteristici innăscute). În determinarea comportamentului și mai cu deosebire a celui deviant, calitățile sau deficiențele majore ale organismului, caracteristicile temperamentale, precum și constelația aptitudinală a individului constituie forțe adesea determinante.

1.a. Calitățile și deficiențele majore ale organismului, cele vizibile cât și cele mai puțin vizibile, își pun amprenta în mod hotărât asupra personalității. Oamenii cu un organism bine structurat, dublat și de o înfățișare atrăgătoare au o siguranță de sine, comportamentul lor fiind, în mare parte, determinat în mod avantajos de constituția lor fericită. În opoziție cu aceștia, o capacitate redusă de rezistență la greutate fizice sau deficiențe senzoriale ori locomotorii influențează negativ formarea personalității. Sentimentul de inferioritate generat de statura mică sau de disfuncții organice, potențate și prin disprețul tacit sau exprimat de cei din jur, adesea incită la comportamente compensatorii — „vitejia” lui Napoleon pare să fie ilustrativă — care nu o dată pot duce la comportamente deviante. Sentimentul inferiorității — cunoscut în literatură mai ales după lucrarea psihologului vienez Alfred Adler: „Studiul inferiorității organelor și compensația lor în activitate” (1917) — este una din caracteristicile cele mai generale ale infractorilor, fapt asupra căruia vom insista în altă parte a lucrării.

1.b. Temperamentul constă în acele caracteristici formale care se referă la modul cum se desfășoară

viața psihică a individului. Termenul românesc cel mai apropiat este „fire”. Astfel, vorbim de fire lentă, fire iute, apoi de oameni la care stările afective sînt durabile sau mai puțin durabile, de ușurința sau dificultatea de a se comuta de la o stare psihică (afectivă) la alta etc. Neîndoielnic că școala pavloviană a avut dreptate cînd a accentuat relația temperamentului cu particularitățile anatomo-fiziologice ale sistemului nervos, cu tipul de activitate nervoasă superioară. Despre rolul caracteristicilor temperamentale în criminogeneză se va face cuvenita mențiune în altă parte.

1.c. Inzestrarea aptitudinală a personalității se referă la abilitatea naturală de a dobîndi cunoștințe ori îndemnări de ordin general sau special (James Drever, 1966). Inteligența, de pildă, este considerată ca fiind o aptitudine generală, cită vreme îndemnarea la desen etc. constituie o aptitudine specială. Impactul factorilor sociali asupra aptitudinilor innăscute este ușor de demonstrat. Oricît de „talentat”, de inzestrat nativ pentru muzică ar fi cineva, nu poate atinge niveluri superioare fără a fi „școlit” de societate. Pe de altă parte, nici un desenator, chiar de geniu, nu va deveni un „bun” falsificator de bancnote sau diplome dacă aptitudinile lui nu vor fi susținute de atitudini antisociale puternice (relația aptitudinii-atitudini). Îndeosebi, pe acest plan se evidențiază nu numai complexitatea personalității, ci și contradicționalitatea ei. O caracteristică superioară pozitivă — mare talent la desen — devine socialmente negativă prin manifestarea ei pe un tărîm prohibit de societate. Falsificatorii de tablouri — azi în Occident în număr foarte mare — fac parte dintre acele talente corupte pe care

cîștigul ușor le atrage, sustrăgîndu-le de la munca reală, creatoare.

Tot astfel, inteligența nativă (aptitudine generală), dacă nu este asociată cu onestitatea (atitudine socială pozitivă), poate să evolueze în direcția formării unei personalități de escroc, șantajist sau de delapidator.

Componentele biologice se dezvoltă și acționează în condițiile existenței și ale acțiunii concomitente ale componentelor sociale. Deci, dezvoltarea personalității se realizează în timp, prin interacțiunea celor două blocuri mari de componente. Dacă pe just motiv putem vorbi de o *devenire permanentă a personalității*, tot așa și criminogeneză trebuie să fie privită ca un proces de durată în care factorii biologici individuali sînt întreșuți cu cei sociali, ceea ce împrumută fenomenului infracțional nu numai *multicausalitatea*, dar și *polimorfia specifică*.

2. Componentele sociale se referă la acei agenți de natură socio-culturală care, în parte, exercită influențe de durată asupra individului (mediul social, fenomenul învățării ca substrat și mecanism al educației spontane și instituționalizate) și structuri achiziționate (caracter, atitudini), care, pe măsura consolidării lor, devin forțe motrice, chiar motive care modelează comportamentul¹.

În lucrările de psihologie aflate actualmente în circulație, prin caracter se înțelege „ansamblul trăsăturilor esențiale și calitativ specifice care se exprimă în activitatea omului în mod stabil și permanent”

¹ În acest capitol nu mai revenim asupra conceptelor de „mediu social”, „învățare”, „educație”, „motivație”, deoarece despre ele s-a vorbit în capitolele precedente.

(A. Chircev, 1976). Activitatea individului însă se mulează pe „modele” socio-culturale de comportare și, pe măsură ce se interiorizează, sînt trăite sub formă de atitudini față de alți oameni, față de muncă și activitate în general, precum și în atitudinea față de sine însuși. Dacă prin atitudine vom înțelege maniera de a se comporta într-o situație (N. Silamy, 1965), atunci devine clar că atitudinea față de alții, față de muncă și față de sine constituie acele fundamente ale caracterului care determină, în mare măsură, fie formarea unei personalități echilibrate (om sociabil, activ, exigent față de sine), fie formarea unei personalități deviante (bănuitor, distant și nepăsător față de alții, în general certat cu munca, în schimb cu o mare doză de egoism).

3. Trăsăturile personalității sînt considerate în limbajul curent ca fiind *variabile*. J. P. Guilford (1959) atrage atenția asupra faptului că trăsăturile sînt ale personalității, și nu ale comportamentului. Comportamentul poate fi privit numai ca indicator al trăsăturii, căci comportamentul adesea poate fi vizibil, dar trăsătura niciodată. De pildă, asistînd la un meci de box și observînd că un pugilist luptă pînă la epuizare (comportament), ajungem la concluzia că el e persistent (trăsătură). Tot așa, cînd cineva, într-o societate, monopolizează toată conversația (comportament), noi conchidem că e vorbăreț (trăsătură). Putem afirma, împreună cu H. J. Eysenck (1966), că trăsătura este ceva ce se manifestă la individ într-un mare număr de situații diferite.

R. B. Cattell (1968) consideră că trăsătura este o tendință de reacție largă și relativ permanentă. Putem vorbi de trăsături ale cunoașterii

(acuitate perceptivă, gândire superficială etc.), *trăsături ale afectelor* (ușor emoționabil, sentimente profunde etc.), *trăsături temperamentale* (lent, iute, alert etc.), *trăsături dinamice* care se referă la modul de acțiune și de decizie, dar și la motivații și interese etc. Este de notat că drept trăsătură se consideră numai ceea ce este caracteristic și distinct (G. W. Allport, 1961).

Studiind dicționarul limbii engleze, unii autori au găsit 18 000 de adjective care se referă la modul cum oamenii acționează, gândesc, percep, simt sau se comportă. Mai există cca 4 000 de cuvinte care se pot considera ca fiind denumire de trăsături: onestitate, umilință, sociabilitate, sinceritate etc. (Clifford Morgan, 1975). Dacă eliminăm din lista aceasta imensă sinonimele, nuanțele nesemnificative ș.a. rămân cca 200 de trăsături distincte în funcție de care putem caracteriza un individ. De aici dificultatea mare a caracterizării oamenilor.

În practică, însă, nu este necesar să apelăm la toate trăsăturile posibile, ci numai la acelea care sînt *definitorii* pentru personalitate, la acelea cu o mai mare *stabilitate* în timp și care determină în mod constant comportamentul individului, astfel încît să putem face, cu o probabilitate rezonabilă, predicții și postdicții privind activitatea subiectului nostru.

Trăsăturile de personalitate evoluează în cursul vieții individului, deoarece el este în permanentă interacțiune cu mediul social și cu cel fizic, în continuă transformare. În cadrul acestei interacțiuni, ca și în urma retroacțiunii (de la comportament înapoi spre trăsături, ereditate, atitudine etc. — fig. 17) pot apărea și trăsături noi sau se accentuează cele formate anterior. Oricare ar fi natura trăsăturilor, ele au o

evoluție într-un ritm lent; schimbările radicale, dramatice, profunde ale personalității sînt relativ rare, ele sînt doar excepții care, obișnuit, se produc în condiții cu totul ieșite din comun.

Ar fi greșit să credem că alcătuind o listă de 30—40 de trăsături, noi de fapt am caracterizat un individ. Personalitatea nu este numai suma trăsăturilor, fie ele caracteristice și relativ stabile, ci este o *constelație specifică a trăsăturilor*, între care una sau cîteva *dobîndesc un caracter dominant, subordonîndu-le pe celelalte*, formînd deci o textură specifică, individuală, unică. Cunoașterea reală a personalității, în ultima analiză, presupune cunoașterea *dominantei (dominantelor) specifice* și sistemul de subordonare — față de dominantă(e) — a celorlalte trăsături.

4. Aspecte globale. Privind în ansamblu trăsăturile, dar și restul componentelor personalității, sîntem îndreptățiți să facem constatarea că sistemul întreg denumit „personalitate” este lipsit de transparență de așa manieră încît numai analiza aprofundată a „intrărilor” (input) și a „ieșirilor” (output) din sistem permit deducții și inferențe cu privire la modul de funcționare, la raportul de sub și supraordonare a componentelor, spre a ne orienta aproximativ cu privire la structura și funcționarea întregului sistem.

Faptul că atît elementele mai simple, cît și cele complexe sînt întretesute și interconectate, multiplu determinate, contribuie la opacitatea fenomenului și reclamă utilizarea unor mijloace științifice deosebit de sensibile pentru a efectua o analiză eficientă. Această analiză devine posibilă prin faptul că o proprietate a personalității globale este *tendința ei de proiectare*, adică ten-

dința de a vedea în lumea exterioară propriile impulsuri, atitudini, conflicte etc. Precum este cunoscut, un infractor prin obișnuință vede peste tot numai rea-credință, vicii, neonestitate, intenții ostile etc. Grație acestei proprietăți a personalității, s-au construit testele proiective (de exemplu, testul Rohrschach, Murray, Rosenzweig etc.), care, aplicate de peste cinci decenii de specialiști cu înaltă calificare, duc la rezultate multumitoare.

Studiul aprofundat al personalității a relevat și faptul — de altfel, empiric, cunoscut de mult — că orice personalitate este mai mult sau mai puțin contradictoriu struc-

turată. Această constatare se referă, în primul rînd, la valoarea social-morală atribuită comportamentelor și, deci, a trăsăturilor de personalitate subiacente comportamentelor. Practic, aceasta se manifestă prin *coexistența unor calități pozitive și negative*, în sensul că un criminal, de pildă, oricît de feroce ar fi el, poate să-și iubească mama, să fie delicat cu copiii etc. Incompatibilitatea unor comportamente ne șochează doar pe plan logic, în realitate avem de-a face cu o „stratificare” necomună a componentelor, trăsăturilor etc. ce conferă atipicitate acelor pe care i-am denumit în genere devianți.

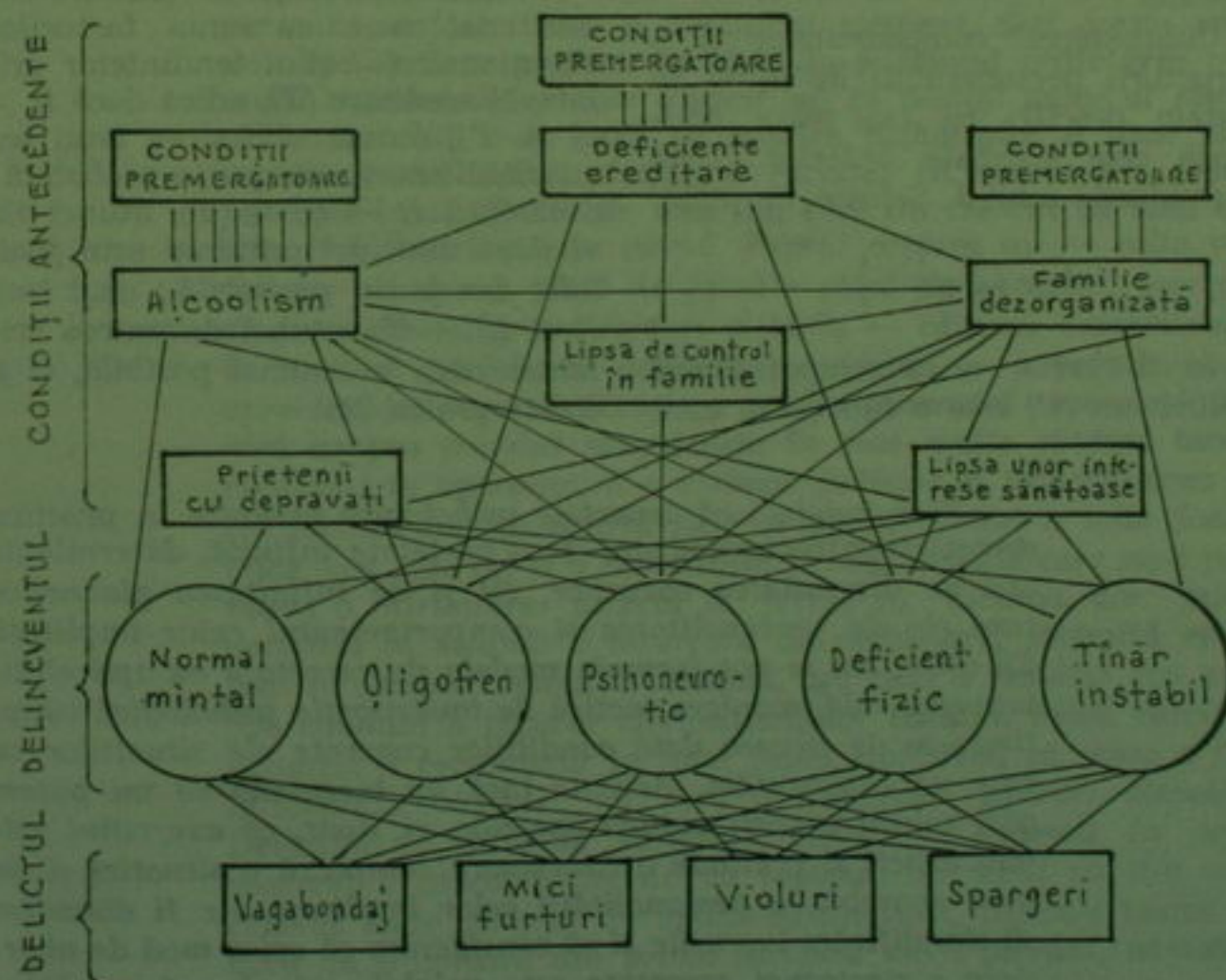

Fig. 17 — Diagrama secvențelor și a conjugării diferitelor antecedente simple și consecințele lor în criminogeneză (W. Healy, Augusta F. Bronner, 1936).

Valoarea diagramei este numai de natură didactică, ea reflectînd multicausalitatea delincvenței. În schimb, relațiile dintre antecedentele personale și delictul comis nu pot fi susținute azi din punct de vedere științific.

Urmărind evoluția diferitelor componente ale personalității, constatăm că ele evoluează, se maturizează și involuează în ritmuri diferite. Deși în jurul vârstei de 25 de ani, în condițiile culturii europene, personalitatea „în mare” este închegată, pot exista zone, componente, trăsături insuficient maturizate. Referitor la infractori prin obișnuință (recidiviști), s-a constatat că la nivelul unor componente esențiale — nivelul afectiv, socio-moral etc. — procesul de maturizare se oprește mult sub cota obișnuită. Din acest motiv, în pofida vârstei cronologice, ei rămân imaturi, imaturitate care însă nu afectează nicidecum răspunderea penală.

Cunoașterea componentelor și a structurii personalității ne ajută să putem descifra cu mai mare ușurință cele afirmate anterior. Teza formalizată a lui J. Selosse, de pildă,

$$C = f\left(\frac{R}{S+T}\right),$$

potrivit căreia orice comportament delinquent (C) este o funcție în care

Fără îndoială că aspectele psihologice întâlnite în practica cercetării infractorilor sînt de o varietate infinită, determinată atât de diversitatea cazurilor, cât și de infinitatea planurilor care țin de personalitatea și comportamentul celor implicați. Ca atare, nu se pot formula modele de cercetare cu aplicabilitate generală, maniera tactică de investigație psihologică adaptîndu-se de fiecare dată condițiilor concrete ale situațiilor cu care ne confruntăm. Aceasta însă nu înseamnă că nu putem găsi soluții proprii naturii spețelor, ci, doar, că exercițiul este mai dificil și pretinde o examinare complexă a situației și, în mod deosebit, a personalității celor implicați. Ar fi dăunător să simplificăm lucrurile și să considerăm că orice mod de abordare a persoanei cercetate este valabil, ori că putem obține succesul în absența unui minimum de informații privind cunoașterea psihologică a celor cercetați, mai ales în cazurile cînd este vorba de infracțiuni grave, cu pericolozitate socială ridicată, cazuri cînd defensiva celor implicați le mobilizează

rezistența la tentații (R) este diminuată sau chiar anulată de însumarea factorilor situaționali (S) cu tendințele criminale (T) ce ar exista la un individ dat.

Dacă acum considerăm că rezistența la tentații (R) este un rod al factorului educație și dacă asimilăm factorii situaționali din schema noastră cu mediul (social) și, în fine, dacă am considera că tendințele criminale (T) stipulate de J. Selosse, în fond, se pot reduce la unele caracteristici temperamentale (impulsivitate, neînhibare, tendințe agresive etc.), atunci în baza conexiunilor arătate în fig. 16 putem afirma că :

— dacă rezistența la tentație (R) este mai mare ca suma factorilor situaționali (S) și a tendințelor criminale ereditare (T), adică dacă $R > (S + T)$, atunci săvîrșirea unui act criminal este foarte puțin probabilă; dacă însă $R = (S + T)$, atunci săvîrșirea unui act criminal este posibilă, dar puțin probabilă; cînd însă $R < (S + T)$, atunci devenirea criminală este nu numai posibilă, ci și foarte probabilă.

la maximum potențele psihice în încercarea, uneori disperată, de a scăpa de asprimea dreaptă a legii.

Important este să manifestăm o preocupare susținută pentru a realiza o cunoaștere cât mai aprofundată a personalității invinuiților sau a elementelor suspecte de săvîrșirea unor infracțiuni, pentru ca, pe acest temei, să construim o tactică de cercetare adecvată, în măsură să exploateze slăbiciunile, să asigure surprinderea ori să întindă niște punți de apropiere pe seama valorificării unor trăsături caracteriale pozitive ale celor cercetați.

Din diversitatea situațiilor posibile, ilustrăm cîteva aspecte întâlnite în practica muncii.

— Într-un caz de omor, săvîrșit în municipiul R., un bărbat în vîrstă de cca 30 de ani a fost găsit în locuința sa, pe pat, cu toporul înfipt în oasele craniului, de așa manieră încît medicul legist a făcut eforturi vizibile să-l poată scoate. Din cercetările efectuate a rezultat că victima era căsătorită, dar despărțită în fapt de soție. În cercul de bănuiri, printre alte persoane, a fost inclus și cumnatul victimei, deși acesta avea un alibi aproape perfect, justificîndu-și timpul critic prin mai mulți martori. Bănuielile asupra lui, ca posibil autor al săvîrșirii omorului, s-au arat pe analiza psihologică a unor elemente semnificative. Astfel, a rezultat că acesta era foarte puternic legat afectiv de sora lui, care l-a crescut de cînd era mic, ținîndu-i locul de mamă. Faptul că sora lui — soția victimei — a dus o viață de familie plină de neazuri, marcată de frecvente și grave certuri și bătăi — care au determinat-o în final să părăsească domiciliul conjugal — a permis să se aprecieze că această situație a avut o puternică rezonanță psihică asupra fratelui său, acesta în mai multe rînduri încercînd să-i ia apărarea. S-a estimat judicios și împrejurarea că cel bănuît era un infirm fizic și psihic, avînd o talie foarte mică (cca 1,50 m) și o constituție firavă, situație care nu-i permitea o înfruntare directă și fermă cu victima, dar putea declanșa în schimb o încercare de răzbunare, săvîrșită eventual în timpul somnului victimei, așa cum a rezultat din analiza corelată a tuturor circumstanțelor cazului. Fiînd cercetat, bănuitul a recunoscut în final fapta, declarînd că seara a fost la locuința victimei, cu care a consumat băuturi alcoolice. Devenind în stare de ebrietate, victima a adormit. În acest moment a atacat-o decisiv cu toporul, afirmînd că și-a concentrat toate puterile în aplicarea loviturii, fiîndu-i teamă că dacă nu o omoară din prima lovitură va fi pierdut, neputînd face față unui eventual atac al victimei.

— Într-un alt caz de omor, comis în municipiul C.N., victima, o tinăra, a fost găsită înecată în rîu, fără vestimentație. După identificare s-a stabilit că nu era căsătorită și avea relații

intime cu un inginer din localitate. Luându-se legătura cu el, fără a i se spune nimic despre situația victimei, acesta a declarat că în cursul serii, pînă în jurul orei 23,00, tinăra a fost acasă la el, au avut raport sexual și apoi s-au certat, cum mai făcuseră și în alte ocazii. Victima, supărindu-se rău, a plecat fără a-și mai lua măcar umbrela, deși afară ploua puternic. Ca urmare, a prezentat organelor de cercetare umbrela victimei, care a fost recunoscută de către colegele de serviciu ale acesteia. Referitor la comportamentul inginerului, s-au făcut aprecieri diverse, chiar contradictorii, promovindu-se și versiunea că acesta a recunoscut cu ușurință prezența victimei la domiciliul său pentru bravare și derutarea cercetărilor.

Or, interpretarea firească sub aspect psihologic — mai ales la nivelul de înțelegere al unui intelectual — era cea care într-adevăr exprima inocența lui, atîta vreme cît a furnizat, de la bun început, o serie de date care-l învinovăteau sau cel puțin îl plasau în poziția de suspect și, pe deasupra, a mai și oferit o probă materială împotriva sa (umbrela), despre care organele de cercetare nu cunoșteau unde se găsește. În final, aceasta s-a dovedit interpretarea corectă, fiind descoperit adevăratul autor al faptei. De altfel, nu apare normal ca o persoană implicată într-un caz deosebit de grav să se acuze, în loc să se apere, cu excepția unor situații relativ rare, cînd, trăindu-și vinovăția ca un proces interior ce-l depășește, se predă singur autorităților ori se sinucide.

Diversitatea aspectelor practice care oferă indicii utile pentru conturarea personalității infractorilor, chiar în cauze penale unde aceștia nu sînt încă identificați, este aproape infinită și relevă un cîmp larg de aplicare a datelor ce le poate furniza interpretarea lor din punct de vedere al psihologiei judiciare.

— Membrii familiei P., din municipiul F., după ce au făcut pregătirile necesare pentru a se deplasa pe litoral, inclusiv aranjamentul bagajelor în mașina aflată în spatele blocului, s-au culcat. În jurul orei 4,00, soția s-a trezit din somn și, cînd a vrut să intre în baie, a simțit rezistență la deschiderea ușii. A împins mai tare și și-a dat seama că cineva se află în baie. Uitîndu-se în interior, a văzut, pentru moment, un tînr care, de îndată, a lovit-o cu cuțitul în zona subclaviculară. Declanșînd alarma, s-a trezit și soțul — un om deosebit de voinic — care s-a angajat în luptă cu nepoftitul musafir. Acesta, deși era de talie mică și pipernicit, fiind înarmat cu cuțit, a reușit să-l taie și pe bărbat în multe locuri, mai ales pe piept și pe față, după care a fugit din apartament, cu toate că femeia a încercat să-l împiedice.

Cu prilejul cercetării efectuate la fața locului au fost descoperite, pe lingă numeroase urme biologice, două sacoșe din material plastic, introduse una în cealaltă, în care se aflau un clește pentru scos cuie, aproape nou, înfășurat într-o cîrpă albă, și o piine neagră. Studiîndu-se sub aspect criminalistic posibilitățile de pătrundere în apartamentul situat la etajul II, s-a conchis că infractorul a intrat prin escaladarea ferestrei lăsată deschisă, favorizat de copertina de la intrarea în bloc, dovedind agilitate în realizarea acestei acțiuni relativ dificile.

Situația prezentată în sinteză aduce în discuție cîteva probleme cu privire la profilul autorului necunoscut. Un aspect se referă la faptul că este periculos și atacă cînd este surprins, că poartă asupra lui cuțit, încercînd astfel să compenseze inferioritatea lui fizică. De asemenea, se pare că nu se află la prima faptă de acest fel, că a mai încercat comiterea de infracțiuni prin escaladare, altfel impunîndu-se să aleagă pentru început un loc mai ușor accesibil. Semnificativ este și faptul că exercițiul escaladării în condițiile descrise era mai ușor de realizat dacă lăsa sacoșa jos și nu se urca cu aceasta. De ce a procedat astfel? Este o întrebare dificilă, dar care poate exprima ceva despre situația în care se afla și că și-a purtat sacoșa cu el nefiînd dispus să renunțe la nimic ce-i aparținea, chiar dacă acest lucru îl împiedica în realizarea acțiunii sale delictuoase. Situația exprimă și un nivel scăzut de orientare și apreciere, deci că ne aflăm în fața unei persoane cu nivel scăzut de judecată, în schimb încărcată puternic cu agresivitate. Fără a avea o valoare juridică deosebită, considerăm că aceste indicii pot orienta mai bine acțiunea de identificare a autorului.

Tipuri de personalitate

Tot menținînd afirmația că fiecare personalitate este unică în felul ei și că nu există personalități identice, încă din cele mai vechi timpuri s-a observat că există clase de indivizi care au unele caracteristici comune sau grupuri de astfel de caracteristici, fie pe latura intereselor, a modului de gîndire, fie pe cea a temperamentului, a constituției lor fizice etc. Spunem că indivizii din respectiva clasă — în funcție de caracteristica aleasă — aparțin acelu-

iași tip. Așa, de pildă, dacă un grup de indivizi se caracterizează prin persistență, rigiditate, subiectivitate, timiditate, iritabilitate, spunem că acești indivizi aparțin tipului introvertit. Tipul este deci o noțiune supraordonată noțiunii de trăsătură. După unii autori (R. Stagner, 1961; H. J. Eysenck, 1970), personalitatea este organizată ierarhic pe patru niveluri: nivelul reacțiilor (răspunsurilor) specifice, nivelul reacțiilor de deprindere (habitudinale), nivelul reacțiilor de trăsătură și, în fine, nivelul superior de reacție tipologică.

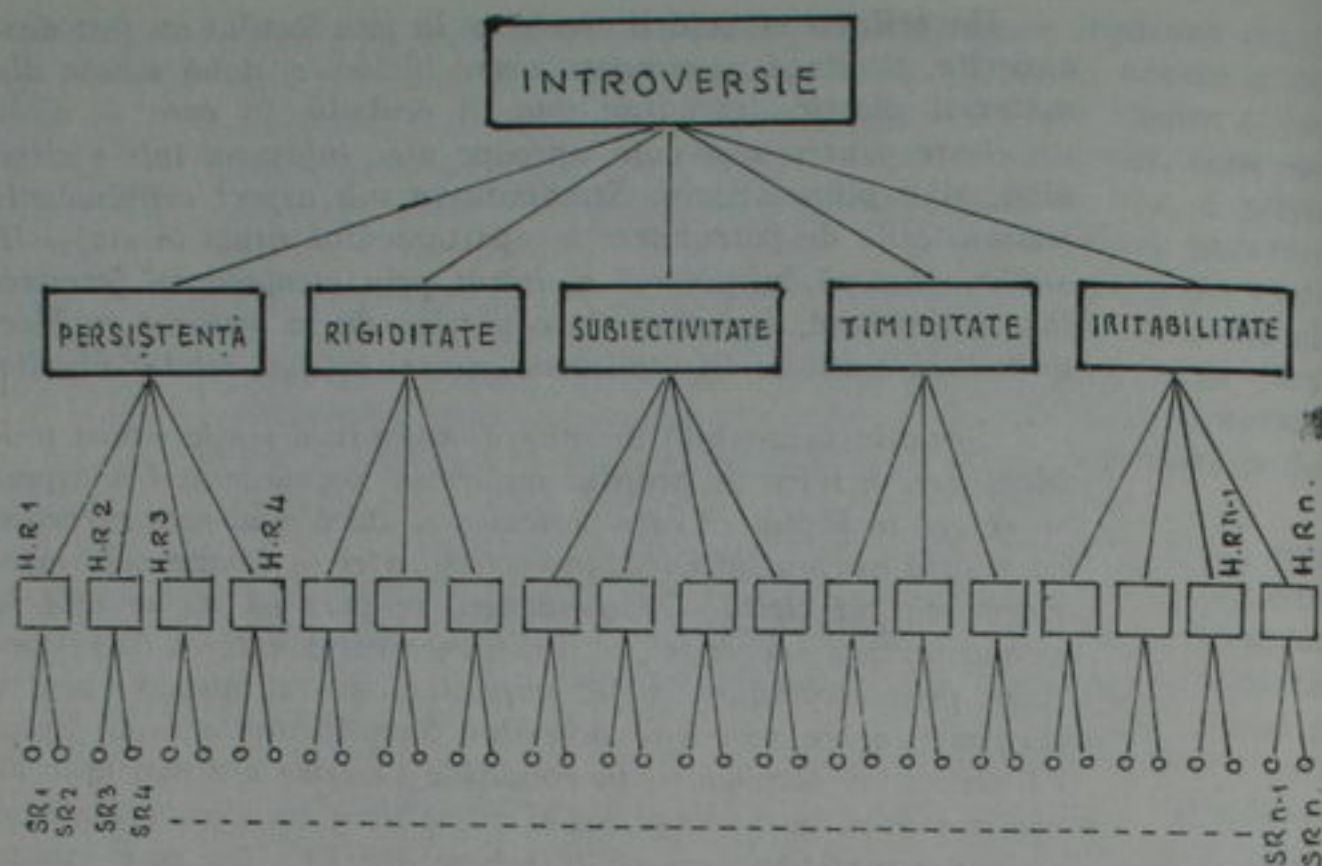

Fig. 18 — Representarea grafică a organizării ierarhice a personalității (după H. J. Eysenck, 1967).

Nivelul superior indică tipul de personalitate — introvertită; următorul nivel prezintă trăsăturile de bază ale tipului: persistență, rigiditate, subiectivitate, timiditate și iritabilitate; nivelul trei este al răspunsurilor (reacții sau conduite) tipice, obișnuite pe care ne așteptăm să le prezinte subiecții cu trăsăturile enumerate; nivelul patru indică tipurile specifice de răspunsuri (reacții, conduite) ale subiecților, răspunsuri care sînt în funcție de structura intimă și globală de personalitate. Ultimele două niveluri prezintă caracteristica de polimorfism, datorată faptului că ele se referă la conduite concrete, propriu-zise, aparținând unor subiecți cu o anumită constelație și structurare a personalității.

Cu alte cuvinte, tipul este un stil superior de organizare a personalității.

Cele patru tipuri temperamentale. Pornind de la ideea că temperamentul este componenta de bază a personalității — fără a fi exprimat în mod explicit acest pretins adevăr —, încă din antichitate, Hipocrat, care a trăit în secolul V î.e.n., a ales drept criteriu al tipologiei sale predominanța uneia din „cele patru humori ale organismului” uman (sînge, bila neagră, bila galbenă, flegma), stipulînd, în consecință, existența a patru tipuri tempera-

mentale fundamentale: sanguinic, melancolic, coleric, flegmatic. Termenii aceștia sînt foarte răspîndiți și azi. În limbajul cotidian, afirmă G. W. Allport, coleric înseamnă irascibil, sanguinicul e considerat optimist, melancolicul — trist, iar flegmaticul — apatic. Terminologia hipocratică a fost menținută și de I. P. Pavlov. La baza tipologiei sale însă sînt cele patru tipuri de activitate nervoasă superioară.

Tipologii elaborate în baza unor criterii anatomo-morfologice. În această categorie de tipologii un loc

Fig. 19 — Reacții temperamentale diferite la același stimul.

La lectura aceluiași articol de gazetă, sanguinicul reacționează prin seninătate vie (1), colericul printr-o erupție de minie (2), flegmaticul prin somnolență, indiferență (3), iar melancolicul prin îngrijorare (4).

(După B. Radnai, 1962)

de frunte îl ocupă tipologia psihiatruului german Ernst Kretschmer (1921). În practica sa clinică, el a observat că există o anumită corespondență între structura anatomo-morfologică și tipul temperamental. Astfel, tipul constituțional picnic (în limba greacă „pyknos” înseamnă gras) tinde să fie sociabil, bine intenționat, adesea impulsiv, capabil de a schimba brusc dispoziția etc. Întrucît tipul picnic — după Kretschmer — e predispus, în caz de îmbolnăvire psihică, să devină maniacodepresiv, tipul constituțional de picnic corespunde tipului temperamental cicloid în nomenclatura lui (fig. 20 a).

Tipul constituțional-temperamental, opus celui descris mai sus, e cel

leptosom (corp subțire, în limba greacă) și temperamentul corespunzător este cel schizoid, care se caracterizează prin nesociabilitate, seriozitate, dar se disociază ușor, în schimb e liniștit și rezervat (fig. 20 b). Deci, dacă la o extremă se află picnicul cicloid, iar la cealaltă leptosomul schizoid, la mijlocul continuului vom găsi tipul constituțional athletic cu un temperament intermediar¹ (fig. 20 c).

¹ În terminologia lui Kretschmer figurează cu precădere „caracter” și nu „temperament”. Însăși cartea lui Kretschmer se intitulează *Körperbau und Charakter* (Structura corpului și caracterul). De altfel, diverșii autori occidentali utilizează cînd termenul de temperament pentru personalitate, cînd pe cel de caracter (de exemplu, R. Le Senne).

Fig. 20 a

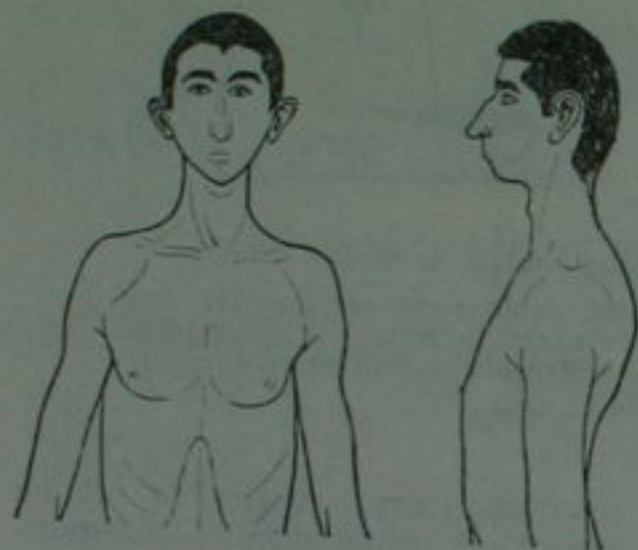

Fig. 20 b

Fig. 20 c

Fig. 20 — Tipurile constituționale ale lui E. Kretschmer.

Psihiatrul german E. Kretschmer, prin observații îndelungate efectuate în clinică, a constatat existența unei corelații între tipurile constituționale anatomo-morfologice și frecvența unor îmbolnăviri de natură psihică. După cercetările sale, cel cu constituție picnică, în caz de îmbolnăvire psihică, înclină mai mult spre forme maniaco-depresive, pe câtă vreme leptosomii se îmbolnăvesc mai frecvent de schizofrenie.

Pornind de la aceste date clinice, Kretschmer a alcătuit o tipologie mult controversată, considerând că cei picnicici aparțin așa-zisului tip ciclotimic, iar cei leptosomi tipului schizotimic. Tipologia kretschmeriană, care consideră că baza personalității este de esență biologică, este respinsă ca insuficient fondată de cei mai mulți oameni de știință.

Fără îndoială, tipologia kretschmeriană este azi depășită, totuși trebuie să recunoaștem că a avut meritul de a fi încercat, cu instrumente științifice, să descifreze problemele de bază ale înțelegerii personalității. Meritul cel mai mare îl are însă prin faptul că a stîrnit discuții aprige care au dus la nașterea unei tipologii moderne, de o mare valoare pentru studiul criminalității. Ne gândim la tipologia elaborată de W. Sheldon (1940, 1942), antropolog și psiholog american, ale cărui cercetări sînt mult aplicate în Occident la investigațiile efectuate în domeniul fenomenului criminal.

Teoria lui W. Sheldon se bazează pe două teze :

a) există trei componente majore somatice (și temperamentale);

b) un tip se definește prin dominanța relativă a acestor componente.

Componentele somatice sînt derivate din cele trei membrane embrionare din dezvoltarea cărora iau naștere. Astfel, constituțiile somatice de bază sînt : *endomorficii* (corespunzători picnicilor lui Kretschmer), cărora, pe plan temperamental, le corespund *viscerotonii*, la care dezvoltarea cu precădere a viscerelor le conferă caracteristica de a iubi mult confortul fizic, de a fi mîncăi, sociabili și afectivi, avînd reacții lente și fiind amatori de ceremoniale — fig. 21 (1). La polul opus se găsesc *ectomorficii* (corespunzători constituției leptosomice, după Kretschmer), care, temperamental, sînt *cerebrotonici*. Aceștia au o activitate cu precădere intelectuală, iubesc solitudinea, evită compania altora, sînt foarte sensibili și conștienți de propriile forțe — fig. 21 (2). *Tipul muscular sau mezomorfic*, după Sheldon (corespunzător tipului athletic în sistemul kretschmerian), pe plan temperamental se numește *somatoton* și se carac-

terizează, într-o continuă activitate musculară, prin necesitatea de a se afirma cu vigoare — fig. 21 (3).

Între aceste trei tipuri extreme, Sheldon a identificat și o a patra categorie, denumită *tip normal*, echilibrat, *cordoblastic*, la care nu există tendința de dezvoltare înspre tipurile somatice (nici temperamentale) caracterizate mai sus — fig. 21 (4).

Trebuie să insistăm asupra faptului că W. Sheldon a elaborat tipologia pe bază de măsurători, insistînd asupra caracteristicilor somatice mai întîi și abia după aceea a trecut la examinarea caracteristicilor temperamentale. Numai în final a calculat corelația între cele două șiruri de fenomene. Rezultatele au arătat că tipul somatic endomorf corelează cu viscerotonia, cu + 0,79; tipul somatic mezomorf corelează cu tipul temperamental somatoton, cu + 0,82; tipul somatic ectomorf corelează cu tipul temperamental cerebroton, cu + 0,83. Coeficienții de corelație sînt foarte ridicați și, statistic vorbind, sînt semnificativi.

Sistemul sheldonian elaborat pe oameni normali — Kretschmer pornise de la material uman găsit în clinicile psihiatrice — cu tot instrumentarul ce i-a stat la îndemînă în deceniul al cincilea al secolului nostru, arată fără putință de tăgadă că *nici o tipologie nu este în stare să cuprindă imensa varietate a personalităților umane*. Cifrele mai sus citate (W. H. Sheldon, 1942), apoi recalculat de I. L. Child (1950), arată o corelație atît de mare între somatotip și temperament încît însuși acest fapt le pune sub semnul întrebării (Eysenck, 1965). După mulți autori care au refăcut măsurătorile, corelațiile dintre tipul somatic și cel temperamental nu depășesc limita

de 0,30, ceea ce în domeniul acesta este considerat ca satisfăcător.

Asemănarea între tipurile somatice kretschmeriene și sheldoniene este foarte evidentă și nu-i necesar să insistăm asupra ei. Remarcabil este însă faptul că tipul kretschmerian de leptosom, respectiv ectomorful lui Sheldon, corelează cu tipul introvertit al lui C. G. Jung, iar picnicul kretschmerian, respectiv endomorful lui Sheldon, arată o co-

relație ridicată cu tipul extravertit al lui Jung.

Tipologia lui C. G. Jung. Elev disident al lui S. Freud, elvețianul C. G. Jung și-a elaborat tipologia în 1921, axându-se exclusiv pe criterii de natură psihologică. El considera că există două tipuri extreme: *cel introvertit și cel extravertit*, între care se amplasează *tipul intermediar ambivert*, având caracteristici din ambele tipuri extreme.

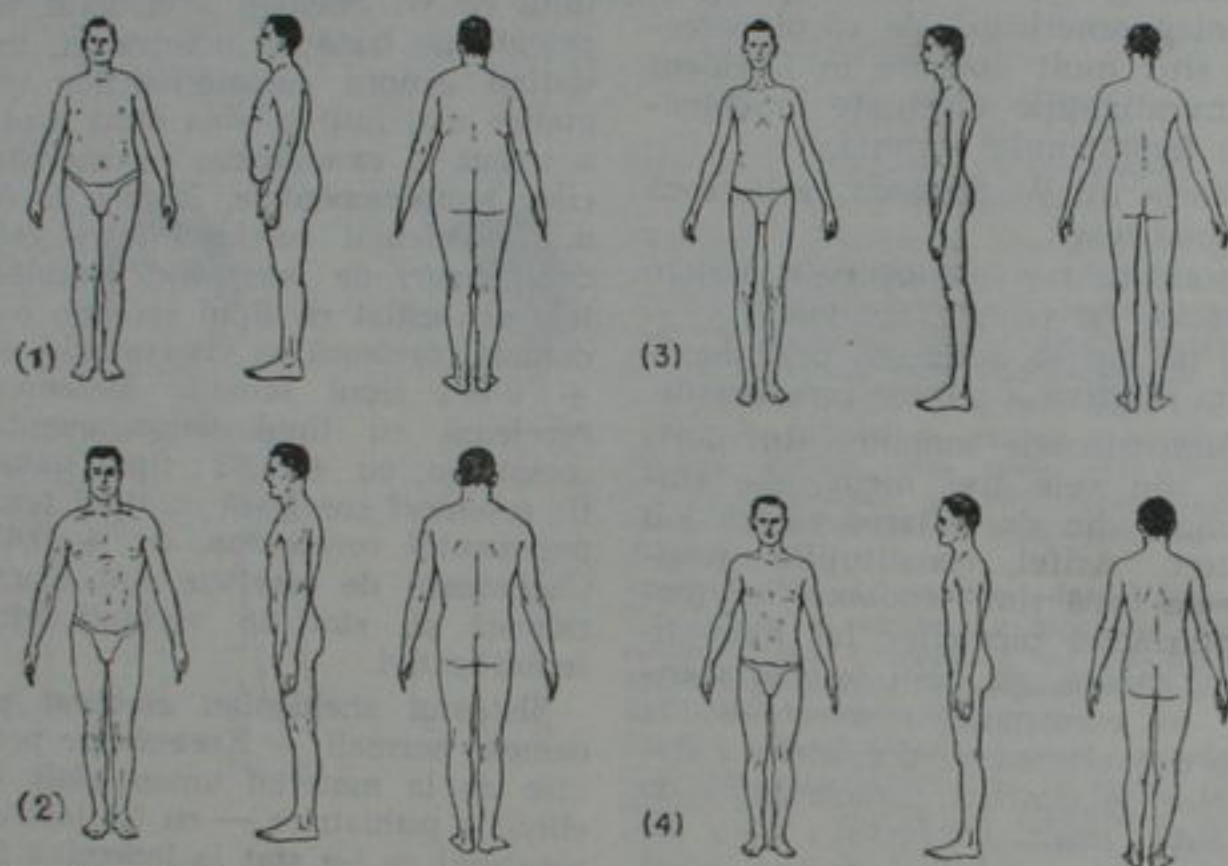
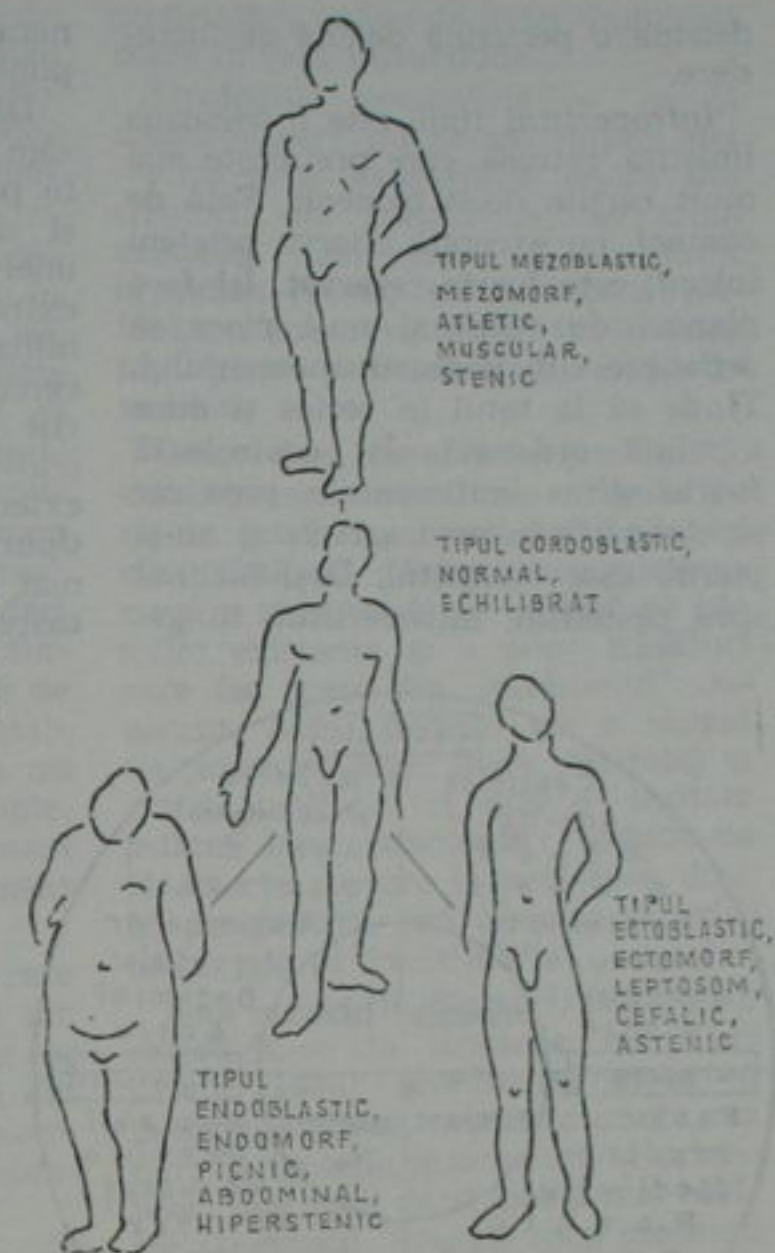

Fig. 21 — Tipologia constituțională a lui W. Sheldon (după W. Sheldon și Stevens, 1942).

1 — Tipul constituțional endomorfic (corespunzător picnicului lui Kretschmer); dezvoltarea cu precădere a viscerelor (în stadiul embrionar al organismului se dezvoltă cu preponderanță endoteliul) îi conferă caracteristica de a iubi mult confortul fizic, de a fi mîncău, sociabil și afectiv, cu reacții lente și amator de ceremoniale; în plan temperamental, îi corespunde viscerotonul. 2 — Tipul constituțional ectomorfic sau muscular (corespunde atletului lui Kretschmer) se caracterizează printr-o continuă activitate musculară (în stadiul embrionar al organismului se dezvoltă predominant mezoteliul) și prin necesitatea de a se afirma cu vigoare; în plan temperamental, îi corespunde somatotonul. 3 — Tipul constituțional mezomorfic (corespunzător leptosomului lui Kretschmer) are o activitate cu precădere intelectuală (în stadiul embrionar al organismului se dezvoltă predominant ectoteliul), iubește solitudinea, evită compania altora, fiind sensibil și conștient de propriile forțe; în plan temperamental, îi corespunde cerebrotonul. 4 — Tipul constituțional cordoblastic sau normal, echilibrat, la care nu există tendința de dezvoltare înspre tipurile somatice (nici temperamentale) caracterizate mai sus.

Fig. 22 — Diagrama lui Martiny reprezentînd cele trei mari categorii de tipuri constituționale și temperamentale (sus și jos — stînga, dreapta), care se formează în acord cu ipoteza dezvoltării embriologice (a lui Sheldon). În centrul figurii este reprezentat tipul normal.

După concepția lui C. G. Jung, există două orientări majore ale personalității, și anume: fie că avem de-a face cu un om care se orientează cu precădere spre lumea externă, lumea obiectivă (atitudinea extravertită), fie că orientarea persoanei merge mai degrabă spre interior, spre lumea subiectivă (atitudine introvertită). Ambele atitudini se regăsesc la fiecare individ, dar în mod obișnuit una din ele este dominantă și conștientă, cită vreme cealaltă e subordonată și inconștientă.

Extravertitul tipic este sociabil, îi plac petrecerile, are mulți pri-

teni, mereu simte nevoia să aibă cu cine vorbească, nu-i place nici lectura solitară, nici studiul individual. Mereu tinde după companie veselă, îi place să riște, acționează sub inspirația momentului și, în general, în mod impulsiv. Îi plac glumele și păcălelile, mereu e gata de ripostă, nu-și face griji, e deschis, prietenos, optimist, risul și veselie constituie elementul lui. Tot timpul este activ, tinde spre agresivitate și-și pierde cumpătul ușor. Sentimentele sale nu sînt sub un control riguros, iar în genere extravertitul nu este întot-

de-auna o persoană demnă de încredere.

Introvertitul tipic este o persoană liniștită, retrasă, care prețuiește mai mult cărțile decît oamenii. Față de oameni, cu excepția cîtorva prieteni intimi, este foarte rezervat. Își face planuri de viitor și nu-i place să acționeze sub impulsul momentului. Tinde să ia totul în serios și duce o viață ordonată. Își controlează foarte strîns sentimentele, prea rar se comportă în mod agresiv și nu-și pierde ușor cumpătul. Deși inclinat spre pesimism, introvertitul, în ge-

neral, este om de încredere care pune mare preț pe valorile etice.

Dacă acum încercăm să sintetizăm principalele tipologii — pe care în parte le-am reprodus mai sus — și să le reprezentăm de-a lungul unei axe orizontale (introvertitul-extravertitul) și o axă verticală (stabilitate-instabilitate), astfel încît în cercul interior să reprezentăm tipurile temperamentale clasice (Hipocrat-Galenus-Pavlov), iar în cercul exterior descrierea mai modernă a tipurilor prin referire la trăsăturile mai caracteristice, obținem următoarea diagramă:

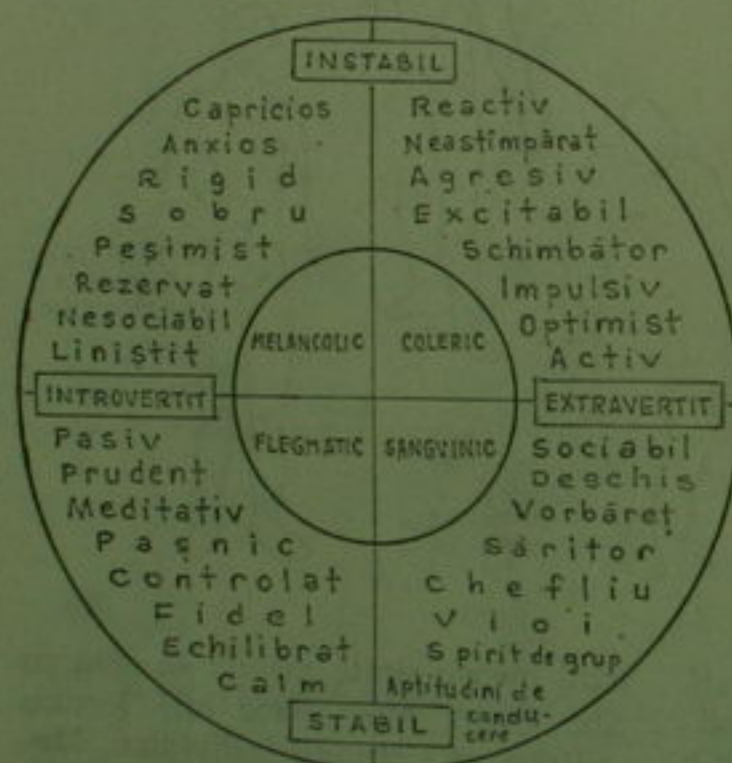

Fig. 23 — Tipologia categorială (Hipocrat, Galenus, Kant, Pavlov, Jung, Eysenck) a personalității.

Diagrama servește exemplificării didactice, reunind principalele tipologii ale personalității (alcătuite de diverși autori) și surprinzînd corespondențele specifice dintre caracteristicile acestora.

Valoarea tipologiilor

Tipologiile la care ne-am referit, ca și alte feluri de tipologii care au fost elaborate de-a lungul vremii, au în comun faptul că nu reușesc să cuprindă toată varietatea personalităților umane. Dacă luăm, de pildă, categoriile lui C. G. Jung, ele nu pot fi gîndite altfel decît că extravertitul „pur” și introvertitul „pur” s-ar afla la poli opuși ai unui

continuum, unde, însă — statistic vorbind —, ar ocupa majoritatea spațiului tipul ambivert. Tipul intermediar în orice sistem tipologic ocupă un loc de frunte, ceea ce aparent ar invalida tipologiile în general.

Acest adevăr rezultă și din constatările lui H. J. Eysenck, care, în ultima sa lucrare (1977), arată că, „...practic, toți criminalii fac parte din categoria extravertiților” și că „acest tip de indivizi se caracterizează printr-un nivel slab de excitație a cortexului cerebral, fenomen care împiedică la ei formarea normală a reflexelor condiționate... deci extravertiții, în general, prin slăbiciunea innăscută a aptitudinii lor de a fi condiționați (deci educați socialmente, n.n.), au toate șansele să nu reziste la tentații și astfel să adopte, dacă nu neapărat un comportament criminal, cel puțin un comportament antisocial...”.

„...există grupe de indivizi la care comportamentul criminal derivă din cauze totalmente diferite... așa se pare că ucigașii — cel puțin cei din Europa — ar fi mai mult introvertiți; totuși, poate la asasinii profesioniști să fie altfel...”.

După cum se vede, nici chiar un tipolog de talia lui H. J. Eysenck nu ajunge la rezultate concludente în această problemă.

Fără îndoială, nu vom găsi nicăieri vreun „tip pur” în nici un cadru de referință, în nici un sistem tipologic. Aceasta cu atît mai mult cu cît însăși ideea de tip este o abstracție, este un construct mintal, care corespunde mai degrabă necesităților noastre logice de a „ordona” fenomene naturale care, prin esența lor, nu sînt „ordonate”. În această viziune evident că nu vom căuta tipologii perfecte, ci jaloane, sindromuri, ale căror configurații ne pot orienta în cunoașterea măcar și su-

perficială a unor indivizi implicați poate în vreo infracțiune.

Tipologiile prezentate — ca și acelea la care nu ne-am referit aici —, cu toate exagerările unora din creatorii sau adepții lor, ne arată existența unei relații strînse între organism (soma) și activitatea psihică, cu alte cuvinte constituie calea înțelegerii psihosomatice a ființei umane.

Chiar dacă corelațiile (matematic stabilite) nu sînt atît de ridicate pe cît le prezintă autorii citați, totuși ele există și, adesea, recunoașterea clară a unei trăsături ne lasă să bănuim existența și a altor trăsături care fac parte din „sindromul” cunoscut. Acest demers nu e numai un procedeu logic (pars pro toto) și astfel justificat, ci este o legitate psihică bine cunoscută: uitîndu-ne la obiecte pe care le percepem doar în perspectivă, noi bănuim și existența „părții invizibile”.

Unii autori (R. Stagner, 1961, ș.a.), referindu-se la lucrările lui Kurt Lewin (1935), acreditează ideea că în știință adesea existența unui „caz pur” și ipotetic informează și orientează mai mult decît media mai multor observații. Această idee pledează pentru cei care fie că elaborează tipologii, fie că lucrează în baza lor.

Inexistența unui „tip criminal”

În urmă cu aproape un secol (1891), lucrările medicului închisorilor din Torino, C. Lombroso, au stîrnit vii discuții. Lombroso, efectuînd măsurători și observații antropologice și antropometrice asupra deținuților, a ajuns la concluzia că orice criminal poate fi distins de necriminali prin faptul că la primul apar celebrele „stigmat”, adică anomalii fizice, semne degenerative de tot

felul, alături de debilități mintale de diferite grade etc. Eroarea lui Lombroso a provenit, printre altele, mai ales din faptul că a tras concluzii după o cercetare efectuată asupra unui grup nesemnificativ din punct de vedere statistic. Deci, teoria tipului criminal înăscut se bazează pe o eroare fundamentală. Este adevărat că subiecții lui Lombroso aflați în detenție aveau vădit tare degenerative, dar nu este adevărat că toți cei cu tare degenerative sînt sau devin criminali. Antropologia criminală a dat greș, a privit prea strîns legătura dintre fizic și psihic și a neglijat componentele sociale ale personalității, care joacă un rol hotărîtor în criminogeneză.

De altfel, dincolo de argumentele logice cu care unii încercau să-l combată pe Lombroso, Charles Goring (1913), medic de penitenciar și el, a efectuat cercetări asupra a 3 000 de deținuți din penitenciarele engleze, comparînd rezultatele cu un grup din populația normală („grup de control”) și a constatat că nu există un tip fizic specific de criminal, deși aceștia, în mare, sînt fizic, cît și intelectual sînt dezvoltați sub grupul normal. Fără îndoială, credem că inferioritatea fizică și intelectuală a deținuților examinați de Ch. Goring poate fi atribuită, în bună parte, condițiilor de trai dinainte de detenție, căci, așa cum cunoaștem, populația de deținuți din primele decenii ale secolului nostru în Anglia se recruta din rîndurile acelor care proveneau dintre „subprivilegiați”.

Ideile depășite ale lui C. Lombroso au apărut din nou în S.U.A. E. A. Hooton (1939) a examinat comparativ un eșantion de nedelinvenți (albi) cu o populație corespunzătoare de deținuți (tot albi). Constatările lui Hooton: deținuții erau în medie mai scunzi, ponderal inferiori și cu

craniile mai mici decît cei din grupa de control. De asemenea, incidența urechilor deformate (stigmă lombrosiană!), a nasurilor cîrne, a falcilor înguste etc. era mult mai mare la grupul de deținuți decît la grupul de control. Concluzia lui Hooton a fost: „cauza primară a crimei este inferioritatea biologică”. După mulți cercetători, eroarea lui Hooton provine, de asemenea, dintr-o eșantionare neconformă cu normele științifice existente în teoria modernă a statisticii.

Pentru noi, teoriile biocriminologice sînt lipsite de valoare științifică din moment ce am acceptat că devianța prin excelență este un concept social. Recunoaștem că în comportament există și determinanți de ordin biologic, dar a da acestora o pondere maximală și prioritate ar însemna să aderăm la o concepție greșită. La nivelul actual al cunoștințelor noastre, nu mai putem vorbi de „criminalitate înăscută”, ci de *devenirea criminală*. Sîntem pe deplin de acord cu J. Selosse (1976) cînd afirmă: „În pofida existenței unor semne certe biologice asociate cu delincvența, nici un practician nu consideră pe aceasta din urmă drept o maladie a cărei etiologie ar fi de natură esențial biologică”.

Fenomenul devianței la nevirstnici

În zilele noastre există o impresionantă cantitate de lucrări destinate studiului fenomenelor de devianță la copii și tineri. Fenomenul este etichetat sub diverse denumiri: minori delinvenți (termen de esență juridică); copii-problemă (termen medico-pedagogic); tineri cu tulburări de comportament (termen medical); tineri inadaptați (termen sociologic) etc. Toți acești termeni se

referă la nevirstnici sau tineri care, într-un fel sau altul, au ajuns în conflict cu normele disciplinare, morale sau juridice, valabile pentru comunitatea (cultura sau subcultura) în care trăiesc (A. Cohen, 1971), cu restricția ca această situație conflictuală să nu fi apărut în urma unei maladii (nevroză sau psihoză) și nici în urma vreunei deficiențe senzorio-motorii sau intelectuale. Cu alte cuvinte, avem în vedere orice deviere de comportament (a unui tînr sau copil neafectat de vreo boală sau deficiență) față de ceea ce așteaptă și aprobă grupul uman în care trăiește subiectul (Ralph H. Ojeman, 1969).

Concepția asupra delincventului minor a evoluat, așa cum arată cercetătoarea elvețiană Henryka Veillard-Cybulska (1975), de la considerarea lui ca un criminal adult „în miniatură”, apoi ca o ființă demnă de milă, victimă a nedreptăților sociale, ulterior mulți considerîndu-l copil inadapdat, bolnav sau anormal (psihopat); mai nou însă, cîștigă teren ideea că e o victimă a unei familii bolnave (dezorganizate) și, recent de tot, că este un produs al unei societăți bolnave (Pinatel, 1971). Dar, în linii generale — arată în continuare Veillard-Cybulska —, ceea ce se cheamă delincvență juvenilă nu este un fenomen social, ci amalgamarea intimă a unor fenomene sociale, psihologice, economice etc.

Faptul că alături de formele „clasice” ale delincvenței minorilor — vagabondaj, furt, prostituție, complicitate cu adulți —, mai recent în Occident s-au adăugat noi forme: furtul din marile magazine, furtul „temporar” de vehicule (cu motor), violurile în grup, abuzul de stupefiante etc. sînt efecte ale unor mutații ce au loc în societățile actuale. Iată cîteva dintre aceste mutații re-

levate de autoarea menționată, care, pe lîngă caracterul lor pozitiv, au și un efect criminogen: industrializarea și urbanizarea, abundența și varietatea bunurilor care se oferă, deficiențele în viața familială (absența fizică sau psihică a părinților din mijlocul copiilor), relativitatea valorilor morale, timpul liber (loisir) comercializat, anonimatul oferit de traiul în aglomerările urbane și habitaționale, ușurința deplasărilor etc. Toți acești factori generează sau facilitează infracționismul printre acei tineri a căror educație a fost deficitară, în sensul că nu pot rezista la multiplele tentații mereu prezente și aleg „calea scurtă”, infracționismul, pentru a dobîndi cele rîvnite cît mai repede și cu cît mai mic efort.

Din studiul fenomenelor infracționale, așa cum apar acestea în rîndurile tinerilor, surprinde adesea *gratuitatea faptelor săvîrșite*. Se fură obiecte doar din plăcerea de a le însuși sau din vanitate, obiectele subtilizate fiind apoi distruse ori abandonate. Această stare de lucruri demonstrează că nu avem de-a face cu *infracțiuni de necesitate*, ci mai ales cu „infracțiuni de bunăstare”, care apar într-un anumit cadru social, dar avînd ca motor, în principal, resorturi psihice. Frecventul furt de radiotranzistoare, de magnetofone etc. ilustrează elocvent conceptul de infracționism de bunăstare.

Deși marele public nu o dată a dat semne de alarmă — mai ales în țările occidentale — la relatările presei privind infracțiunile comise de tineri, un eminent specialist în domeniu, englezul D. J. West (1966), susține că: „Multe dovezi duc la concluzia că comportamentul delictual a fost întotdeauna mai mult sau mai puțin universal... și, dacă este așa, e greu de susținut că ar fi apă-

rut un val de criminalitate fără precedent la tineretul modern". Evident, West se referă la țările occidentale unde s-au efectuat acele cercetări pe care le evaluează cu multă competență științifică; totuși, se cuvine să remarcăm un fapt de notorietate, și anume că și devianța în rindurile tineretului — în mare — variază, se schimbă odată cu fluctuațiile vieții economico-sociale din diferitele țări.

Unii criminologi susțin că un adult infractor prin obișnuință nu este altceva decât un delincvent minor realizat. Această butadă aruncă o lumină asupra situației mereu dovedite: cariera infracțională a multirécidiviștilor, în zdrobitoarea majoritate a cazurilor, începe încă la o vîrstă fragedă.

Trecînd în revistă seria de acte reprobabile săvîrșite de copii și tinerii considerați devianți, ne surprinde gama extrem de variată a acestora. Pe de o parte, întîlnim aici așa-zisele „delincvențe de statut”, adică fapte specifice vîrstei și statutului devianților (M. Wolfgang, T. Sellin, 1972), cum ar fi fuga de acasă, chiulul de la școală, insubordonarea școlară etc., iar, pe de altă parte, acțiuni deviante care intră în categoria infracțiunilor grave, săvîrșite nu o dată cu mare cruzime. Devianții nevîrstnici comit acte care merg de la mici manifestări neonestе — cum ar fi minciunile de apărare — pînă la crime majore, sancționate de legislațiile tuturor țărilor evaluate.

Din punct de vedere psihologic, primează comiterea actelor și nu descoperirea lor de autorități. De aceea, statisticile oficiale în acest domeniu — alcătuite în fiecare țară pe criterii eterogene — nu ne lămuresc în esență. În schimb, aplicînd chestionare pe principii autoconfesive (*self-reporting*), ne putem da seama de aspecte chiar inedite ale fenomenului.

Practica aplicării acestor chestionare (J. S. Wallerstein, C. J. Wyle în S.U.A., 1974; J. B. Mays în Anglia, 1954; K. Elmhorn în Suedia; Nils Cristie în Norvegia, 1965; B. Meili în Elveția, 1977) este astăzi mult răspîndită.

Rezultatele obținute de elvețianul B. Meili arată că cei chestionați — cu o singură excepție — au recunoscut că au comis de repetate ori unul sau mai multe din actele reprobabile menționate în chestionar (furt din buzunarul părinților, strecurarea fără bilet de cinema, consumarea de droguri, însușirea temporară de motoare etc.). Autorul constată că în privința comiterii actelor reprobabile, ca și în privința frecvenței comiterii, nu există nici o deosebire semnificativă între subiecții aparținînd diferitelor clase sociale. În schimb, există o corelație ridicată între frecvența și gravitatea actelor comise și slabele performanțe școlare. De asemenea, copiii provenind din familii dezorganizate sau avînd ambii părinți în producție au la activul lor mai multe și mai grave acte reprobabile, tot așa cum sînt reprezentați cu un număr mai mare de acte grave și acei subiecți care frecventează prieteni din lumea interlopă.

J. Selosse (1977), referindu-se la unele cercetări franceze (A. Duner, 1970, și M. Le Blanc, 1977), atrage atenția asupra faptului că băieții din categoria delincvenților recidiviști care, în pofida sancțiunilor suferite, persistă în activitățile lor deviante, se caracterizează prin nivel intelectual scăzut, agresivitate mărită și provin din medii sociale defavorizate economic și cultural, majoritatea lor aparținînd unor familii disociate etc. Cu alte cuvinte, avem de-a face cu interferența unor date socio-economice defavorabile, care acționează pe un fond deosebit de vulnerabil sub aspectul particularităților psi-

hice, toate acestea avînd drept rezultate formele extreme de comportament deviant: infracționismul.

Cercetări aprofundate în domeniul devianților minori au fost efectuate încă în 1950 de soții Sheldon și Eleanor Glueck. În fruntea unei echipe multidisciplinare, care cuprindea cercetători sociali, medici psihiatri, antropologi, psihologi, statisticieni etc., autorii au efectuat un studiu intensiv asupra unui eșantion de 500 minori delincvenți și un grup de control format din tot atîți nedelincvenți (corespunzători ca vîrstă, sex, statut socio-economic, apartenență etnică etc.). În concluziile cercetărilor se arată că: „Delincvenții ca grup se disting de nedelincvenți: 1) din punct de vedere fizic, delincvenții sînt cu precădere de constituție mezomorfică (solizi, bine legați, musculoși); 2) ca temperament: sînt energici, neastîmpărați, impulsivi, extravertiți, agresivi, distructivi (adesea sadici); 3) au atitudini ostile, sfidătoare, sînt plini de resentimente, de suspiciuni, sînt încăpățînați, dornici să se afirme în grup, cu spirit de aventură, neconvenționali, nesupuși autorităților; 4) psihologic: tind spre exprimări directe, socio-cultural provin, în proporție mult mai mare decît cei din grupa de control, din familii neînțelegătoare, neafective, instabile, lipsite de ținută morală etc. ...Tendința lor de a-și exprima energia fără nici o frînă este adînc ancorată atît somatic, cît și psihic și mai ales în deformările caracteriale dobîndite în primii ani ai vieții”.

Constatările echipei soților Sheldon și Eleanor Glueck au fost confirmate în multe țări occidentale (D. J. West, 1967; Hermann Elmering, 1969) și ele își păstrează valabilitatea pentru a înțelege devenirea criminală a unor copii și tineri. Cînd însă analizăm afilierea tinerilor la grupe criminale de tip mafiatic sau tero-

rist, atunci constatările echipei soților Glueck, care fac abstracție de factorii macrosociali și de cei de ordin politic, evident, sînt insuficient lămuritoare.

J. S. Peters (1957), prelucrînd statistic cazuri de delincvență la tineri, găsește o seamă de caracteristici (mai ales atitudinale) și factori psihodinamici la minorii și tinerii care au venit în conflict cu normele legal-morale. Nevîrstnicii și tinerii din această categorie au atitudini nefavorabile față de legi și față de muncă, la fel cum manifestă atitudini necorespunzătoare atît față de ei înșiși, cît și față de părinți și alte persoane. „Delincventul — spune J. S. Peters — e un individ care aparent are un surplus de experiențe neplăcute și care simte că trăiește într-o lume disconfortantă, amenințătoare. Sentimentul lui de autoapreciere pare să fie subminat, de aceea el nu pierde nimic dacă este criticat sau chiar încarcerat. Neavînd vreun statut social de apărare, teama de a-l pierde nu-l motivează să facă eforturi pentru a se conforma normelor sociale. Mai mult încă — fie că a avut prea multe contacte neplăcute cu alți oameni, fie că pe toți îi consideră asemănători lui —, el nu-i apreciază pe alții și din această cauză nici nu pune preț pe opinia lor. Acest set de atitudini face să fie extrem de dificilă stabilirea de contacte cu el în vederea încercării de a-l reeduca”.

Și cercetători din țara noastră au ajuns la stabilirea acelorași caracteristici (Al. Roșca, 1932; T. Bogdan și colab., 1957 etc.). Astfel, T. Bogdan (1957) arată că „mediul (de proveniență) viciat acționează direct, hotărîtor asupra evoluției fizice și psihice a minorului. La rîndul său, nevîrstnicul nu primește pasiv această influență, ci în mod activ, măcar și

pentru faptul că, de obicei, foarte de timpuriu, minorul delinquent trebuie să se descurce singur. Dar, mai mult decât atât, minorul delinquent acționează asupra mediului prin activitate vie, infracțională, se adaptează activ mediului viciat și contrazice activ mediul social pozitiv. Factorul experienței proprii, subiective, factorul psihologic al achiziției specifice de influențe negative, reușite infracționale, deprinderi și obișnuințe conflictuale contribuie direct la structurarea lui generis, originală, a personalității delinquentului...

Încercând acum o sintetizare a datelor atât de variate pe care le-am trecut în revistă, putem conchide că *delinquentul minor (deci deviantul aflat la extremă) este acel nevîrstnic al cărui necesități biologice, afective, intelectuale, social-educative nu au fost satisfăcute la timp și în modul corespunzător culturii sau subculturii în care trăiește* (J. D. Lohman, 1967). Această *multiplă dar și cumulativă stare de frustrare*, conjugată obișnuit cu *greaua educabilitate* și adesea cu concomitența unor factori de influență incompatibili — producând fenomenul cunoscut sub denumirea de „fixație anormală” (P. Ellen, 1965) — constituie premisele instalării unor comportamente deviante, caracteristice pentru personalitatea mai mult sau mai puțin deformată a delinquentului minor „clasic”.

Ar fi greșit să considerăm că similitudinea factorilor determinanți generează un tip unitar de personalitate. În funcție de condițiile specifice, fiecare copil și tânăr aflat pe panta delinvenței este traumatizat și depravat în alt grad, motiv pentru care ofițerii care intră în contact cu ei trebuie să aibă în vedere necesitatea unui tratament individual chiar din primele clipe ale anchetei și trebuie să respecte un vechi precept

medical: „Primum non nocere, deinde curare”, adică să acționeze astfel încât să se asigure de la început ca nimic să nu fie nociv, să nu adauge traume noi la cele vechi și de-abia după aceea să-și desfășoare munca prescrisă de lege.

Personalitatea infractorului recidivist

În rîndurile precedente s-a arătat că nu putem vorbi de existența unui tip de criminal așa cum credea Lombroso sau chiar Hooton. Infractorul nu este un altfel de om, ci un om altfel format. Dacă acceptăm teza dezvoltării asincrone a diferitelor componente („ansamble” și „subansamble”) ale personalității, pe de altă parte, cummul nefericit al unor factori ambientali negativi, vom da de cadrul cel mai general în care se înscrie personalitatea infractorului din obișnuință sau a criminalului recidivist.

Nici autorii la care ne-am referit și nici noi nu am negat importanța factorilor temperamentalii, mai ales în comiterea infracțiunilor unde violența joacă un rol important. Totuși, trebuie să avem în vedere și aici devenirea, istoria individului, influențele care s-au exercitat asupra lui.

Spre ilustrare, îl vom cita pe Willard W. Hartup (1977), care arată că erupțiile de minie, de exemplu, apar foarte devreme la sugar, dar aceste manifestări, deși pun în acțiune forme motorii innăscute, sînt totuși foarte sensibile la retroacțiune. Practic, părinții reacționează prompt la asemenea manifestări ale sugarului, fie în mod pozitiv, fie negativ. Acest răspuns retroacțional al părinților îl învață pe sugar — îl condiționează — fie că o acțiune a-

gresivă (erupția de minie; „scandalul”) este eficientă și că este urmată de ceva plăcut, dorit de el, fie că inhibarea, înfrinarea agresivității sînt eficiente, căci astfel se evită neplă-

cerile. Copiii care încă în etapa de sugar au fost condiționați să-și inhibe reacțiile agresive, începînd cu mica copilărie, devin mult mai puțin agresivi decât covîrstnicii lor.

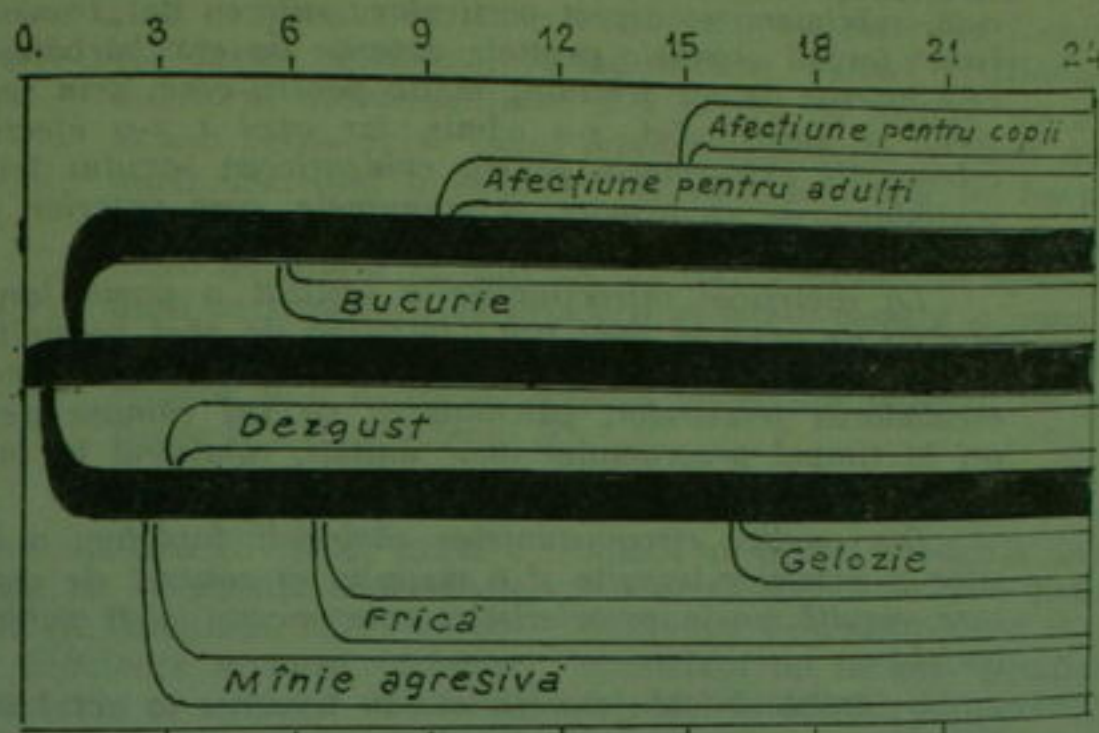

Fig. 24 — Vîrstele aproximative la care apar diferitele expresii emoționale fundamentale.

Linia groasă de la mijloc desparte expresiile emoționale negative (linia groasă de jos) de cele pozitive (linia groasă de sus). Precum se vede din grafic, expresiile emoționale negative (minie, dezgustul, frica) apar înaintea celor pozitive (bucurie, afecțiunea pentru adulți etc.). Apariția anterioară a expresiilor emoționale negative se explică prin faptul că ele sînt legate de instinctul de apărare (minie) sau de hrană (dezgust), care, precum știm, sînt reflexe necondiționate complexe care se manifestă cu putere aproape imediat după naștere.

(După Dashiell de Bridges, 1933)

Un exemplu care definește anumite trăsături de personalitate ale infractorului este cel al invinutei C. Z. M., născută în 1952, absolventă a 8 clase elementare, fără ocupație, necăsătorită, recidivistă. După o condamnare de trei ani închisoare pentru săvîrșirea mai multor furturi calificate în dauna avutului particular, infractoarea a comis din nou alte 70 de furturi în dauna avutului personal, a celui obștesc și a unor ambasade sau reprezentanțe comerciale străine, precum și a personalului acestora. De menționat este și faptul că o parte din aceste furturi le-a comis în timpul unor perioade de suspendare a executării pedepsei cauzată de efectuarea unui tratament medical. Invinuita și-a motivat faptele

sustinind că familia n-o ajuta, alungind-o de la domiciliu, că nu avea cu ce să se întrețină și să plătească tratamentul medical, că nu se putea angaja la nici o unitate de stat, datorită bolii de care suferea, că diferitele gazde la care a locuit, fără forme legale, nu acceptau să stea la ele dacă nu le aducea diverse bunuri și bani. Referitor la situația ei medicală, subliniem un aspect particular: suferea de „transsexualism” (avînd organele genitale externe de sex bărbătesc, iar cele interne de sex feminin), motiv pentru care, prin sentința civilă a judecătorei, s-a admis, iar apoi i s-a efectuat o intervenție chirurgicală pentru evidențierea sexului feminin, schimbîndu-și, ca urmare, și prenumele, care anterior fusese bărbătesc.

La săvîrșirea infracțiunilor a utilizat o gamă largă de moduri de operare, cum sînt: folosirea de chei potrivite sau adevărate (fără drept), forțarea ușilor sau a încuietorilor, escaladarea ferestrelor, pătrunderea pe uși rămase deschise ori în timpul programului unor unități, rămînînd în interior după închidere (W.C., subsol, scară de serviciu).

Din analiza circumstanțelor săvîrșirii faptelor, a bunurilor și valorilor însușite și a modului ei concret de comportare rezultă unele caracteristici care merită a fi subliniate, astfel:

— spontaneitatea manifestată în trecerea la actul infracțional, care demonstrează, totodată, un prag scăzut al rezistenței la tentații, în sensul că în numeroase cazuri nu a conceput și nici nu a pregătit în vreun mod anume săvîrșirea delictelor, trecînd direct la faptă, oriunde observa vreo firmă de instituție și considera că găsește ceva de furat. Odată decizia luată, găsea totdeauna soluții de pătrundere, la nevoie încercînd pe rînd mai multe puncte vulnerabile ale obiectivului (forțarea ușii principale sau de serviciu, spargerea sau escaladarea ferestrelor, folosirea de chei potrivite ori ascunderea în interior din timpul programului de lucru);

— un curaj deosebit (bărbătesc), mergînd pînă la desconsiderarea riscului, dovedit de faptul că în cazul mai multor furturi comise, deși și-a dat seama că locatarii sînt acasă — auzindu-i cum sforăie —, nu a renunțat la comiterea furtului, ci a căutat și luat ce a găsit în încăperi ori în holuri;

— viclenia deosebită în discuțiile purtate cu cetățenii străini pe care îi cunoștea la baruri, aflînd diverse informații utile despre locuințele lor sau ale altora ori despre sediul reprezentanțelor unde aceștia lucrau, informații pe care ulterior le folosea în scopul săvîrșirii de infracțiuni. Într-un asemenea caz, imediat după ce s-a despărțit de cetățeanul străin, s-a deplasat la instituția unde acesta făcea serviciul și a comis spargerea. Într-un alt caz, pentru a înlătura dubiile cu privire la sine, întrucît primise o cheie de la sediul unei instituții străine, a intrat cu ajutorul cheii respective, dar apoi

a inscenat pătrunderea prin spargerea unui geam. De asemenea, în altă situație, fiind invitată la o petrecere, tot la un cetățean străin, a observat că la apartamentul respectiv există o ușă spre scara de serviciu. Ca urmare, neobservată, a descuiat-o, continuînd să participe la petrecere. După un timp a plecat, s-a plimbat pe stradă aproximativ o oră și, cînd a apreciat că gazda a adormit, s-a întors la locuință pe ușa lăsată descuiată, furînd diverse bunuri. Aflîndu-se în interiorul apartamentului, și-a permis să forțeze un gemuleț la ușa ce ducea în holul principal, de unde a furat alte bunuri, dovedind o stăpînire de sine deosebită în timpul săvîrșirii infracțiunilor. Această ultimă trăsătură este confirmată de faptul că, într-un alt caz, profitînd de agitația produsă ca urmare a surprinderii ei într-o cameră a unui cămin studențesc de fete, s-a strecurat la parter, a deschis o fereastră și a dispărut, scăpînd astfel din blocajul ce se realizase pentru prinderea ei.

Studiul multirecidiviștilor arată o conjugare de deficiențe individuale și sociale (E. Johanson, 1974), un cumul de deficiențe sanitare, biologice și intelectuale și o lungă istorie de excluderi și respingeri sociale ce îi fac „marginali” față de comunitatea în care trăiesc (J. Selosse și alții, 1974). În cazul delincvenților, deci, trecerea la actul infracțional este o activare a mecanismelor psihosociale ca reacție la excluderea și respingerea pe care o suferă (N. Mailloux, 1971). Neacceptarea, respingerea socială, după cum am arătat mai sus, este un motiv puternic de acțiune și, în această conjunctură, evident, comportamentul va fi direcționat antisocial. Impactul va fi cu atît mai violent cu cît subiectul va fi mai puternic convins că agentul frustrator a acționat cu intenție (Willard W. Hartup, 1977).

Urmărind să stabilească principalele caracteristici psihologice de personalitate ale unor „criminali înrăiți” (hardened criminals), deținuți la un penitenciar din S.U.A., F. W. Warburton și alții (1967) au utilizat teste de personalitate U. I. (Universal Index) în baza cărora au putut

stabili nu numai existența unor factori de personalitate care disting delincventul de nedelincvent, ci și unele constelații de factori specifici. Astfel, față de ceilalți, delincvenții arată o tendință marcantă de a „merge cu banda”, dau semne de neadaptare, sînt vanitoși și egocentriци etc. Ego-centrismul — prin care se înțelege incapacitatea de a ține cont de sentimentele, gîndurile și interesele altora (M. J. Chandler, 1977) — este o caracteristică fundamentală a infractorului din obișnuință, relevată de toți autorii care au cercetat problemele psihologice ale infractorilor. M. J. Chandler subliniază că un mare număr de comportamente deviante sînt asociate cu o persistentă gîndire egocentrică. De asemenea, se mai poate stabili că gîndirea egocentrică, obișnuită, e însoțită de o slabă capacitate de adaptare socială etc. Rezultatele testărilor mai arată că egocentrismul primește greu dezaprobarea, cită vreme aprobarea îl stimulează pozitiv.

Alături de egocentrismul marcat, personalitatea delincventului mai este caracterizată și printr-o imaturitate persistentă. Înseși actele anti-

sociale sînt semne evidente ale unei imaturități, ale faptului că infractorul e imatur, fie pe plan intelectual, fie pe plan afectiv.

Multă vreme s-a crezut, mai cu deosebire sub influența lombrosienilor, că infractorul (prin obișnuință) este un individ total inferior sub aspect intelectual. E. de Greef (1946), utilizînd metoda Vermeylen, a studiat un eșantion de 126 hoți, 105 bătași, 80 de criminali sexuali, 34 es-

croci și 80 de asasini, sub aspectul unor trăsături intelectuale (atenție, memorie de fixare, capacitate asociativă, înțelegere, judecată, destoinicie și capacitate de a face combinații). Așa cum se vede din graficul de mai jos, la acest eșantion, asasinii și escrocii în general sînt la nivelul oamenilor obișnuiți (normali), cîtă vreme restul infractorilor se amplasează sub linia normalului la „înțelegere” și „judecată”.

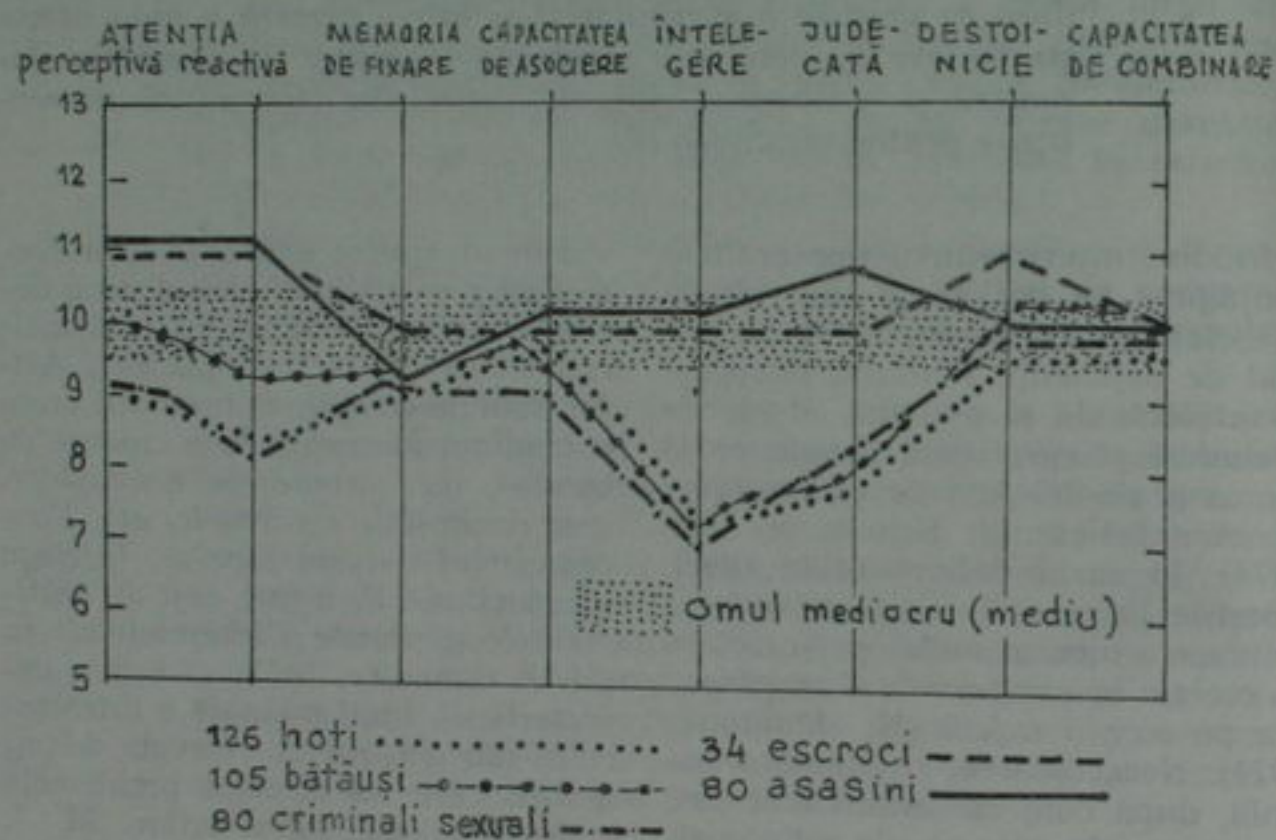

Fig. 25 — Psihograma grupelor de criminali.

Imaturitatea intelectuală nu trebuie înțeleasă ca fiind identică cu un coeficient de inteligență (C. I.) scăzut. Imaturitatea intelectuală înseamnă capacitatea redusă de a stabili un raport rațional dintre pierderi și câștiguri în proiectarea și efectuarea unui act infracțional. Această latură a personalității deviantului a fost studiată de P. Coslin (1976). El arată că în trecerea la actul deviant infractorul trebuie să cîntărească bi-

ne câștigurile și sancțiunile scontate, să ia în considerație și pragurile de toleranță socială și numai în baza unor asemenea socoteli acceptă sau nu riscul acțiunii. Cei care sînt mai apti să estimeze toate probabilitățile par să manifeste mai multă prudență decît alții. Dar este de notat că din cei care trec la act nu toți dau dovadă de aceeași înțelegere a conjunc-turilor.

Într-o lucrare datată din 1955, Harold Lindner susține că înțelegerea și tratarea „criminozei” (a crimei reale) constă într-o apreciere corectă a „motivelor predispozante”, care îl directivează pe individ spre un comportament criminal, pe de o parte, iar pe de altă parte, spre „factorii (ambientali) de precipitare” ce inspiră și declanșează crima, oferind mijloacele prin care ea se perpetuează. Criminoza apare atunci — spune mai departe Harold Lindner — cînd motivațiile predispozante sînt „aprînse” de factorii (ambientali) precipitanți. În aceste condiții, comportamentul criminal este o încercare a individului de a se relaxa prin rezolvarea tensiunii interne și restabilirea echilibrului inițial.

În concepția lui Harold Lindner motivele predispozante includ dorința excesivă după anume feluri de gratificație (bani, sex etc.), o ostilitate exagerată față de orice per-

soană care refuză vreun fel de gratificație, o teamă excesivă de a părea slab și insuficient de bărbătesc etc. Date fiind asemenea stări, situația (ambientală) precipitantă joacă rolul de trăgaci și explozia se produce. Privit în acest fel, actul criminal nu este altceva decît o încercare de a restabili echilibrul inițial (homeostaza). Fără doar și poate, un asemenea comportament exprimă multă miopie, căci, în ultima analiză, actul criminal în sine duce la altă formă de dezechilibru: teama de pedeapsă și necesitatea urgentă de a construi o formă de defensivă. Astfel, actul criminal duce spre un cerc vicios, pe care însă criminalul nu-l poate prevedea. În cele din urmă, și această analiză comportamentală duce la concluzia unei imaturități intelectuale, la constatarea incapacității criminalului prin obișnuință de a prevedea pe termen lung consecințele acțiunii sale antisociale.

Probleme complexe sub aspectul motivației psihologice a comportamentului se întîlnesc și în domeniul disparițiilor de persoane petrecute în condiții suspecte, care conduc, de regulă, la ipoteza săvîrșirii unui omor. Asemenea acțiuni sînt pregătite de obicei din timp de către autori și mai arareori se desfășoară precipitat, sub efectul și din cauza unor conflicte acute care evoluează pînă la săvîrșirea omorului. În ambele situații apare însă o notă comună, deosebit de caracteristică, referitoare la încercarea celor implicați de a da explicații cit mai verosimile cu privire la cauza și împrejurările dispariției. Fără îndoială că acestea sînt mai mult sau mai puțin riguroase și concrete, în funcție de timpul avut la dispoziție pentru realizarea lor. Nu acesta este însă factorul esențial care conferă nota de verosimilitate sau vigoare unor asemenea explicații, ci personalitatea infractorului, considerată în complexitatea manifestărilor sale. Acest aspect trebuie bine cunoscut și analizat cu prilejul cercetării unor dispariții de persoane, bineînțeles, în strînsă corelație cu datele specifice ale fiecărui caz. Pe această cale se pot obține indicii valoroase, atît pentru a ne explica mai bine cele întîmplate, cît și pentru a conduce o cercetare judicioasă a celor în cauză. În acest context, fără îndoială că un bănuît cu un nivel de pregătire mai ridicat poate construi logic o argumentație, dar nu fără

lacune sau fisuri, intrucit la toți făptuitorii factorul afectiv joacă un rol de prim ordin. Acesta poate produce perturbații multiple, ce pot fi decelate la o analiză atentă a declarațiilor, în raport cu circumstanțele concrete ale cazului (intirzie — de exemplu — să reclame dispariția, încearcă să inducă în eroare sau să corupă martori ori să demonstreze că „dispărutul” este încă în viață — trimițând unele scrisori ori indicând martori care l-au întâlnit — și alte asemenea manifestări).

Pe lângă aspectele de motivație, referitoare la cei posibil implicați, un rol tot așa de important îl are analiza psihologică privind cauzele și circumstanțele dispariției din punctul de vedere al victimei potențiale. Pe o asemenea bază se pot trage concluzii utile din care să rezulte că persoana respectivă nu avea motive temeinice să părăsească voluntar domiciliul sau că, și dacă ar fi făcut acest lucru, nu ar fi plecat în condițiile pretinse de bănuiră (precipitat, fără a-și lua lucrurile necesare — care pot fi găsite la percheziție — ori alte aspecte semnificative).

Aceste două laturi ale analizei pot constitui axele de bază ale rezolvării unor asemenea cazuri sau, cel puțin, ne pot orienta convingător spre măsurile necesare în vederea soluționării.

În sprijinul celor afirmate, prezentăm unele aspecte semnificative rezultate din cazurile cercetate care demonstrează, totodată, că și în aceste situații cei potențial vinovați sînt cei din cercul apropiat de relații al „dispăruților”, foarte frecvent avînd ca mobil răzbunarea sau gelozia (deci, tot unele „cauze” psihologice).

— Din comuna P. a dispărut, în condiții suspecte, B. V., mamă a doi copii (un băiat de 13 ani și o fetiță de 10 ani). Faptul a fost sesizat organelor de miliție după șase zile de către sora dispărutei.

Din investigațiile efectuate a rezultat că între soți au existat anterior numeroase conflicte din cauză că bărbatul avea relații extraconjugale cu diverse femei. Cu una dintre concubine soțul infidel avea trei copii, iar în ultima perioadă trăia cu o altă femeie, dintr-un sat vecin, care rămăsese însărcinată și se apropia termenul de naștere. Bănuitul locuia la aceasta și față de unele persoane s-a pronunțat că ar dori să se mute cu ea la domiciliul lui. Deși în mai multe rînduri și-a bătut grav soția și a alungat-o din locuință, tot el a fost acela care a mers după ea la părinți și a insistat să se întoarcă acasă la copii. În ultima perioadă însă — după ce a părăsit domiciliul conjugal —, a venit acasă în mai multe rînduri, și-a bătut soția, a amenințat-o cu moartea și i-a pretins să plece din locuință.

Ultima vizită de acest fel a făcut-o în ziua presupusă a dispariției, cînd din nou a provocat scandal. În acel moment fetița se afla la bunici, iar băiatul la școală. La sosirea bă-

iatului de la cursuri, pentru a nu asista la certuri, tatăl l-a trimis să cumpere un kilogram de brînză de la un cetățean din comună, fapt confirmat de acesta și de copil. După ce s-a întors cu brînză, din nou băiatul a fost trimis cu un coș de mere, la gară, pentru a le vinde, lipsind astfel de acasă timp de circa două ore. La întoarcere nu și-a mai găsit mama, tatăl său explicîndu-i că „s-au certat, ea s-a infuriat, a încuiat bucătăria și a plecat”.

De asemenea, s-a mai stabilit că fiul dispărutei a povestit unor persoane că în acea seară tatăl său nu s-a culcat decît după miezul nopții și că a făcut curățenie în bucătărie. De la sora bănuितului s-a aflat că, într-o discuție, acesta i-ar fi spus: „Gina lui s-a dus și nu mai vine”. Și fiul bănuितului a spus unei vecine că și-a pierdut mama, dar nu vrea să rămînă și fără tată, că, cine-l va mai îngriji atunci?

Fiind ascultat de către organele de urmărire penală, bănuitul a susținut că, după ce s-a certat cu soția, aceasta a plecat de acasă afirmînd că se duce să se arunce în Dunăre, luînd cu ea actele de identitate, permisul C.F.R., 800 lei, ceasul și diverse obiecte de îmbrăcăminte. La plecare, aceasta a încuiat bucătăria și a luat cheia cu ea, cheie care însă a fost găsită a doua zi de către fiul său în iarba de lîngă o potecă din curte.

Minorul a confirmat inițial cele declarate de tatăl său, susținînd că a asistat la plecarea mamei sale, dar apoi a retractat și a arătat că a fost trimis după brînză și să vîndă mere. Cheia de la bucătărie nu a găsit-o el, ci tatăl său, dar a fost învățat să declare așa.

Cu prilejul cercetării efectuate în locuință, s-a găsit ceasul dispărutei.

Organizîndu-se cercetarea bănuितului în condiții de arest preventiv, s-a stabilit în final că acesta și-a ucis soția, dorînd cu orice preț să scape de ea, pentru a putea aduce la domiciliu pe concubina lui. Cadavrul a fost găsit îngropat în grădină, reușîndu-se să se administreze o probațiune indubitabilă. În cercetarea criminalului, pentru stabilirea adevărului s-au folosit cu tact o serie de elemente de cunoaștere psihologică, care și-au dovedit pe deplin eficiența.

— Un alt caz ilustrativ este cel privind dispariția unei tinere din București, sesizată miliției de către o prietenă a acesteia, la trei zile de la data producerii faptei.

Cercetările efectuate au relevat o dispariție suspectă. Astfel, persoana care a făcut sesizarea a afirmat că în urmă cu trei zile a fost acasă la dispărută. Acolo se mai afla și un prieten al acesteia. În jurul orei 16,00, dispăruta a coborît din imobil să-și conducă prietenul, spunînd că se întoarce foarte repede și s-o aștepte. De altfel, era îmbrăcată sumar și nu avea practic unde să meargă într-o asemenea ținută. Dar nu s-a mai întors. Din relatările bărbatului a rezultat că, în pre-

zența sa, dispăruta a dat un telefon unei prietene pe care o certat-o că nu a venit cu fratele ei și cu magnetofonul, așa cum se înțeleseseră, pentru a organiza o petrecere. Apoi s-au despărțit (telefonul public se afla foarte aproape de domiciliul dispărutei).

Din acel moment nu s-a mai putut stabili nimic în legătură cu tinăra. Toate verificările întreprinse nu au condus inițial la un rezultat concret. S-a procedat, printre altele, la verificarea și cercetarea soțului dispărutei, de care era despărțită în fapt, existind date că acesta este violent și a amenințat-o cu moartea, pentru infidelitate. Situația lui s-a clarificat pe parcurs, stabilindu-se că trăia în concubinaj cu o altă femeie, cu care intenționa să se căsătorească, și că în perioada dispariției avea justificare temeinică.

Din investigațiile efectuate au apărut însă date interesante privind un bărbat mai în vârstă decît ea (50 ani), care locuia în apropiere și cu care dispăruta ar fi avut relații sexuale o perioadă mai îndelungată, raporturi care se întrerupseseră în ultimul timp.

Suspiciunile cu privire la acesta au căpătat o valoare deosebită întrucît în locuința victimei, în sobă, s-au găsit mai multe resturi de scrisori dactilografiate, una din acestea încheindu-se cu următoarea frază: „Să mă ocolești, dacă vrei să trăiești”, iar suspectul era dactilograf și avea un atelier de copiat acte în apropierea domiciliului dispărutei.

Procedîndu-se la efectuarea unei cercetări criminalistice a locuinței acestuia, s-au identificat pete de sînge, fire de păr, unele fragmente de oase, un cazan de aramă pe pereții căruia se aflau resturi de materie organică descompusă. Într-o groapă din curtea imobilului s-au mai descoperit patru unghii (vopsite cu oje), fragmente de piele, o bucată de mătase și șuvițe de păr.

La prima sa ascultare învinuitul a negat ferm faptul că ar fi avut relații cu victima. În continuare — folosindu-se judicios probele obținute —, acesta a recunoscut săvîrșirea omorului, precizînd că a văzut-o pe fereastra atelierului cînd a dat telefon, a chemat-o să discute cu ea, a împușcat-o cu pistolul ce-l deținea ilegal și apoi a îngropat-o în curte. După circa două săptămîni, considerînd că locul înhumării nu oferă deplină siguranță, într-o noapte a dezgropat-o, a secționat-o și descompus-o prin fierbere într-o soluție de sodă caustică. Lichidul rezultat l-a aruncat în W.C., iar oasele rămase, în Dîmbovița.

— Iată un alt caz în care nu s-au valorificat la timp și pe deplin posibilitățile ce le oferă psihologia pentru explicarea comportamentului uman. Este vorba de dispariția unui director de la o întreprindere cu profil chimic din municipiul B. Investigațiile efectuate nu au putut oferi date suficiente privind împrejurările dispariției, doar că acesta s-a

deplasat la sediul unei subunități de unde a dispărut, fără ca cineva să poată da relații precise. S-a mai stabilit că în ziua următoare trebuia să se prezinte la minister, primind un telefon în acest sens; chemarea era legată de analiza unor neajunsuri care se manifestaseră în activitatea întreprinderii.

Toate cercetările efectuate timp de cîteva săptămîni s-au încheiat cu rezultat negativ, deși s-au desfășurat activități complexe de investigare și scotocire în toată unitatea și subsecții, precum și pentru verificarea relațiilor de serviciu pe care acesta le-a avut cu o serie de parteneri din străinătate.

Presăți de nevoia urgentă a soluționării cazului, cei care au efectuat cercetările nu s-au oprit cu atenție, încă din faza inițială, la examinarea aspectelor de ordin psihologic, legate de cunoașterea personalității celui dispărut. Cînd s-a adîncit însă procesul de cunoaștere a personalității directorului au rezultat date esențiale, care au reconsiderat concepția de acțiune și au condus la soluționare. S-a ajuns astfel la concluzia că cel în cauză era foarte ambițios și a depus eforturi perseverente pentru buna funcționare a unității de care era puternic legat afectiv. În același timp, însă, era prea puțin receptiv la părerile altora, nu se împăca cu tutelarea din partea forurilor superioare și cu atît mai puțin accepta critica din partea acestora. În ultima perioadă de timp avea o stare vizibilă de neliniște, pendulînd între manifestări de agitație și de deprimare, pe care le motiva că se datoresc oboselii. Pe fondul acestor elemente de orientare psihologică s-a apreciat că cea mai plauzibilă ipoteză cu privire la dispariție este cea a unei sinucideri și că este posibil să fi avut loc chiar în incinta întreprinderii, cu semnificația unui gest simbolic.

Separat de aceste aspecte s-a reconsiderat și problema absenței unor informații utile cu privire la momentul și condițiile concrete ale dispariției. S-a ajuns astfel la concluzia că cel în cauză, în starea în care se afla, a încercat să părăsească subunitatea fără a fi observat de nimeni, tentativă pe care putea s-o continue și pentru pătrunderea la sediul central al întreprinderii, alegînd un moment favorabil, mai ales după terminarea programului de dimineață. De asemenea, s-a admis și teza că persoanele investigate ar fi posibil să încurce plasarea certă în timp (pe zile) a momentelor frecvente de întîlnire cu directorul, cu atît mai mult cu cît dispariția a devenit publică abia a doua zi, cînd s-a constatat că nu s-a prezentat la minister, iar cercetările au început practic după aceea.

În baza acestei analize — printre alte măsuri luate — s-a reluat verificarea atentă a tuturor locurilor din întreprindere și subunitățile unde eventual ar fi putut să se sinucidă. Ca urmare, a fost găsit mort în bazinul de ape reziduale al întreprinderii, stabilindu-se că a decedat prin înec și că nu prezenta semne de violență.

În 1970, un binecunoscut cercetător italian, Giacomo Canepa, publica rezultatele investigațiilor sale în care arăta existența unor relații esențiale între comportamentul antisocial și delictual și unele trăsături psihologice ale personalității. Este vorba — arăta Canepa — de următoarele elemente:

- impulsivitate mărită, la 68% dintre delincvenții examinați;
- indiferență afectivă, la 27%;
- egocentrism, la 41%;
- agresivitate, la 72%;
- tendințe de opoziție, la 46%;
- scepticism, la 50%.

Pe lângă aceste caracteristici, examinările efectuate de-a lungul anilor de Canepa asupra recidiviștilor și altor categorii de infractori cu tendințe de a comite acte antisociale deosebit de grave au relevat:

— *tendința de a percepe realitatea într-un mod neobișnuit și deformat*, în sensul de a considera că toți cei din jur sunt dușmani, nimeni nu oferă ajutor și că în viață totul se petrece conform legilor „baftel” sau „ghinionului”;

— prezența unor manifestări de *indecizie și incertitudine interioară*;

— *profunda dificultate de autoreprezentare*, lipsa de capacitate de a se vedea pe sine în mod realist, la care se adaugă și strădania de a ascunde propria personalitate.

Rezultatele obținute de G. Canepa sînt foarte apropiate de „teoria generală a personalității criminale” formulată de J. Pinatel (1971). Elev și continuator al criminologului belgian Etienne de Greef, la fel ca și maestrul său, J. Pinatel consideră că în comportamentul criminal „*treccrea la act*” constituie elementul decisiv. Condițiile trecerii la act sînt comandate, la delincvenții care comit acte grave, de un nucleu al persona-

lității ale cărui componente sînt: *egocentrismul, labilitatea, agresivitatea și indiferența afectivă*. Nucleul personalității criminale este o structură dinamică, este *reunirea și asociația componentelor amintite, dintre care nici una în sine nu este anormală*. J. Pinatel pune un accent deosebit asupra faptului că nucleul personalității criminale *nu este un dat, ci o rezultată*.

J. Pinatel subliniază foarte hotărît că ceea ce numește el „personalitate criminală” nu este un tip antropologic, vreo variantă a speciei umane. Departate de a avea vreo legătură cu criminalul înăscut al pozițiștilor italieni din secolul al XIX-lea, „personalitatea criminală pinateliană — așa cum arată el — este un model de care analiza criminologică se servește în cercetările sale. Este un instrument clinic, o unealtă de lucru, un concept operațional. Este un sistem de referințe, o construcție abstractă care se substituie unei realități subiective”.

Ideile avansate de J. Pinatel duc în mod firesc la concluzia că: „*în circumstanțe excepționale, orice om poate deveni delincvent*”. Dacă așa stau lucrurile, se pune întrebarea unde vede Pinatel diferența între delincvent și nedelincvent? Răspunsul îl dă singur. Diferența dintre nedelincvenți și delincvenți trebuie căutată în „*pragul delincvențial*”, în sensul că unii dintre nedelincvenți au nevoie de evenimente, de presiuni grave pentru a le provoca o reacție delincvențială, alții trec la act dintr-o incitație exterioară foarte ușoară. Spre deosebire de aceștia, delincventul format — în opoziție cu nedelincventul — nu așteaptă ivirea unei ocazii propice, unei incitații exterioare, ci provoacă el însuși ocaziile în care apoi operează.

În ultima analiză — arată mai departe Pinatel —, ceea ce permite

cert distingerea nedelincventului de delincvent, dar chiar și a delincvenților între ei, este aptitudinea mai mult sau mai puțin pronunțată de trecere la act. „Criminologia fundamentală este știința trecerii la actul delictuos și nimic altceva” — conchide Pinatel.

Subliniind apoi că personalitatea este inseparabilă nu numai de organism, dar și de mediu, Pinatel constată că în criminologie este esențial să se studieze *personalitatea în situație*. Există *situații specifice sau periculoase în care ocazia nu trebuie să fie căutată*. Actul criminal care rezultă dintr-o situație specifică constituie răspunsul (reacția) unei personalități la această situație. Dar există situații nespecifice sau amorfe în care ocazia trebuie să fie căutată. În asemenea cazuri, personalitatea este aceea care domină situația, iar actul criminal ce rezultă de aici este o consecință directă a activității personalității respective. Din această scurtă analiză rezultă că factorii de mediu influențează atît formarea personalităților, cît și a situațiilor. Aceasta înseamnă — conchide Pinatel — „*că mediul poate fi criminogen nu numai prin multiplicarea ocaziilor de a comite crime, ci, în egală măsură, și prin faptul că ușurează structurarea personalităților criminale*”.

Demonstrațiile logice pe care le folosește Pinatel — bazate pe o experiență clinică de decenii — constituie cele mai bune argumente moderne cu ajutorul cărora se poate combate nativismul în criminogeneză. Analizînd în continuare comportamentul infracțional, Pinatel arată că *infractorul nu este reținut în săvîrșirea actului său de oprobriu social, deoarece este labil, incapabil să se organizeze pe termen lung, tot așa cum e în stare să de-*

pășească obstacolele care apar în calea acțiunii lui criminale, întrucît el este *dinamic și eminent agresiv*. În același timp, el reușește să depășească și *aversiunea față de acte odioase, căci fiind indiferent afectiv nu-i pasă de nimeni, nu nutrește sentimente de simpatie față de nimeni și, în consecință, poate comite orice crimă*.

În special, această ultimă constatare este confirmată de studiul echipei I. Lenoir — J. R. Lavoine — G. Ostaptzeff (1978), care analizează asasinatul sub aspect antropologic-cultural și psihologic, urmărind procesul psihic prin care victima, în ochii asasinului, încetul cu încetul încetează să fie considerată ca persoană, încetul cu încetul ea devine obiect fără valoare, față de care actul distructiv devine „natural” și chiar de dorit.

Indiferența afectivă, ca și agresivitatea-impulsivitatea infractorilor este analizată în alți termeni de psihiatrul berlinez Karl Leonhard (1968). El arată că: „Atunci cînd își are originea într-o dominație exagerată a impulsurilor, criminalitatea capătă un caracter deosebit. Deoarece personalitățile nestăpinite comit acte de violență, dînd dovadă cu această ocazie de brutalitate, ele sînt adesea socotite «fără inimă». Această pretinsă «lipsă de inimă» este considerată a fi cauza criminalității. Acești oameni sînt însă greșit înțeleși. Ei nu devin violenți dintr-o indiferență afectivă, ci din cauza unei mari tensiuni afective. Cînd sînt liniștiți, de multe ori se arată afectuoși, grijulii față de copiii lor, iubitori de animale și gata să ajute pe oricine, căci prin felul lor impulsiv sînt capabili și de reacții pozitive din punct de vedere social. În schimb, nu au înțelegere pentru acele cerințe sociale care reclamă o judecată mai profundă. Nu prea în-

teleg că nu au voie să tragă chiulul la școală, că nu este bine să bea excesiv de mult alcool, că trebuie să aibă un motiv serios ca să lip-

sească o zi de la lucru... nu se gîdesc decît prea puțin și nici mai departe de ceea ce depășește momentul prezent".

Depășirea aversiunii față de acte odioase se evidențiază în cazurile cînd se găsesc diverse segmente de cadavre, situații care ridică dificultăți sporite nu numai cu privire la identificarea autorilor omorurilor, dar și a victimelor. Analiza cazurilor de această natură, sub raport motivațional-psihologic, relevă câteva concluzii — cu valoare de regulă — care au fost confirmate de practică.

Un prim aspect se referă la faptul că operațiunile de dezmembrare a cadavrelor exprimă, în principal, trebuința de securitate a făptuitorilor și numai, în subsidiar, preocuparea pentru îngreunarea cercetărilor relative la identificarea cadavrelor. Cei aflați în asemenea situații încearcă cu orice preț să scape de prezența cadavrului și de presiunea psihică pe care această situație imediată o exercită asupra lor. Ei sînt „obligați” să scape de cadavru și pentru a realiza acest lucru, în condiții de relativă securitate, neputîndu-l transporta întreg, recurg la operațiuni de dezmembrare în vederea facilității transportului (sub forma unor colete care să nu atragă atenția). Faptul în sine îl putem considera ca o reacție firească și mai puțin ca o manifestare de sadism, în majoritatea cazurilor operațiunea avînd loc post-mortem.

O altă concluzie corelată cu precedenta se referă la faptul că orice criminal, care ajunge la un asemenea act, trebuie să dispună de condiții minimale de siguranță pentru a înfăptui operațiunea, de un spațiu și condiții propice secționării, de timp la dispoziție pentru dezmembrarea și păstrarea segmentelor pînă la apariția nopții sau a altor împrejurări favorabile transportului succesiv al coletelor macabre. Asemenea condiții sînt oferite, de regulă, de un spațiu închis, protejat de apariția nedorită sau surprinzătoare a altor persoane (locuință, pivniță, magazie ș.a. asemenea). Explicația pentru asigurarea unor asemenea condiții minimale rezidă în influența ce o exercită asupra celui în cauză dominantă defensivă, care caracterizează pe orice infractor — cu atît mai mult pe cei care săvîrșesc infracțiuni deosebit de grave. Aceștia urmăresc permanent să se apere de consecințele faptelor comise, să evite pe cît posibil descoperirea lor, fapt care-i determină să acționeze cu prudență, chiar și după săvîrșirea infracțiunilor.

Din analiza conjugată a acestor aspecte rezultă o altă concluzie cu valoare practică pentru direcționarea cercetărilor privind identificarea autorilor. De regulă, cei implicați în asemenea cazuri fac parte din categoria persoanelor aflate în relații apropiate de victimă — fie din mediul lor familial,

fie din cercul rudelor ori al persoanelor cu care locuiesc împreună (sau cel puțin al celor pe care le vizitează și au, deci, niște legături stabile, mai de durată). Excepție de la această regulă pot face, deși nu este obligatoriu, doar situațiile cînd autorii sînt bolnavi psihic. Ca urmare a acestei constatări — confirmate de activitatea de cercetare a omorurilor — rezultă că, de regulă, motivația care determină asemenea conduite infracționale extreme o constituie răzbunarea sau gelozia, iar uneori mobilul sexual (foarte rar numai mobilul jaf), concluzie ce permite restrîngerea cercului de persoane suspecte și facilitează rezolvarea cazului. Vom exemplifica cele expuse prin câteva exemple.

— Într-o zi de toamnă, în jurul orei 14,00, un muncitor al unui șantier de construcții C.F.R., care lucra în halta B., s-a deplasat la o fîntînă părăsită, aflată la o distanță de 600 metri de acel loc, la liziera unei păduri, pentru a scoate apă.

La suprafața apei se formase un strat de frunze căzute din copacii din jur, motiv pentru care a încercat să le îndepărteze cu găleata. În acel moment a observat plutind un trunchi de cadavru. Ca urmare, a anunțat pe șeful stației, care a sesizat miliția.

Cu prilejul cercetărilor efectuate, după scoaterea cadavrului din fîntînă, s-a constatat că era un trunchi de corp uman, complet calcifiat, căruia îi lipseau toracele, capul, membrele superioare și cele inferioare (de la nivelul genunchilor). După secarea fîntinii, s-au mai găsit câteva coaste, vertebre, părți din oasele omoplaților și claviculei. S-a efectuat scotocirea pe o rază de 1000 metri în jurul fîntinii, dar nu s-au descoperit alte urme sau părți de cadavru.

Expertiza medico-legală, care s-a efectuat în condiții dificile — din cauza stării de saponificare în care se afla trunchiul exhumat —, a stabilit câteva date utile, în sensul că segmentul de cadavru aparținea unei persoane de sex feminin, avînd talia de circa 1,50 m, iar vîrsta de circa 15—20 ani. Data morții a fost stabilită între 6 luni și 4 ani, anterior găsirii trunchiului. Nu s-a putut determina cauza morții, constatîndu-se doar că gitul a fost secționat cu un instrument tăietor. S-au identificat și trei fragmente de îmbrăcăminte: resturi de chiloți, fustă și furou.

Tot cu prilejul cercetării la fața locului s-a stabilit că fîntîna în cauză a fost construită cu mulți ani în urmă, dar nu a fost folosită deoarece apa era calcaroasă și sărată. Halta C.F.R. era alcătuită din cinci corpuri de clădire, inclusiv sediul. În aceste clădiri locuiau 18 familii. Localitatea cea mai apropiată era situată la 6 km.

Cercetările pentru clarificarea cazului au durat mai mulți ani, atît din cauza unor dificultăți obiective care le prezenta speța, dar mai ales a unei investigații superficiale făcute în faza inițială. În final, autorul a fost identificat în persoana unui

bărbat care, în acel timp, locuia în grupul de clădiri de la halta C.F.R. B. Acesta și-a ucis concubina, în vîrstă de 26 ani, pentru a avea liniștit relații cu o altă femeie. În scurt timp de la comiterea faptei, după ce a lansat zvonul că a fost părăsit de concubină, a plecat și el de la haltă și s-a mutat consecutiv în alte două localități, căsătorindu-se cu femeia pentru care a săvîrșit omorul și căreia i-a dat unele din obiectele vestimentare ale victimei. Secționarea cadavrului a executat-o în pivnița locuinței, în cursul nopții, cînd a și transportat trunchiul la fîntina respectivă. Craniul victimei l-a zdrobit și l-a introdus în canalul de scurgere existent în pivniță, al cărui capac l-a cimentat pentru mai multă siguranță. Membrele le-a ambalat și aruncat într-un riu.

— Un alt caz se referă la găsirea unor segmente de cadavru într-un geamantan nou și un sac din iută, în apropierea pieței din municipiul P. În cealaltă parte a pieței au fost găsite abandonate un chipiu și o geantă de factor poștal, plină cu ziare și scrisori. În coletele macabre s-au găsit două segmente ale unui cadavru de sex masculin, care a fost identificat lesnicios, stabilindu-se că este vorba despre factorul G.C., de la oficiul P.T.T.R. din localitate.

Din geantă lipsea suma de 12 000 lei, reprezentînd pensiile neachitate (după taloanele găsite ca neplătite). Geanta se afla împachetată într-o hîrtie obișnuită de ambalaj pe care era scris prenumele „Lucia”, cu un desen grafic executat de o mină neformată a unui școlar. Pe sacul din iută era aplicat în interior un petic din pinză de cînepă, pe care s-a descoperit un grup de litere „Gor”, scrise cu creion chimic.

Expertiza medico-legală a precizat că moartea s-a datorat mai multor leziuni produse cu un corp contondent în zona craniană și unei plăgi profunde produse în zona gîtului cu un instrument ascuțit, înțepător.

Prin investigațiile întreprinse pe traseul parcurs de victimă în ziua omorului s-a stabilit că factorul poștal a dispărut între scările 2 și 3 ale unui bloc (la ultima nemaipredînd corespondența), că pe scara 2 locuiește o familie care are o fată cu numele Lucia, tatăl fiind pensionar, iar mama lucrătoare la o agenție Loto. Atît mama cît și fata lipseau temporar din localitate, soțul urmînd să-și înlocuiască soția la serviciu, dar în ziua cînd s-a produs crima s-a prezentat la agenție abia după ora 16,00.

Cu prilejul percheziției domiciliare și al cercetării criminalistice atente ce s-a impus, s-au descoperit mai multe urme de sînge în bucătărie și în baie, un sac din iută cu petice din același material ca și la sacul corp delict, precum și hîrtie de ambalaj similară cu cea folosită la împachetarea genții.

În timpul cercetării bănuțului, acesta a recunoscut săvîrșirea omorului în scop de jaf și a predat calapodul de cizmărie (metalic) și cuțitul folosite la comiterea faptei. Pentru

a scăpa de cadavru, a procedat la segmentarea în două, apoi s-a dus și a cumpărat o valiză. Pachetele macabre le-a transportat pe rînd, între orele 14,00—16,00, în locurile unde au fost găsite, respectiv în apropierea unei stații de autobuze care mergeau spre diverse comune din județ, scontînd astfel că va îngreuna mult cercetările pentru descoperirea făptuitorului.

Cercetătorul canadian Noël Mailloux (1968) a efectuat investigații laborioase asupra unui grup pe care îl denumesc delincvenți tipici. Aceștia — băieți între 16—21 ani — neglijează total școala, lipsind frecvent de la cursuri, evită orice program constant de muncă. Trăind la marginea societății, ei nu au contacte decît exclusiv cu „banda” și își satisfac trebuințele extravagante recurgînd la expediente neonestе. Ei manifestă o aversiune globală și fără rezerve față de modul de viață al covîrstnicilor lor nedelincvenți, sînt mai degrabă apatici, inconstanți și imuni față de orice sentiment de culpabilitate, ceea ce îi face profund amoralі. Singurul lor mod de afirmare este comiterea de acte din ce în ce mai grave și din ce în ce mai spectaculoase. Toți au ambiția să devină niște „duri”.

Mailloux susține că izvorul acestor comportamente, motivația lor este de căutat în sentimentul lor de inferioritate pe care ei încearcă să-l disimuleze prin lăudăroșenie, fanfaronadă, insensibilitate morală etc. Într-o lucrare recentă, psihologul de clinică Udo Rauchfleisch (1981), cercetînd dezvoltarea, structura și psihodinamica personalităților disociale — criminalii, după părerea lui, în zdrobitoarea lor majoritate fac parte din această categorie — stabilește existența următoarelor trăsături de personalitate: intoleranță la frustrare, ocolirea realității, tulburări ale contactelor cu mediul, depresivitate,

dezvoltarea unor mecanisme de apărare, carențe (*Fehlentwicklung*) în sfera sexualității și agresivității etc.

Sintetizînd rezultatele cercetărilor psihocriminologice moderne expuse mai sus, constatăm că:

1. Examenul personalității delincvenților minori sau adulți scoate la iveală factorul comun de imaturitate, care se prezintă observației noastre sub forma mai multor trăsături psihice ca: egocentrismul, indiferența afectivă, agresivitatea, labilitatea, inconstanța, opoziție față de orice autoritate etc. Toate acestea fixează comportamentul delictual și duc la tendința spre recidivă.

2. Imaturitatea și trăsăturile psihice pe care această imaturitate le generează duc spre stări de frustrare, ce produc apoi toate simptomele de desocializare.

3. Pe plan subiectiv, fenomenele descrise sînt și semne ale unui marcat sentiment de inferioritate, care, nefiind conștientizat, provoacă stări conflictuale între subiect și comunitatea de nedelincvenți în care el trăiește.

4. Dincolo însă de aceste caracteristici de ordin general pe care le găsim în măsură mai mare sau mai mică la cei mai mulți delincvenți recidiviști, în fiecare caz vom observa — conform istoriei sale individuale — și alți factori specifici și particulari, care în condițiile date pot ocupa un punct de prim plan în criminogeneză (G. Canepa).

Criminalitatea feminină

Criminalitatea feminină a fost studiată intensiv încă de C. Lombroso, care, împreună cu G. Ferrero (1896), a publicat o lucrare intitulată: „Femeia criminală și prostituția”. Ei au arătat existența unei criminalități tipic feminine ce se manifestă prin infracțiuni care necesită mai puțină forță fizică și calități intelectuale reduse. Acest fel de a vedea lucrurile izvorăște din poziția de inferioritate socio-economică a femeilor dominantă încă la sfârșitul veacului trecut, dar în egală măsură și din concepția retrogradă a autorilor. Criminalitatea zilelor noastre — ne gândim la țările occidentale — arată o participare feminină — chiar dacă statistic inegală — la toate formele de infracțiune, inclusiv la cele violente. În special, istoria ultimului deceniu demonstrează că în țările occidentale nu mai este valabilă constatarea lui C. E. Rasche (1975) după care criminalitatea feminină „este un fenomen mai mult iritant decât periculos”.

Un studiu criminologic efectuat de cercetătoarea elvețiană D. Groman (1979) arată că deși în materie de infracțiuni contra patrimoniului femeile sînt aproape egal reprezentate cu bărbații, totuși o seamă de infracțiuni, cum ar fi: prostituția, furtul din magazine, otrăvirea soțului (a concubinului) constituie acte care în

statistică arată preponderența feminină. O analiză mai atentă însă ne relevă că nici prostituția nu este o infracțiune comisă exclusiv de femei, deoarece se cunoaște azi și prostituție masculină, însă, din cauza prejudecăților care încă mai persistă, prostituția la femei este considerată moralmente mai gravă. *Contrazicerea așteptării sociale față de femeie face ca rejectarea femeii infractoare să fie mai accentuată.*

Unul din cercetătorii moderni ai infracționismului feminin, D. Pollak (1950), arată că nu este vorba de o proporție mai mică de femei în domeniul infracțional, ci de faptul că victimele tipice fiind soțul (amantul) și copiii, multe fapte reprobabile nu sînt aduse la cunoștința autorităților. Sursa psihologică a infracționismului feminin, susține D. Pollak, este de căutat în *educația tipic feminină, care cere ca femeia să ascundă cu grijă instinctele agresive, suferințele menstruale și activitatea sexuală, ceea ce duce la formarea unui comportament duplicitar.* În orice caz, dependența socio-economică a femeii de bărbat, maternitatea, ca și rolul de „sex slab” atribuit femeilor, imprumută un specific infracționismului feminin, specific pe cale de dispariție, căci, odată cu egalizarea reală a femeii, infracționismul feminin tinde să se apropie în proporții și conținut de infracționismul masculin.

CAPITOLUL IV

DESPRE VICTIMĂ

Cuplul penal infractor-victimă

Studiul fenomenului infracțional nu poate fi complet dacă nu avem în vedere că orice act infracțional aduce după sine și apariția de victime, cu excepția cazurilor de auto-victimizare, despre care vom vorbi ulterior.

Prin victimă înțelegem orice persoană umană care suferă direct sau indirect consecințele fizice, materiale sau morale ale unei acțiuni sau inacțiuni criminale. Așa cum a precizat victimologul marxist L. Lernell (1973), cînd vorbim de victimă neapărat trebuie să ne gândim la o ființă umană. Nu pot fi considerate victime obiectele distruse de infractor (vandalism) sau instituțiile sociale prejudiciate (delapidare, sabotaj). Trebuie să ne ferim de hipertrofierea conceptului de victimă, căci industrializarea, urbanizarea, circulația modernă, dar chiar și școlarizarea pot produce noxe mai mici sau mai mari, nu însă și victime în sensul criminologic al conceptului. De asemenea, luptătorii pentru liber-

tate care, în mod conștient, se sacrifică pentru ideile lor, cum au fost comuniștii din ilegalitate sau aceea polițist care, în timpul îndeplinirii unei misiuni, sînt răniți ori își pierd viața, nu sînt victime în sensul definiției de mai sus. Victima este numai persoana care, fără să-și fi asumat conștient riscul, deci fără să vrea, ajunge să fie jertfă în urma unei acțiuni sau inacțiuni criminale.

De asemenea, nu orice persoană lezată într-o acțiune criminală este neapărat și victimă. Cel care pune în mișcare o acțiune criminală, cel care inițiază această acțiune cu bună știință, nu poate fi considerat victimă nici dacă este grav rănit sau omorît în cadrul acțiunii respective. Un spărgător prins în flagrant și împușcat în timpul „loviturii” nu este victimă, ci cel mult un infractor cu neșansă. Tot așa, în cazul legitimei apărări, victima potențială poate deveni autor justificat.

Așa cum rezultă din studiul actelor infracționale, între autor (infractor) și victimă — elementele cuplului penal — este de fapt o relație de ordin social, o interacțiune

care constituie esența acțiunii delictuale.

Interesul nostru pentru studiul victimei este cu atât mai mare cu cât orice membru al societății poate deveni victima unei infracțiuni. Și dacă acest enunț corespunde realității, atunci înțelesul real al funcției de prevenție rezervat organelor de miliție, organelor judiciare în genere, este stăvilirea victimizării cetățenilor în urma unor activități infracționale.

Concepte noi introduse de victimologi

Atenția acordată victimei în cadrul dramei judiciare nu este un fapt nou, ci, lăsând la o parte unele prevederi ale codurilor antice și medievale, școala pozitivistă italiană (C. Lombroso, R. Garofalo etc.) a relevat faptul că și victima poate avea un rol activ în cadrul infracțiunii.

Cel care a dat impuls cercetărilor științifice având ca obiectiv principal victima, a fost profesorul cu vederi antihitleriste, de la Bonn, Hans von Hentig (1887—1974). Într-o lucrare apărută în 1948 — pe cînd încă nu revenise din exil — intitulată „Criminalul și victima sa”, el atrage atenția că între asasin și cel asasinat, ca și între escroc și cel escroc, există o interdependență și că din interacțiunea „partenerilor” rezultă cazuri cînd nu o dată se pot solda cu victimizarea infractorului. În acest fel, un cadavru găsit nu înseamnă neapărat descoperirea victimei, dacă nu cunoaștem cine a pus în mișcare acțiunea care a avut ca rezultat apariția cadavrului.

Hentig este primul care acordă o importanță cuvenită „victimei active”, care joacă un rol în declanșarea mecanismelor latente la infrac-

tor, deci care activează la acesta potențele agresive. Cu alte cuvinte, *direct sau indirect, și victima poartă o parte de vină în desfășurarea acțiunii infracționale.*

Un alt victimolog, B. Mendelsohn (1956), introduce termenul de *potențial de receptivitate victimală*, prin care înțelege capacitatea neconștientă a individului de a fi victimizat. Autorul consideră că fiecare dintre noi avem sau nu capacitatea de a deveni victima unor infracțiuni. Neîndoielnic, un om distrat sau neglijent devine mai degrabă victima unor acțiuni infracționale decît un om ordonat, atent, grijuliu etc., dar aceasta nu înseamnă că unul are sau nu „capacitate victimală”.

Lăsînd la o parte exagerările care sînt inerente apariției oricărei direcții noi de cercetare, esențial este aici faptul că se urmărește stabilirea naturii reale a relației dintre infractor și victimă. Aceasta înseamnă să privim partenerii cuplului penal ca trăind obișnuit în același grup social, în aceeași cultură sau subcultură în care *relațiile sînt supuse evoluției: prietenii pot deveni dușmani, iar dușmanii se pot transforma în parteneri, complici etc.* Cu alte cuvinte, în analiza unui caz nu e suficient să stabilim ce a fost între parteneri în momentul săvîrșirii infracțiunii în cauză, ci trebuie să cunoaștem *toată evoluția, întreaga dinamică a evenimentelor.* Totul urmează a fi văzut numai în context și nu în afara lui — adevăr de mare însemnătate în activitatea de zi cu zi a ofițerilor de miliție.

În aceeași direcție merg și concluziile victimologului german Hans Groeppinger (1973), care arată că organul de cercetare este obligat ca, pornind de la victimă, să scoată în evidență toate relațiile pe care aceasta le-a avut în faza preinfracțională și, mai ales, să evidențieze re-

lațiile sale relevante — deci acelea care o caracterizează și sînt, în același timp, și hotărîtoare pentru caz — căci mereu trebuie să ne fie în atenție adevărul: victima este un participant adesea activ la desfășurarea infracțiunii.

Cînd este vorba de stabilirea existenței unor relații interindividuale care se manifestă în viața grupurilor umane, avem în vedere cele trei tipuri de relații socio-afective stabilite încă de J. L. Moreno (1932—1934). El a arătat că între doi indivizi, A. și B., se pot stabili: 1) *relații de afinitate*; 2) *relații de respingere* și 3) *relații de neutralitate sau de ignorare.* Relațiile socio-afective sînt bilaterale, dar nu și obligator identice. Astfel, A. poate să-l atragă pe B., acesta însă îl poate respinge. Evident, cînd nu este vorba de relații dintre două persoane (diada), ci dintre trei (triada), patru (tetra) etc., textura de relații poate fi foarte complexă și la prima vedere greu de descurcat. Dar pentru ofițerul criminalist harta exactă a relațiilor dintre infractor(i) și victimă(e) este un instrument de care nu se poate lipsi, pentru a putea conduce corect ancheta și să instrumenteze eficient cazul.

Responsabilitatea parțială a victimei

Faptul că victima participă activ — în măsură mai mare sau mai mică — la desfășurarea dramei, care juridic se cheamă infracțiune, nu este o noutate pentru nici un practician criminalist demn de acest

nume. Totuși, marele public încă este sub influența unei viziuni primitive (de origine religioasă), unde infractorul este cel vinovat, este cel rău, care poartă toată vina, iar victima (jertfa) trebuie neapărat compătimită, ajutată. Mai ales în cazurile cînd victima scapă cu viață dintr-un atac violent, opinia publică o ocrotește fără rezerve, este plină de compasiune pentru ea și-i dă un credit fără măsură, uitînd că este un martor privilegiat și, în același timp, adînc interesat în procesul care se desfășoară.

Situația psihologică a victimei este foarte complexă. Pe de o parte, este faptul obiectiv de a fi suferit consecințele unei acțiuni infracționale. Dar, pe lîngă acest fapt obiectiv, victima, din simplu cetățean (adesea anonim), devine „cineva”, de care se ocupă autoritățile, presa etc. Are loc deci un fenomen psihologic numit *schimbare de rol*, care duce la schimbarea comportamentului inițial: el începe să trăiască noul rol, „pozează în victimă”, accentuează noxele suferite, recoltează simpatii, ajutoare, dar, poate mai presus de orice, el va căuta — la adăpostul atîtor ocrotiri — să se răzbune pe agentul victimizant pe care îl poate „infunda”, cu atît mai mult cu cît din oficiu victima se bucură de credit.

Jocul psihologic, dramatizarea — nu întotdeauna perfect conștientă — pe care o realizează obișnuit victima, ne face să înțelegem că și față de ea sîntem obligați să procedăm cu același spirit critic cu care cîntărim orice altă depoziție (a învinuiților, a martorilor etc.).

În ceea ce privește depozițiile victimelor, este necesar de subliniat că acestea trebuie privite cu grijă, chiar cu circumspecție, întrucît ele joacă un rol special, de parte întemărită în procesul judiciar, situație care poate duce la ascun-

derea sau deformarea adevărului. Pentru a ilustra pînă la ce situație limită poate merge comportamentul victimelor, prezentăm cîteva cazuri.

— O femeie căsătorită, din orașul L., a fost descoperită la marginea pădurii din apropierea localității, în stare gravă, prezentînd două plăgi tăiate în zona abdomenului. A fost transportată de urgență la spital și, intervenindu-se operatoriu, a fost salvată. După ce i s-a ameliorat starea sănătății, a susținut că, fiind zi de duminică și soțul la serviciu, în jurul orei prînzului, a ieșit singură la plimbare. În timp ce se afla într-o zonă centrală, a fost acostată de un bărbat, care, sub amenințarea cuțitului, a obligat-o să-l urmeze pînă în locul unde a fost găsită, fiind violată și lovită grav cu cuțitul, astfel că a rămas în stare de inconștiență pînă către seară, cînd, întimplător, a fost găsită de niște copii care se jucau în pădure.

Din investigațiile efectuate a rezultat că femeia era în relații conflictuale cu soțul ei, acesta reproșîndu-i faptul că ar avea relații extraconjugale cu diverși bărbați. Verificîndu-se prezența la serviciu a soțului, în ziua respectivă, s-a stabilit că a fost la lucru, într-o zonă izolată, de unde practic putea să lipsească circa două ore, timp suficient pentru săvîrșirea faptei. În continuare, s-a stabilit prin cercetări că acesta nu este implicat în săvîrșirea infracțiunii.

Un alt aspect important se referă la faptul că relatările victimei cu privire la locul, circumstanțele acostării și amenințării ei nu puteau fi adevărate, întrucît la ora respectivă în acea zonă era animație și orice încercare de împotrivire din partea victimei ar fi avut imediat efect și putea împiedica săvîrșirea infracțiunii. Motivația că a intrat în panică, că parcă a paralizat în fața amenințării ferme a agresorului nu a avut nota de verosimilitate și convingere necesară, întrucît era o femeie calmă și sigură pe ea.

Nici după ce a ieșit din spital, victima nu a spus adevărul, rezultînd că este interesată în mod deosebit să nu dezvăluie cine a fost bărbatul cu care s-a dus în pădure și care i-a produs vătămarea gravă a integrității și sănătății corporale. În final, s-a stabilit că autorul faptei era un amant al acesteia, cu care s-a certat la locul infracțiunii.

— O mențiune specială se cuvine a fi făcută și cu privire la depozițiile victimelor în cazul cînd acestea suferă un traumatism, ca urmare a infracțiunilor ce se comit prin violență. În asemenea situații trebuie promovată o prudență deosebită în preluarea și interpretarea datelor furnizate, deoarece șocul produs de traumatism poate denatura serios conținutul obiectiv al depoziției lor. Semnificativ în acest sens este susținerea unei fete de 16 ani, care, în cursul dimineții, după plecarea celorlalți membri ai familiei la serviciu, s-a

trezit din somn și a observat în locuință un bărbat care cotrobăia prin bufet. Cînd l-a întrebat ce caută în casă, acesta, fără nici o explicație, a lovit-o puternic în cap cu un corp contondent, despre care victima afirma că probabil a fost un ciocan. Cînd și-a revenit, s-a dus la chiuvetă să se spele de singe și a observat că îi lipsesc chiloții și combinezonul, fără ca autorul să fi avut cu ea raport sexual, așa cum s-a constatat și la examinarea medico-legală. După internare, la cîteva zile, s-a putut discuta cu victima; aceasta a furnizat niște semnalmente bine conturate, dar care, în final, s-au dovedit că nu sînt ale făptuitorului. Pe parcursul cercetărilor s-a acordat totuși atenția cuvenită acestor relatări, mai ales că, supusă unor teste de memorie vizuală, a dovedit că are calități deosebite în acest sens, virtuți care însă au fost estompate, în cazul dat, de traumatismul cranian și psihic suferit.

— Într-un alt caz (fiind vorba de mai multe omoruri și tentative de omor comise în aceeași localitate), una dintre victime a reclamat că, într-o seară, cînd s-a întors acasă, a găsit în fața liftului un bărbat străin de bloc, cu privirea aspră, care a fixat-o insistent. În acel moment a resimțit o temere vagă. Cînd a intrat în lift, a fost lovită în cap, pe la spate, cu un ciocan. Pînă și-a revenit și a alarmat vecinii, atacatorul a dispărut. Insistîndu-se asupra derulării faptei și făcîndu-i-se remarcă că nu era normal — într-o situație de temere — să se întorcă cu spatele la agresor sau să se fi urcat cu el în lift, s-a constatat că victima avea ezitări și începuse să se încurce în explicații. Această atitudine a trezit suspiciuni anchetatorilor, care au dispus măsuri temeinice de verificare. Cu acest prilej a rezultat că victima se interesa perseverent de mersul cercetărilor. În final, s-a stabilit că îl cunoștea bine pe autor, care le-a făcut și vizite la domiciliu, fiind coleg de serviciu cu fostul ei soț. Explicația conduitei sale consta în frica ce o avea față de agresor, pe care-l bănuia de abominabilele fapte săvîrșite pe raza orașului. În chip de avertisment, acesta a așteptat-o și a lovit-o cu ciocanul — găsindu-se singe la locul faptei.

— Cu toate rezervele necesare față de relațiile oferite de victime, se impune sublinierea că în numeroase cazuri grave, mai ales în infracțiunile de omor, victimele joacă un rol important, uneori crucial, în dezlegarea enigmelor ce le ridică rezolvarea acestora. În aceste situații nu mai avem, bineînțeles, relatări directe de la victime, dar putem avea informații diverse, cu valoare deosebită, din reconstituirea și descifrarea personalității, preocupărilor, virtuților și viciilor, mentalității și obiceiurilor acestora, a activității desfășurate, precum și a cercului lor de relații, a anturajului și locurilor frecven-

tate cu predilecție, a mișcărilor în timp și spațiu ale victimelor, mai ales din perioada imediat anterioară producerii evenimentului. Investigarea acestei perioade „calde” prezintă un interes prioritar și trebuie realizată nu numai strict tehnic, ci și prin modalități de manieră psihologică, încercându-se aprofundarea înțelegerii aspectelor „cheie” din viața și relațiile victimei. Se impune chiar și sesizarea unor laturi mai întunecate și mai puțin frumoase, care, de regulă, sînt mascate cu grijă, deoarece probabilitatea de a intra în diverse încurcături ține mai frecvent de acest capitol al relațiilor discrete.

De exemplu, în cazul unui omor săvîrșit pe raza municipiului T., asupra unui bărbat, prin investigarea vieții intime a victimei, s-a stabilit că acesta avea dese neînțelegeri cu soția din cauza relațiilor ei extraconjugale. Ca urmare, s-au verificat legăturile femeii și astfel a fost identificat C.S., de 28 ani, cu antecedente penale și fără ocupație, care îi făcea femeii vizite la domiciliu, în absența soțului. Omorul a fost săvîrșit într-o asemenea împrejurare cînd, fiind surprins în casă, amantul i-a aplicat soțului mai multe lovituri cu pumnii și picioarele și, crezînd că a decedat, l-a pus într-un laț și a simulat o sinucidere prin spînzurare. Manevra a fost însă dejucată de constatările medico-legale și de datele rezultate din alte cercetări.

— În municipiul B., în timpul nopții, au fost ucise o femeie și fetița acesteia, autorul pătrunzînd în apartament pe o fereastră care nu se încuia prea bine, avînd un defect la forailbăr. În cadrul investigării legăturilor victimei s-a acordat atenție și persoanelor care au executat diverse lucrări de întreținere la locuință, ajungîndu-se în final la descoperirea autorului: un tîmplar care, cu circa un an în urmă, a făcut unele reparații la apartament și cunoștea defecțiunea de închidere a ferestrei. Fapta a fost comisă în scop de jaf.

Mai este și o altă prejudecată, de inspirație mistică, religioasă, după care muribundul spune „purul adevăr”. Această prejudecată a fost analizată de italianul Enrico Altavilla (1955), arătînd că și în pragul morții poți afirma chiar cu bună știință neadevăruri, urmărind o răzbunare post-mortem. Asemenea tendințe nu apar numai la victimele rănite mortal, ci cîteodată și la unii care lasă testamente în care intrarea în posesia unei succesiuni este

în funcție de îndeplinirea unor condiții adesea revoltătoare.

Dincolo însă de aceste considerente subiective, fapt este că muribundul, prin definiție, nu e în posesia tuturor facultăților sale anterioare. Chiar dacă aparent — judecat după coerența și logica discursului său — el ne dă impresia de luciditate, totuși fenomenul de dezagregare odată început, a prezuma responsabilitate integrală, sub aspect psihologic, este o eroare.

Clasificarea victimelor

Dintre multele tipologii care s-au propus în clasificarea victimelor, noi considerăm tipologia alcătuită de Stephen Schaffer (1977) ca fiind cea mai apropiată de realitate.

Criteriul după care Schaffer clasifică victimele constituie gradul de responsabilitate ce li se poate atribui în interacțiunea lor cu infractorul.

1. În prima categorie intră **victima care nu a avut nici o legătură prealabilă cu infractorul**, singura relație dintre ei fiind doar faptul că tocmai împotriva ei s-a comis infracțiunea (victima unei spargerii ori victima care a fost rănită incidental într-o circiumă unde doi indivizi erau angajați într-o bătaie etc.). Evident că în situația dată victima nu are nici o parte de vină în actul infracțional. Cel mult i s-ar putea reproșa că nu a încuiat cu grijă casa sau că, în momentul în care s-a început bătaia din circiumă, nu a plecat urgent din local.

— Un caz, care s-a rezolvat cu întârziere și din cauza neglijării analizei unor probleme de psihologie judiciară, îl constituie cel al uciderii învățătoarei A.M., în vîrstă de 21 ani. Cadavrul acesteia a fost descoperit pe cîmp, după o tufă de salcîm, situată la marginea drumului pe care victima îl parcurgea zilnic între comuna unde domicilia și cea în care își desfășura activitatea.

Cadavrul era orientat cu fața în sus și dispus paralel cu axul drumului; fusta victimei era mult ridicată, dezgolindu-i aproape complet picioarele; unul dintre pantofi a fost găsit la 10 m distanță de cadavru; în șanțul drumului, care era acoperit cu iarbă, pe o distanță de 4 m, au fost descoperite urme de sînge și de tirire; pe sol, în apropierea capului victimei, s-a descoperit o urmă plantară, care nu prezenta elemente caracteristice de identificare.

Cu prilejul autopsiei s-a conchis că moartea victimei a fost violentă și s-a datorat secționării inimii și a traheii, cu un instrument înțepător-tăietor; în regiunea gîtului instrumentul vulnerant a pătruns de două ori, aproximativ prin

2. A doua categorie de victime poartă numele de **victime provocatoare**, care, în faza preinfracțională, cu sau fără voie, au greșit împotriva infractorului. O ofensă adusă infractorului de către victimă, o promisiune făcută de victimă care mai târziu nu s-a ținut de cuvînt, un gest intimplător care însă stîrnește gelozia infractorului etc., toate acestea sînt, evident, acte provocatoare, adesea nedorite, dar foarte reale care, în cele din urmă, motivează actul infractorului. Desigur, distanța în timp dintre actul considerat — subiectiv de către infractor — drept provocator și reacția delictuală poate să fie chiar foarte mare, căci cercetările psihologice au pus de multă vreme în evidență existența unor reacții aminate (delayed reaction) care pot juca un rol hotărîtor în perpetuarea unei acțiuni criminale. În condițiile existenței unor astfel de acțiuni provocatoare, indiferent de distanțarea lor în timp și indiferent de gravitatea lor reală, și victima poartă o anumită răspundere în actul criminal.

aceeași plagă, dar producind în profunzime două canale diferențiate, unul de 8,2 cm spre dreapta și altul de 6,3 cm adîncime orientat de la dreapta spre stînga; de asemenea, s-a constatat că victima era virgină și că nu existau semne de violență care să evidențieze o tentativă de viol; aceasta mai prezenta o leziune la inimă și una de tăiere la mina dreaptă.

Din investigațiile efectuate au rezultat cîteva aspecte importante. Astfel, mai mulți martori identificați într-o comună pe care învățătoarea o străbătea în drumul spre școală au observat-o mergînd singură, în jurul orei 11,20, avînd asupra ei o umbrelă și un radio cu tranzistori, marca „Electronica”. O martoră a susținut că la ieșirea din această localitate a observat un tînr care mergea în urma victimei la circa 50 m, fără a putea indica semnalmamente utile, avînd în vedere distanța de la care a observat scena.

Martorul principal — F.V. — a declarat că înainte de a ajunge la locul unde a descoperit cadavrul — acesta fiind cel care a sesizat cazul — s-a întîlnit cu un tînr de 19—20 ani, necunoscut, care l-a salutat; era blond, înalt de cca 1,70 m, îmbrăcat cu un pulover peste care purta un sacou din buret cu sliț la spate, pantaloni albaștri și evazați și încălțat cu pantofi de culoare maro.

S-a mai stabilit că victima era cunoscută ca o persoană ce se dorea admirată, dar care nu accepta relații intime. De asemenea, că tatăl învățătoarei, gestionar la un magazin, avea o lipsă în gestiune de 35 000 lei, fapt ce a creat unele nemulțumiri în rîndul persoanelor garante obligate de a contribui la despăgubire. S-a mai reținut împrejurarea că fratele victimei, deși a fost anunțat despre deces, totuși nu a venit la înmormîntare, discutîndu-se în comună că acesta ar fi sustras bani din gestiunea tatălui și că victima intenționa să-l denunțe organelor de miliție. În plus, acesta avea semnalmamente apropiate cu cele relatate de martor.

Cercetările desfășurate, o perioadă relativ mare de timp, nu au condus la elucidarea cazului, reușindu-se doar clarificarea situației unor persoane bănuite în raport de mobilul prezumat (răzbunarea sau acțiunea posibilă a unui bolnav psihic din zonă) și semnificația unor date investigative prezentate anterior.

Rezolvarea cazului a fost posibilă mai tîrziu ca urmare a efectuării unei analize care a luat în considerare și unele elemente de ordin psihologic. În cadrul acestora, trei aspecte s-au dovedit esențiale. Astfel, s-a reexaminat poziția martorului principal, apreciîndu-se că acesta ar putea fi de recredință, motivat de insistența cu care-și susținea versiunea sa, de faptul că a dat prea multe detalii despre o persoană necunoscută, cu care s-a întîlnit întîmplător și înainte de a fi avizat asupra evenimentului. De asemenea, s-a considerat nefirească conduita lui, întrucît nu s-a alarmat și nu a luat nici o măsură de urmărire a suspectului, îndată după descoperirea

victimei. Ca urmare, s-a procedat și la verificarea lui, apreciîndu-se că ar putea avea interes în dirijarea cercetărilor pe o pistă greșită.

S-a constatat și faptul că nu s-a adîncit cunoașterea personalității victimei și a unor eventuale stări conflictuale pe care le-ar fi putut avea, legat de activitatea ei de serviciu, cu cetățenii din comuna unde lucra, mai ales în perioada anterioară săvîrșirii omorului. Verificările orientate în această direcție au relevat faptul că învățătoarea era foarte exigentă, chiar autoritară, și că a avut un conflict cu un fost elev (F.G.) care, pentru a răzbuna o notă proastă, a lovit-o în cap cu o piatră. Tot F.G., cu trei săptămîni anterior evenimentului, i-a dat mai multe palme victimei pe motiv că, mergînd pe stradă cu aparatul de radio în stare de funcționare, i-a speriat calul, care l-a trîntit; în această situație, învățătoarea l-a amenințat că-l va reclama la miliție, avertisment căruia totuși nu i-a dat curs.

S-a reținut astfel că cel mai plauzibil mobil al faptei ar putea fi răzbunarea, întrucît victima nu a fost violată, iar dispariția aparatului de radio nu motiva îndeajuns un scop de jaf. Dimpotrivă, putea fi interpretată ca un indiciu semnificativ din punct de vedere psihologic pentru acțiunea unor minori sau tineri, aceștia manifestînd interes pentru asemenea aparate și imaturitate în orientare: după comiterea unui omor să se preteze la însușirea unui obiect banal.

Din verificările efectuate asupra lui F.G. a rezultat că acesta avea o fire violentă, purta asupra lui un cuțit cu declanșare automată a lamei (prin apăsarea pe un buton), că în momentul descoperirii cadavrului nu a venit și el la fața locului, așa cum au făcut majoritatea cetățenilor din comună.

Cu prilejul cercetării lui a afirmat, la un moment dat, că bănuiește unde vrea să ajungă anchetatorul și că poate să furnizeze date utile în acest sens. Astfel, a susținut că, în ziua omorului, la cca două ore după descoperirea cadavrului, a văzut pe un prieten al său (F.N.) în timp ce se spăla, fiind murdar de sînge. Întrebîndu-l ce s-a întîmplat, acesta i-a spus că a tăiat unei femei o găină. A doua zi, cel cercetat s-a prezentat la miliție și, pentru a-și demonstra „buna credință”, a afirmat că și-a amîntit mai bine discuția purtată cu F.N. A subliniat că, după ce l-a întrebat pe prietenul lui cui i-a tăiat găina, acesta i-a spus: „Nu am tăiat nici o găină, ci am rupt gîtul la una pe care am găsit-o pe cîmp”.

Ca urmare, s-a apreciat absolut necesar să fie cercetat și F.N., care între timp a fost încorporat și se afla în altă garnizoană. Acestuia i s-a cerut inițial să indice tinerii din comună care poartă asupra lor cuțite, prilej cu care l-a semnalat și pe prietenul lui, F.G. În continuare, folosindu-se arma psihologică a surprizei, i s-a prezentat mărturia lui F.G. După o ezitare, F.N. a reacționat vehement, strigînd: „Nu sînt eu criminalul!” S-a exploatat în continuare starea psihică a celui

cercetat, cerindu-i-se să relateze tot ce cunoaște despre omor. Cu acest prilej a declarat că în ziua omorului, în jurul orei 11,30, se afla pe cîmp, cu vitele la păscut, împreună cu F.G. Observînd victima, i-au ieșit în întîmpinare, iar F.G. a întrebato: „Te-ai lecuit să mă mai reclami la miliție?“, după care a încercat s-o lovească cu cuțitul în zona gîtului, dar victima s-a apărat cu mina, tăindu-se. Pe neașteptate, agresorul a repetat lovitura și a tăiat-o grav la gît, victima prăbușindu-se. Apoi F.G. i-a cerut lui F.N. s-o lovească și el — cu același cuțit — pentru a nu-l trăda, lucru acceptat, lovind-o și F.N. în aceeași zonă. Intrucît victima continua să se zbată, F.G. i-a mai aplicat o lovitură în zona inimii. În timpul agoniei, victima și-a lovit ceasul de o piatră, oprindu-se la ora 11,40. Pentru acest motiv, au renunțat să-i ia ceasul. F.G. a luat numai radioul. În final, au tîrit victima sub boscheții de salcîm și s-au îndepărtat în grabă de locul faptei.

Cu prilejul cercetării s-a clarificat și poziția martorului F.V. care, fiind unchi cu principalul învinuit, a inventat și susținut versiunea relatată, care realmente a încurcat mult timp cercetările. F.V. a fost și el trimis în judecată și condamnat pentru infracțiunea de mărturie mincinoasă.

3. Cea de-a treia categorie, în clasificarea lui Schaffer, este formată din victime care precipită acțiunea infracțională (victime precipitante). Aici intră victimele care, în prealabil, nu au avut nimic cu infractorul, dar care, prin comportamentul lor neprecaut — fără să vrea în mod explicit —, ispitesc ori instigă pe răufăcători. Șoferul care lasă portiera mașinii fără s-o încuie, femeia care prin vestimentație și comportament provocator incită prea mult pe cei din jur, oferă situații stimulativ,

care, pentru o categorie de indivizi insuficient socializați (maturizați), receptivi la stimulări, înclinați spre devianță, constituie stări precipitante de declanșare a unor acțiuni, stări față de care nu au frîne formate prin educație, nu rezistă la tentații. Cînd în acest fel pragul de rezistență — și așa foarte scăzut — este depășit, putem considera că victima precipitantă prin comportamentul ei neprecaut, neglijent, este parțial răspunzătoare de declanșarea actului infracțional.

— Un exemplu adecvat privind rolul pe care victima, prin comportamentul ei, poate să-l joace în precipitarea sau provocarea acțiunii criminale îl constituie cel al cetățeanului S.I., din județul C.S. Acesta, fiind în delegație în altă localitate, a consumat excesiv băuturi alcoolice la o grădină de vară, pînă la ora închiderii, timp în care a căutat cu insistență o femeie cu care să aibă relații sexuale — interesîndu-se în acest scop la ospătari și femeile de serviciu. Dimineața a fost găsit mort pe o stradă izolată de la marginea orașului, existînd indicii că fapta s-a consumat în alt loc, iar cadavrul a fost transportat acolo. Cercetările efectuate pentru identi-

ficarea autorului au confirmat că victima a reușit să intre în compania a două femei de moravuri ușoare, care, împreună cu un alt bărbat, l-au condus la locuința uneia dintre ele, situată în apropiere de locul descoperirii cadavrului. Din cauza stării pronunțate de ebrietate, victima a creat o situație tensională, încercînd să aibă ca parteneră femeia cu care celălalt bărbat realizase înțelegerea. Din acest motiv s-a iscat o încăierare, soldată cu lovirea și uciderea victimei — situație care nu s-ar fi produs dacă S.I. avea un comportament obișnuit în situația dată.

— Semnificativ în acest sens este și cazul de omor săvîrșit în orașul C.T., din județul C. Victima era cunoscută în localitate ca femeie de moravuri ușoare și a fost găsită moartă în grădina din incinta maternității. Cauza morții a fost hemoragia consecutivă unei leziuni grave produsă printr-un instrument ascuțit-înțepător, care, avînd punctul de atac în zona inferioară a omoplatului sting, a perforat plămînul și regiunea pericardică. Autorul a fost identificat ca fiind un șofer din localitate, care, împreună cu alți doi, a acostat-o la o grădină de vară și au convenit să aibă raporturi sexuale. În acest scop s-au deplasat cu un autocamion pînă la locul descoperirii cadavrului. Ca urmare a comportamentului jignitor pe care l-a avut unul dintre cei trei bărbați, victima s-a supărat și l-a scuipat. Această reacție neașteptată a victimei i-a fost fatală, deoarece autorul, în mentalitatea lui, a considerat că nu este el omul care să fie scuipat de o prostituată. Ca urmare, în timp ce victima încerca să fugă, a fost lovită în spate cu un cuțit și lăsată acolo, cei trei îndepărtîndu-se în grabă. Cu toate că victima a mai trăit un timp de la atac, gemetele și spasmele ei nu au fost auzite de către nimeni, deși clădirea maternității se afla la cca 10 m de locul unde a căzut. Motivația particulară care a stat la baza săvîrșirii omorului s-a stabilit prin depozițiile coroborate ale celorlalți doi bărbați prezenți la desfășurarea evenimentelor. Aceștia au afirmat că lucrurile s-au desfășurat foarte rapid, practic neavînd timp să intervină pentru contracararea agresiunii, fapt care confirmă și concluziile psihologice că trecerea la act — îndeosebi la persoanele violente — se realizează direct și în ritm alert.

4. În categoria a patra intră victime slabe sub aspect biologic. Aici se includ copiii (cărora un adult străin le ia obiectele sau împotriva cărora comite acte potrivnice moravurilor etc.), bătrînii, debili fizici sau mintali, femeile singure etc. Toți cei enumerați oferă ținte tentante pentru infractori, căci în cazul acestor

victime nu le este frică de rețaliere imediată.

Victimele din această categorie, personal nu au nici un fel de răspundere în declanșarea actului infracțional, în schimb cei în grija cărora se află (părinții, însoțitorii infirmilor etc.) poartă o parte de vină.

5. Schaffer menționează încă o categorie de victime, care însă apar în condițiile societăților capitaliste, îndeosebi în societatea nord-americană. Este vorba de **victimele cu un statut social scăzut**. Negrii, imigranții, membrii unor comunități minoritare etc. cad ușor victime unor acțiuni criminale, deoarece infractorii cunosc faptul că pot conta pe clemența celor din jur și a autorităților.

6. Ultima categorie în clasificarea lui Schaffer este cea a **persoanelor care se autovictimizează**: sinucigașii, consumatorii de droguri, jucătorii de cărți etc.

Dincolo însă de relația infractor-victimă, care aruncă o lumină mai vie asupra gradului de responsabilitate ce revine fiecăruia dintre cei doi parteneri, în literatura victimologică mulți se referă la afirmația lui Walter C. Reckless (1955), potrivit căreia ar exista înclinații victimale la unii indivizi, adică se presupune că există persoane predispușe cu precădere de a deveni victime.

Fără îndoială că este exagerat modul prea tranșant și nativist în care Walter C. Reckless pune problema. Există unii indivizi care, prin unele trăsături de caracter (deci trăsături dobândite), cum ar fi omul dezordonat sau cel uituc ori enervant, **sînt expuși mai mult ca alții unor agresiuni infracționale**. Putem afirma deci că, din cauza unor trăsături de personalitate, unii sînt mai vulnerabili decît alții față de agresiunile infracționale, la fel cum unele profesii (poștași, casieri, șoferi de taxiuri) figurează în statistica victimelor cu cifre mult mai mari decît alte profesii. Dacă este așa, atunci ideea de a asimila unele trăsături de caracter sau exercitarea unor profesii cu „predispoziții victimale innăscute” este prea departe de adevăr.

Unii victimologi se referă la cercetările mai vechi ale psihologului german Karl Marbe (1929), care, studiind statistica accidentelor făcute de șoferi, a constatat că acei conducători auto care în primii cinci ani de profesie nu au făcut nici un accident („nuli” în terminologia lui Marbe), în următorii cinci ani vor face mai puține accidente decît aceia care încă în primii cinci ani le-au făcut („uniști”, cei care în primii cinci ani au făcut un singur accident, și „pluraliști”, cei cu mai multe accidente). Departe însă de a presupune existența unei predispoziții native la accidente, Marbe arăta că incidența mai mare a accidentelor la tinerii sub 20 de ani se explică prin faptul că aceștia sînt mai ușuratici, nepăsători și necunoscători ai pericolelor. La asemenea rezultate au ajuns și alți cercetători ca, de exemplu, M. Schron (1930) și, la noi, A. Manoil (1931).

În concluzie, *victimizarea nu este o consecință a unor înclinații native, ci este, în cele mai multe cazuri, rezultatul unor relații ori practici sociale.*

Unele aspecte statistice privind victimele

Studiul statistic al raporturilor infractor-victimă a adus la suprafață o seamă de adevăruri a căror valoare nu poate fi negată. Astfel, de pildă, se impune atenției faptul că peste tot în lume **numărul victimelor este mai mare decît al infractorilor**. Chiar dacă aceasta se referă la cazurile rezolvate și nu la cele nerezolvate sau neraportate, ea atrage atenția asupra faptului că **întrucît un infractor este capabil să facă multe victime, stăvilirea cît mai grabnică a activității lui este o datorie primordială.**

Tot statistica arată că **riscul victimal (riscul de a fi victimizat) în cazul infracțiunilor comise cu violență (răniri grave, omucideri, lovituri cauzatoare de moarte etc.) este sensibil mai mare la bărbați decît la femei**. Bărbații sînt, deci, mult mai expuși violenței decît femeile.

În cercetările efectuate de Stephen Schaffer, în 80% din omuciderile sau rănirile grave, **criminalul și victima au fost fie rude, fie cunoștințe apropiate și de-abia în 20% terțe persoane sau persoane străine**. Aceste constatări ne oferă o cale valoroasă în cercetare atunci cînd, în primele momente ale preluării unui caz, ne lipsesc dovezile și indiciile, căci putem emite ipoteze prelabile cu privire la stabilirea cercului de suspecți.

Din alte statistici rezultă că **cei care ucid, de regulă, sînt cu 5—10 ani mai tineri decît victimele lor** (Marvin Wolfgang, 1967). Cu privire la rata victimizării: la femei vîrsta de 20—29 ani, iar la bărbați cea de 30—39 figurează în statistici cu ratele cele mai înalte.

O altă constatare ce rezultă din statistici este că **în cazurile de omucidere și de alte infracțiuni grave, violente, 50% din victime aveau antecedente penale**. Această constatare — făcută în baza realităților

californiene — credem că ar trebui să fie verificată și la noi pe plan național.

Unele concluzii

Preocupările științifice axate pe studiul victimei sînt prea recente pentru ca să se poată formula propoziții categorice în acest domeniu. Totuși, chiar și investigațiile de pînă acum reflectă faptul că victima, în cele mai multe cazuri, joacă un rol mai mult sau mai puțin activ în săvîrșirea infracțiunii, de unde și o parte din vină cade asupra ei, indiferent de accepția legală a termenului. Cum rezultă limpede din cercetări, azi oricine și oriunde poate fi victimizat, ceea ce **implică necesitatea unei acțiuni sociale preventive de mare amploare**. Trebuie eradicată energic falsa credință populară după care infracțiunile relatate în ziare sau cele prezentate prin alte mijloace de comunicație în masă „se întîmplă numai cu alții”. Acest optimism nefondat ilustrează că **măsurile de autoprotecție nu sînt nici bine cunoscute, nici practicate**. Credem că sensibilizarea în această direcție a tineretului școlar trebuie să fie făcută de timpuriu, căci e bine ca atît populația școlară cît și ceilalți cetățeni să fie cît mai mult protejați de efectele victimizării.

CAPITOLUL V

PSIHOLOGIA MĂRTURIILOR

Unele generalități

Capitolul de față l-am intitulat „Psihologia mărturiilor”, voind să subliniem că nu e vorba despre psihologia martorului, ci de acele procese psihice generale și particulare care se manifestă legic în interrelația martorului cu evenimentul și cu autoritățile judiciare.

De-a lungul mileniilor, de cind funcționează într-un fel sau altul o justiție instituționalizată, proba testimonială sau proba cu martori a fost — și mai este și azi — obiect de controversă. Valoarea acestei probe în proces, cind este absolutizată de către teoreticieni sau practicieni optimiști, cind apoi este relativizată sau total negată de reprezentanții curenților pesimiste. Această problemă academică nu-l interesează pe psiholog. El este menit să dezvăluie legile și legitățile ce intervin în procesele psihologice în situația de martor, procese care pot distorsiona sau denatura chiar neintenționat depoziția unui martor. Precizăm încă de la început că cele ce urmează se referă exclusiv la

martorul de bună credință. Martorul mincinos este un infractor și trebuie tratat ca atare.

Alături de aspectele sale juridice — de procedură civilă și mai ales penală —, problema mărturiilor este o problemă psihologică-practică, fundamentată pe datele actuale ale fiziologiei, psihologiei și ale psihologiei sociale, discipline științifice care toate atestă că nici o ființă umană nu poate reda cu fidelitatea filmului sau a benzii magnetice scenele la care a asistat. Această propoziție nu are nimic comun cu tezele filozofice agnostice — propozițiile filozofice au o generalitate mult mai mare decît cele de ordin psihofiziologice practice —, ci constată doar capacitatea redusă a senzorialității umane de a recepționa toate informațiile din jur, incapacitatea creierului uman de a prelucra toate informațiile primite etc. Existența pragurilor minime și maxime de receptivitate a organelor de simț, dirijarea recepției de istoria individului și de poziția lui față de eveniment dau o caracteristică subiectivă însuși faptului receptiv. N-avem decît să ne gî-

dim la doi „microbiști”, care nu sînt adepții aceleiași echipe, cit de felurit „văd” aceeași scenă controversată la care au asistat amîndoi. Dar recepția senzorială nu este numai subiectivă în mod involuntar, ci concomitent fiind profund activă își caută mereu sursele de informații și selectează dintre informațiile accesibile — deci cele care se situează între limitele pragurilor senzoriale — pe acelea care îi convin sub aspect biologic, dar mai ales social. Astfel, în cadrul unui experiment (T. Bogdan, 1956), schimbul de cuvinte între „infractor” și „victimă” nu s-a putut descifra de pe banda de magnetofon, deoarece s-a înregistrat întregul vacarm din piață, cită vreme „martorii” n-au întîmpinat nici o greutate în reproducerea cuvintelor rostite de protagoniști, chit că au recepționat și ei cuvinte în condițiile aceluiași vacarm general. Faptul însă că, în general, cuvîntul este un stimul specific uman și că acțiunea din fața lor i-a interesat, a făcut ca să opereze selectivitatea subiectivă, și rezultatul calitativ a

depășit fidelă înregistrare totală a benzii.

În afară de activismul psihic ce se manifestă și în cadrul mărturiei, și dincolo de subiectivismul și de selectivitatea psihică la care ne-am referit, în procesul mărturiei un rol hotărîtor îl joacă — obișnuit distorsionant — constructivismul psihic. Această particularitate se manifestă prin faptul că, față de elementele informaționale recepționate corect, odată cu trecerea timpului, imaginea tinde să se „rotunjească”, să se completeze în mod inconștient într-o direcție familiară subiectului. Imaginea din fig. 26 (Robert Buckhout, 1974), arată că față de figura incompletă și neregulată (a) prezentată experimental subiectului, acesta, după o lună, își „amintește” și desenează tot un triunghi care tinde să fie regulat (b). După trei luni, subiectul va desena un triunghi regulat (c), fiind convins că reproduce ceea ce a văzut în momentul inițierii experimentului, completînd în mod inconștient desenul într-o direcție familiară lui.

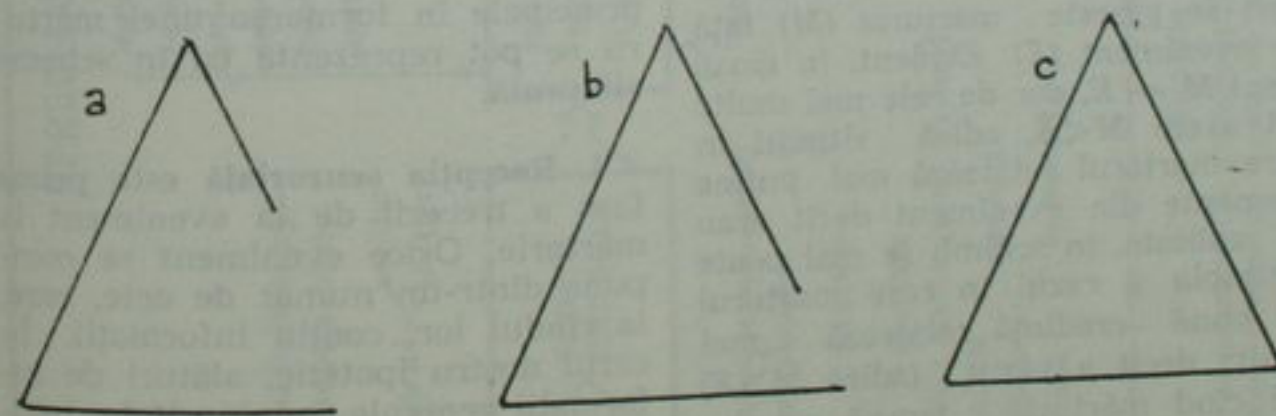

Fig. 26

Imaginea de mai sus este ilustrativă pentru caracteristica de constructivism a psihicului uman. Aceasta se manifestă prin aceea că față de elementele informaționale recepționate corect — în prima fază a experimentului i s-a prezentat subiectului un triunghi incomplet (a) —, odată cu trecerea timpului imaginea inițială (a) tinde să se „rotunjească” — după o lună subiectul reproduce din memorie un triunghi care tinde să fie regulat (b) — și să se completeze în mod inconștient într-o direcție familiară subiectului. Peste trei luni de zile subiectul va desena un triunghi regulat (c), fiind convins că reproduce ceea ce a văzut în momentul inițierii experimentului.

Particularitățile generale ale psihicului (activismul, subiectivismul, selectivitatea, constructivismul etc.) afectează din plin capacitatea individului de a reda realitatea. Din acest motiv susțin unii autori (Al. Roșca, 1934; E. Altavilla, 1955) că o mărturie sinceră nu este totodată neapărat și veridică.

Analiza psihologică a procesului de formare a mărturiei

În cele ce urmează vom analiza — pentru simplificare — numai cazul unui martor care a asistat la un eveniment scurt (un autoturism în viteză se urcă pe trotuar și lovește un pieton care se află la mică distanță de martor), eveniment care nu are prea multe „întorsături“, se compune din puține acte și nu durează nici măcar un minut.

În cazul nostru ipotetic avem de considerat evenimentul (compus dintr-o multitudine de informații) și mărturia, care, la rândul ei, se compune, de asemenea, din informații relatate de martor. Problema esențială este să putem stabili în ce raport se găsește mărturia (M) față de eveniment (E). Evident, în cazul ideal $M = E$, dar de cele mai multe ori avem $M < E$, adică situații în care martorul relatează mai puține elemente din eveniment decât erau în realitate, în schimb se mai poate întâmpla și cazul în care martorul de bună credință relatează „mai mult“ decât a văzut (adică $M > E$) ori cînd mărturia depășă nu are decât legături foarte slabe sau nu are deloc legătură cu evenimentul, deci $M \neq E$. Acest raport fluctuant dintre E și M se datorează, în principal, faptului că între cei doi factori se interpune personalitatea martorului, personalitate care, pe de o parte, filtrează informațiile prove-

nite din evenimentul la care a participat, pe de altă parte distorsionează involuntar, prin prelucrarea (processing) datelor informaționale.

Dacă acum vom considera că de la eveniment la mărturie drumul parcurs se compune din: stadiul de recepție senzorială, apoi informațiile culese se prelucrează (se decodează), totul astfel obținut se stochează pentru ca în cele din urmă să se reactiveze spre a constitui mărturia, dacă urmărim, deci, aceste stadii sau faze, vom putea constata că la fiecare din ele apar factori de influență care fie că țin de premise legate de particularități individuale, fie de legi generale, psihologice, care constituie bruijaje, deci tot atâtea surse generale de distorsionare. Nu încapă nici o îndoială că toți acești factori generali sau particulari au o pondere diferită în constituirea rezultatului final, dar nu e mai puțin adevărat că numai verificînd prezența sau absența acestor factori vom putea conchide, cu mai multă siguranță, în privința valorii unei mărturii.

Grafic, elementele psihologice principale în formarea unei mărturii se pot reprezenta ca în schema alăturată.

1. **Recepția senzorială** este prima fază a trecerii de la eveniment la mărturie. Orice eveniment se compune dintr-un număr de acte, care, la rândul lor, conțin informații. În cazul nostru ipotetic, alături de informații generale (luminozitate, temperatură, eventuale precipitații etc.), care vor facilita încadrarea în timp și spațiu a evenimentului, chiar evenimentul, secvența actelor din care se compune, emite informații vizuale (apariția mașinii, culoarea ei, viteza de deplasare, traiectoria parcursă, apoi lovirea pietonului, căderea acestuia etc.), alături de informații

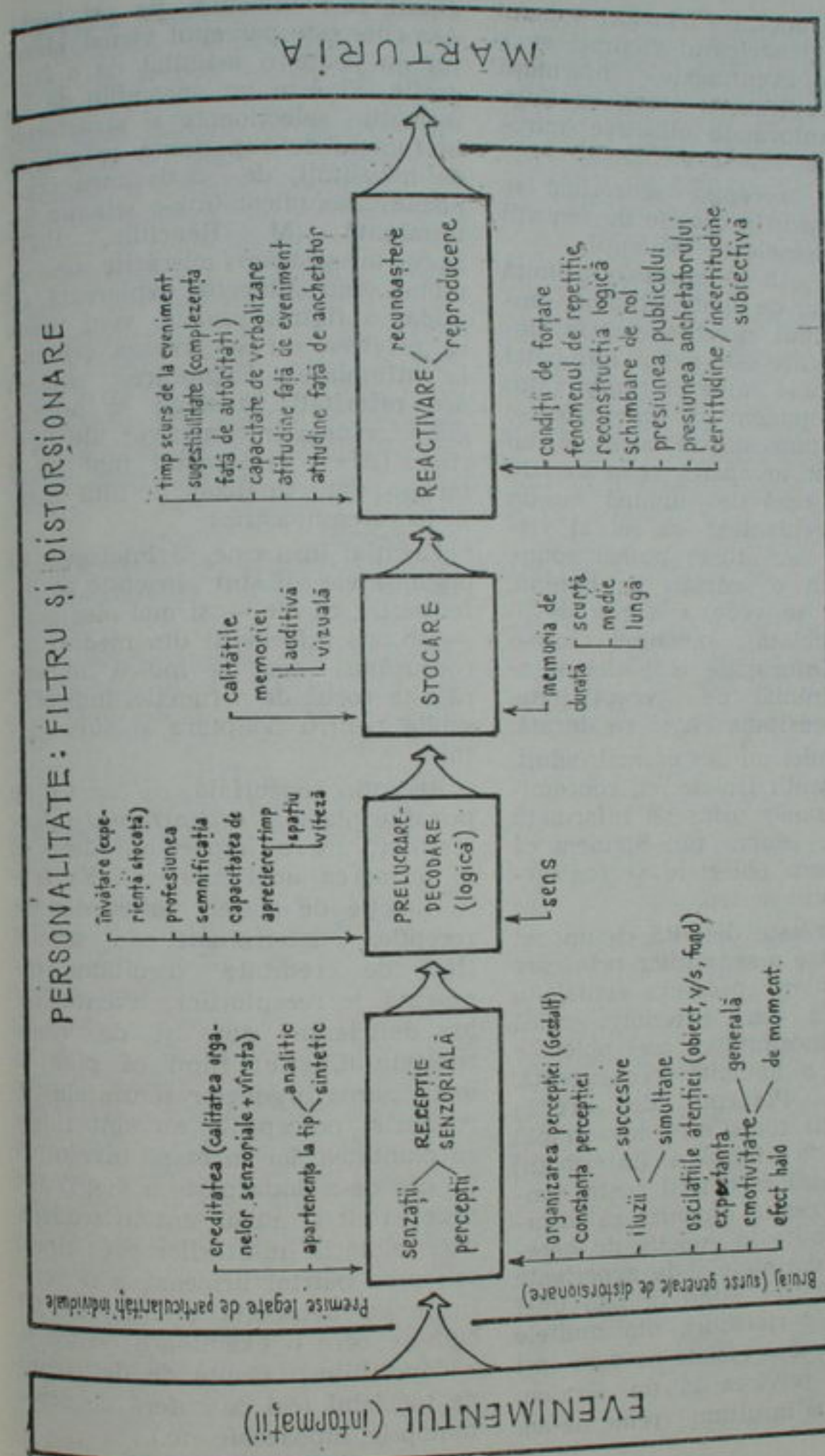

Fig. 27 — Elemente psihologice principale în formarea unei mărturii.

De la recepționarea evenimentului (informațiile) pînă la formularea mărturiei intervin o multitudine de factori (sursele generale de distorsionare, premisele legate de particularitățile individuale ale personalității), care se constituie în veritabile filtre de selectare, reorganizare și chiar redimensionare a informației de bază asupra căreia se relatează.

auditive (sunetul frinelor, sunetul impactului, strigătul victimei etc.), alături de eventualele informații tactile (stropirea cu noroi, cu singe etc.) sau informații olfactive (mirosul benzinei scurse etc.).

Teoretic, recepția senzorială se realizează prin procesele de senzații și prin procesele de percepții.

Senzația este o impresie primită de un organ de simț (receptori senzoriali: ochiul, urechea etc.) în momentul în care este expus influenței directe a unei surse de informații. Dacă presupunem că sintem într-o cameră întunecată în care, la un moment dat, ar apare vreme de 1/16 secundă o rază de lumină, cu un diametru echivalent cu cel al virfului unui ac, atunci putem spune că am avut o senzație de lumină. După cum se vede, e vorba de o impresie izolată, emanând dintr-o sursă de informație care depășește pragul minimal de receptivitate, atât ca intensitate, cât și ca durată.

Practic, nici un om normal, adult, nu are senzații izolate, ci, concomitent, un număr uriaș de informații acționează asupra lui. Spunem că noi percepem obiectele și fenomenele din jurul nostru.

Percepția este definită ca un act de organizare a senzațiilor prin care noi cunoaștem „prezența actuală a unui obiect din exterior”, adică luăm la cunoștință că acel obiect e acolo, are o anumită consistență, formă etc. Percepția, deși are la bază senzații, totuși nu este o simplă însumare de stimulări (informații) care afectează receptorii noștri senzoriali. Percepția organizează informațiile primite în funcție de necesitățile, de dorințele și de experiența noastră. Astfel, stînd în fața unei vitrine cu porțelanuri, din multe obiecte care sînt etalate ne vom opri involuntar privirea la un serviciu de ceaî, dacă în ultima vreme ne-am

gîndit să-l înlocuim pe cel vechi. Așa cum este perceput vizual, obiectul nu poate fi asimilat cu o fotografie. El este un ansamblu de informații selecționate și structurate în funcție de experiența anterioară, de necesități, de activitatea organismului implicat într-o situație determinată (M. Reuchlin, 1977). Dacă înregistrăm mișcările oculare atunci cînd subiectul explorează, de pildă, o figură umană, vom vedea că privirea nu se fixează oriunde, la întîmplare. Explorarea oculară are priorități, strategii și privilegiază „zonele informative” ale figurilor. (Acest remarcabil fapt va fi încă o dată analizat în altă parte în lucrarea noastră.)

Esențial însă este să înțelegem că organismele vii sînt „însetate de informații”, că ele — și mai ales omul — absorb informații din mediul înconjurător, ceea ce indică limpede că este vorba de o funcție, indispensabilă pentru adaptare și supraviețuire.

Recepția senzorială, ca funcție de primă captare și organizare a informațiilor, are o importanță decisivă în formarea unei mărturii. Ea este în funcție de starea organelor de recepție, determinate, în primul rînd, de ereditate (acuitatea în-născută a receptorilor, eventualele lor deficiențe etc.) și de vîrsta subiectului, știut fiind că pînă la maturizarea organelor senzoriale (în copilărie) percepțiile nu sînt fidele cu realitatea, iar în etapa involutivă (în cea de-a doua parte a vieții) atît vederea cît și auzul sînt în scădere, deci relatările martorilor prea tineri sau prea bătrîni urmează a fi verificate cu deosebită atenție, la fel cum se cere o examinare critică și a depozițiilor făcute de deficienții de tot felul (cei ce suferă de acromatopsie, hipoacuzie etc.).

Recepția senzorială este influențată favorabil sau defavorabil și în funcție de grupul tipologic perceptiv de care aparține martorul. De pildă, *tipul analitic* (în general femeile tind să aparțină acestui tip) va vedea la obiecte, persoane, mai multe amănunte decît *tipul sintetic*, care reține, bineînțeles, cu precădere întregul, caracteristicile generale, cu prea puține amănunte.

În privința tipurilor de personalitate — arăta E. Mira y Lopez (1959) — nu se poate demonstra nici o relație directă sau inversă între gradul de extraversiune și fidelitatea sau veridicitatea mărturiei; cu toate acestea, se pare că între precizia privind mărturiile referitoare la imagini vizuale excelează, mai ales, acei introvertiți care au dispoziții eidetice*.

Dincolo de aceste particularități individuale ale recepției senzoriale, mai cunoaștem o seamă de factori care țin de legitățile generale ale senzorialității și care afectează, într-un fel sau altul, absorbția corectă a informațiilor din mediul înconjurător.

a) Creierul, avînd o funcție activă și în recepția senzorială, orice informație sosită la cortex se organizează constituind *structuri și configurații* (Gestalt = configurație, formă, în limba germană). Precum se știe, ascultînd muzică, putem reține relativ ușor melodia fără a fi în stare să o descompunem (întregul) în componentele ei, adică în note muzicale. (Această constatare, evident, nu se referă și la muzicanții amatori sau profesioniști.) Mai

* Psihologul german E. R. Jaensch (1929) a stabilit existența unor indivizi (aparținînd tipului „eidetic”), la care formarea și reprezentarea imaginilor vizuale sînt deosebit de clare și vii. Această particularitate pare să fie în-născută.

mult, sintem în stare să recunoaștem melodia chiar dacă este redată în altă tonalitate decît aceea în care am recepționat-o inițial. Altfel spus, noi percepem întregul înaintea părților, pe de o parte, iar pe de alta întregul (Gestalt) este mai mult decît suma părților. O melodie preferată, de care ne leagă amintiri unice, evident că nu se reduce la suma notelor muzicale, căci melodia respectivă este suma notelor, plus efectele legate de ea într-un context de amintiri. Ca să mai exemplificăm această realitate, n-avem decît să ne gîndim că pentru a recunoaște fața unui om pe ecranul unui televizor sînt necesare circa 40 000 de puncte, deci tot atîtea informații care ne dau impresia de „Popescu”. Tot de atîtea informații avem nevoie și atunci cînd apare imaginea „Ionescu”. Teoretic deci, cu același număr de elemente, dar în altă structură, putem avea impresii, imagini diferite. Urmărind procesualitatea formării unor imagini (vizuale, dar și auditive, olfactive etc.), sintem îndreptățiți să credem că, în pofida mării viteze cu care se efectuează fenomenul, la început apare imaginea întregului și apoi detaliile care se integrează în structura dată. Cu toate acestea, viteza clarificării elementelor componente, apariția detaliilor și a nuanțelor, din ce în ce mai mărunte și semnificative, variază de la individ la individ, de aceea, atunci cînd cerem martorului, de pildă, să descrie un obiect, expus în fața lui vreme de cîteva secunde, vom vedea că reușește mai bine sau mai puțin bine decît un alt martor, tocmai din cauza diferenței de viteză în care apar detaliile percepute inițial în cadrul întregului.

b) Ochiul uman funcționează ca o cameră fotografică. Logic, ar trebui ca obiectele lumii exterioare să fie reflectate după legile opticii —

adică cristalinul ocular fiind lentilă convexă, obiectele ar trebui să fie inversate și să fie oglindite în funcție de distanță: cele apropiate să pară mai mari și cele îndepărtate mai mici. Deși legile opticii sunt valabile pentru proiectarea obiectelor, a ființelor pe retina oculară, pe traiectoria dintre retină și cortex are loc „corectarea imaginii”, astfel încât obiectele sunt „reinversate”. Un om, de pildă, deși apare cu capul în jos pe retină, imaginea care se formează în cortex îl redă în poziție normală și, totodată, de o mărime invariabilă, într-o rază de aproximativ 150 m, indiferent în care parte a acestui cerc imaginar se va deplasa.

Acest fenomen psihofiziologic — care contrazice legile opticii — poartă numele de *constanța percepției*. Grație acestui fenomen, mediul înconjurător, pe plan senzorial, ne apare mai stabil, căci în mod obișnuit micile diferențe de formă, mărime, culoare etc. ale obiectelor familiare nu se mai înregistrează în reala lor variație și fluctuație. Fenomenul de constanță a percepției nu se manifestă numai pe plan vizual, ci și pe plan auditiv, olfactiv, dar, fiind de o mai mică importanță, el nu a fost studiat atât de amănunțit ca cel al percepției vizuale.

Din punctul nostru de vedere, este important să stabilim dacă maritorul este sau nu familiarizat cu obiectele sau topografia, cu persoana la care se referă depozitia sa, căci, în funcție de gradul de familiaritate, se manifestă la el fenomenul de constanță a percepției și, în consecință, involuntar va distorsiona realitatea, fie în direcția omisiunii, fie în direcția adăugirii de informații.

c) Recepția senzorială este distorsionată în unele cazuri prin fenomenul numit *iluzie* (adică deforma-

rea subiectivă a unui conținut perceptiv obiectiv). Din viața de toate zilele cunoaștem iluzia optică a „înțilnirii” liniilor paralele. Dar fenomene de acest fel sunt cunoscute în psihologie în număr mare. Ne vom referi în continuare numai la câteva iluzii optico-geometrice.

În prima categorie intră acele iluzii în care subiectul percepe mărimi egale obiectiv ca fiind inegale datorită contextului în care ele se găsesc. În literatura de specialitate sunt cunoscute câteva sub denumirea de figurile lui Müller-Lyer, Titchener, Hering.

Trebuie să amintim aici iluziile dimensionale (fig. 28) care arată că mărimi egale dar aflate într-un anumit context (orizontal-vertical) tind să apară inegale, în sensul că noi supraapreciem verticala față de orizontală.

O altă serie de iluzii optico-geometrice dovedesc, de asemenea, forța de distorsiune a contextului în cazul dreptelor paralele (figurile lui E. Hering) sau a pătratului înscris într-un număr de cercuri concentrice (figura lui W. D. Orbison etc.) — fig. 29.

Deformări ale distanțelor și ale proporțiilor apar și atunci când privim obiecte sau persoane aflate într-un tunel sau pe un culoar.

În țara noastră, Gh. Zapan (1932) a arătat că nu sunt afectați de iluzii optico-geometrice unii profesioniști (tehnicieni, ingineri, constructori), persoane aflate în stare de ebrietate, precum și copiii sub 8 ani.

Dacă iluziile optico-geometrice prezentate mai sus demonstrează forța deformatoare a contextului, figurile statice pot provoca iluzia mișcării. E suficient să privim fig. 30 fie mișcându-ne capul, fie mișcând încet cartea, pentru ca iluzia de mișcare să apară.

Fig. 28 a — Iluzia Titchener.
Cercurile A și E sunt de dimensiuni egale; se apreciază vizual că A este mai mare decât B datorită contextului în care sunt plasate.

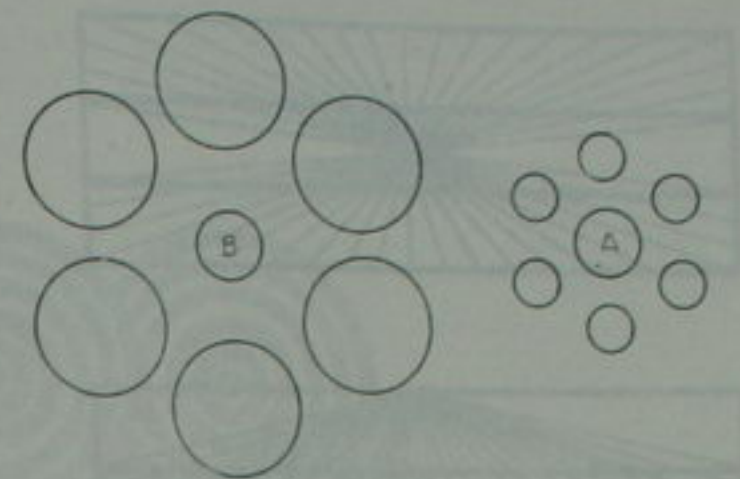

Fig. 28 b — Iluzia Müller-Lyer.
Cele două segmente orizontale sunt egale, dar sunt percepute inegale datorită poziției diferite a unghiurilor care le închid.

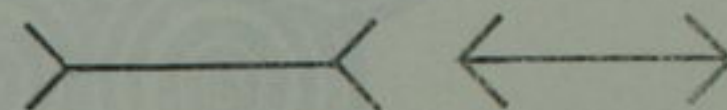
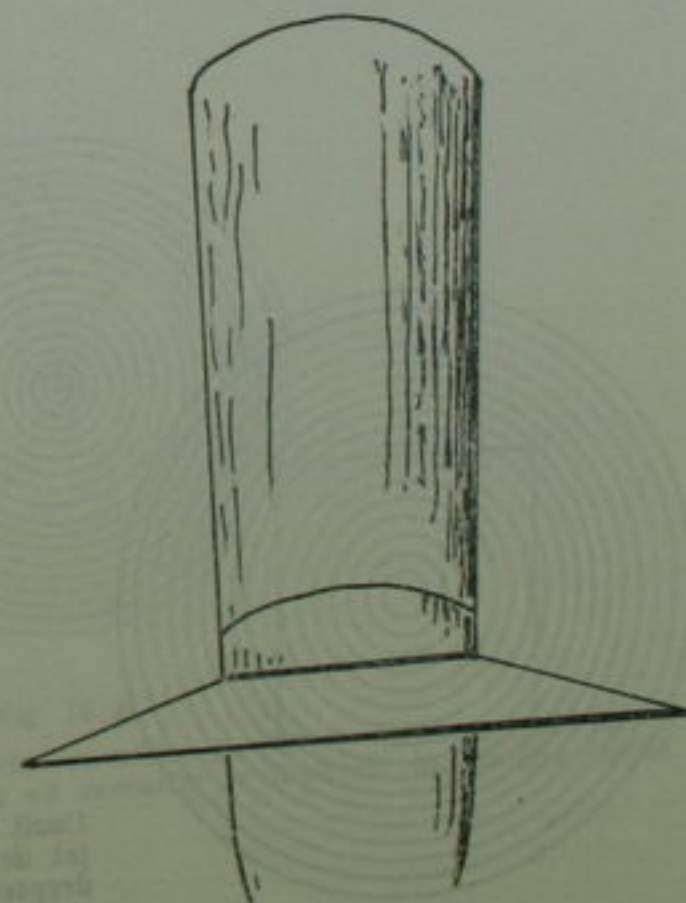

Fig. 28 c — Iluzia Hering.
Înălțimea și baza figurii sunt egale, dar percepute ca inegale datorită supraestimării înălțimii în contextul dat.

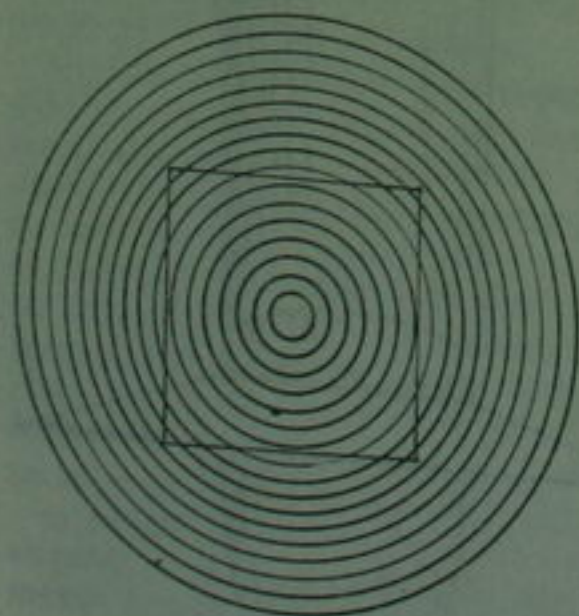
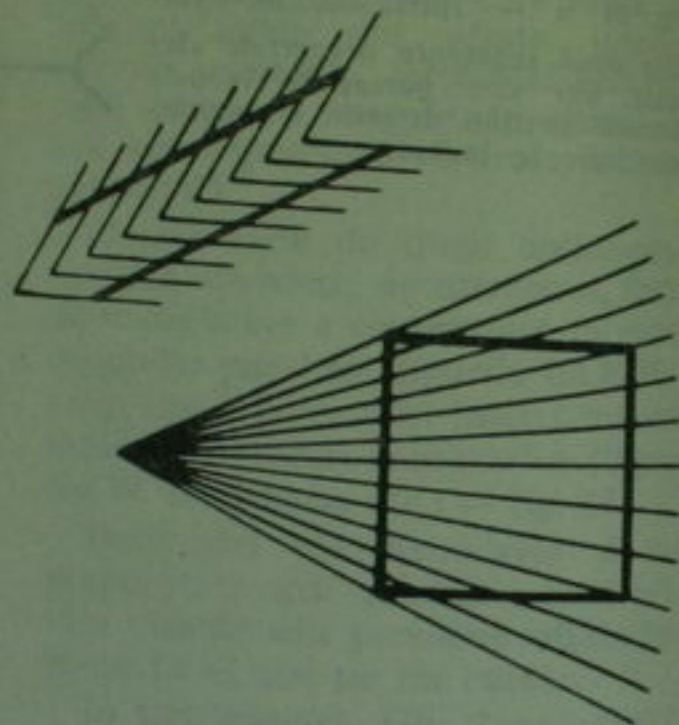
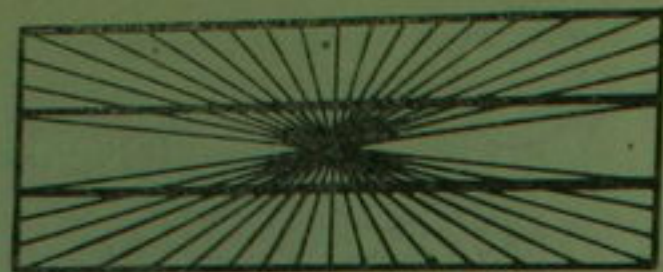

Fig. 29

Iluzii optico-geometrice care se datoresc forței de distorsionare a contextului în cazul dreptelor paralele sau al pătratului înscris într-un număr de cercuri concentrice.

Fig. 30 a

Este suficient să privim atent desenele reproduse și, fie că mișcăm capul, fie că rotim încet figurile, vom avea iluzia că cercurile se învârtesc în direcția dorită.

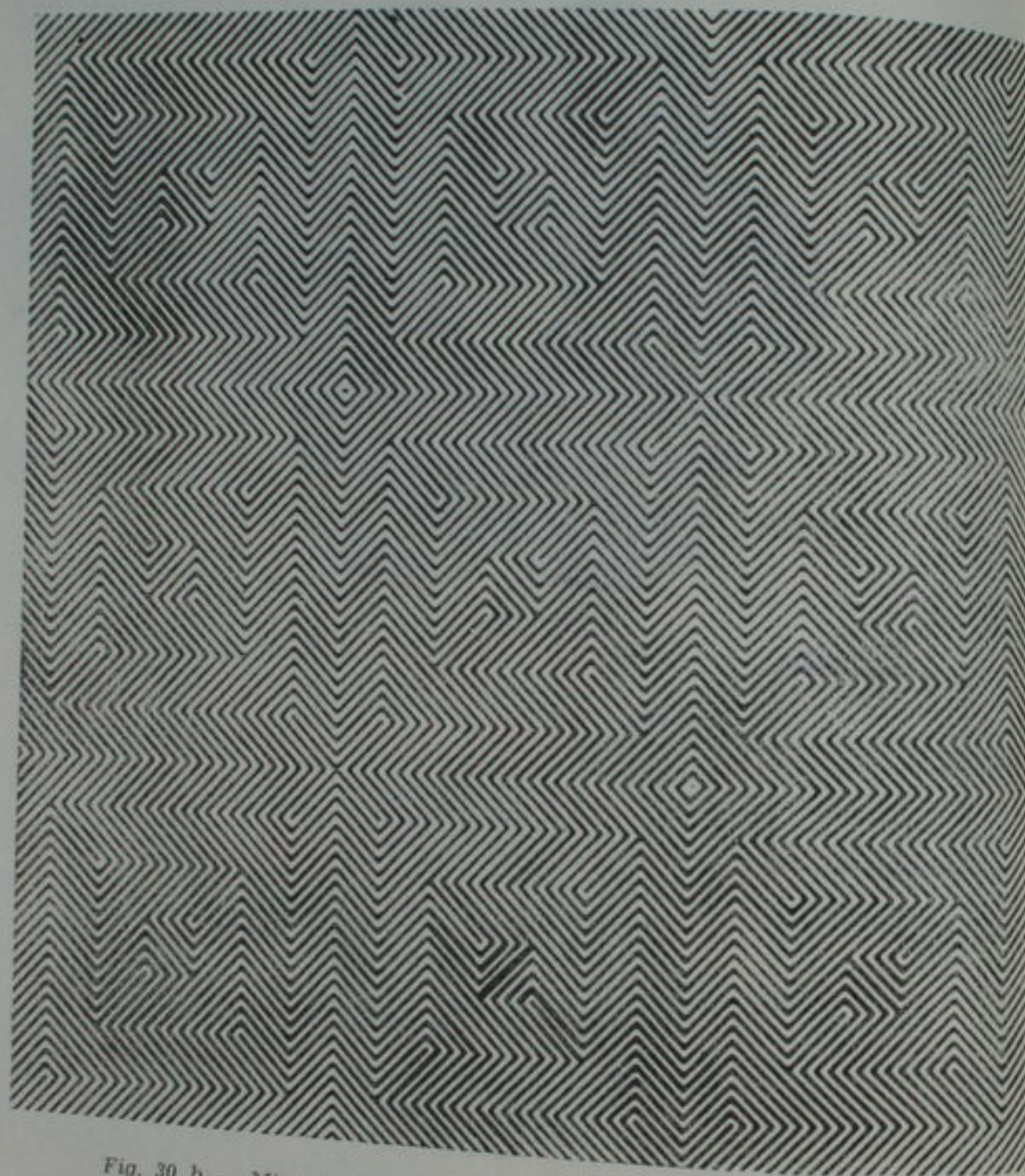

Fig. 30 b — Mișcare iluzorie percepută la vederea unei figuri statice.
(După Cl. Morgan — R. King, 1973)

Iluzii sau percepții eronate apar și atunci când privim în viteză obiecte sau situații familiare. Citind rapid într-un manuscris cuvântul DIRECTOR, în multe cazuri vom recepta DIRECTOR, adăugind „de la noi” litera omisă inițial. Asemenea adăugiri, dar și omisiuni, sînt frecvente în viața cotidiană și, de obicei, nu le acordăm atenție, căci ele nu deranjează în mod esențial merul vieții de zi cu zi.

Iluziile prezentate mai sus apar atunci când o seamă de stimuli (informații) acționează concomitent asupra noastră, altele intervin când stimulările sînt succesive. Dacă într-un paravan se fac două orificii și în dosul fiecăruia punem cîte un bec electric pe care le aprindem succesiv, la un interval de timp potrivit apare iluzia mișcării luminii de la o poziție la alta (Al. Roșca, 1976). Această iluzie se numește „fenomenul fi” sau mișcarea stroboscopică.

Iluzii apar și atunci când, stînd cu ochii închiși și cu mina la spate, ni se dau mingi de diferite mărimi, cerîndu-ne să apreciem mărimea lor. Vom aprecia mingile ca fiind mai mari sau mai mici decît sînt în realitate, în funcție de ordinea în care sînt prezentate (după două mingi mai mari, următoarea mai mică poate fi apreciată ca „foarte mică” etc.).

În special această ultimă categorie de iluzii — în cazul necunoașterii lor — poate provoca erori involuntare în depozitiile fie ale martorilor, fie chiar și în cele ale bănușilor, motiv pentru care cei ce îi audiază trebuie să fie atenți la ordinea în care prezintă materialul pentru verificarea aprecierilor.

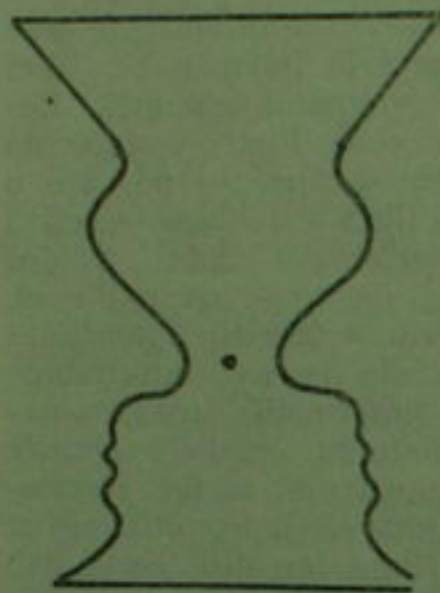
Literatura de specialitate, referindu-se la formarea iluziilor, atrage atenția asupra limitelor naturale ale

capacității umane senzoriale de a reflecta fidel realitatea din jur, evenimentele ce se petrec etc. Faptul că, în contexte diferite, mărimi, culori etc. pot apare altfel decît în realitate, că anumite figuri statice pot provoca perceperea unor mișcări și, în fine, efectul distorsionant al succesiunii obiectelor, fenomenelor, persoanelor, evidențiază necesitatea de a examina cu maximum de atenție și spirit critic conținutul mărturiilor, mai ales atunci cînd ele sînt decisive pentru elucidarea cazului.

d) Recepția senzorială nu este uniformă nici în intensitate și nici în calitate vreme îndelungată. Recepția senzorială fiind condiționată de procesele atenției — pe care o definim ca fiind activitatea selectivă ce caracterizează viața psihică (J. Drever, 1966) —, oscilațiile ei, creșterea sau scăderea intensității ei, fac ca din imensa multitudine de stimuli (informații) care bombardează încontinuu organele noastre de simț, numai unii să fie recepționați cu multă claritate, alții cu mai puțină claritate, iar alții foarte slab și doar marginal recepțiați. Cînd sîntem atenți la un meci de box, mișcările adversarilor și ale arbitrilor sînt în obiectul atenției noastre, cîtă vreme gălăgia din jur, poate și căldura din sală, tot percepute fiind, rămîn la periferia, la marginea sau, în termen psihologic, în *fondul atenției* noastre. Este însă de-ajuns ca în toiul desfășurării meciului să se întîmple ceva neașteptat, să se stingă subit un reflector, de exemplu, imediat acest eveniment devine *obiectul atenției*, iar acțiunea adversarilor rămîne în fond etc.

Cînd cineva e atent la un fapt, eveniment etc., atunci informațiile care sosesc pe calea unor canale senzoriale sînt informații prelucrate diferit (data processing), unele rămîn

în centrul vigilent, alte informații sînt reținute prin filtraj, altele sînt atenuate, dar de așa manieră încît subiectul nici nu-și dă seama de aceste procese subiacente (Clifford Morgan, Richard A. King, 1975). Complexitatea și subtilitatea tuturor acestor desfășurări consumă multă energie, din care motiv atenția este foarte labilă, se comută mereu de la un obiect la altul, alternînd tot timpul obiectul cu fondul etc. Amploarea ciclurilor de oscilație variază

nu numai de la individ la individ, ci și de la un obiect la altul. Ceea ce menține încordată atenția unui jurist, de exemplu, nu atrage deloc atenția unui matematician sau tehnician.

Fig. 31 este deosebit de ilustrativă în acest sens. Prin concentrarea atenției asupra punctului din centrul desenului, percepția noastră va oscila: cînd vom recepționa imaginea unui vas, cînd două profiluri care stau față în față.

Fig. 31 — Figură ambiguă.

Prin îndreptarea atenției asupra punctului central al figurii, percepția noastră va oscila: vom recepționa cînd imaginea unui vas, cînd a două profiluri care stau față în față. Aceste două interpretări perceptiv-pozibile apar din jocul continuu dintre fondul și obiectul percepției. Se remarcă faptul că este imposibil să percepem și vasul, și profilurile în același timp.

Atenția este considerată ca indicator al oboselii datorită expunerii ei permanente la efort. Cerînd, de pildă, unui subiect să bareze toate literele „f” dintr-o pagină de text, vom vedea că odată cu înaintarea pe pagină crește numărul de omisiuni (litere nebarate), ceea ce indică instalarea oboselii.

Nu numai capacitatea de a menține atenția concentrată vreme mai îndelungată sau mai scurtă prezintă interes pentru noi, ci și posibilitatea de distribuire a atenției. A fi atent la trafic și la semnele de pe marginea șoselei, a manevra corect auto-vehiculul și a susține în același timp și o conversație cu partenerii din mașină sînt calități indispensabile pentru orice conducător auto.

Atenția distributivă însă nu este o calitate care se găsește obligatoriu la orice individ. De aceea, este important a se stabili dacă această calitate există la unii martori, mai ales la cei care, după conținutul depozității, rezultă că pentru a fi recepționat faptele relatate trebuiau să fi fost atenți în mai multe direcții concomitent.

e) Recepția senzorială a evenimentelor din jurul nostru mai poate fi distorsionată și de fenomenul cunoscut sub numele de *expectanță* (termen științific pentru o anumită categorie de așteptare). După unii autori (E. Mira y Lopez, 1959), este mai corect să vorbim despre sugestia așteptării, deoarece așteptarea anticipă în timp și înregistrează ca

efectuat ceea ce este doar în parte realizat. Expectanța este o stare de pregătire pentru a recepționa anumite stimulări și a filtra altele. De pildă, un medic poate să se trezească la soneria telefonului, dar nu aude plînsul sugarului de lingă el, cită vreme soția lui poate să doarmă liniștită deși sună telefonul, în schimb se trezește imediat ce sugarul a scos cel mai neînsemnat scîncet.

Starea de expectanță anticipează apariția unor fenomene, fapte etc. și tinde să interpreteze orice ambiguitate în sensul așteptării.

Fig. 32 (Cl. Morgan, Richard A. King, 1975) ilustrează starea de expectanță. Dacă subiectul este întrebat: „Ce literă formează imaginea?”, el va răspunde: „Litera B”. Dacă îl întrebăm însă: „Ce cifră reprezintă imaginea?”, el va răspunde: „13”.

f) Recepția evenimentului cu tot conținutul informațional este în mod firesc distorsionată de o seamă de fenomene care țin de sfera afectiv-emoțională a funcționării psihicului. Deși, în mare, și sentimentele, atitudinile afective (simpatia și antipatia etc.) influențează recepția senzorială, de acestea ne vom ocupa înspre finalul capitolului.

Din sfera afectivă, emotivitatea trebuie considerată ca un factor major de distorsionare. În primul rînd, aici intervine *emotivitatea ca trăsătură temperamentală*, care afectează calitatea recepției senzoriale. Emotivii, dar mai ales hiperemotivii, reacționează în mod obișnuit, glandular și motor, în mod exagerat la ceea ce se întîmplă în jur. Considerînd că orice emoție — după cum s-a mai arătat — declanșează o suită întreagă de fenomene vegetative, se înțelege că recepția senzorială se va face în condiții de excepție, căci sînt perturbate adînc chiar proce-

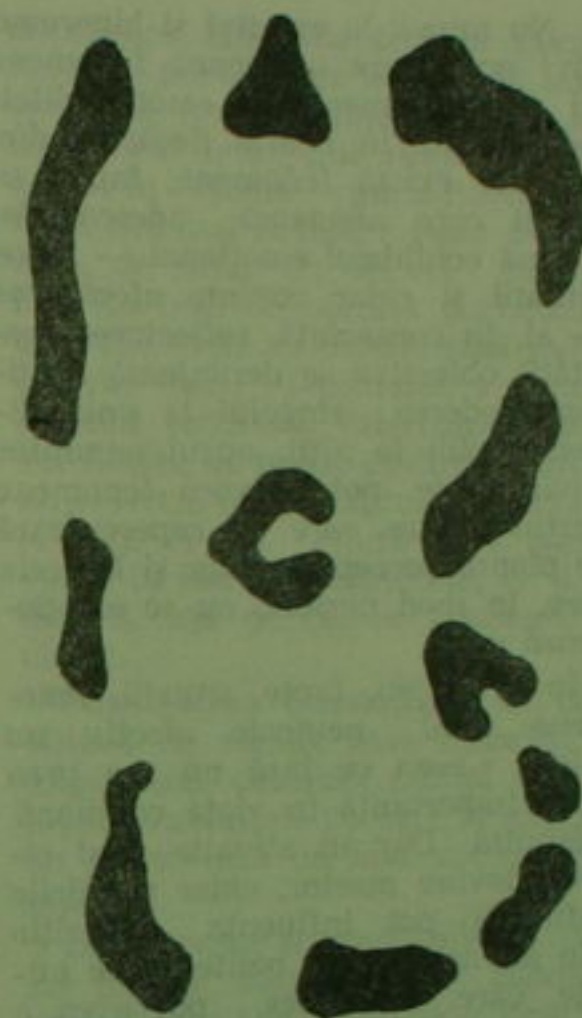

Fig. 32 — Efectul expectanței în percepție (Clifford Morgan, Richard King, 1975).

Figura ilustrează influența stării de expectanță (așteptare) în percepția stimulilor. Percepția se va desfășura pe direcția în care subiectul a fost orientat în sarcină.

sele perceptiv. Din acest motiv, evenimentele vor apare — subiectiv — în mod lacunar sau cu accentuări ori diminuări care se îndepărtează de realitatea obiectivă.

Rezultă deci că emotivii, și cu atît mai mult hiperemotivii, percep realitatea în mod deformat, pe de o parte, iar pe de altă, starea lor emotivă poate provoca și o disfuncție în stocarea imaginilor percepute, în sensul că poate bloca perceperea și reținerea secvențelor finale (amnezie proactivă) ori anula secvențele percepute anterior (amnezie retroactivă).

Nu numai la emotivi și hiperemotivi pot apare asemenea fenomene, ci și la oameni cu emoționalitate echilibrată. În istoria fiecăruia dintre noi există fenomene, fapte, situații care afectează, adesea răstoarnă echilibrul emoțional — fapte, situații și chiar cuvinte *afectogene* — și, în consecință, reflectarea realității obiective se deranjează simțitor. Vederea singelui la unii, diverse fobii la alții, auzul anumitor cuvinte etc. pot provoca fenomene perturbatoare care se repercutează pe planul perceptiv, chiar și la aceia care, în mod normal, nu se emoționează ușor.

În principiu, fapte, situații, fenomene total neutrale afectiv nu există, ceea ce însă nu are prea mare importanță în viața cotidiană, obișnuită. Dar în situația când cineva devine martor, chiar și micile disfuncții pot influența depozitia prin adăugarea sau omiterea de nuanțe, care, în proces, pot avea o pondere considerabilă. Aceste fenomene apar cu pregnanță în cazurile în care situația, obiectul sau persoana au fost percepute foarte fugitiv, astfel încât imaginea se va forma în mod ambiguu, iar în pendularea dintre cele două (sau mai multe) variante afectul pozitiv sau negativ va învinge în pofida realității. De aici urmează și adevărul subliniat de E. Mira y Lopez (1956) că noi, în general, „vedem” lucrurile așa cum ne-ar plăcea să fie, nu așa cum sint ele în realitate, și că atît dorința pozitivă cît și afectul negativ (frica) stîrnite de ceea ce vedem pot face ca subiectul să perceapă detalii sau ansambluri în direcția dorințelor sau a fricii provocate. Fenomenul de așteptare (expectanță), de care s-a vorbit mai sus, poate declanșa asemenea distorsiune.

g) Factor distorsionant poate fi considerat și fenomenul cunoscut

în psihologie sub denumirea de „efect halo”. Acesta constă din tendința noastră de a extinde un detaliu în mod neadecvat (necritic) asupra întregului. De exemplu, vorbind cu un necunoscut îmbrăcat foarte distins și care se exprimă deosebit de corect, sintem înclinați să dăm crezare spuselor lui, extinzînd „corectitudinea îmbrăcămintei și a exprimării” în mod nejustificat și asupra conținutului spuselor sale. Și invers: față de cineva neglijent îmbrăcat și care se exprimă și incorect, sintem bănuitori și nu-i acordăm prea multă încredere.

Efectul halo se manifestă nu numai la modul în care un martor percepe și interpretează conținuturile sale memoriale, ci și la anchetator, care poate fi impresionat de aspectul exterior al unui martor și acceptă fără suficientă filtrare critică afirmațiile sau relatările acestuia.

2. Prelucrarea (decodarea) informațiilor. Aparatul nostru senzorial nu receptează imaginea lucrurilor și fenomenelor, ci doar lumini, sunete, mirosuri etc., care numai la nivelul cortical, în scoarța cerebrală, vor fi *sintetizate, integrate* în ansambluri și, totodată, vor fi prelucrate și decodate. Fenomenele se petrec oarecum similar cu ceea ce se întîmplă atunci cînd vorbim la telefon cu cineva. Emițătorul vorbește, adică emite sunete ce sint transformate în impulsuri electromagnetice și transmise spre receptor. Aceste semnale sint apoi recombinate în cuvinte, care — dacă fac parte dintr-un sistem de limbaj cunoscut de persoana de la celălalt capăt al firului — se structurează după sens, conferind un conținut inteligibil mesajului original transmis.

Adesea se întîmplă că pe canalul de transmisie apar „zgomote” (bru-

iaj), astfel încît comunicarea devine lacunară într-un grad mai mare sau mai mic. Totuși, interlocutorii se înțeleg, pentru că fiecare completează logic și semantic eventualele lacune. Fapt este, deci, că grație activismului psihic, în conștiința noastră apar sensuri întregi, logic-semantice structurate, cu toate că ele nu sint stocate memorial, ci parțial provin din reconstituiri.

Informațiile emise — recepționate integral sau parțial — sint, deci, *decodate*, se structurează logic-semantice, dobîndind un sens. Acest sens — în principiu identic la toți vorbitorii aceluiași limbaj — este fixat în cuvînt, purtător de informație. Este de notat aici faptul remarcabil că noi — persoanele normale și adulte — nu percepem decît lucruri denumite. În mod curent noi nu vedem un obiect de o anumită formă, mărime, culoare etc., ci vedem „masă”, „scaunul”, „omul”, „mașina” etc.

Legătura dintre obiecte, fenomene, situații etc. și grupajul de sunete prin care se exprimă — cuvîntul — sint învățate, sint, deci, achiziții postnatale, ceea ce facilitează receptarea evenimentelor din jurul nostru, conferind o generalitate întregului proces receptiv.

Tocmai la acest nivel se evidențiază rolul experienței stocate, rolul învățării, căci obiectele doar parțial receptate, cuvintele lacunar auzite, pot fi și chiar sint întregite și, deci, organizate ca atare. Este suficient să vedem o parte dintr-o casă pentru a ne da seama că în fața noastră se află un asemenea edificiu, e suficient să simțim miros de cadavru pentru a sesiza că în preajmă se află o masă de carne în putrefacție.

Decodarea semnalelor (informațiilor) odată efectuată, găsirea (selectarea) cuvîntului potrivit nu constituie punctul final al procesului de

prelucrare. Este adevărat că fiecare cuvînt e purtător de sens și că acest sens este foarte apropiat la toți cunoscătorii limbajului respectiv (aici avem în vedere comunitatea mai largă sau mai strînsă a celor ce vorbesc, de pildă, un dialect anume). Dincolo însă de această particularitate, cuvintele nu desemnează numai obiecte, stări, fenomene, ele au și așa-zise *conotații*, valorizări colective. Astfel, de pildă, cuvîntul „bețiv” nu exprimă numai faptul că individul la care ne-am referit este adesea văzut în stare de ebrietate, ci și un dispreț față de cel ce abuzează de alcool.

Cunoașterea conotațiilor de către ofițerii de miliție este deosebit de importantă, deoarece numai așa vor înțelege nuanțele pe care le exprimă un martor sau un invinuit în depozitia lui.

Dacă sensul și conotațiile cuvintelor uzuale sint ușor de cunoscut, semnificația¹ individuală a unor cuvinte ține însă de istoria fiecăruia dintre noi. Așa, de pildă, cuvîntul „gară”, după sens, e locul unde sosesc și de unde pleacă trenurile. Conotația aici ar fi gălăgia, dezordinea, „ca la o gară”. Pentru unii care recent s-au despărțit de o persoană apropiată sau cei care au suferit într-un astfel de loc un accident, cuvîntul „gară” are o semnificație mai deosebită și dobîndește calități afectogene, capabile să introducă elemente distorsionante discrete. Descoperirea unor asemenea semnificații, mai ales dacă se referă la un punct nodal al cazului, se cuvine să se facă cu multă abilitate și mult tact.

¹ În expunerea noastră am utilizat termenii „sens” și „semnificație” în accepția lor cotidiană și evităm intenționat discuțiile academice în care sint angajați H. Wallon (1947), A. N. Leontiev (1959), V. Pavelcu (1965) etc.

Odată cu actul perceptiv, noi reflectăm obiectele și fenomenele nu numai denumindu-le, ci și ca desfășurare în timp, în spațiu și în mișcare. Putem considera însă că abia în procesul de decodare se conștientizează pe deplin calitățile spațio-temporale și se estimează valoarea lucrurilor, ființelor, deplasarea lor etc. În acest moment însă apar o serie de distorsiuni involuntare, deoarece *reflectarea timpului, a spațiului și a vitezei* se efectuează prin interacțiunea mai multor organe de simț, ceea ce potențează sensibil relativitatea lor. În psihologie diferențiem: *timpul obiectiv* (măsurabil prin cronometru) și *timpul subiectiv* (care se „prelungeste” când participăm la evenimente neplăcute și „fuge” în clipele de fericire); *spațiul real* (măsurabil prin diferite „metrii”) și *spațiul ideal* (cosmic sau poetic), care nu poate fi decât gândit. Alături însă de informațiile receptate senzorial, timpul și spațiul se reflectă în psihicul nostru și prin procesele gândirii care, la om, în măsură mai mare sau mai mică, participă la orice fenomen de reflectare.

În cadrul unei depozitii, nu o dată poate fi decisivă aprecierea timpului, a distanțelor, a vitezei etc., căci de astfel de aprecieri poate să depindă încadrarea juridică a actului infracțional. În acest context, orice subapreciere sau supraapreciere poate schimba esențial situația creată.

Încă la începutul secolului nostru (1903, 1904), psihologul german W. Stern arăta că aprecierea timpului în care a decurs o acțiune prezintă tendințe de distorsiune. Astfel, orice durată sub 5 minute este cu atât mai mult subapreciată, cu cât ea a fost mai scurtă. Durata dintre 5 și 10 minute, obișnuit, se apreciază mai corect, în schimb, la orice ac-

țiune care a avut o desfășurare mai mare de 10 minute există o puternică tendință de supraapreciere.

Constatarea lui W. Stern nu sînt însă valabile decît la modul cel mai general. O seamă de profesioniști care activează în transporturi, cei din învățămînt sau antrenorii sportivi, persoanele care lucrează permanent „după ceas”, datorită exercițiului (învățare) pot ajunge la performanțe considerabile în privința aprecierii obiective a timpului, a duratelor mai lungi și mai scurte.

Juristul german H. Gross (1902) arăta că există o metodă simplă de a verifica un martor asupra posibilităților lui de apreciere atît a timpului, cit și a spațiului. Chiar în camera de audieri, anchetatorul poate să-i ceară martorului, de pildă, să spună fără a se uita la ceas scurgerea unui răstimp de 5 minute, să aprecieze proporțiile camerei în care se află, distanța de la geam la blocul din față etc. Aceste „testări” pot constitui indicii privind încrederea pe care o poți acorda relatărilor martorului privind elementele de timp sau spațiu din cadrul mărturiei sale.

3. Stocarea informațiilor preluate (decodate) se efectuează prin procesele de întipărire (memorare) și păstrare a elementelor de informație referitoare la conținutul acțiunii la care a participat martorul. Întipărirea (engramarea) nu este o acțiune mecanică, exercitată asupra masei cerebrale, ci trebuie înțeleasă ca formarea unor urme funcționale (aparent datorate schimbărilor calitative ce se produc în acizii nucleici), cam în genul acelor care se petrec prin imprimarea pe o bandă de magnetofon unde, în opoziție cu placa de gramofon, nu apar sinuozități pe suprafață.

Faptele întipărite anterior — arăta A. Chircev (1975) — nu rămîn neschimbate pe măsura acumulării unor date noi, ci suferă însemnate modificări. Cele două categorii de date (vechi și noi) nu rămîn izolate în memorie. Ele se organizează în unități logice, cu o structură mai complexă decît aceea a grupelor componente. La rîndul lor, aceste unități se supun unor reorganizări și grupări de îndată ce subiectul asimilează noi informații. De aceea, pe bună dreptate, memorarea este concepută ca un proces activ de organizare și reorganizare a materialului. În același sens, și păstrarea este un proces dinamic, ireductibil la „conservarea” pasivă a materialului. Dovada concludentă a caracterului dinamic al păstrării îl constituie fenomenul *reminiscentei* (restabilirea în memorie a faptelor uitate). În unele cazuri, reproducerea ulterioară este cu mult mai precisă și mai completă decît reproducerea anterioară, cu toate că, între timp, nu au survenit repetiții suplimentare.

Aceste fenomene se datoresc și faptului că între prima și cea de-a doua depunere există nu numai deosebiri, dar apar precizări, ele fiind rodul modului dinamic și activ în care se manifestă procesul de stocare (păstrare).

Capacitatea de întipărire (memorare) nu este egală la nivelul diferitelor categorii de informații. În funcție de particularitățile individuale: unii își întipăresc și rețin cu precădere informațiile vizuale, alții sînt mai receptivi pe plan auditiv-verbal, reușind, deci, să rețină și să păstreze cu prioritate secvențe de evenimente care le-au parvenit pe cale auditiv-verbală. Facilitatea sau relativa dificultate de a înregistra fapte, evenimente ori situații de natură vizuală sau auditivă este cauza unor lacune memoriale, față

de care — cum s-a mai arătat — avem tendințe de „completare logică”, ceea ce va duce în cele din urmă la diferite grade de distorsiune.

Alături de aceste calități ale memoriei (*apartenența la tipul auditiv sau cel vizual*) care țin de particularitățile individuale, în psihologie se cunoaște că unele informații se stochează doar cîteva secunde, altele timp de mai multe ore sau zile ori vreme îndelungată. În funcție de durata stocării, vorbim de *memorie de scurtă durată, de durată medie și de lungă durată*.

Aproape de un secol se cunoaște (J. Jacobs, 1887) că durata stocării variază în funcție de: tipul de material care se reține (material verbal, cifre, figuri, obiecte colorate, propoziții de lungime variabilă etc.), vîrsta subiectului, capacitățile sale intelectuale (reținerea de cuvinte, obiecte, fraze etc.). Capacitatea obișnuită de stocare-memorare a unui individ scade însă sensibil în cazul oboselii, al consumului de alcool, de tutun (la nefumători), cit și sub influența unor informații concurente care distrag atenția lui.

În cazul în care conținutul memorial este de minimă importanță (reținerea unui număr de telefon de care ulterior probabil nu avem nevoie sau sumele parțiale la o operație de adunare etc.) vorbim de memorie de scurtă durată (*short-term memory*) sau memorie primară. Această instanță memorială nu poate conține mai mult de 6—8 elemente (la omul adult normal), cum ar fi cele 6 sau 7 cifre ale unui număr de telefon, și acestea sînt stocate cel mult 20 sau 30 de secunde. Numai dacă în acest răstimp intervine o repetiție, conținutul va fi transmis memoriei de lungă durată (Clifford Morgan, Richard King, 1975) sau celei de durată medie. Se

remarcă în literatură (I.M.L. Hunter, 1968) că stocarea în memoria de scurtă durată se efectuează în condițiile concurenței mai multor serii de informații; în consecință, se poate presupune că memoria de scurtă durată filtrează și selectează informațiile.

După părerile unor autori (W. Kintsch, 1970; R. C. Atkinson, R. M. Shiffrin, 1971, ș.a.), imaginile din lumea exterioară, deci intrările informaționale, sunt stocate temporal chiar sub formă iconică, vreme de câteva secunde în registrul senzorial sau în memoria senzorială, de unde sunt transmise memoriei de scurtă durată sau memoriei primare,

considerată ca memorie activă. Se presupune că la acest nivel ar avea loc majoritatea operațiilor de prelucrare a informațiilor (repetarea, codarea, selectarea, recuperarea informațiilor etc.). În memoria de lungă durată sau memoria secundară nu se stochează informațiile codate decât dacă au fost repetate. Cînd, de exemplu, cerem de la un coleg un număr de telefon — la care acesta probabil este stocat în memoria de lungă durată — și-l formăm imediat, în cazul în care se semnalează „ocupat“, dacă nu-l repetăm pînă la o nouă formare, „pierdem“ (uităm) cel puțin câteva cifre și sîntem nevoiți să-l mai cerem o dată.

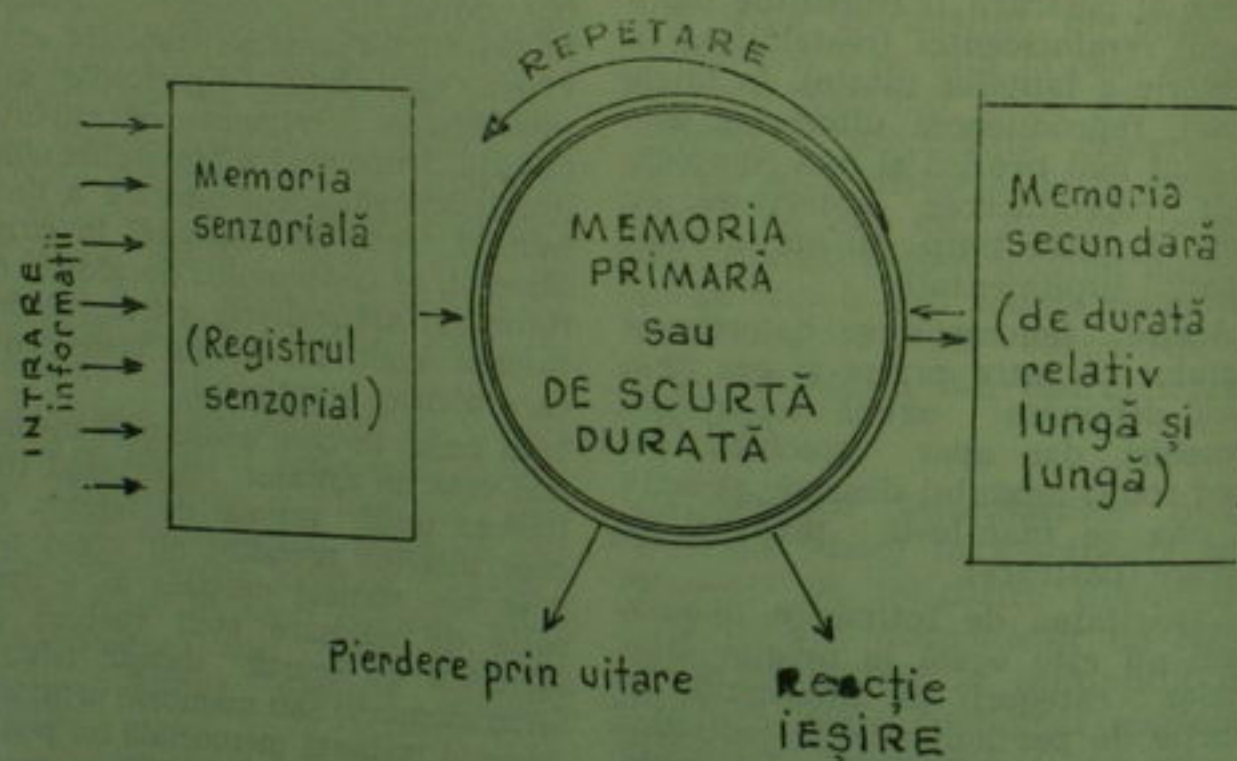

Fig. 33 — Modelul lui W. Kintsch (adaptat).

Schema este reprezentativă pentru explicarea fenomenelor memoriei: de stare și reactivare a informațiilor. Informațiile pătrund în sistem pe calea canalelor senzoriale, fiind stocate pentru un timp redus în memoria primară sau memoria de scurtă durată. De aceea, o parte din informații se pierd prin uitare sau, dacă condițiile sînt favorabile (prin repetare sau o motivație pentru reținere, învățare), o parte vor trece în memoria de durată relativ lungă sau în cea de lungă durată (memoria secundară) de unde, mai tîrziu, ele pot fi — prin strategii specifice — recuperate, readuse în memoria primară și utilizate în diferite comportamente.

Referindu-ne la ciclul de procese care afectează martorul și contribuția lor la formarea mărturiei, putem deci conchide: informațiile pătrund în sistem prin canalele senzoriale și sînt stocate, pentru o vreme foarte scurtă, în memoria de scurtă durată. Dacă condițiile sînt favorabile, o parte din informațiile care se scurg în memoria de scurtă durată (primară) se vor transmite în memoria de durată relativ lungă sau în cea de lungă durată (memoria secundară), de unde mai tîrziu ele pot fi recuperate — adesea prin utilizarea unor strategii — și traduse în comportamente (Clifford Morgan, Richard King, 1975). În această accepție, „utilizarea de strategii“ se referă la procedeele de „căutare“ în memorie, la eforturile pe care le depunem cînd unele imagini, nume sau date sînt pe „virful limbii“ (fenomenul TOT, după J.A.C. Brown, D. McNeil, 1966), situații în care se poate găsi martorul, iar „traducerea în comportamente“, în acest caz, înseamnă transformarea conținuturilor memoriale — căutate și găsite — în declarație verbală sau scriptică.

Referitor la considerentele lui Clifford Morgan, Richard King, subliniem că ele — ca și modelele lui W. Kintsch — sînt constructe teoretice, care trebuie să fie privite ca atare și nu drept adevăruri demonstrate. Cu toate acestea, oferindu-ne un punct de vedere care rezultă dintr-o analiză aprofundată a faptelor, ne ajută să înțelegem fenomenele de stocare și, în parte, și cele de recuperare (reactivare).

Dar, pe lângă mecanismele la care s-au referit autorii mai sus-citați, mai există și alți factori care, pe de o parte, facilitează, iar pe de alta, frînează receptarea, respectiv stocarea informațiilor. Astfel, interesul pentru o anumită categorie de fapte facilitează receptarea, deci și stoca-

rea lor. În anumite cazuri de accidente, cînd expertiza este făcută de conducători auto sau specialiști în materie, relatarea faptelor este mai clară (imagini precise), reținându-se bine chiar amănuntele. Cei neinițiați în problemele de mașini, circulație, accidente nu le pot reda cu lux de amănunte și competență.

La fel se întîmplă și atunci cînd cineva este avizat că va trebui să raporteze cele văzute, urmărește atent desfășurarea acțiunii, reușind să rețină ceea ce i s-a cerut (de exemplu, un cercetaș militar trimis în misiune). Deci, conștiința sarcinii mărește atît capacitatea de receptare pînă la nivelul optim, cît și stocarea informațiilor a căror recuperare (reactivare, reactualizare) devine facilă.

Deși asemenea situații se găsesc foarte rar în cadrul mărturiei, totuși, uneori, cel care urmărește derularea unui eveniment poate să-și dea seama că va deveni martor.

4. Reactivarea conținuturilor (informațiilor) recepționate, decodate și stocate anterior se referă fie la recunoașterea obiectelor, persoanelor sau a situațiilor receptate mai de mult de către subiect, fie la reproducerea (descrierea, relatarea) verbală a lor.

Recunoașterea (obiectelor, persoanelor, a locurilor etc.) presupune existența unei imagini, a unei reprezentări (în psihologie aceasta înseamnă apariția imaginii în absența vreunui stimul) care, reactivată, poate fi comparată cu obiectul, persoana sau locul arătat subiectului. Cu cît reprezentarea (imaginea memorială) conține mai multe informații, mai multe „reper“, cu atît și procesul recunoașterii va fi mai ușor. Lipsa informațiilor, eroziunea lor, provoacă nesiguranță în recunoaș-

tere, ezitări în declarație, incertitudine subiectivă (sentimentul incertitudinii), aceasta din urmă nu este însă în toate cazurile declarată de martor, ci adesea se manifestă în tendințe de completare logică a informațiilor lacunare, care în mod cert poate provoca o distorsiune sensibilă.

Această memorie de recunoaștere (Clifford Morgan, Richard King) constă într-o decizie de „da” sau „nu” privitoare la faptul că ceea ce i se arată sau i se spune martorului este o informație „veche” sau „nouă”. A recunoaște deci un obiect arătat, o persoană sau un loc prezentat martorului, înseamnă a decide. „Da, este o informație veche”. Oricum însă, memoria de recunoaștere la omul normal și adult funcționează de obicei bine și, în orice caz, mai ușor decât memoria reconstitativă (recall memory) sau memoria reproductivă.

Memoria reproductivă nu funcționează cu atita ușurință ca memoria de recunoaștere, căci în cazul reproducerii (al reconstituirii) operația nu este o simplă decizie „da — nu”, ci o serie de strategii de căutare dintre cele mai complexe. În general — vorbind de mărturie — căutăm lanțuri asociative, adică informații conectate, care în momentul recepționării lor au fost legate între ele prin contiguitate cronologică (informații homeocronice), care prin însuși faptul consecuției lor temporare au tendința de a se menține în înlănțuirea lor originală. Este un fapt remarcabil că evenimentele care constituie substanța celor mai multe mărturii nu decurg în mod obligatoriu după o logică prestabilită, ceea ce îngreunează citeodată reamintirea lor, căci reproducerea, chiar în po-fida realității, tinde să fie mereu logică.

Reamintirea, adică recuperarea din memoria de lungă durată (secundară), întâmpină dificultăți nu numai când este vorba de redarea (verbală) a unor secvențe de evenimente, ci și atunci când trebuie să ne reamintim de un nume sau cuvânt. De pildă, dacă martorul a asistat la un schimb de cuvinte între doi indivizi, poate fi întrebat dacă A l-a ofensat pe B sau nu. La un răspuns afirmativ, i se cere martorului să repete ofensa. Dacă expresia incriminată, de exemplu, a fost cea de „satrap”, martorul poate avea ezitări în a-și reaminti acest cuvânt utilizat destul de rar. El poate spune „samurai” (asociație logică „domn oriental”) sau „salahor” (asociație prin asonanță sau homeofonie). Aceste expresii (samurai, salahor ș.a.) arată o activă căutare în „rezervorul” memoriei de lungă durată și strategia de a detecta elemente similare, fie ca sens, fie prin asonanță, rimă etc., dar cu restricția de a avea aproximativ același număr de elemente informaționale (adică același număr de litere). Este interesant că martorul va spune cu precădere „samurai” sau „salahor” și foarte puțin probabil „tilhar”, deși acest cuvânt exprimă o ofensă. Exemplul de mai sus ne familiarizează puțin cu mecanismele memoriei reproductivă, așa cum funcționează ea în condițiile unei situații foarte simple.

Strîns legat de reactivarea conținuturilor stocate în memorie, intervine problema uitării. Vorbim de uitare oricînd nu ne reamintim un nume, un fapt, eveniment etc. sau cînd nu reușim să efectuăm o acțiune învățată anterior. Pot fi uitate conținutul unei discuții, secvența de idei dintr-o prelegere, calea pe care trebuie să o urmăm pentru a ajunge la o anumită adresă la care am mai

fost, ori să nu fim în stare a extrage rădăcina pătrată dintr-un număr, deși, pe vremuri, am învățat poate chiar bine această operație relativ simplă.

Uitarea este un fenomen cotidian, amnezia însă este o formă mai gravă a uitării și constituie un simptom patologic.

În general se crede că uitarea este în funcție de timp, în sensul că timpului i se acordă o calitate erosivă. Adevărul este că nu timpul ca atare afectează conținuturile memoriei, ci, mai cu seamă, calitatea acestor conținuturi. Cine nu știe că anu-

mite lucruri le uităm numaidecît, altele în schimb persistă în memoria noastră toată viața.

Primul care a încercat să facă investigații exacte în acest domeniu a fost H. Ebbinghaus (1885). El a dat spre memorare unor subiecți un mare număr de silabe fără sens (pac, dol, fog, rem, tog, sep etc.). Cerind subiecților să reproducă cele memorate, a constatat că după 20 de minute din totalul silabelor memorate s-au pierdut 50%, după o oră 60%, după 8 ore 70%, iar în restul timpului s-au menținut cam 20% (fig. 34).

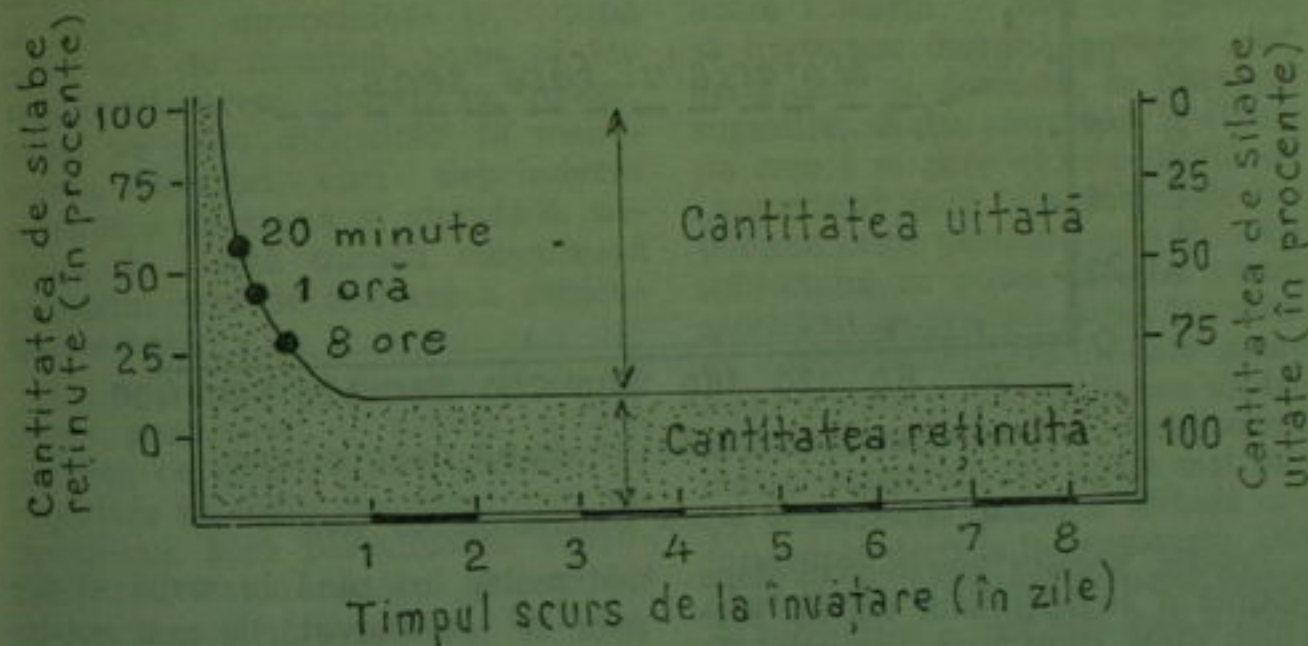

Fig. 34 — Curba lui Ebbinghaus.

Ebbinghaus, dîndu-le subiecților silabe fără sens, compuse numai din trei litere, voia să surprindă „uitarea în stare pură” și a creat astfel o situație total artificială. Totuși, experimente mai moderne făcute cu cuvinte cu sens, în condiții variate — deși s-au înregistrat procente diferite, mai puțin dramatice — au arătat că mereu se obține o curbă asemănătoare, cu o pantă abruptă la

început și cu tendința de a se menține la un nivel constant pe urmă. Exprimînd această constatare la modul general, putem afirma că perioada imediat următoare a recepției informațiilor se caracterizează printr-o rapidă și masivă pierdere de informații, cită vreme perioada următoare, cantitatea de informații tinde să se mențină la un nivel constant.

Curba uitării materialului cu sens (fig. 35), deși ca formă amintește de curba lui Ebbinghaus, totuși ne arată o scădere inițială mai redusă, urmată de o etapă de reminiscență și apoi

un „platou“ reflectind o perioadă foarte lentă de pierdere, care însă se menține la un nivel sensibil superior nivelului final al reținerii materialului fără sens (R. Davis, 1962).

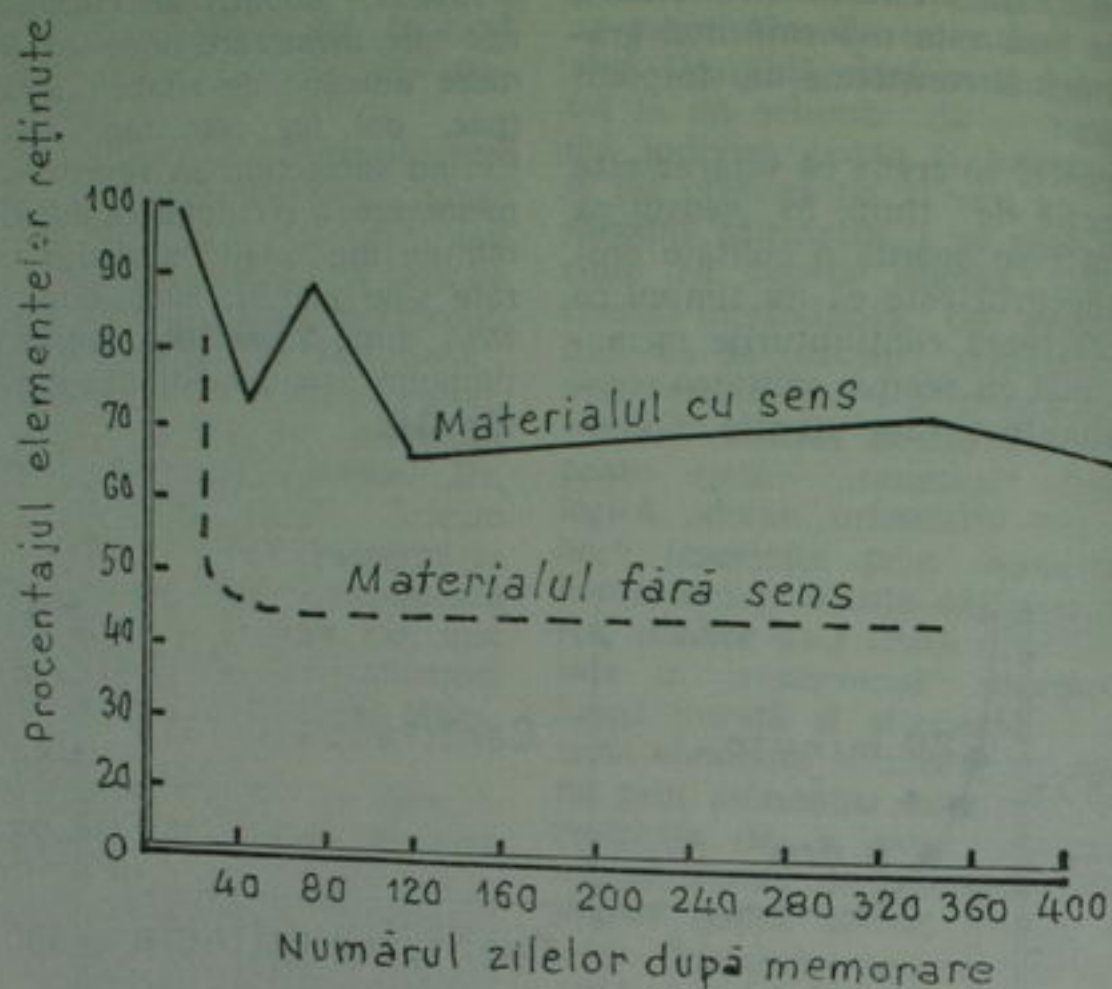

Fig. 35 — Curba uitării materialului cu sens.

Practic, aceasta înseamnă că etapa optimă a audierii unui martor este chiar după consumarea actului la care a asistat sau în perioada cât mai apropiată posibil, deci atunci când pierderile nu sînt încă prea mari. Din acest motiv, considerăm că în orice mărturie este obligatoriu să apreciem exact cît timp a trecut de cînd martorul a receptat evenimentul și cam ce procent de pierdere — evident cu aproximație — poate fi socotit ca normal.

Uitarea însă nu se explică prin referire numai la „trecerea timpului“. O asemenea explicație ar presupune că există „urme memoriale“ care cu timpul devin din ce în ce

mai palide, ca pînă la urmă să dispară de tot. Cercetările mai noi insistă asupra faptului că ceea ce numim fapte uitate, în fond sînt conținuturi psihice (memoriale) pe care nu le putem reactiva ușor, ci cu foarte mari dificultăți. Se subliniază că informațiile din memoria secundară (de lungă durată) au o mare permanență și că de acolo nu „se pierd“ informații. Ca dovadă, în vis, în stare de hipnoză sau prin procedee psihanalitice revin imagini, evenimente, figuri etc., pe care subiectul le-a considerat de mult uitate.

Devin, deci, inerte, greu de reactualizat, acele conținuturi psihice (informații) care au fost stocate neorganizat, haotic în memoria de lungă durată. Rezistă la încercări de reactualizare (reamintire) fapte jenantе, compromițătoare, considerate „rușinoase“. În legătură cu această categorie de „uitări“ — de fapt refulări —, adepții psihologiei lui S. Freud (psihanaliștii) au elaborat o teorie vastă.

Pe lângă categoriile amintite, fenomenul de interferență negativă dintre conținuturi (informații) sau acțiuni vechi și noi provoacă, de asemenea, disfuncții de natura uitării. De exemplu, cel care a învățat să conducă motocicleta și, după cîțiva ani de practică, vrea să învețe conducerea bărcii cu motor, inițial va avea dificultăți la manevrarea direcției, căci deprinderea anterioară operantă și stocată în memoria de lungă durată concurează cu modul nou de dirijare a vehiculului acvatic.

Aceste exemple ne dezvăluie un aspect particular al uitării, anume că, ceea ce este „uitat“ (refulat) se constituie în forțe dinamice care influențează, fără participarea conștiinței, activitatea noastră prezentă și distorsionează imaginile, informațiile de acțiuni stabilite mai de mult.

Ambele forme ale reactivării — recunoașterea și reproducerea — se pot distorsiona și din cauza *sugestibilității* martorului. Sugestibilitatea este tendința de a accepta necritic idei, credințe, relatări care vin din partea altor persoane. Sugestibilitatea poate fi temporară (în stare de boală, de intoxicație alcoolică, sub influența consumului de droguri, în somnul hipnotic) sau o caracteristică de durată. Copilul mic, de exemplu, este sugestiv, căci spiritul critic i se dezvoltă de-abia în jurul vârstei de 10 ani, adultul, în măsura în care

este mai puțin inteligent, sau în urma interacțiunii sale cu cei din jur, dacă a devenit o personalitate dependentă care se orientează în toate acțiunile și părerile sale după acțiunile și părerile altora (conformism).

Există și o altă formă de sugestibilitate, pe care am putea să o numim *sugestibilitate de statut*. Se întîlnește mai ales la oamenii cu un nivel socio-cultural scăzut, care consideră că tot ce spun „cei de sus“ (în speță, ofițerul anchetator) este bun și se poate accepta fără nici o rezervă. Această complezență față de „autorități“ — care se manifestă și față de operatorii sociologi cînd chestionează subiecții — face ca martorul să tindă mai degrabă a spune „da“ decît „nu“ și, totodată, la întrebări sugestive, să dea răspunsul în direcția care i se pare că este dorită de „autoritate“ (aici prin autoritate înțelegem orice persoană care în ochii subiectului ar putea să aibă vreun ascendent asupra lui). Acest fenomen de complezență-sugestibilitate apare legic oricum în interacțiunea dintre autoritate și subiectul dependent, deci și sugestiv, dar apare mai puțin în relatarea spontană verbală neîntreruptă decît la interogatoriu. Din acest motiv, utilizarea ambelor forme de informare — dar mai întîi a relatării spontane neîntrerupte — se recomandă oricînd mărturia cuiva este decisivă în caz.

Este demn de remarcat faptul că atît martorul, cît și inculpații sînt dispuși sau mai puțin dispuși să facă depoziții complete, în funcție de statutul celui ce interoghează (A. W. Siegman, B. Pope, 1968). S-ar părea că unii ar fi mai complezenți în fața unor ofițeri de grad mai mare decît în fața altora cu grade mai mici.

Printre particularitățile individuale care influențează depozițiile unui martor, alături de timpul scurs de

la eveniment — unde neapărat trebuie să socotim și plasticitatea sistemului nervos al martorului — se află în genere o memorie „bună”, „ținerea de minte” multă vreme, sugestibilitatea generală sau de moment, circumstanțială.

Capacitatea de verbalizare este o calitate esențială de care trebuie să ținem seama. Este vorba aici de transpunerea în registrul verbal a unor evenimente ce se derulează, respectiv s-au derulat, în fața martorului care le-a receptat în mod intuitiv (prin organele senzoriale). Este adevărat, tot ce percepem este denumit, dar, atita vreme cît nu sîntem obligați să relatăm verbal evenimentele văzute și auzite (deci trăite), ele se transpun în sistemul limbajului interior, în forme prescurtate, oarecum „steno-grafiate” și neorganizate. Cînd însă trebuie să le povestim e nevoie de încă o transpunere, de data aceasta în codul unui limbaj coerent logic-gramatical, care singur poate asigura transmisibilitatea informațiilor, a întregului mesaj. Această transpu-

Fig. 36
Imaginea este ilustrativă privind caracteristica proceselor intelectuale de a completa logic lacunele (din memorie, percepție etc.). Completare perceptiv-vizuală logică. Deși figurile sînt lacunare, totuși, cu ocazia percepției lor, se face întregirea imaginii.

nere secundară (secundară doar în timp) evident că poartă în sine alți gemeni de distorsionare.

Particularitatea de a transpune imediat sau mai tirziu faptele recepționate pe diverse canale senzoriale în limbaj inteligibil este o calitate foarte inegal răspîdită în populație. Deși, aparent, această capacitate ar fi în funcție de gradul de cultură a individului, totuși această ipoteză nu se confirmă. Există oameni foarte culti, oameni care lucrează în laboratoare sau biblioteci, comunicînd puțin cu cei din jur care, la un moment dat, întîmpină dificultăți în relatări ce depășesc — ca arie de preocupări — capacitatea lor de transpunere în cuvinte. La o altă extremă sînt vorbăreții, cei cu mare debit verbal (calculat pe numărul de silabe emise în unitatea de timp), care „spun multe, fără să zică ceva”. Aceștia, obișnuiți nu se pot concentra asupra esențialului și „înșirînd la vorbe goale”, ineacă puținele informații în noianul de redondanțe, ceea ce încurcă și încetinește lămurirea cazului.

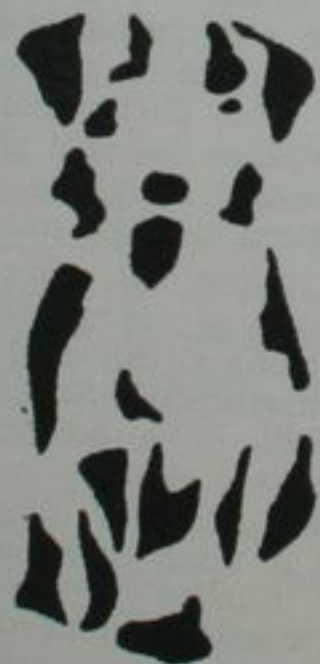

Fig. 37

Reactualizarea sau reproducerea unor fapte din memorie este influențată, printre alți factori, și de modul de participare afectivă a subiectului care a memorat faptele (evenimentul) în cauză, ca și de prejudecățile lui. În mina cui a fost briciul?

Psihologul G. W. Allport a expus vreme de cîteva secunde desenul de mai sus. La o întrebare ulterioară, peste 50 la sută din subiecți — albi — au declarat că briciul a fost în mina individului negru.

Orice ofițer experimentat știe cît de rar se întîlnesc oameni care vorbesc inteligibil, reținut, cu economie de cuvinte dar cu conținut adecvat, dînd mereu elemente relevante, de mare acuratețe, care se pot apoi fructifica în rezolvarea cazului. Capacitatea de verbalizare corectă este o particularitate relativ rară (din acest motiv se găsesc așa de greu buni crainici, reporteri sportivi), din care cauză ofițerul, de fiecare dată, trebuie să pună un diagnostic precis asupra martorului (dar și inculpatului) privind capacitatea lui de verbalizare și, în funcție de aceasta, să interpreteze materialul verbal (oral sau scriptic) oferit de el.

Oricît de imparțial și dezinteresat ar părea un martor față de un eveniment la care a participat sau față de protagoniștii implicați, el nu se poate debarasa de unele atitudini ale sale. Atitudinile, făcînd parte din componentele sociale ale personalității, constituie seturi de dispoziții, interese, opinii sau scopuri care implică atît o anumită așteptare, cît și o reacție adecvată. Omul care are o atitudine pozitivă față de muncă se așteaptă ca toți cei din jur să muncească, și va riposta energic și ostil față de orice formă de parazitism. Dacă așa stau lucrurile, ne putem aștepta ca un muncitor să fie foarte sever față de orice bișnițar, un pie-

Fig. 38 — Schiță executată de un desenator după depoziția unui martor ocular privind semnalmentele unui individ suspect.
Comparind schița cu fotografia suspectului, vedem că martorul a sesizat reperele principale, le-a reținut, dar le-a relatat cu o doză de exagerare.

ton față de un conducător auto abuziv, o fată bătrână față de un caz de viol. Ca cetățeni, nu putem taxa aceste atitudini decât în mod pozitiv, dar organele judiciare nu au nevoie de aceste atitudini, ci de fapte și numai de fapte, nicidecum de opinii, căci opiniile și judecarea faptelor prin uzanță și lege sînt rezervate judecătorilor, singurii chemați să se pronunțe — în numele colectivității — asupra cazului. Atitudinile sănătoase exprimate verbal și prin acțiuni de către cetățeni onorabili au o forță educativă puternică: aceleași atitudini, opinii etc. constituie rezonanțe și chiar bruiaje (în sens informatic) în demersul desfășurat spre lămurirea cazului.

Nu se poate insista suficient asupra necesității de a analiza, cu tot aparatul critic disponibil, depoziția unui martor mai important (în cauză) cu scopul de a separa clar faptele de opinii. Dacă prin fapte înțelegem tot ceea ce a avut sau are loc și că ele nu pot fi nici negate, nici contrazise, faptele existînd în mod obiectiv, opinia în schimb este o judecată subiectivă, bazată pe o vagă cunoaștere de realități, reflectînd o manieră de a vedea, o stare de spirit sau o atitudine personală sau colectivă față de o valoare determinată (N. Silamy, 1965). Amalgamarea faptelor cu opiniile este foarte obișnuită, dar ceea ce trebuie subliniat este că această gravă eroare se face neconști-

ent și chiar în cazul celei mai bune credințe. Psihologic, eroarea este explicabilă, căci opinia se naște din atitudine, iar atitudinea formată provoacă fenomene de așteptare. De aici apoi iluzia că am văzut ceva care, de fapt, este ceea ce am vrut să vedem.

Mărturia este apoi influențată în mare măsură și de atitudinea martorului față de anchetator. Pe de o parte, ne referim la atitudine — motivată prin experiența anterioară stocată — față de statutul de anchetator și, prin extensie, față de autorități în genere. Un recidivist, în postura de martor, își va exprima ostilitatea subiacentă chiar dacă aparent nu ar avea nici un interes în caz. Pe de altă parte, ne referim la modul în care martorul îl privește — și îl primește — pe anchetator ca persoană, dacă la prima vedere sau după o mică discuție anchetatorul îi devine simpatic, dacă va simți o cît de mică atracție față de el sau, dimpotrivă, îi este antipatic și simte că este „respingător”.

Apariția acestor afecte (simpatia și antipatia) în mod spontan are rădăcini adînci la fiecare din noi, de cele mai multe ori ele se pot explica prin experiențe plăcute sau disconfortante în antecedentă, în istoria individului. Ceea ce ne interesează însă este faptul că un anchetator care știe să trezească simpatii spontane își asigură colaborarea martorului (adesea și a inculpatului).

Nu trebuie să uităm că există oameni care sînt expuși să fie influențați de simpatii și antipatii și care acționează adesea sub impulsul acestor afecte. Ele se insinuează și în faza de recepție a evenimentului și se manifestă față de protagoniști, dar influențează mai ales etapa de reactivare, cînd, în funcție de simpatia sau antipatia resimțită față de cel care conduce cercetarea, martorul va

face sau nu eforturi de a da lămuririle cerute pentru elucidarea cazului.

Trecînd acum la factorii de ordin general care constituie surse de bruiaj și care deci frînează și distorsionează procesul de reactivare, și prin aceasta însăși formarea mărturiei în primul rînd, trebuie să amintim că reactivarea, fie că e vorba de recunoaștere, fie de reproducere, are loc în condițiile forțării memoriei.

A fi obligat să expui, să etalezi conținuturi memoriale cu o acuratețe cerută de seriozitatea situației, înseamnă a „scotoci” prin memoria secundară într-o stare de emoționalitate mărită. Emoționalitatea crescută peste nivelul cotidian, fiziologic înseamnă excitație mărită la nivel subcortical și, totodată, perturbarea prin inhibiție — conform legilor de inducție negativă — a cortexului, care în principiu guvernează funcțiile intelectuale, printre care și memoria.

Tot așa cum în timpul unui examen — la hiperemotivi, la emotivi, dar uneori și la cei cu emoționalitate normală — memoria se blochează și lucruri bine cunoscute nu ajung să fie atunci și acolo reactivate, la fel se întîmplă cîteodată și în cazul mărturiei. Acest blocaj memorial provocat de emoționalitatea mărită la indivizi care nu sînt obișnuiți cu contactele cu autoritățile face ca, în unele cazuri, cea de-a doua sau a treia depoziție să fie mai completă și ca urmare a deblocării proceselor memoriale.

Completarea depoziției și drept consecință apariția unor noi forme sau ocazii de distorsionare mai poate surveni și în urma „fenomenului de repetiție”. Rolul repetiției în învățare este cunoscut; se știe că un număr de repetiții este necesar pentru formarea unor reflexe, pentru stabilirea unor deprinderi etc. În alt context s-a mai arătat că în modelul lui W. Kintsch repetarea infor-

mațiilor stocate temporar în memoria primară (de scurtă durată) este condiția ca aceasta să pătrundă în memoria secundară (memoria de durată medie sau de lungă durată), să formeze acolo asociații — legături în timp sau în asemănare logică, asonanța etc. — cu ajutorul cărora reactivarea va fi mult ușurată.

Martorul ocular — așa cum bine știe orice practician — își „exersează” depoziția prin faptul că o repetă : celui care vine primul la fața locului, curioșilor care se îngrămădesc în jurul lui, colegilor de serviciu sau vecinilor, organelor judiciare superioare etc. Cu fiecare repovestire, materialul inițial se rotunjește (comparabil cu fenomenul „bulgăre de zăpadă”) și întrebările curioșilor, ale celorlalți, ajută la structurarea mai logică a evenimentelor, la o completare a lor, astfel încât mărturia finală devine o simplă versiune a realității.

Caracterul activ al psihicului, despre care s-a mai vorbit, se manifestă și în fenomenul de repetiție, dar poate mai pregnant în acțiunea de *completare și reconstrucția logică a faptelor* ce constituie substanța mărturiei. Activitățile intelectuale, cum înglobează Pierre Oléron (1963), toate procesele intelective care operează cu reprezentări, simboluri, scheme, raționamente etc. sînt în permanentă desfășurare, rolul lor principal fiind ordonarea, sistematizarea informațiilor simple sau complexe. Acest principiu al organizării se aplică la orice intrare în sistem, totul este clasificat după criterii mai mult sau mai puțin precise. Un om cu care venim în contact pentru prima dată este clasificat : „seamănă cu X”, „pare să fie inteligent !” etc., astfel încît imaginea lui poate fi reactivată din mai multe contexte (dintre „oameni înalți” sau „inteligenți”, „aroganți” etc.).

Necesitatea de a organiza orice intrare nu se referă numai la amplasarea ei — evident mintală — într-o anumită grupă, ci, acolo unde este posibil, orice intrare va deveni o verigă într-un lanț logic. Acest lanț logic — la modul ideal — este neîntrerupt și ivirea unei lacune va aduce după sine o febrilă căutare și apoi completare, conform unei logici, dar în relativă independență de realitate. Aceste fenomene însă nu sînt pe deplin conștiente, ele decurg adesea după unele legități ale mecanismelor automate care dispun doar de un control indirect al instanțelor conștiente. De aceea, pînă și cele mai obișnuite raționamente (de pildă : „dacă... atunci...” sau „cu cît... cu atît...”) se efectuează prin *scurtcircuitare*, apărînd pe „ecranul conștiinței” doar rezultatul parțial sau final, care nu întotdeauna se compară obligatoriu și cu realitatea. „Impulsul de logicizare” se interferează cu imaginile și reprezentările existente și, la un moment dat, este dificil pentru subiect să stabilească ce anume din eveniment provine din informațiile absorbite la fața locului și ce anume este doar o completare logică a unor verigi lipsă din lanț.

Un interesant fenomen psihosocial numit *schimbare de rol* contribuie adesea la distorsionări regretabile. Unii martori de condiții modeste, trăind în anonimat, grație evenimentului la care au participat incidental, simt dintr-o dată că au devenit „cineva”, că sînt persoane importante care prin noua lor poziție pot influența cursul evenimentelor. Această subiectivă ieșire din anonimat, schimbarea subită de rol social, mărește zelul inițial al subiecților de a fi cît mai conformiști și de a servi cauza cu mult elan. Ei vor să corespundă așteptărilor, să fie martori foarte buni, și cu încăpăținare vor evita orice răspuns de

„nu știu”. Tendința — aparținînd noului rol — de a răspunde numai afirmativ, de a da numai „răspunsuri bune” în cauză, de a fi hotărît

pe placul autorităților (subofițeri, ofițeri, procurori, judecători) care toți le dau importanță, duce la distorsiuni nedorite.

— *Semnificativ în acest sens este cazul unui elev, în vîrstă de 17 ani, din comuna D., județul T., care, în timpul și în contextul interesului general manifestat de populația din acea localitate față de cercetarea unei morți suspecte — cu aspect de omor —, s-a erijat în postura de martor ocular. Astfel, acesta a susținut în mod repetat la cercetări că în seara comiterii faptei a plecat pe cîmp, cu bicicleta, pentru a lua un pepene de la bostănărie. În timp ce se afla culcat pe sol și minca pepenele, a observat la distanță de 80—100 m — pe fondul luminii ce se reflecta de la becurile fixate pe stîlpii electrici aflați la marginea comunei — doi bărbați care alergau unul după altul. La un moment dat, cel din urmă, care presupune că era paznicul, după alura acestuia, l-a ajuns pe celălalt și, lovindu-l de mai multe ori cu parul în cap, l-a trîntit la pămînt. În acest timp victima striga și se ruga de agresor, spunîndu-i : „Nene Sandule, nu mai da în mine că am doi copii și mă omori”. Afirmațiile minorului se coroborau integral cu locul, timpul și circumstanțele în care s-a produs evenimentul și au fost confirmate și prin experimentele judiciare făcute cu privire la posibilitatea de a vedea și auzi cele declarate, din locul precizat de martor.*

În final, cazul a fost rezolvat fiind vorba de o moarte patologică — stabilindu-se că victima nu prezenta nici o fisură craniană, cum greșit apreciasse medicul legist la autopsie —, demonstrîndu-se astfel că nu a fost un omor, minorul jucînd astfel rolul care l-a tentat, de factor important în eveniment (schimbare de rol), servindu-se de o serie de detalii care le-a observat și reținut de la cercetarea efectuată la fața locului.

— Într-un caz de tilhărie săvîrșit asupra mai multor călugărițe de la o mănăstire din județul T., atît cele trei victime — care au fost lovite și legate —, cît și alte două persoane cărora infractorii le-au cerut unele relații anterior evenimentului, nu au fost în măsură să identifice autorii, care le-au fost prezentați pentru recunoaștere la numai două zile de la data comiterii faptei, afirmînd, dimpotrivă, că nu sînt aceștia.

Fără îndoială că sînt destule situații cînd depozițiile martorilor au o valoare deosebită, uneori chiar și atunci cînd sînt date după ani de zile. Problema pe care am subliniat-o prin cazurile prezentate nu neagă validitatea posibilă a mărturiei, ci îndeamnă la o analiză și verificare atentă a conținutului acesteia în contextul datelor cazului și corelate cu aspectele obiective determinate în speță, ținînd seama de adevărul ve-

rificat că în procesul formării mărturiei intervin numeroși factori de eroare.

— Ilustrăm și un aspect pozitiv. Un martor tânăr, identificat după doi ani de la producerea unui accident de circulație cu urmări mortale, comis pe teritoriul unei comune din județul A., pe timp de noapte, a susținut că a văzut cum s-a produs evenimentul. În plus, a observat și reținut indicativul autocamionului, precum și trei cifre din numărul de înmatriculare. Inițial, nu s-a acordat credit acestei afirmații, însă ulterior s-a efectuat un experiment, în condiții similare, confirmându-se faptul că tânărul avea o acuitate vizuală deosebită și că, la lumina unui bec de la un stâlp electric situat la cca 100 de metri a descifrat numărul autocamionului folosit la reconstituire. Verificându-se pista oferită de acest martor, s-a ajuns lesnicios la identificarea autorului, dovedindu-se, totodată, valoarea deosebită a acestei mărturii.

— Un exemplu privind modul cum se pot combina în procesul mărturiei mai mulți factori de distorsionare a acesteia ni-l oferă martorul D.M., ascultat în cazul Rimaru, anterior descoperirii acestui criminal. În urma unei ședințe de instruire efectuată cu șoferii de pe autoturismele „Getax” din Capitală, D.M. s-a prezentat la miliție și a relatat că, după părerea lui, el ar fi transportat cu mașina pe criminal în cursul uneia din nopțile când acesta a săvârșit un omor pe strada Vulturi.

La prima audiere, deși a dat dovadă de o memorie destul de nesigură cu privire la ordinea curselor, timpii de efectuare a acestora, pasagerii pe care i-a transportat și locurile de unde aceștia au luat taxiul, a furnizat multe detalii cu privire la semnalmente și îmbrăcămintea prezumtivului criminal. „M-a oprit lângă poșta Vitan, a început D.M. mărturia. Individul a deschis ușa cu mîna stîngă, pe cea dreaptă ținînd-o îndoită, lipită de corp. S-a urcat în mașină și s-a așezat pe canapeaua din spate, luînd loc în dreptul ceasului de marcat. Pînă a se urca, la acest client am observat că avea o față negricioasă, rotundă, era înalt de peste 1,70 m, subțirel. După mine, îmbrăcămintea lui avea nr. 50, era cu capul gol, părul negru, dat spre spate și nu prea des. Din mijlocul frunții pornea spre spate o şuviță de păr, iar tîmplele semiacoperite. Pe față avea niște bube sau semne de variolă cafenii, fața palidă, foarte agil în mișcări. Purta un pardesiu de culoarea foii de dafin și era mai gros decît fișul. Am pornit mașina și l-am întrebat în ce direcție dorește să mergem. Cu o voce mai groasă, gîtuită, așa cum vorbește un om obosit, mi-a spus să-l duc în Calea Griviței”.

Este de remarcat faptul că martorul a relatat aceste detalii după 16 zile de la eveniment.

De asemenea, a mai susținut, tot la prima audiere, că, după coborîrea clientului, în timp ce își înscrisa în foaie cursa, a observat pe bancheta din spate o pată suspectă. Uitîndu-se atent, a constatat că era o diră proaspătă de singe pe care a șters-o cu un șervețel, rămînînd numai o urmă discretă, care s-a uscat. Faptul acesta a fost verificat operativ prin recoltarea și analiza de laborator a petei, confirmîndu-se că era vorba de singe uman, împrejurare care a mărit creditul acordat, la un moment dat, acestui martor.

După cîteva zile, reluîndu-se discuția, șoferul a declarat că între timp s-a gîndit mai mult și astfel și-a adus aminte că pe bărbatul descris l-a mai văzut cu 10 ani în urmă la restaurantul „Carpați”, unde lucra ca bucătar. De asemenea, a adăugat că, după prima prezentare la miliție, din curiozitate, s-a deplasat în strada Vulturi să vadă personal locul faptei. Cu acest prilej și-a reamintit că în noaptea respectivă a făcut două curse pe această stradă: prima în jurul orei 21,00, cînd a luat din Piața Operetei un bărbat căruia nu i-a văzut fața, însă avea aceeași îmbrăcămintă ca a bărbatului pe care l-a luat de la poșta Vitan; a doua aproape de ora 24,00, cînd a dus pînă în dreptul imobilului unde a avut loc omorul un bărbat și o femeie.

Intrucît existau o serie de rezerve motivate privind conținutul depoziției martorului, rezultînd că avea o cotă bună de construcție personală, de adăugare a unor elemente lacunare, de la o audiere la alta, a fost din nou chemat și audiat. S-a remarcat cu acest prilej că nu avea siguranță pe elementele furnizate anterior. Cînd i s-a cerut să explice cum a reușit să-și amintească faptul că bărbatul transportat cu taxiul era bucătarul pe care l-a cunoscut cu 10 ani în urmă, acesta, după o lungă ezitare, a afirmat: „Ce, credeți că a fost un lucru ușor? Pentru că inițial nu mi-am amintit acest lucru am făcut exerciții „yoga” mai multe zile în șir, stînd cîte 20 de minute cu capul în jos pentru a-mi alimenta creierul cu singe”.

În acest moment, anchetatorii s-au lămurit definitiv asupra valorii depoziției, în sensul că ea nu era adevărată sau că, cel mult, conținea un adevăr parțial. S-a admis deci și varianta că martorul, pe fondul unui episod real, a adăugat elemente de interes pentru cercetări, unele în mod conștient, iar altele posibil involuntar, pe baza tendinței specifice omului de a completa lacunele ce lipsesc dintr-o imagine globală.

Mai pregnantă a fost concluzia că acest martor, pînă atunci un șofer oarecare, a suferit efectul unei schimbări de rol, ajungînd dintr-o dată — prin poziția sa de martor într-un eveniment deosebit — o persoană importantă. Pe lângă aceste aspecte, în cazul martorului prezentat a mai acționat și un alt factor cu valoare de premisă, care l-a condus la schimbarea de rol. Acesta era în pragul pensionării și toată viața a trăit ca un om care a avut numai neazuri și a suferit o serie de

frustrări, mai ales în viața de familie (a fost de trei ori căsătorit și tot de atâtea ori nefericit și abandonat; în continuare a fost părăsit sau tratat cu indiferență de către cei trei copii pe care i-a avut din prima și a treia căsătorie). Am evidențiat acest ultim aspect intrucit considerăm necesar ca și în ceea ce privește analiza depozițiilor martorilor, în special a celor unici sau care vizează aspecte „cheie” ale unor spețe complexe, să se aibă în vedere influența negativă ce o pot avea situațiile de frustrare reală sau „trăită” de cei în cauză. De asemenea, este deosebit de important ca cei care efectuează cercetarea să nu se facă părtași la greșeli, în sensul de a insista mai mult decît este cazul pentru obținerea unor amănunte — mai ales privind descrierea semnalmentelor —, intrucit martorii ajung ușor la completarea lacunelor, chiar și involuntar. Mai veridice sînt datele furnizate liber de către martor, fără intervenția pe parcurs a anchetatorului și, mai ales, fără repetarea inutilă a depoziției, după trecerea unui timp de la audierea anterioară.

— O martoră audiată într-un caz de omor a declarat că, anterior descoperirii victimei, fiind vecine, a insistat la sonerie și a încercat în două rînduri să deschidă ușa, dar era incuiată. În realitate nu a fost așa, ușa fusese de fapt descuiată. Situația exprimă cel puțin prezența unei stări afective puternice, determinate de rezonanța descoperirii cadavrului vecinei sale.

În unele cazuri realitatea este distorsionată din cauza existenței unei presiuni din partea publicului, cum a fost în cazul Rimaru. Considerarea unui asemenea caz de vinovăție a priori pune în situație dificilă pe un martor care eventual ar fi avut — ipotetic vorbind — de relatat fapte care l-ar fi favorizat pe vinovat. Asemenea cazuri sînt extrem de rare la noi, unde presa publică foarte puține cazuri de infracțiuni, violență și, în orice caz, nu inserează depoziții de martori.

Dar nu numai opinia publică poate exercita presiuni asupra martorului, ci și organele de anchetă. Dacă anchetatorul și-a format o părere despre caz și dacă el nu este suficient de stăpîn pe sine, lasă să se întrevadă că a ajuns de acum la concluzii ferme. Într-o atare situație are

toate șansele să-l influențeze pe martorul cu tendințe conformiste sau sugestiv, ca să-și formuleze depoziția în direcția dorită. Această presiune a anchetatorului, chiar involuntară și extrem de discretă, va distorsiona poate decisiv relatarea martorului.

La începutul veacului nostru, prima femeie licențiată în psihologie, elvețiana Marie Borst (1904), sublinia că problema mărturiei nu se reduce numai la problematica funcționării proceselor memoriale. În mărturie „nu se întrebă cîte lucruri sînt reținute, ci de siguranța pe care o posedă aceste amintiri, nu cantitatea memoriei este în joc, ci fidelitatea ei. Diferența dintre cele două cazuri provine din faptul că în timp ce psihologia memoriei prin definiție nu are de luat în considerare decît răspunsurile corecte, învățate, psiho-

logia mărturiei trebuie să înfățișeze toate răspunsurile, cele corecte și cele false, și trebuie să determine justetea depozițiilor nu după cantitatea lucrurilor înmagazinate, ci în raport cu diferite alte împrejurări exterioare sau individuale”.

Certitudinea sau incertitudinea subiectivă privind imaginile memoriale existente, considerînd marea ei importanță pentru justiție, dar și importanța ei teoretică, a fost reluată în psihologia actuală. În practica judiciară problema certitudinii, evident în forma ei conștientizată, apare numai la interogări, căci în relatarea spontană martorul se referă cu precădere la acele informații stocate pe care le consideră în mod tacit relativ certe. Cînd însă martorul este supus unui interogatoriu, atunci informațiile încep să se claseze în „certe”, „mai puțin certe” sau total „incerte” (este vorba de acele informații cerute de anchetator la care martorul răspunde hotărît „nu știu”).

Din cercetările mai noi (J. T. Lanzetta, 1966; Damian Kovač, 1968) rezultă că incertitudinea identificării unui stimul sau incertitudinea cu privire la faptul că un eveniment a avut sau nu loc nu apare decît atunci cînd în fața subiectului (a martorului) apar cel puțin două posibilități de care își dă seama și în legătură cu care el trebuie să „caute” în memoria secundară. De pildă, dacă mărturia se referă la un individ pe care martorul l-a văzut de la distanța de 50 m fugind, la întrebarea anchetatorului dacă bănuitul era cu capul acoperit sau nu, martorul poate să ezite în mod subit. Psihologic, se înțelege că în momentul percepției scenei el a reținut sexul celui care fugea, direcția, eventual viteza cu care acesta se deplasa și, doar periferic (în fondul percepției), vestimentația lui. Din întrebare însă martorul realizează că nu a reținut exis-

tența sau inexistența vreunei pălării, șepci etc. Din această clipă el este în stare de incertitudine. Starea de incertitudine apare cu pregnanță ori de cîte ori subiectul (martorul) este confruntat cu niște alternative dintre care nici una nu este dominantă, iar gradul lui de incertitudine este în funcție atît de numărul de soluții în competiție, în situația dată, cit și de forța relativă a acestor alternative. De pildă, în cazul dat, martorul va răspunde că individul pe care l-a văzut fugind era cu capul acoperit, dacă evenimentul în cauză s-a întîmplat iarna. În consecință, dintre cele două alternative, se răspunde în direcția logică (era iarnă, deci e normal să fi fost cu capul acoperit) chiar în lipsa unei stocări memoriale adecvate. Concurența dintre cele două alternative (capul acoperit-descoperit) tinde să se rezolve prin „așezare în context” (iarna) și nu prin singurul răspuns corect: „nu am observat” sau „nu am reținut amănuntul respectiv”. Așa cum arată studiile efectuate, incertitudinea subiectivă crește ca o funcție a echiprobabilității alternativelor (variantelor) și în funcție de numărul acestor alternative (posibile).

Din practica interogatoriilor se cunoaște că martorul în relatarea spontană, nederijată, afirmă cu certitudine fapte sau caracteristici ale învinuiților etc.; cînd însă i se pun întrebări care evidențiază posibilitatea unor alternative plauzibile, certitudinea dispare imediat. La această pierdere subită a certitudinii inițiale contribuie și faptul că situația de martor, contactul cu autoritățile, însăși camera de anchetă sînt tot atîtea elemente afectogene care influențează negativ procesele de reactivare.

Mai trebuie să menționăm și o constatare a lui F. Gorphe (1924), care arată că recunoașterea unei per-

soane de către martor poate să se efectueze după unele ezitări, dar această ezitare (incertitudine aparentă) nu trebuie să fie considerată ca semn al unei erori. Este chiar normal — și inspiră încredere — un martor care stă în fața unui bănuit și, psihologic, trebuie să facă comparație dintre o imagine mintală (reprezentare) vag percepută și vag conservată și realitatea vie din fața lui. Aparenta ezitare este pendularea necesară dintre cele două imagini și numai după o concentrare de durată se poate decide cu responsabilitate.

În fine, mai trebuie să subliniem fenomenul de *persistență în eroare*. Când martorul în stare de incertitudine a optat pentru una din alternativele posibile, el tinde să se mențină la această declarație, chit că ea poate fi eronată sau falsă. Certitudinea manifestată subiectiv, survenită în urma opțiunii dintre alternative, ia forme categorice, iar varianta aleasă devine total certă subiectiv, rezistentă la argumente logice și adesea chiar și la dovezi materiale. Tocmai certitudinea câștigată pe baza optării — care nu are acoperire în memoria martorului — este o formă de apărare față de dubiu și acoperire a fricii de eroare.

Unele concluzii ce decurg din cunoașterea psihologiei mărturiilor

Începând cu anul 1900, cînd a apărut cartea lui Alfred Binet despre sugestibilitate, mulți psihologi (W. Stern, O. Lipmann, Ed. Claparède, A. F. Koni ș.a.), alături de juriști, s-au ocupat de problemele psihologice ale probei testimoniale și de-a lungul întregului nostru secol s-au adunat rezultate experimentale dintre cele mai remarcabile. Ele au fost expuse și la noi (Al. Roșca, 1934;

T. Bogdan, 1957) și, cu foarte puține excepții, adevărurile stabilite atunci își păstrează valabilitatea în cea mai mare parte a cazurilor și azi.

Din toate materialele experimentale adunate, cit și din practica de zi cu zi, o concluzie pertinentă se impune: o mărturie total corectă, fidelă este o rară excepție și nu constituie regula.

Acest adevăr este rezultatul faptului că, începînd cu aparatul de recepție senzorială și continuînd cu filtrarea și distorsionarea naturală, toți factorii contribuie la alcătuirea unei versiuni mai apropiate sau mai îndepărtate de realitatea obiectivă, de evenimentul care constituie substanța unei pricini.

Din cercetările științifice au reieșit și niște legități aparent paradoxale, cum ar fi: „o amintire poate fi precisă și, totodată, completamente falsă“ sau că „exactitatea unei amintiri nu este proporțională cu forța ei de a reveni“ (A. Binet, 1900). De asemenea, M. I. Varendonck (1914) a reușit prin întrebări sugestive și prin utilizarea „autorității adultului“ să obțină de la copii mărturii total false.

Așa cum s-a putut vedea din materialele prezentate în acest capitol, azi există explicații științifice suficient de avansate ca să permită cunoașterea cauzelor care determină toate aceste fenomene.

Dar, indiferent care ar fi, într-un caz concret, raportul dintre faptul real (evenimentul) și oglindirea lui în mărturie, esențial este să putem extrage, din ceea ce ne poate da martorul, tot ce este util pentru lămurirea cazului în cercetare. Cunoașterea surselor de eroare involuntară, dar și antecedentele martorului ne pot da suficiente elemente pentru a elabora o tactică adecvată care să apropie depozitia, în limite rezonabile, de realitatea obiectivă.

Avînd o relatare spontană în față (înregistrată stenografic sau magnetic), cunoscînd personalitatea și antecedentele martorului, vom ști cită credibilitate să acordăm nu mărturiei în ansamblu, ci diferitelor ei componente. Nu trebuie să uităm că un eveniment perceput la întîmplare prezintă sau nu interes pentru un anumit subiect, că în funcție de atitudinile sale, de prejudecățile sale, el va reține și va regrupa faptele per-

cepute și că în conformitate cu aparatul lui senzorial și obișnuințele lui (profesionale) va reține sau nu detalii, figuri, poziții spațiale, timpul scurs etc., așa cum s-a arătat de-a lungul acestui capitol.

Ajutorul psihologiei se manifestă deci în depistarea punctelor mai slabe, unde eroarea s-a putut mai ușor strecura, și deci unde este necesară o instrumentare suplimentară, eventual pe căi extratestimoniale.

CAPITOLUL VI

ASPECTE ALE COMUNICĂRII DINTRE ANCHETATOR ȘI INVINUIT ÎN CAMERA DE AUDIERE

Aspecte generale ale relațiilor psihosociale în camera de audiere

Din punct de vedere psihosocial, audierea — înțelegând prin aceasta toate formele de contact verbal care au loc între anchetator și invinuit — este un raport, o relație ce se stabilește între doi parteneri cu statute și roluri diferite, prin care se urmărește, în principal, obținerea de informații relevante pentru cazul cercetat. În această acțiune inițiativa aparține celui care audiază (interoghează, anchetează etc.). În cadrul audierii, comunicarea are un caracter verbal și constă dintr-un schimb de mesaje — informații verbale cu sens.

Audierea — luată generic — poate fi considerată ca un caz particular de conversație, de dialog (schimburi verbale cu un singur interlocutor), ale cărei reguli sunt determinate de necesitatea de informare reciprocă ce se ivește în acest cadru specific între parteneri in-

gali, dar și cu interese opuse. În această constatare am avut în vedere și faptul că dintre cei doi nu numai ofițerul anchetator, dar și invinuitul dorește să afle cit mai multe, atât cu privire la cel ce-l anchetează, cât și cu privire la situația cazului său.

În acțiunea investigativă poziția celor doi este inegală și sub aspect psihosocial, nu numai legal, inegalitate rezultată și din necesitatea psihică a unor indivizi de a personifica noțiuni abstracte cum ar fi Autoritatea sau Legea, de a vedea în cel ce îi interoghează tocmai „incarnarea” abstracțiunilor care pe altă cale îi sînt greu de conceput (J. Léauté, 1972). Prin această reprezentare primitiv-ancestrală, din capul locului anchetatorul (ofițerul) dobîndește un caracter afectogen, care, în mod firesc, declanșează mecanisme de apărare.

Dincolo însă de acest caracter „supraindividual” (ca personificare a Legii), prin faptul că anchetatorul acționează în direcția apărării co-

lectivității îi conferă o poziție de superioritate — avantaj de poziție — întărită și prin aceea că el poate uza oricînd de arma surprizei și că, deși numai în cadrul strict legal, el totuși dispune de soarta invinuitului.

În opoziție cu anchetatorul, invinuitul are un larg spațiu de desfășurare, el poate uza de orice armă, de orice strategie de apărare, putînd chiar să mintă în mod deliberat. La invinuit totul este subordonat dominantei sale defensive.

În desfășurarea evenimentelor, cei doi nu colaborează, ci se confruntă, între ei se dă o luptă care se realizează, înainte de toate, pe plan psihologic. Inevitabilitatea acestei lupte rezultă din situațiile pe care Fred E. Inbau și John E. Reid (1967) le-au formulat astfel:

1. Multe din cazurile infracționale — chiar dacă au fost investigate de ofițerii cei mai competenți — se pot soluționa numai în baza recunoașterii individului vinovat sau în baza informațiilor furnizate prin interogarea unor persoane suspecte.

2. În mod obișnuit, infractorii — cu excepția unora prinși în flagrant — nu-și recunosc vinovăția decît dacă sînt audiați „între patru ochi” (în privacy), audierile fiind, de regulă, foarte lungi, putînd ține multe ore.

3. În tratarea infractorilor, ca și a suspectilor — care ulterior s-ar putea dovedi a fi inocenți în cauză — investigatorul în mod necesar trebuie să utilizeze mijloace mai puțin fine decît acelea care se cuvin a fi utilizate față de cetățenii care se supun legilor.

Prin „mijloace mai puțin delicate” — așa cum arată autorii citați — nu se înțeleg metodele reprobabile ale interogatoriilor de „gradul trei”, ci acele capcane psihologice pe care anchetatorul priceput le întinde pentru a-l împinge pe invinuit în contradicții faptice, logice, sau în elaborarea unei tactici bazate pe eşalonarea treptată a „surprizelor”, prin prezentarea de dovezi nebănuite de invinuit etc.

Necesitatea utilizării competente a armei psihologice de către anchetator apare mai cu deosebire la acele cazuri, respectiv în acele faze ale anchetei, cînd dovezile materiale sînt insuficiente sau lipsesc cu desăvîrșire. Cunoașterea personalității invinuitului, și nu numai a cazierului judiciar, exploatarea inteligentă a părților lui vulnerabile, care în parte rezultă din antecedentele lui cunoscute și în parte pot rezulta din dialogul condus cu dibăcie și tact, sînt tot atitea arme psihosociale de care se poate servi anchetatorul.

— Cu prilejul cercetării furtului unei sume de 11 000 lei din fișetul aflat în biroul responsabilului unui restaurant din municipiul T., suspiciunile s-au îndreptat și împotriva lui V.M., în vîrstă de 22 ani, fără ocupație, cunoscut cu antecedente penale pentru furturi săvîrșite în dauna avutului obștesc. În același timp, existau date semnificative cu privire la faptul că el ar fi și autorul a două tâlhării. Din investigațiile efectuate, corelate cu unele elemente de cunoaștere reieșite din cercetările făcute anterior asupra celui bănuît, rezulta că acesta era un infractor cu stăpînire de sine, bine echilibrat și dispus să recunoască faptele numai în fața probelor ori dacă și luat prin surprindere. Ca urmare, într-o seară a fost ridicat de acasă și condus la organul de miliție, unde i s-a cerut,

cu un aer indiferent, să scrie o declarație privind infracțiunile comise. După un timp, ofițerul anchetator a examinat-o sumar și cu un ton ferm i-a cerut să scrie și despre celelalte fapte mai grave, nu numai despre spargerea comisă la restaurant. Spontaneitatea și siguranța cu care a acționat anchetatorul au creat atât efectul surprizei, cât și convingerea netă că sînt temeinic cunoscute lucrurile și cu privire la cele două tîlhării, determinîndu-l pe infractor să-și recunoască vinovăția.

— Tot pe baza unei cunoașteri psihologice temeinice a fost demascată un grup de infractori care au comis delapidări, abuzuri în serviciu și infracțiuni de dare de mită. La un moment dat a fost nevoie a se clarifica situația unui număr de nouă cecuri false cu care s-au ridicat ilegal peste 100 000 lei de la filiala bancară unde lucrau cei arestați. Din cercetările anterioare nu rezultau dovezi de vinovăție decît pentru contabil și casier, deși modul cum a fost concepută și realizată delapidarea demonstra o abilitate deosebită și cunoașterea unor fisuri ale sistemului bancar-financiar la un nivel de concepție inaccesibil celor doi, dar care se potrivea de minune cu capacitatea combinativă a șefului filialei. Expertiza efectuată nu a putut identifica grafisme care să aparțină acestuia, ceea ce însemna că, practic, nu se putea realiza probațiunea. Contabilul și casierul continuau să susțină că numai ei doi au comis delapidarea, în pofida faptului că nu erau în măsură să explice clar concepția după care s-a operat.

În această situație, cunoscîndu-se că șeful filialei este deosebit de orgolios, chiar și în condiții de arest preventiv, s-a abordat deschis problema vinovăției sale, explicîndu-i-se că, deși nu există urme materiale care să-l implice, totuși, singura explicație posibilă, în circumstanțele arătate, este că numai el a putut concepe un asemenea sistem ingenios. După cîteva ore de insistență pe această pistă care-l mîgulea, îi satisfăcea vanitatea, a recunoscut săvîrșirea faptei, furnizînd unele detalii necunoscute anchetei, care au permis și asigurat probațiunea. Această tactică particulară s-a promovat în condiții speciale, după ce în prealabil s-au stabilit și alte delapidări în sarcina lui, de valoare mai mare, cazul relatat ne-
agravîndu-i faptic situația, dar impunîndu-se pentru stabilirea corectă a adevărului material.

— Și în cazul Rimaru s-a ales și folosit o tactică adecvată de cercetare, în raport de cunoașterea sub aspect psihologic a personalității infractorului. Investigîndu-se activitatea acestuia, s-a stabilit că ducea o viață mai mult nocturnă (ziua dormea ori era apatic). Ca urmare, s-a organizat cercetarea lui tot în timpul nopții, mai ales că discuțiile din timpul zilei nu dăduseră rezultate. Chiar și în aceste circumstanțe cercetarea lui a fost deosebit de dificilă, deoarece gîndea și

vedea faptele lacunar, chiar „telegrafic” și cu puține elemente de diferențiere între cazuri, impunîndu-se o atitudine de perseverență stăruitoare, de revenire și repetare a dialogului. Concomitent, s-a folosit adecvat și tactica de a manifesta o oarecare înțelegere, chiar compasiune față de situația lui. S-a valorificat astfel scuza lui generică potrivit căreia toate femeile îl respingeau, că n-a reușit, deși a încercat, să închege o relație normală cu vreo femeie și că numai astfel a ajuns la conduită agresivă.

Dacă nu s-ar fi procedat așa și dacă s-ar fi manifestat o atitudine dură, de ofensivă continuă, s-ar fi greșit. Se ajungea la o blocare a dialogului, la o închidere ermetică în sine. Este lesne de înțeles că unele aspecte esențiale ale cauzei nu ar fi fost elucidate (de exemplu, a indicat locul unde a ascuns unele obiecte folosite la atac, respectiv sub tabla unei streșini).

În orice situație, interogatoriul infractorilor trebuie să se desfășoare corect, în limite legale și fără părtinire. Toate aspectele care sînt în favoarea suspectului și care ar putea să-i dovedească nevinovăția vor fi examinate cu atenție. Nu trebuie niciodată pierdut din vedere faptul că suspectul poate fi nevinovat, cu toate că există probe care par să-i indice, pe moment, vinovăția, iar anchetatorul să aibă convingerea că cel în cauză nu este străin de cele întimplute. Capacitatea de a fi imparțial evidențiază o calitate deosebită a anchetatorului.

— Activitatea de cunoaștere a personalității suspectilor și de orientare judicioasă a cercetărilor s-a dovedit deosebit de valoroasă și în cazul unui omor comis într-o comună din județul D.

În cursul unei nopți, imediat după ora 2,00, cîțiva cetățeni domiciliați în apropierea locului faptei au auzit strigătele de ajutor ale victimei, strigăte care s-au repetat la un interval de cîteva minute.

Unul din paznicii obștești, sesizat de cele întimplute, a plecat urgent cu bicicleta la locuința șefului de post. Subofițerul a luat imediat măsuri de blocare și supraveghere a arterelor de retragere de la locul faptei, și personal s-a deplasat acolo. Victima a fost găsită pe partea dreaptă a unui drum din apropierea comunei, la cca 130 m de șoseaua principală. Lîngă ea, la 1,90 m se afla o traistă în care fusese îngîmădită o haină bărbătească, la cca 1 m un ciomag care la un capăt avea o plesnitură recentă și două pete mici de sînge; la 5 m de ciomag s-a găsit căciula victimei.

La cercetarea exterioară a cadavrului s-au constatat o pată mare de sînge în zona abdominală și o tăietură de cuțit. Examinarea plăgii a condus la concluzia că a fost produsă cu un corp tăios-întepător care avea o singură parte ascuțită. Victima mai prezenta două echimoze în regiunea temporală

dreaptă, precum și o tăietură superficială în zona palmei și a degetelor miinii drepte.

În mina dreaptă a victimei s-a descoperit un fir de păr de culoare castanie, lung de 5 cm. La fața locului nu s-au observat urme de luptă și nici nu au fost identificate alte categorii de urme, solul fiind bine uscat.

Din cercetările efectuate au rezultat o serie de date importante care duceau la concluzia că autorul nu poate fi decît un cetățean din comună, intrucît numai o asemenea persoană putea cunoaște că victima, în săptămîna cînd lucra în tura de noapte, se reîntorcea spre domiciliu pe acel drum lăturalnic, care îi scurta distanța spre casă. Ca atare, s-a acordat atenție deosebită persoanelor aflate în raporturi conflictuale cu victima și care domiciliau într-o anumită zonă a comunei, zonă bine delimitată ca urmare a acțiunii de supraveghere a căilor de retragere de la locul faptei, rezultînd că prezumtivul autor s-a retras cît mai probabil peste cîmp, prin lanurile de porumb.

Printre alte persoane verificate, o atenție deosebită s-a acordat fraților C.N. și C.V. Primul fusese condamnat anterior la 7 ani închisoare pentru săvîrșirea unei tentative de omor asupra unui văr primar al victimei, lovit cu cuțitul tot în zona ombilicală, similar cu leziunea prezentă la cadavru. S-a stabilit că între victimă și familia C.A. existau relații de dușmănie, atît cauzate de tentativa de omor, cît și pentru că victima i-a observat, în mai multe rînduri, pe cei doi frați furînd de pe cîmp. După liberarea din detenție, C.N., într-o discuție directă, a amenințat victima, afirmînd că va avea aceeași soartă ca și vărul său, fapt relatat anchetei de către soția victimei. Conflictul s-a precipitat. Cu 5 zile înaintea omorului, victima l-a surprins din nou pe C.N. în timp ce fura, împreună cu o altă persoană, porumb de pe cîmp, dintr-o zonă situată la cca 70 m de locul faptei.

La prima ascultare, cei doi frați și membrii lor de familie au susținut în mod unitar că în seara și noaptea comiterii omorului nici unul nu a părăsit domiciliul, declarație în contradicție flagrantă cu depozițiile a doi martori vecini care au afirmat că i-au văzut pe cei doi frați, după ora 21.00, plecînd spre cîmp. Intrucît aceștia au refuzat să-și recunoască vinovăția, s-a apreciat că este necesar să se realizeze o cunoaștere aprofundată a personalității și comportamentului lor, precum și a raporturilor dintre membrii familiei, pentru a se putea elabora modalități eficiente de cercetare.

În cadrul acestor preocupări s-au obținut informații utile, dintre care relevăm pe cele mai importante. Astfel, începînd cu momentul producerii omorului, în comportarea bănuțului C.N. s-au observat o serie de modificări semnificative: a încetat să mai meargă pe cîmp la furat; s-a împăcat cu concubina, deși anterior relațiile dintre ei erau încordate, motivate de comportarea imorală a acesteia în timpul detenției

lui; membrii familiei C.A. au întrerupt legăturile cu rudele și vecinii cu care anterior se vizitau frecvent; membrii familiei bănuțului și chiar rudele concubinei au manifestat îngrijorare pe tot timpul cercetărilor, iar unul dintre ei s-a deplasat în oraș unde a consultat un jurist asupra gravității pedepsei ce se aplică pentru asemenea fapte; bănuțul a încercat în mod repetat să se încadreze în serviciu la unitatea unde lucra concubina lui (probabil pentru a o avea permanent sub control).

Cu privire la C.V., s-a stabilit că acesta era cel mai neliniștit, că avea o fire mai slabă și își menținea controlul conduitei doar prin influența permanentă a celui alt frate.

Pe baza acestor elemente de cunoaștere psihologică — corelate și cu alte indicii stabilite prin cercetare — s-a hotărît trecerea la ascultarea lui C.V., mizîndu-se pe posibilitatea ca acesta să spună ce cunoaște despre omor.

Concluzia s-a dovedit judicioasă, reușîndu-se ca prin valorificarea cu tact a numeroaselor detalii cunoscute despre el și ceilalți membri de familie să se stabilească adevărul. Ca urmare, C.V. a relatat cu lux de amănunte modul săvîrșirii omorului de către fratele său. Depoziția, coroborată cu constatările făcute la cercetarea locului faptei, la autopsie și prin cercetări, a dovedit vinovăția chiar și fără recunoașterea ei de către autor, care s-a menținut permanent pe o poziție refractară.

Dialogul în camera de audiere. Permisivitatea

Dialogul care se poartă între partenerii din camera de audiere are cîteva particularități, rezultate din faptul că ofițerul anchetator dorește să obțină maximum de informații corecte referitoare la cazul cercetat, iar interlocutorul său — invinuitul — urmărește prin toate mijloacele de care dispune să nu-i furnizeze informațiile care i-ar putea fi nefavorabile, în schimb încearcă să abată cursul cercetărilor pe alt făgaș favorabil lui.

Dacă în fapt așa stau lucrurile în cele mai multe cazuri, sub aspect psihologic apar însă unele situații de mare complexitate. Astfel, în primul rînd, trebuie să înțelegem că prin contactul verbal stabilit între parteneri, ei sînt concomitent su-

biect și obiect al cunoașterii. Nu numai ofițerul este interesat în a-l cunoaște și evalua rapid pe invinuit (rezistența lui, sinceritatea, punctele slabe etc.), ci și acesta din urmă caută să afle cît mai multe despre anchetator — alături de informațiile pe care eventual le-a obținut încă în arest —, în așa fel încît să poată adopta din mers tactica defensivă și să obțină avantaje „strategice”.

Acest joc de scrutare reciprocă se supune legilor permisivității, prin care înțelegem gradul în care un individ acceptă (în mod conștient sau neconștient) să fie supus acțiunii de cercetare psihologică. Ea se manifestă în măsura în care el își păstrează transparența, deci oferă o cantitate de informații despre sine, despre spațiul lui psihosocial, despre modul în care trăiește, despre obiceiurile sale etc. (Cătălin Mamali,

1974). El va da deci informații în măsura în care este convins că transmiterea lor nu reprezintă vreun pericol pentru el sau în măsura în care este convins că unele elemente informaționale nu pot fi în nici un fel ascunse.

Toate cele enumerate țin de permisivitate, căci unele informații le oferă — bănuitul — pentru că nu are încotro, altele sint prezentate cu scopul de a deruta ancheta, de a denatura realitatea.

Permisivitatea învinuitului depinde în mare măsură de modul în care el îl percepe pe anchetator. Prima impresie poate fi: „periculos“ sau „fraier“, impresie care se poate menține ori evolua în altă direcție. Tipul de anchetator „à la Colombo“ în orice caz este derutant, chiar și pentru unii învinuiți cu „experiență în materie“.

Abilitatea și prestigiul anchetatorului influențează, de asemenea, permisivitatea învinuitului. Indiferent de prima impresie făcută asupra anchetatorului, modul în care acesta abordează cazul, felul în care îl tratează, învinuitul se convinge încetul cu încetul că are de-a face fie cu un adversar redutabil, dar corect, fie cu un incompetent.

Contextul în care se face ancheta, speța în care învinuitul este implicat, gradul în care se știe vinovat, chiar și locul (topografia) audierii pot mări sau reduce sensibil permisivitatea învinuitului.

Tipul de personalitate a învinuitului poate determina în bună măsură permisivitatea lui. Astfel, se crede că extravertiții sint mult mai permisivi decît introvertiții. Pe lângă toate acestea, experiența anterioară a subiectului (a bănuitalui), contactele precedente cu autoritățile judiciare, eventualele stagii în penitenciar, concluziile pe care — în mod corect sau incorect — le-a tras din

acele experiențe, vor lărgi sau îngusta aria lui de permisivitate, deci toate acestea vor facilita sau îngreuna dialogul, ancheta.

Factorul cel mai important în determinarea permisivității învinuitului este relația pe care el (învinuitul) o percepe între actul de cunoaștere (al cărui subiect este) și efectele, consecințele eventuale pe care le-ar putea suferi în cazul în care ar fi prea permisiv. Exprimat altfel, permisivitatea lui este în mod hotărît determinată de felul cum își vede bănuitul propriile interese. Adesea, dintr-o asemenea evaluare efectuată de învinuit poate rezulta hotărîrea de a recunoaște parțial ori de a recunoaște infracțiunii mai mărunt spre a acoperi cele mari, sau strădania lui de a-l „cîștiga“ pe anchetator printr-o permisivitate moderată, spre a-l avea mai sigur de partea lui etc. Așa stînd lucrurile, pe drept cuvînt putem califica dialogurile (conversațiile) de anchetă ca derulînd sub auspiciile unei permisivități reduse.

Comunicarea verbală și nonverbală

Comunicarea dintre anchetator și învinuit în camera de audiere nu se efectuează exclusiv pe plan verbal, deoarece în general comunicarea interumană poate fi privită ca un proces de transmitere a informațiilor pe canale directe (canalul principal verbal) completat și susținut de canalele nonverbale. Comunicarea verbală, utilizînd limbajul natural articulat, se realizează pe canalul cel mai specializat și, totodată, specific comunicării, avînd cel mai înalt grad de determinare socială.

În afara acestui canal de comunicare, oamenii realizează transfer de

informații și pe alte canale, prin așa-numita *comunicare nonverbală sau extralingvistică*. Această formă de comunicare, studiată la noi de Virgiliu Enătescu (1981), cuprinde gestică, mimică, fondul sonor al vorbirii etc. Canalele nonverbale realizează un surplus de comunicare, căci, dincolo de informații, semnificații etc. ce se pot transmite pe cale verbală, pe cealaltă cale se transmit stări psihoemoționale, anxietate, depresie etc.

Virgiliu Enătescu, la care ne-am referit, diferențiază o *comunicare metaverbală*, termen care definește comunicarea extraverbală ce vine în sprijinul și întărirea comunicării verbale. Această situație este cea mai frecvent întîlnită și apare ca un rezultat al consensului pe toate canalele de comunicare. S-au observat însă cazuri — arăta în continuare Virgiliu Enătescu — cînd comunicarea extraverbală este diferită de cea verbală, mergînd pînă la anularea sau negarea acesteia, situație pe care a denumit-o *comunicare paraverbală*. Această situație este întîlnită în cadrul disimulării stărilor de anxietate, depresie, emotivitate, precum și în situația de simulare a unor suferințe inexistente. Avantajul comunicării extraverbale constă și în faptul că aceasta scapă în general controlului voluntar, conștient, creînd o posibilitate de acces spre procesele informaționale atît din sfera gîndirii reflectate, cît și a nivelurilor psihologice, nereflectate, antrenate în comunicarea realizată involuntar. În plus, majoritatea transferului informațional al afectivității are loc prin canalele extraverbale.

Dacă un asemenea mesaj neverbal are o importanță mare în momentul în care demarează conversația, ulterior — chiar în minutele următoare — comunicarea extraverbală însoțește (precede, succede ori verifică)

comunicarea verbală. Ne gîndim aici în mod deosebit la „contactele oculare“, care au loc între privirile interlocutorilor, în timp ce vorbesc, între pauze etc. (N. Argyle, 1967). Cercetările științifice efectuate în acest domeniu arată că aceste contacte, care se realizează prin priviri, se referă în special la partea superioară a feței, prea rari fiind oamenii care să privească cu precădere în gura interlocutorului. S-a constatat că partea superioară a feței este cea mai expresivă și, voit sau mai puțin voit, ea emite informații.

Privindu-l pe celălalt, în primul rînd se primesc informații retroacționale (de feed-back). După ce i-am comunicat ceva interlocutorului meu, de exemplu, mă uit fix la el, vreau să văd imediat ecoul spuselor mele: mă aprobă, îi pare bine sau, dimpotrivă, primește comunicarea cu răceală sau chiar cu dușmănie. Chiar înainte de a da replica verbală, înainte deci de a se pronunța, eu vreau să am o informație mai rapidă pe care — dacă am experiență — o pot „descifra“ din privirea sau din gestul involuntar al interlocutorului meu. Controlul prin privire se efectuează de către emițător (în cazul nostru de bănuital) chiar și în timpul emisiunii, cînd vorbește. Nu o dată, pe parcurs, urmărește reacția partenerului — reacție încă neverbală — și, în funcție de ceea ce i se pare că vede la el, își ajustează a doua parte a emisiunii sale. Astfel de controale oculare sint făcute mereu în camera de audiere, mai ales atunci cînd bănuital nu știe de ce probe dispune anchetatorul și, în special, în momentele în care bănuital emite informații denaturate sau false. Pentru învinuit este important să „constate“ dacă anchetatorul „a înghițit“ sau nu informația incorectă.

Se știe că este jenant și obositor pentru cineva să se uite multă vreme fix în ochii interlocutorului. De aceea, în timpul unei conversații obișnuite sau al unei relatări privirea pendulează la partener cu intermitență. Totuși, și această pendulare are regulile ei. Exact în momentele cruciale, exact la argumentele cele mai importante, oriunde ar fi, privirea revine la interlocutor spre a controla dacă a înțeles, dacă e de acord sau nu cu cele relatate.

Urmărirea acestei pendulări oculare cere din partea anchetatorului foarte multă inteligență de contacte sociale, multă experiență, căci revenirea la privirea directă poate semnala că învinuitul a ajuns la un punct nodal, aici probabil că învinuitul caută să strecoare ceva — un adevăr, semiadevăr sau minciună — care, în orice caz, este de mare importanță. Anchetatorul va obține o informație prețioasă, fie că e un adevăr — și atunci îl apropie de lămurirea cazului, fie că e o minciună — și atunci poate evalua mai corect gradul de sinceritate, respectiv de nesinceritate a bănuitului.

Toată cunoașterea valorii informative a pendulării privirii trebuie să-l facă circumspect pe anchetator, care — dacă vrea să reușească — este dator să-și însușească controlul cât mai perfect al mimicii, al privirilor sale. Cu cât anchetatorul vrea să fie mai puțin permisiv, deci să nu se lase tatonat de bănuit, cu atât trebuie să fie mai stăpîn pe cele mai mici reacții involuntare care l-ar putea trăda și ar da o armă valoroasă în mîna adversarului. În anumite momente ale dialogului, învinuitul nu trebuie să știe sub nici un motiv că anchetatorul aprobă sau dezaprobă unele din afirmațiile sale.

Privirea interlocutorului nu este numai o sursă de informații, ci, în același timp, ea este un mijloc de

condiționare a interlocutorului. La prima audiere, de pildă, îi putem cere învinuitului să relateze faptul incriminat. Obișnuit, în asemenea cazuri el va încerca să dea o versiune — evident favorabilă lui — evenimentelor. Anchetatorul este interesat să cunoască această versiune, și deci trebuie să-l lase pe învinuit să spună tot ce vrea, să aibă mare fluentă în expunere, să se „descarce” cât mai complet posibil. Dacă în cursul acestei relatări spontane învinuitul nu este întrerupt, ci, dimpotrivă, prin privire sau prin mișcările capului anchetatorul îl încurajează, foarte probabil că va furniza suficient material pentru ca monologul odată terminat, să se ajungă la un dialog critic, bine pregătit. Într-un fel, această încurajare — condiționare prin gratifiere — este o capcană eficientă, care îl va ajuta pe anchetator să elaboreze în continuare o tactică adecvată situației.

În legătură cu privirea interlocutorului, mai este necesară o precizare. În credința populară, cei care evită privirea interlocutorilor sînt oameni nesinceri. Mulți psihologi însă sînt de părere că evitarea privirii în ochii altora, mai ales în ochii celor investiți cu autoritate în general, este un semn de frustrare. Îndeosebi cei care în copilărie au suferit frustrări grave tind să păstreze această tendință de a evita privirea „celor mari”. Prin definiție, orice învinuit și mai ales cei aflați în detenție preventivă sînt într-o puternică stare de frustrare. Pierderea, chiar și vremelnică, a libertății, situația de arestat, incertitudinea zilei de mîine, toate acestea contribuie la acea stare puternică de frustrare care, în majoritatea cazurilor, va duce la manifestări agresive. Agresivitatea în camera de audiere se manifestă, mai ales, în răspunsuri insolente, încercări de sfidare și, ca

reacție la privirea scrutătoare a anchetatorului, evitarea de a-l privi în față. Simptomul stării de frustrare nu trebuie să fie deci confundat cu vreo trăsătură de personalitate (sinceritate-nesinceritate).

Anchetatorul care vrea să stabilească un contact uman cu învinuitul trebuie să evite orice privire, gest sau vorbă care ar potența, cit de cit, starea de frustrare în care se găsește deținutul preventiv. Prin forța lucrurilor, cei doi parteneri — anchetatorul și învinuitul — sînt pe poziții opuse, ei sînt oponenți, dar nu dușmani ca persoane, relațiile lor derivînd din situații antecedente și nu din raporturi personale. Dacă anchetatorul înțelege bine acest punct de vedere, dacă în interesul anchetei el va tinde spre remontarea afectivă a învinuitului, la reducerea tensiunii de frustrare, va avea de la început mai multe șanse de colaborare decît aplicînd tactica severității absolute. Înțelegerea umană față de învinuit, prescrisă de legile noastre (dar care nu se confundă cu „bunăvoința”, nici cu „iertarea”), respectul persoanei inculpatului, oricare ar fi crima pe care a săvîrșit-o, creează un climat favorabil pentru a obține, în limitele posibilului, cit mai multe informații de la învinuit.

Contactul verbal între partenerii din camera de audiere

În momentul în care învinuitul este adus de la arest (deci la primul contact cu anchetatorul), el se găsește în stare de așteptare, o stare tensională greu de stăpînit. O discuție simplă, fără referiri la antecedente sau la infracțiunea de care este învinuit, îl poate liniști, mai cu seamă dacă s-a așteptat să fie tratat sever, brusc, injurat etc.,

reprezentîndu-și audierea așa cum ar fi făcut-o el în locul anchetatorului. Dacă ofițerul îl tratează cu calm, dacă în convorbirile „neutre” apar și accente umane, învinuitul se „dezumflă”, starea lui de tensiune agresivă scade, se va simți dezarmat și derutat, căci „schema de comportament” pe care și-a elaborat-o în arest cade. Prin aceasta anchetatorul înțelept a și cîștigat prima luptă și chiar dacă, de la început, bănuitul nu va colabora, va deveni însă mai deschis la contactul uman.

Obișnuit, între cei doi parteneri — ofițer și bănuit — se infiripează un dialog. Această formă de contacte verbale interindividuale (interpersonale) a fost studiată în psihologia socială. Fie că este vorba de dialogul care are loc între cumpărător și vânzător (în comerț), fie de cel dintre un operator sociolog și un subiect în cadrul unor anchete sociale, problema de bază este de a ști cum poate cel interesat (vânzătorul, operatorul, iar în cazul nostru ofițerul anchetator) să-l convingă pe interlocutorul său să colaboreze cu el. În literatura de specialitate (Cl. Duval, Y. A. Michaud, 1970) s-au elaborat cîteva reguli (recomandări) care pot facilita nu numai stabilirea unui contact verbal între interlocutori, dar, în același timp, pot aduce un oponent în situația de a colabora. În cazul nostru, chiar înainte de a fi elaborat din punct de vedere criminalistic o tactică a audierii, regulile de mai jos e bine să fie observate.

1. În contact cu adversarul trebuie să știm că, înainte de a fi ascultați, sîntem priviți. Primul act al învinuitului introdus în camera de audiere este să-l „fotografieze” pe viitorul lui adversar: corectitudinea vestimentației, prospețimea gesturilor sau, dimpotrivă, semnele vizibile de neglijență și oboseală îl

pun în gardă și își va potrivi comportamentul după concluziile la care ajunge în primele secunde.

2. Explicarea clară, în limbaj inteligibil interlocutorului, este obligatorie. A utiliza un vocabular pe înțelesul interlocutorului, oricine ar fi acesta, este un semn de inteligență de contacte sociale. Nici în contactul cu membrii lumii interlope nu se recomandă folosirea limbajului argotic. Adesea, unii ofițeri sînt tentați să vorbească cu infractorii în terminologia specifică tagmei. După mulți autori, acest mod de a proceda este greșit. Distanța dintre cel ce încalcă legile și reprezentantul societății trebuie să se evidențieze și prin diferența de limbaj folosit. Marcarea aceasta prin modul de exprimare corect subliniază prestigiul ofițerului, chiar dacă el cunoaște (și e bine să-l stăpînească) limbajul folosit în lumea interlopă. Jargonul infracțional trebuie să rămînă apajul infractorilor, ofițerul trebuie să se remarcă vîdit, să-și demonstreze superioritatea și printr-o exprimare corectă, literară, evident la nivelul puterii de înțelegere a bănuțului.

3. Înainte de a vorbi, trebuie să știm să observăm și să ascultăm. Încă din primele clipe de contact cu bănuitul trebuie să-l studiem la început în ansamblu, apoi — în funcție de antrenamentul de care dispunem — să-i urmărim mai ales mișcările necontrolabile (de exemplu, mișcările carotidei) în momentul cînd i se pun întrebări „încuietore”. Mare semnificație au și pauzele pe care le face bănuitul. Durata lor, momentul cînd le face, sînt tot atîtea indicii ale emoției, ale efortului de denaturare sau de disimulare. Dacă audierea a fost înregistrată pe bandă magnetică, aceste pauze pot fi ușor reluate, cronometrate și reevaluate.

Literatura de specialitate atrage atenția asupra necesității de a fi foarte economic în vorbire. Ofițerul care anchetează e bine să vorbească puțin, dar să-l incite la declarații pe bănuît.

4. Față de interlocutor trebuie să avem o atitudine deschisă. Adesea cel anchetat trebuie să fie încurajat, fie prin flatare („Eu te știam om deștept, care...“), fie prin utilizarea unei formule de generalizare și nu de particularizare („Da, au mai făcut și alții așa ceva, nu dumneata ești singurul care...“).

5. Învinuitul trebuie să fie con-
vins că este ascultat cu cea mai mare
atenție, căci această atitudine ex-
primă respectul anchetatorului față
de el. De aceea, după ce își termină
relatarea, după ce își „pierde su-
flul”, prin reexprimarea afirmațiilor
sale îi dovedim că l-am urmărit in-
tens („Nu-i așa, dumneata ai vrut
să spui că..., cred că așa te-ai ex-
presat, nu?”).

6. Întrebările relevante trebuie să fie puse la momentul optim. În literatura de specialitate se face o remarcă : după „încălzirea prealabilă” (discuții fără legătură directă cu cazul) să se treacă la relatarea liberă, pe care învinuitul trebuie s-o facă pe cât posibil fără a fi întrerupt, indiferent dacă ofițerul care conduce audierea observă sau nu vreun fals ori o încercare de inducere în eroare. Esențial este ca învinuitul să avanseze prima lui versiune, independent de relația acestuia cu realitatea și, concomitent, să se „dezumfle”, să se descarce afectiv cât mai mult cu putință.

Abia după acest moment se poate reveni la puncte nodale, la acele momente de relatare unde învinuitul a fost ori neclar, ori a încercat să strecoare un neadevăr. Tactic, acest procedeu este recomandabil, căci bănuitul nefiind întrerupt în timpul

relatării (cel mult condiționat prin gesturi sau prin vorbe stereotipe: „...da, continuă..., interesant..., continuă” etc.), poate să aibă falsa impresie că a fost integral crezut, astfel că revenirea cu întrebări după încheierea declarației, cel puțin la început, îl prinde nepregătit. O astfel de utilizare a surprizei duce la succes, mai ales la bănuții care încă nu au avut contacte cu organele de anchetă. Față de recidiviști însă, elementul surpriză acționează nu în faza imediat următoare relatării, ci în momentul când li se pun în față probe la care nu se așteaptă.

7. Cheia succesului într-o anchetă trebuie căutată în atitudinea foarte răbdătoare a ofițerului care audiază. În majoritatea cazurilor timpul lucrează împotriva învinuitului, starea tensională în care trăiește pînă la mărturisirea completă, insecuritatea crescîndă pe care o resimte în pri-

În practica muncii judiciare, mai ales în unele cazuri complexe, numai o analiză aprofundată și multilaterală a tuturor datelor speței poate înlătura riscul erorii judiciare, eroare care, în fapt, exprimă falimentul justiției, al specialistului și robia întimplării, a coincidențelor insuficient examinate.

În asemenea cazuri dificile trebuie studiate cu atenție toate elementele, atât fiecare în parte, cât și în sinteza lor, pentru a se depista fisurile, semnele de întrebare și a se identifica mijloacele tactico-criminalistice și psihologice care pot asigura clarificarea lor.

Iată, semnificativ în acest sens, un caz rezolvat anevoios, în care, în faza inițială, s-a ajuns pînă la limita unei erori judiciare din cauza suprapunerii unor circumstanțe obiective, dar și datorită unei examinări exclusiviste a datelor.

Intr-o zi de duminică, în jurul orei 15,00, numitul A.D. a plecat spre dormitorul comun unde locuia soția lui, de care era despărțit, în fapt, de mai multe luni, pentru a-i duce copilului lor un pachet cu jucării pe care-l primise de la întreprindere cu prilejul sărbătoririi pomului de iarnă. Tre-cind prin stația C.F.R., întâmplarea a făcut să-și observe soția stînd de vorbă cu un bărbat, motiv pentru care, fără nici o explicație, a lovit-o de mai multe ori, femeia scăpînd numai prin fugă. Mai tîrziu a căutat-o la dormitor, însă n-a găsit-o, în schimb l-a întîlnit acolo pe fratele soției, împreună cu care

vința viitorului lui îl fac fie să comită greșeli (se contrazice cu ocazia diferitelor audieri, își reface versiunea, pas cu pas, în funcție de dovezile care i s-au prezentat), fie să-și piardă răbdarea sau să aleagă calea confesiunii.

Fără nici o îndoială, recomandările de mai sus, la care s-ar mai putea adăuga multe altele, sînt folositoare numai atunci cînd ele se aplică cu mult discernămint de către cel care conduce audierile. Cunoaşterea corectă a cazului, cunoaşterea personalităţii invinuitului, adecvarea mijloacelor folosite la situaţia dată şi la persoana invinuitului constituie factori care îl ajută pe ofiţer să evite erorile judiciare. Niciodată nu trebuie să uităm însă cuvintele unui vechi criminalist, care afirma : „Poţi fi perfect inocent şi totuşi să te găseşti într-o situaţie grav compromiţătoare“.

a plecat la un restaurant, unde au consumat băuturi alcoolice până la ora 18,30.

În dimineața zilei următoare, la ora 10,00, A.D. a fost găsit mort în locuința sa, având trei plăgi despicate în regiunea temporo-parietală stângă, în ultima rămânând înfipt toporul corp delict. Sesizarea a fost făcută de către o funcționară a întreprinderii de distribuție a energiei electrice, care, observând ușa întredeschisă, a intrat în locuință pentru a citi contorul și, descoperind cadavrul, a chemat imediat o colțară ce se afla pe holul comun.

Ce constatări principale a evidențiat cercetarea la fața locului:

- ușa de la intrarea în locuința victimei a fost găsită întredeschisă și nu prezenta urme de forțare;

- victima era culcată pe studio, îmbrăcată cu cămașă, indispensabili și în picioare avea ciorapi;

- costumul de haine și fulgarinul se aflau așezate ordonat pe patul din bucătărie. Buzunarele pantalonilor, ale hainei și fulgarinului prezentau mai multe urme roșietice discrete, cu aspect de ștersătură;

- pe comutatoarele electrice din bucătărie și dormitor, precum și pe ușa din dreapta a șifonierului, imediat sub dispozitivul de închidere, au fost descoperite și ridicate urme digitale;

- într-o cutie de pe șifonier s-a găsit suma de 125 lei;

- pe studio se afla o baltă mare de sînge, iar pe doi pereți ai dormitorului, pe lada de lenjerie și pe zăările aflate pe dușumea, numeroase pete roșietice dispuse în formă de evantai;

- pe pardoseală și hîrțile întinse pe jos nu s-au identificat urme de noroi, deși afară plouase și solul era moale.

În baza acestor date și a altora obținute prin investigațiile efectuate, au fost elaborate următoarele ipoteze de lucru:

- a) omorul a putut fi comis, avînd ca mobil gelozia, de către vecinul victimei, care își bănuia concubina că ar întreține relații intime cu A.D.;

- b) omorul putea fi comis de către persoanele cu care victima a consumat băuturi la local, ca urmare a unor certuri;

- c) omorul putea fi comis din răzbunare, autorul făcînd parte din alt cerc de relații al victimei.

Ipoteza omorului în scop de jaf a fost lăsată în suspensie, deși s-au constatat urme de scotocire în buzunarele de la îmbrăcăminte a victimei. S-a apreciat că nu lipsesc bunuri și valori din locuință, autorul nu a venit pregătit cu un instrument de atac, situație ce conducea cît mai probabil la o acțiune bazată pe motivațiile prezentate anterior.

Cercetările întreprinse în cadrul primei ipoteze au evidențiat date importante care-l indicau ca autor posibil pe vecinul victimei, și anume:

- toporul corp delict îi aparținea, dar afirma că l-a avut încuiat în cămară, fapt susținut și de către concubina lui; ambii nu-și puteau explica cum a ajuns acolo, deoarece la cățul cămării nu prezenta nici o urmă de forțare;

- bănuitul era cunoscut ca o fire geloasă și-și suspecta concubina de legături amoroase cu victima; chiar femeia a relatat că, în seara precedentă omorului, bărbatul ei, fiind în stare de ebrietate, a admonestat-o că a lăsat becul aprins pe hol, iar mai tîrziu, pe la miezul nopții, întrebînd-o de ce nu se culcă, ar fi ironizat-o, spunîndu-i: „Ce, vrei să faci căldură la vecin?”;

- în dimineața descoperirii cadavrului, bănuitul a plecat la serviciu, unde a lucrat consecutiv trei schimburi, deși cu o zi în urmă nu a acceptat să rămînă la lucru peste program; a motivat această ultimă atitudine ca fiind în interesul îndeplinirii sarcinilor de plan;

- poziția apartamentului victimei, cu ușa pe același hol, i-ar fi permis acestuia să acționeze lesnicios, fără a fi văzut sau auzit de cineva, concluzie ce se corobora cu constatarea făcută la fața locului, anume că nu s-au găsit în locuință urme de noroi, deși solul era moale în acel timp;

- investigațiile au stabilit că bănuitul a aflat despre comiterea omorului de la un cunoscut cînd se întorcea de la serviciu, dar a afirmat că a aflat vestea de la o vecină, după ce a ajuns acasă;

- concubina bănuitului a declarat că bărbatul ei a lipsit din cameră cca 10 minute, în dimineața cînd s-a găsit cadavrul, iar apoi a plecat la serviciu, împrejurare care putea fi luată în considerare mai ales că la necropsie nu s-a putut stabili mai precis data morții, aceasta fiind admisă între orele 19,00 și 6,00 a zilei următoare.

În baza acestor indicii, bănuitul a fost reținut pentru a se putea efectua toate verificările necesare.

Pe parcursul cercetării s-au dispus o serie de măsuri în urma cărora s-a ajuns la noi împrejurări semnificative.

Astfel, analiza de laborator a obiectelor vestimentare și examinarea medico-legală a bănuitului au dus la următoarele constatări:

- s-a stabilit că pe căptușeala pușoaice, la cca 10 cm sub guler, se afla o pată de sînge uman, a cărui grupă nu a putut fi determinată;

- pe căptușeala unei cizme de cauciuc, în partea de sus, unde aceasta era indoită în exterior asemenea unei manșete, s-a descoperit o pată de sînge care făcea parte din aceeași grupă cu a victimei, bănuitul avînd altă grupă;

- s-a depistat sînge uman și sub unghiile lui, fără însă a se putea stabili din ce grupă face parte.

Fiînd cercetat și în legătură cu aceste aspecte, a negat orice legătură cu săvîrșirea omorului. Mai mult chiar, a reușit să dea o serie de explicații verosimile cu privire la

proveniența petelor de singe, speculând abil o greșală a anchetatorului. Acesta i-a făcut cunoscut în detaliu rezultatul expertizelor, după ce în prealabil a recoltat petele de singe în prezența lui. Astfel, bănuitul a cunoscut precis locurile unde au fost găsite petele, susținând că singele de pe pufoaică, pentru care nu s-a putut determina grupa sanguină, provine de la el, singele de sub unghii de la un coleg de serviciu care s-a lovit la cap, iar cel de pe manșeta cizmei, a cărui grupă corespundea cu a victimei, nu știe, pentru că cizmele le luase cu câteva săptămâni în urmă de la magazia întreprinderii. Mai mult chiar, a lăsat să se înțeleagă că ar putea proveni și de la concubina lui, care avea aceeași grupă.

O asemenea manieră de lucru l-a avantajat psihologic pe bănuitul și ea nu poate fi justificată nici pe seama normelor procedurale care reglementează obligația de a se comunica învinutului rezultatul examinărilor. De fapt, dacă i se comunica numai rezultatul generic, anume că pe îmbrăcămintea lui s-au descoperit pete de singe uman, se respecta cerința procesuală, dar, totodată, se păstrau intacte premisele ca acesta să-și formuleze alibiuri inconsistente sau contradictorii, care puteau fi constituite ulterior în probe. Am subliniat acest aspect tactic concret deoarece are nu numai implicații judiciare, ci și de ordin psihologic, putându-se transforma din instrument de lucru al anchetatorului într-o pîrghie de apărare pentru învinuit.

Cercetările efectuate în legătură cu cea de-a doua ipoteză s-au axat în principal pe verificarea cumnatului victimei și a altui cetățean cu care victima a fost la local. În ceea ce privește pe cumnat, s-a stabilit că acesta s-a despărțit de victimă la ieșirea din restaurant, în jurul orei 18,30, după care a mers la dormitorul unde se afla sora sa, acolo rămînînd pînă în jurul orei 22,00, împrejurare confirmată de cinci martore, colege de cameră cu sora sa. Apoi, de aici a plecat însoțit de un alt martor care locuia în același dormitor cu el, culcîndu-se pînă dimineața, cînd a plecat la serviciu.

În funcție de această situație s-a apreciat că relatările martorilor îl exclud pe cumnatul victimei din cercul de bănuți, acesta justificînd în mod riguros modul cum și-a petrecut timpul în perioada comiterii omorului. În consecință, a fost ignorat indiciul care apăruse împotriva lui rezultat din expertiza dactiloscopică a fragmentelor de urme digitale depistate pe comutatoarele electrice din locuința victimei. Este adevărat că aceasta nu putea fi considerată ca o probă absolută — întrucît nu era rezultatul examinării unei urme care să ofere o concluzie certă —, dar împrejurarea trebuia totuși reținută, deoarece îl indica ca posibil bănuitul.

Despre celălalt bărbat cu care victima a stat la masă în local s-a aflat că, după ce s-au despărțit, a vizitat consecutiv mai multe localuri, ajungînd acasă numai în jurul orei 23,00, în stare avansată de ebrietate.

Referitor la cea de-a treia ipoteză, subliniem că nu au fost identificate persoane cu care victima să fi avut conflicte de natură a determina o răzbunare extremă. Cu toate acestea, s-au extins verificările și cu privire la rudele soției, rezultatul final fiind nesemnificativ pentru rezolvarea cazului.

În acest moment de impas al cercetărilor s-a organizat o nouă analiză a cazului, prilej cu care s-au estimat și unele valențe psihologice. Astfel, împrejurarea esențială cu privire la toporul corp delict care aparținea învinutului, fapt pe care l-a recunoscut de la bun început și fără nici o rezervă, a fost apreciată nu strict juridic, ci sub aspect motivațional, considerîndu-se că mai degrabă constituie o probă în apărare decît în acuzare, nefiind firesc ca autorul, vecin cu victima, să abandoneze la locul faptei o probă materială capitală împotriva lui. Ca urmare, s-a admis că acesta putea fi în eroare, neamintindu-și precis locul unde l-a lăsat, situație care putea schimba radical cursul anchetei, mai ales că celelalte elemente în acuzare aveau doar valoarea unor indicii.

Promovîndu-se acest element de îndoială, justificat psihologic, s-au reluat investigațiile și cercetările cu privire la cumnatul victimei, a cărui situație s-a apreciat că n-a fost elucidată pe deplin. Astfel, s-a considerat că acesta putea avea o motivație mai puternică privind comiterea omorului, fiind foarte afectat de modul cum victima a tratat-o în căsnicie pe sora lui (loviri și maltratări repetate), soră la care ținea foarte mult. De asemenea, plecîndu-se de la constatarea că victima a fost ucisă, cit mai probabil, în timpul somnului, s-a apreciat că acesta putea avea acces în locuință, sau chiar să rămînă împreună cu victima mai mult timp, pînă eventual a adormit. Comiterea omorului în asemenea circumstanțe devenea și mai plauzibilă cu cît bănuitul, care era de statură foarte mică, suferea manifest de un complex al inferiorității fizice, complex care în forma sa paroxistică putea incita la săvîrșirea omorului numai în condițiile cînd victima nu putea să opună rezistență.

Impedimentul hotărîtor îl constituia însă apărarea ce și-a formulat-o prin cele cinci martore pentru perioada cea mai probabilă a săvîrșirii omorului. Analizîndu-se acest aspect și din punct de vedere psihologic, s-a acceptat ca posibilă și teza unei apărări cu mai mulți martori care nu sînt neapărat mincinoși, ci mai degrabă afiliați sufletește de bănuitul, care, deși nu au fost corupți, l-ar fi putut susține din compasiune, încercînd să-l apere din cauza necunoașterii fondului problemei.

Ca urmare, s-a analizat și situația celui alt martor și s-a constatat că acesta nu l-a cunoscut anterior pe bănuitul, deoarece locuiau împreună numai de câteva zile. Pe baza acestui fapt s-au reluat inițial discuțiile, reușindu-se, în urma unei cercetări meticuloase, să se obțină informații noi și anume:

bănuitul și-a schimbat la sora lui cămașa și maioul, aspect ce nu fusese stabilit anterior.

S-a decis în continuare cercetarea temeinică și separată a celorlalți cinci martori, în principal pentru clarificarea acestui aspect necunoscut inițial, reușindu-se să se releve contradicții flagrante în depozitiile lor, contradicții care au constituit pirghii puternice în stabilirea adevărului. Astfel, martorii au declarat, în final, că bănuitul a venit la dormitor numai la ora 21,30, rămânând astfel descoperit cu circa trei ore, timp suficient pentru săvârșirea omorului.

Reexaminându-se cu deosebită atenție îmbrăcămintea, s-a descoperit o pată discretă de sânge pe partea interioară a reverului hainei, pată pe care a explicat-o ca provenind dintr-o tăietură la bărbierit. Prin expertiză, s-a precizat că făcea parte din aceeași grupă cu a victimei, bănuitul având altă grupă. S-a obținut astfel și o probă materială în acuzarea lui.

Cum pe parcurs s-a obținut și o precizare de la sora lui cu privire la ora sosirii la dormitor și că i-a spălat o cămașă pe care se aflau pete de sânge, s-a apreciat că printr-o confruntare atentă între frate și soră se poate obține mărturisirea din partea bănuितului, care era refractar la anchetă. S-au efectuat astfel mai multe confruntări tactice, câștigându-se poziții importante în cercetare și, conjugate cu contradicțiile ivite în declarațiile bănuितului, au condus în final la mărturisirea faptelor. Cu acest prilej, criminalul a confirmat justetea concluziilor de ordin psihologic promovate pe parcursul cercetărilor, arătând că a ucis victima în timpul somnului și că, inițial, a exploatat în avantajul său nesiguranța manifestată de anchetatori cu privire la originea petelor de sânge și evaluarea relativă a urmelor digitale. Faptul că a fost cercetat și apoi lăsat în stare de libertate i-a consolidat deducția că nu sînt probe în acuzarea lui și, ca atare, a încercat, pe cît posibil, să scape de răspundere penală.

★

Apreciem ca utilă întocmirea unor fișe de personalitate ale bănuितilor sau învinuितilor din cauzele deosebite și, după caz, chiar și pentru martorii de bază, acestea putînd juca rolul de instrumente practice de orientare și de lucru.

Pentru ilustrare, vom prezenta o variantă a unei asemenea fișe care cuprinde informații rezultate atît din investigații și cercetări, cît și din expertiza psihiatrică efectuate pentru criminalul Rimaru I.

1. Date generale de cunoaștere (familie, școală, antecedente penale).

Rimaru I. este născut la 12 octombrie 1946, în C. Face parte dintr-o familie dezorganizată. Părinții sînt divorțați și nu au o ținută morală corespunzătoare.

Este cel mai mare dintre cei trei copii: un frate, care prezintă unele tulburări comportamentale, și o soră.

Toți trei au rezultate slabe la învățătură. Rimaru I. a rămas repetent în clasa a IX-a, iar liceul l-a absolvit cu media 5,33.

A intrat în Facultatea de medicină veterinară avantajat de împrejurarea că erau mai puțini candidați decît locurile prevăzute, fiind admis cu media 5,33. A rămas repetent în anii II și III, cu perspectiva exmatriculării pentru numeroase absențe și rezultate catastrofale la învățătură.

Tatăl său a cunoscut unele acte de violență și jaf comise de către fiul său și, în loc să intervină ferm, să-l determine să se comporte în spiritul legii, l-a sfătuit, uneori, cum să ascundă obiectele și banii furati, dîndu-i concurs direct în acest sens.

Rimaru I. are antecedente penale, fiind condamnat la 5 luni închisoare pentru săvîrșirea unei infracțiuni de tiłhărie în anul 1965 (deci la vîrsta de 19 ani), deoarece a lovit grav pe un paznic care l-a surprins furînd pepeni.

2. Date privind principalele caracteristici ale personalității.

Conținutul gîndirii sale, problematica legată de școală și de orice alte preocupări sînt extrem de reduse. Colegii își dădeau seama de acest lucru, iar un profesor l-a caracterizat ca fiind agramat, cu un limbaj sărac, de cca 3-400 cuvinte, situație care arată incultură și un nivel extrem de scăzut pentru un student.

A manifestat dificultăți în realizarea relațiilor cu semenii, dar mai ales cu femeile, cu care practic nu știa cum să procedeze, deși avea o predominantă sexuală în preocupările sale, încă din adolescență. Din datele de anamneză și investigație rezultă, de exemplu, că la 15 ani a provocat un scandal public în localitatea C., unde urma clasa a IX-a, fiind surprins cînd avea raporturi sexuale cu o minoră.

O colegă de facultate, cu care a încercat să intre în relații, îl descrie ca un individ fără nici o orientare, abuziv și redus, arătînd că, în timp ce stătea de vorbă cu un alt coleg, a venit la ei Rimaru I., care, fără să salute sau să-și ceară scuze pentru intervenția sa inoportună, a invitat-o la o cafea, fiind, desigur, refuzat. O altă colegă, care a acceptat o plimbare cu el, a arătat că, practic, au mers ca doi străini unul lingă altul, acesta nefiînd în măsură să înjghebe nici o discuție.

Chiar și tatăl său confirmă această stare, de care s-a sesizat, și menționează că i-a făcut personal cunoștință cu cîteva fete, însă fără rezultat, motivîndu-i că fetele nu vor să stea de vorbă cu el. Datorită inadaptabilității sale și a insuccesului de durată trăit în sfera vieții sexuale, Rimaru I. era marcat

de o puternică stare de frustrare pe această temă, stare care, ajunsă la paroxism, s-a materializat în săvârșirea singeroaselor sale fapte criminale.

Din examinarea antecedentelor comportamentale rezultă că era o fire foarte retrasă, închisă în sine ermetic, dar cu tendințe și manifestări de agresivitate și chiar de autoagresivitate, cu ciudățenii și capabil de comiterea unor acte nesăbuite (de exemplu, într-o excursie din timpul liceului, a urinat pe o clanță).

În timpul studenției a locuit la cămin; nefiind sociabil și având tulburări comportamentale, a fost evitat de toți colegii, care au refuzat să locuiască cu el în cameră. S-au semnalat beții însoțite de manifestări comportamentale rebele, ca, de exemplu: a urinat peste patul unui student, dintr-o cameră alăturată, iar altă dată a spart o sticlă și în mod demonstrativ a călcat pe cioburi, fiind cu picioarele goale și tăindu-se serios.

Într-o discuție, ca urmare a insinuării unui coleg că ar suferi de lues, s-a tăiat cu bisturiul la antebraț pentru a arăta că singele lui este „sănătos“.

Tot la cămin, aflând că într-o cameră de la subsol doarme o fată care a venit în vizită la un student, nu a dormit toată noaptea, pendulind agitat de la camera lui la subsol.

Prezenta o dereglare a ritmului somn-veghe și aproape în fiecare noapte părăsea căminul între orele 22,00 și 4,00 dimineata. Mai mulți colegi, care au dormit temporar în aceeași cameră, au arătat că sarea brusc din pat, în timpul somnului, iar uneori, când se întorcea dimineata la cămin, se cățăra pe paratrăsnetul clădirii, până la etajul II, și intra în cameră pe fereastră.

Din examinarea modului de săvârșire a infracțiunilor (4 omoruri săvârșite cu mare cruzime, 6 tentative de omor, 2 tâlhării, un viol, o tentativă de viol și un furt în dauna avutului obștesc) rezultă că în majoritatea cazurilor a acționat cu premeditare, în plină noapte, având asupra sa instrumente de atac apte a produce moartea: topor, cuțit, bare de metal de diferite dimensiuni. Își alegea victimele din rîndul femeilor care veneau singure de la serviciu noaptea tîrziu, de regulă pe timp ploios, iar în locuri întunecoase le ataca prin surprindere, lovindu-le decisiv, după care le viola, în unele cazuri chiar în timpul când acestea se aflau în stare comatoasă.

În același timp, manifesta o atenție distributivă deosebită, intrucît sesiza imediat orice împrejurare care ar fi putut duce la prinderea sa (un zgomot cit de mic, aprinderea unei lumini etc.) și își abandona victimele, nu înainte însă de a le fura gențile cu bani ori alte bunuri (ceasuri, cercei).

Atît pe parcursul liceului, cît și al studenției a fost caracterizat ca un tip nesociabil, izolat, egoist, deosebit de impulsiv și cu manifestări evidente de agresivitate.

În perioada de timp cît a fost internat în spital pentru o operație la degete (accidentîndu-se în timpul comiterii unei tentative de omor), colaborarea lui cu personalul medical a fost foarte dificilă (aproape imposibilă), deoarece își scotea singur firele și pansamentele, nu respecta nici o indicație medicală, era irascibil și violent cu ceilalți bolnavi, cu care, practic, nu a reușit să stabilească nici o relație apropiată. Avea cuțit asupra lui, era recalcitrant și chiar brusca personalul medical și pe ceilalți bolnavi. Umbla neglijent îmbrăcat, nespălat și neras.

3. Date medicale.

Încă cu 4 ani anterior comiterii omorurilor, în fișa sa medicală au fost notate o serie de aprecieri, ca: „nod în gît“, „spasm esofagian“ și „sindrom nevrotic reactiv“.

După un an i s-a adăugat mențiunea „pe fond de inadap-tare“, recomandîndu-i-se efectuarea unui examen electroencefalografic. Acesta a evidențiat un traseu mediovoltat slab exprimat, pe care apăreau spontan foarte frecvente unde teta, care predominau grupate în regiunea temporală.

În timpul săvîrșirii omorurilor, cînd s-a prezentat la examinarea neurologică, medicul a menționat în fișă o ușoară stare confuzională pe care a apreciat-o ca „suspiciune de comițialitate“. Coincidența acestei manifestări, chiar în dimineața cînd a comis o crimă feroce, a ridicat și problema dacă vizita medicală nu a avut un caracter premeditat, de eventuală ascundere în spatele unui diagnostic psihiatric sau dacă, într-adevăr, nu se găsea într-o stare afectivă cu totul specială, dar legată de intenția de a săvîrși un nou omor. Și alte motivații din fișa medicală indică o anumită corespondență între vizitele medicale și actele antisociale comise. Mai mult decît atît, după cea mai odioasă crimă (cazul din str. Vulturi) s-a internat în spitalul de chirurgie plastică pentru efectuarea unei operații pe tendon, intervenție care nu era urgentă, intrucît el își secționase un tendon, cu două luni anterior, în timpul unei tentative de viol.

Examenul psihiatric efectuat în mod repetat, în timpul anchetei, nu a pus în evidență tulburări de tip psihotic. Nu s-au remarcat stări halucinatorii, delirante sau de altă natură.

În perioada de început s-au manifestat fenomene de tip histeroid (negativism, opoziție la ortostatism — cu mimarea pierderii tonusului postural și ganzeroid, cu răspunsuri pseudodemențiale: în loc de cartierul Floreasca spunea Florentina, în loc de Mănăstirea Costin, în loc de Cașin, Piața Unirii, în loc de Unirii), precum și suspiciuni față de alimentele oferite, dar aceste manifestări au avut un caracter reactiv net față de situația în care se afla după arestare, situație de care a fost pe deplin conștient încă de la început.

În același fel trebuie interpretate și consemnările anterioare din fișa lui medicală cu privire la „nevroză”, și anume ca manifestări psihopatice situaționale, condiționate de propriile sale acțiuni.

Datele examenului clinic psihiatric, datele anamnezice și istoricul vieții lui Rimaru I. evidențiază clar existența unor pronunțate deviații și anomalii de caracter, temperament și personalitate atât de nucleu (avea un frate cu trăsături asemănătoare), cât și de dezvoltare dizarmonică în timp, la care a contribuit, fără îndoială, mediul familial (cu influență negativă directă), cât și toleranța din partea colectivului în care a trăit.

Tabloul psihopatic al acestuia este polimorf, cuprinzând aproape întreaga gamă a trăsăturilor negative pe care le pot îmbrățișa structurile monstruoase ale personalității. Între aceste trăsături trebuie în primul rând menționate: agresivitatea, impulsivitatea, cruzimea feroce, viscozitatea și lentoarea proceselor ideative, cu inerție între procesele de excitație și inhibiție și, mai ales, amoralitatea absolută, cu aberații sexuale de o intensitate rar întâlnită (sadism, vampirism, fetișism, tendințe necrofilice și quasicanibalism — a mușcat din victime din regiunile erogene și a rupt bucăți de țesuturi care nu au mai fost găsite la locul faptei).

Impulsivitatea sa explozivă a căpătat o aparență epileptoidă nu numai prin intensitatea ferocității, ci și prin viscozitate, sărăcie intelectuală, adezivitate, tendință la detalieri și minuțiozitate (aranja obiectele victimelor cu o ordine de ritual), precum și prin unele manifestări de misticism paradoxal (jurăminte pe cruci, frecventarea bisericilor și efectuarea de rugăciuni chiar și la locul de detenție).

Nu s-au constatat simptome de boală organică cerebrală.

Nu a prezentat semne de impregnare alcoolică cronică.

Episoadele ebrioase, semnalate în anamneză, au avut un caracter incidental, dar au demonstrat și tipul de psihopatie polimorfă predominant explozivă a cărei sensibilitate la alcool este adesea menționat în literatură.

Comisia de expertiză psihiatrică a stabilit lui Rimaru I. diagnosticul de: „psihopatie polimorfă cu caracter dominant impulsiv și pervers sexual”.

CAPITOLUL VII

ELEMENTE DE PSIHOLOGIE CORECȚIONALĂ

Necesitatea cunoașterii psihologiei corecționale

În decursul carierei sale, un ofițer de miliție are de-a face de cele mai multe ori cu infractori recidiviști. Recidivistul nu este „remarcabil” numai pentru că a repetat comportamentele sale antisociale sau că acțiunea de reeducare care s-a desfășurat la locul lui de detenție a rămas fără eficiență. Din punct de vedere psihologic, un recidivist se deosebește de alte categorii de oameni (sau chiar infractori) prin faptul că are o experiență de penitenciar. Această experiență severă, poate mai mult ca orice, își pune amprenta pe personalitatea lui.

Cînd cercetăm pe cineva, bănuim că ar fi comis un act grav, în mod obișnuit ne interesează antecedentele lui extrapenale, relațiile avute cu familia de origine (tatăl, mama, frații, surorile etc.), cu soția (concubina), cu profesorii de școală, cu șefii și colegii de la locul de muncă și, evident, cercul de prieteni. Din toate aceste relații putem să facem postdicții, putem deduce o serie de

indicii care ne lămuresc, în mare, în privința personalității. În funcție de rezultatele, de concluziile la care ajungem putem elabora o ipoteză, mai mult sau mai puțin verosimilă, privind relația dintre actul săvîrșit și probabilul autor.

Dacă însă avem de-a face cu un bănuim care a efectuat și un stagiul în penitenciar, atunci în mod obligatoriu trebuie să obținem toate datele cu privire la comportamentul lui în detenție, la relațiile pe care le-a avut în timpul anchetei, cu anchetatorii, cu judecătorii, cu supraveghetorii din penitenciar, dar, mai ales, dacă în timpul detenției a legat prietenie cu cineva și ce se știe despre acel prieten, despre influența posibilă exercitată de acesta asupra bănuimului.

Datele de mai sus se pot obține relativ ușor, chiar dacă uneori conțin și elemente contradictorii, dar mai greu este să constatăm modul în care fostul deținut a perceput pedeapsa, dacă a considerat-o meritată sau prea severă etc., căci toate acestea, alături de afilierea amicală în detenție la elemente înrăite, pot

zădărnici nu numai încercările de reeducare din penitenciar, ci și de termina o nouă atitudine dușmănoasă față de societate, pot genera o hotărâre de a se opune din ce în ce mai activ normelor și legilor care guvernează viața socială.

În altă parte a lucrării noastre ne-am referit la cercetările lui K.-D. Opp (1979), care a arătat că o acțiune infracțională este o variabilă dependentă de posibilitățile individului de a proceda ilegal în condițiile în care el a aderat la un sistem de norme ilegale. Exprimat formalizat cu o altă notație decât cea propusă de K.-D. Opp, propoziția de mai înainte se poate scrie astfel:

$$Ac = f(Sf, Pd),$$

adică actul criminal (Ac) este o funcție (f) a unor situații favorizante (Sf) și a unei personalități deviante (Pd). Această propoziție formalizată este valabilă în egală măsură și atunci când înlocuim actul criminal (Ac) prin R , adică recidiva. Rezultă

de aici că nici un act criminal, respectiv nici o recidivă, nu are loc dacă — ipotetic, bineînțeles — Sf sau Pd au valoarea 0 (zero).

Mergând mai departe cu analiza, K.-D. Opp și colaboratorii arată că probabilitatea recidivei crește, respectiv scade în funcție de: frecvența și durata vizitelor pe care le primește deținutul (A în figura nr. 39); posibilitățile de calificare profesională ce i se oferă în penitenciar (B); privațiile la care el este supus la locul de detenție (C); antecedentele penale ale deținutului (D). Acești factori favorizanți (notați în figură cu $+$) sau defavorizanți (notați în figură cu $-$) ai recidivei postdetenționale se potențează sau nu în funcție de posibilitatea deținutului de a avea contacte cu alți deținuți (a); frecvența unor comunicări cu elemente deviante (b); și, în fine, de posibilitățile subiectului de a avea contacte cu exteriorul (c).

Grafic, determinările și interdependențele se prezintă astfel:

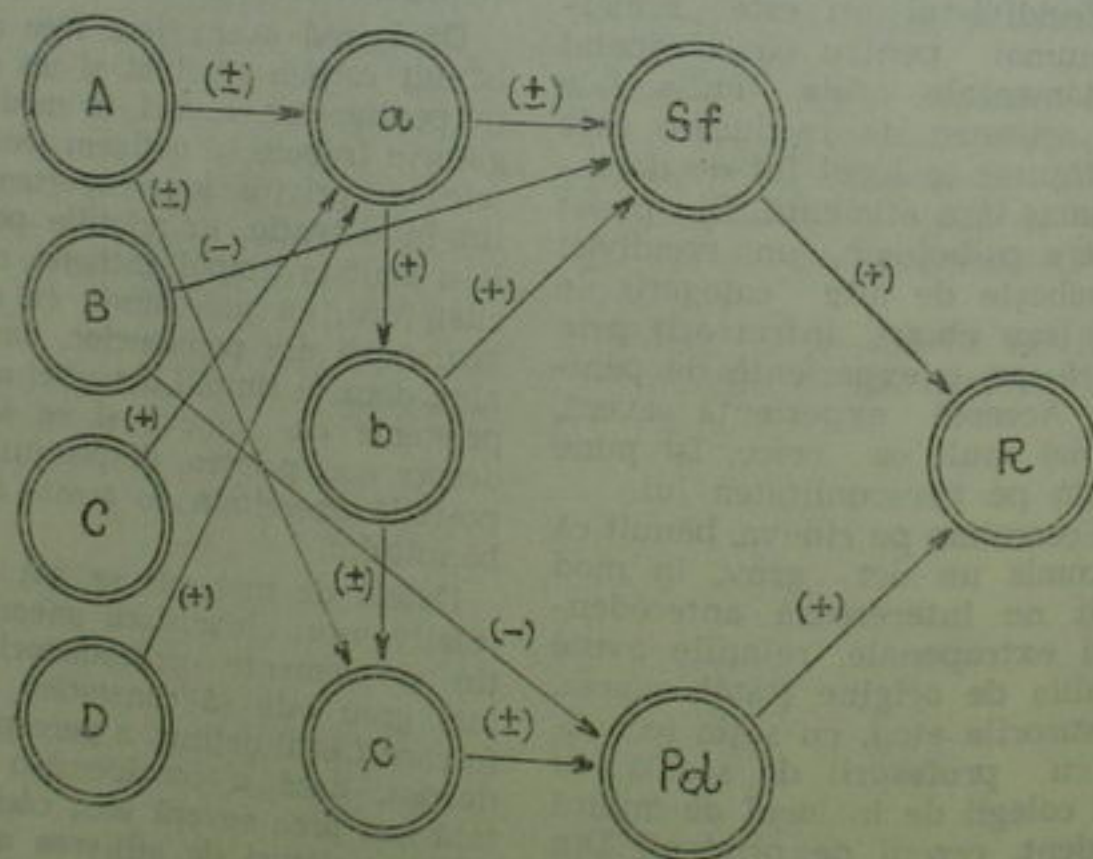

Fig. 39

Teoretic, deci, posibilitățile de re-calificare (B) acționează negativ asupra probabilității de recidivă (R), căci reduce atât situațiile favorizante (Sf), cât și influențarea negativă a personalității (Pd). În schimb, antecedentele penale (cazierul) ale subiectului (D), ca și deprinderile resimțite în detenție (C) potențează tendințele de recidivă, iar vizitele primite de subiect (A) au un efect pozitiv (+) sau negativ (-), în funcție de personalitatea vizitatorului și de relațiile acestuia cu deținutul.

Chiar dacă factorii menționați de K.-D. Opp nu pot fi cantificați și deci nu se poate „calcula” exact posibilitatea de recidivă, analiza factorilor relevați de K.-D. Opp, aprecierea lor chiar și aproximativă îl pune pe ofițer în situația de a avea noi date de antecedente hotărâtoare în privința bănuitalui cu care va trebui să lucreze.

Penitenciarul ca organizație socială

R. J. Wicks (1974) susține că psihologia corecțională este studiul și aplicarea cunoștințelor psihologice în domeniul înfăptuirii justiției penale (criminal justice). Aceste cunoștințe se pot referi la unele sau la toate momentele prin care trece un răufăcător identificat (lawbreaker), trimis în judecată, încarcerat (institutionalized) sau eliberat. Scopul psihologiei corecționale este să caute mijloace pentru înțelegerea comportamentului infractorului, să-l ajute pe plan intelectual, social sau emoțional să acționeze mai eficient și astfel să promoveze, în condiții cât mai bune, adaptarea socială a infractorului. Credem însă că definiția dată de R. J. Wicks este prea largă, referindu-se aproape la întreaga problematică a psihologiei judiciare. Din acest motiv, noi pre-

ferăm termenul utilizat de H. F. Ellenberger (1971), de psihologie carcerală, căci acest termen se referă la acele fenomene psihologice și psihosociale care derivă din viața de penitenciar și care afectează toată personalitatea umană, comportamentul său individual și social (exacerbarea unor instincte, conduite spațiale-teritoriale, subordonarea la unele norme carcerale etc.).

Înainte de a intra în detalii, vom analiza pe scurt instituția socială, penitenciarul, mai exact organizația penitenciară în cadrul căreia urmează să trăiască deținutul.

În figura 40 se vede „sistemul social global” (caseta 1) care înglobează în mod legitim subsistemul economic, cel politic, particularități cultural-istorice etc. Orice sistem social global generează un sistem de norme (caseta 2), dintre care unele sunt prescriptive, iar altele prohibitive. Din sistemul de norme iau naștere două feluri de reacții sociale — care sunt elementele așa-numitului control social —, în funcție de faptul că individul respectă normele (sanțiuni premiale, caseta 3) sau le încalcă (sanțiuni penale, caseta 4).

În caseta 4, privind sancțiunile penale, sunt arătate cele trei moduri în care societatea — de-a lungul istoriei sale — a reacționat față de nerespectarea sau chiar încălcarea normelor (legale). Astfel, societatea primitivă reacționează față de infractor prin: a) retaliere (conform principiului primitiv: „dinte pentru dinte”), b) prin izolare (spre a preveni recidiva, deci de a feri societatea de răufăcător) și c) în epoca modernă prin aplicarea de măsuri terapeutice-reeducative.

Pentru a se ajunge la rezultatul final dorit (caseta 7), adică în termeni de azi la redarea în societate a fostului infractor, sistemul social global posedă un subsistem de înfăp-

tuire a justiției (poliție, tribunale), care, la rindul lui, elaborează o tehnologie corespunzătoare așa încât, în final, să se ajungă la eliminarea infractorului (în societățile primitive) sau la recuperarea lui și reintroducerea lui în circuitul social normal.

Privind evenimentele sub aspect istoric (W. T. Haesler, 1979), putem constata că în raport cu devianța de la norme și, mai ales, în raport cu forma extremă de devianță, infrac-

țiunea, societatea a evoluat de la mijloacele cele mai brutale de rețineri spre forme superioare de re-educare și terapie. În legislația noastră domină azi principiul priorității acțiunilor reeducative. Cu toate acestea, actualul mod de înfăptuire a justiției mai e tributary unor condiții istorice, căci în sistemul penitenciar mai coexistă unele forme hibride, care, cu timpul, desigur, vor fi depășite.

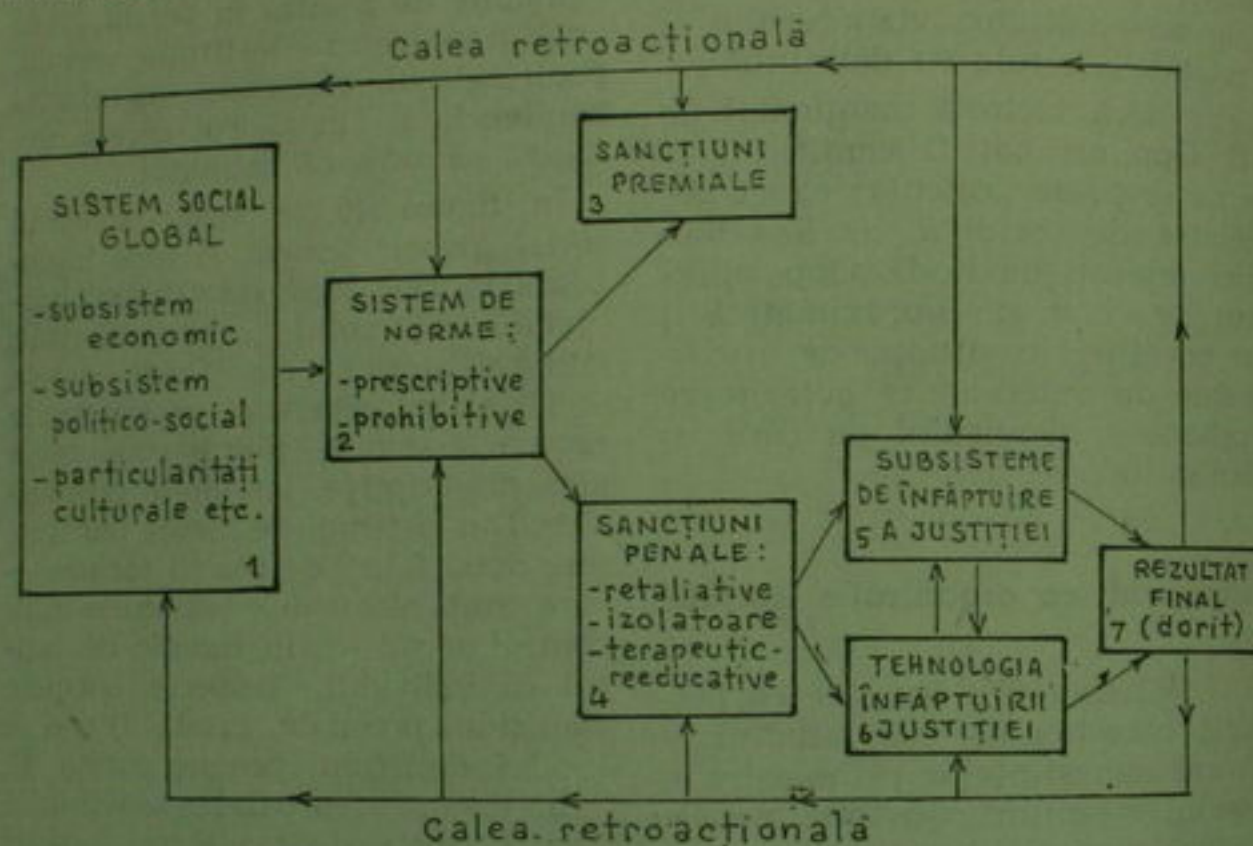

Fig. 40

Orice organizație socială — sau instituție — este creată pentru un anumit scop ce este urmărit și la nevoie impus membrilor organizației, dar și clientelei sale. Astfel, de pildă, spitalul, ca organizație, urmărește restabilirea stării de sănătate a bolnavilor (clientela instituției), scop care se realizează prin respectarea unor norme stricte de către personalul sanitar și este impus și pacienților, prin coerciție (interzicerea părăsirii spitalului, a unei hrane ne-

potrivite etc.). Tot așa, o fabrică, privită ca organizație socială, are ca scop producerea de bunuri materiale. Respectarea procesului tehnologic, mărirea din ce în ce mai mult a producției de bunuri se impun prin stimulare materială (retribuție în funcție de cantitatea și calitatea muncii etc.).

Penitenciarul, ca instituție, organizație, arată D. Cressey (1961), urmărește concomitent trei scopuri: *custodial*, care constă din claustra-

rea deținuților și împiedicarea evadării lor. Acest scop este urmărit și impus de suborganizația militară structurată pe sistem de comandă și măsuri preventive (existența gratiilor, însoțirea armată a deținuților în timpul deplasării lor — escortare — etc.). Cel de-al doilea scop urmărit în penitenciar este *producția de bunuri materiale* (meșteșugărească, industrială, agrară etc.), scop ce se impune prin remunerare, reducere din timpul condamnării etc. Pentru problemele de producție există cadre specializate (maștri, tehnicieni și ingineri), care asigură realizarea producției. Cel de-al treilea scop este cel *reeducativ*, impus prin coerciție morală de către educatori specializați, care se ocupă în mod corespunzător de problemele psihopedagogice și educația politică a deținuților.

Coexistența celor trei obiective, cu personal specializat pe trei direcții, prin mijloace de impunere eterogene, cu factorii de răspundere acționând mereu concomitent, dar nu totdeauna strict convergent, prin natura lucrurilor poate genera stări tensionale, care, deși perfect rezolvabile, uneori creează disfuncții în mersul înainte al organizației și se răsfîrtează în parte și asupra muncii de reeducare. Nu o dată un director de penitenciar poate să acorde prioritate unui sector sau altul și, în funcție de viziunea lui asupra priorităților, munca efectivă de reeducare poate să meargă mai bine sau să fie lăsată pe al doilea plan, deși legile noastre sînt categorice în privința priorității scopului reeducativ în aplicarea oricărei pedepse privative de libertate.

Pentru un deținut — dezadaptat social prin definiție — adaptarea la sistemul de viață din penitenciar devine deosebit de grea nu numai prin multitudinea privațiunilor la

care este supus în mod firesc, dar și din cauză că el trebuie să elaboreze noi comportamente: pe de o parte, față de colegii lui, deținuții, pe de altă parte, față de personalul custodial militar, de cel tehnico-productiv, cit și de corpul de educatori-terapeuți.

Autoritatea exercitată de militari prin mijloace de comandă generează în mod obișnuit o *supunere alienativă*; disciplina de producție se impune prin remunerare, supunerea va fi deci *calculativă*; în schimb, pe linie educativă, dacă cel care o face își cunoaște bine atribuțiile, se va obține o *supunere participativă*, identificatoare. Modurile de supunere pe care le-am amintit, deși constituie forme de reacție comportamentale generale, admit totuși și excepții, abateri de la aceste reguli. Idealul este să se obțină pe toate liniile o supunere participativă, deoarece numai în acest fel se ajunge la colaborarea deținutului la propria sa reeducare.

Este de notat că stilul de conducere — coercitiv, remunerativ sau moral-convingător — afectează, în primul rînd, *climatul organizațional*, climat care, la rindul lui, afectează — întărește sau nu — poziția conducătorului (pe linie de comandă, pe cea productivă sau reeducativă), poziția lui în calitate de mandatar social, căruia i s-a atribuit sarcina de a realiza scopul organizației (comanda socială), în cazul nostru fiind reeducarea fostului infractor.

Noul deținut, în primele zile ale detenției, este încadrat doar în mod formal în grup (grupul de cameră, grupul de lucru, clasa de reeducare etc.), deci, în mod legic participă alienativ la activitățile comune. Acest mod de participare este determinat inițial de toate deprinderile la care este supus deținutul la locul de detenție (toate sînt frustrante).

Și apoi, nu trebuie să uităm că în majoritatea cazurilor stări și situații frustrante de lungă durată l-au dus pe încarcerat chiar la comiterea de infracțiuni. Dacă la acestea se mai adaugă și noile elemente frustrante (îngrădirea regulamentară a libertăților, a mișcărilor, necesităților fiziologice etc.), această cumulare de frustrări va provoca comportamente agresive verbale sau acționale sau, în cel mai bun caz pentru organizație (locul de detenție), el va rămâne pasiv, dar tot alienat față de scopurile reeducative desfășurate în penitenciar.

Rezultă de aici că dacă se utilizează, de pildă, cu precădere mijloace stimulative (reduceri de pedepse, acordări de drepturi etc.), deținutul va participa la activitățile prescrise (muncă, activități culturale etc.) în mod calculativ, deci conformist, formal. El va apare ca un element disciplinat care își face datoria, dar în conștiința lui nu s-a produs nici o schimbare de esență, echilibrul lui psihic rămâne labil, rezistența la tentații nu-i va crește, vulnerabilitatea lui față de influențe negative se menține și, în final, perspectivele recidivei sînt considerabile.

Cooperarea afectivă integrală, angajarea totală a individului, un comportament participativ superior al deținutului la acțiunea propriei reeducări nu se pot obține decît prin mijloace educative acomodate pe deplin la personalitatea celui ce urmează a fi reeducat. Dar o asemenea cooperare totală, interes autentic pentru reinserarea optimă în comunitate ar necesita existența unor soluții „tehnologice” de tip pedagogic și medical, de ceea ce azi nu dispunem încă.

Pedagogia actuală, pe drept cuvînt, insistă mult asupra necesității individualizării mijloacelor de edu-

cație (D. Negșulea, 1979). Dacă în acest punct azi părem cu toții a fi de acord, în privința mijloacelor prin care să se realizeze această individualizare părerile se împart. La fel se întîmplă și cu conceptul de individualizare a pedepselor, concept care are mulți adepți în rîndurile penologilor. În practică însă, în mod paradoxal, modul în care societatea reacționează față de devianță ca fenomen polimorf — de mare varietate în realitate — este unul singur: pedeapsa cu închisoarea. Variabilele acestei reacții sociale, diferențele de tratament sau de durată, în fond sînt neesențiale. Dacă, deci, reacția socială față de devianță arată o monotonie greu de înțeles, reacția pedagogică, cea a pedagogului (reeducatorului) este de a categorisi cazurile nu după criteriul juridic, ci după criterii psihopedagogice. Educația — reeducarea — în penitenciare trebuie să fie proiectată pe indivizi, prin gruparea de elemente umane asemănătoare în unități, clase mai omogene, pentru a face ca munca să fie mai eficientă.

În literatura de specialitate, Hall Williams, în 1976 (pe atunci președinte al Asociației internaționale de criminologie), într-o expunere intitulată sugestiv „Mituri și realități în criminologie”, readuce în discuție problema eficienței pedepsei cu închisoarea. El pleacă de la ideea că la ora actuală ar trebui să se revizuiască temeinic o seamă de concepte de bază pentru a se putea ameliora activitatea de reeducare.

Hall Williams arată că nu există nici o dovadă științifică demnă de acest nume care să confirme că pedeapsa, în general, și pedeapsa cu închisoarea, în special, ar avea vreun efect de intimidare asupra unui deviant care încă nu și-a finalizat activitatea prin vreo infracțiune. Practica a arătat că nici

măcar perspectiva unei pedepse foarte grave nu are efectul intimidant scontat. Ceea ce se poate afirma științific azi este că: perspectiva pedepsei, deci intimidarea, este eficientă doar la unele persoane, în unele cazuri și în unele situații. Teama de pedeapsă reține pe mulți de la evaziunea fiscală sau de la încălcarea legii circulației rutiere. Dar perspectiva pedepsei nu intimidează nici pe falsificatorii de bancnote, nici pe cei ce consumă sau fac trafic cu droguri.

Continuă mărire a rigorilor legii — afirmă în continuare Hall Williams — conform unor statistici — nu are efect inhibant. Efect inhibant, arată el, are numai o poliție foarte eficientă, care în mod operativ îl prinde și-l trimite în judecată pe infractor. Buna și energica activitate polițienească pare să fie și cel mai bun mijloc de prevenție, și cel de combatere a infracționismului.

Evident că Hall Williams pune sub semnul întrebării și virtuțile reeducative ale unor stagii în penitenciar. Astfel, recidiva, așa cum apare în statistici, nu ne edifică asupra realității obiective. După părerea lui, acolo unde sînt mulți recidiviști cifra nu reflectă ineficiența penitenciarului, ci eficiența poliției. Tot așa, un număr mic de recidiviști — rezultînd din statistici — poate să însemne că în detenție mulți și-au „îmbunătățit” modul de operare și astfel reușesc să evite o altă „cădere”. La fel, statistica e mută și în cazul în care recidiva, în realitate, este consecința revenirii fostului deținut în mediul său de proveniență cu caractere delictogene. În asemenea cazuri, iarăși nu reeducarea din penitenciare poartă vina recidivei, ci factorii de mediu care prin influența lor negativă au dus și la primele încălcări ale normelor legale.

Chiar dacă nu acceptăm pe de-a întregul ideile lui Hall Williams, totuși multe din constatările sale trebuie să ne dea de gîndit.

Fenomene psihoindividuale și psihosociale în detenție. Prizonizarea

Pe lângă multe altele, ideile lui Hall Williams exprimă puternica tendință din zilele noastre de a regîndi întregul sistem de concepte și practici care stau la baza organizării și funcționării actualelor instituții penitenciare. Această tendință decurge nu numai din considerente pur empirice ori speculative, ci și din autentice cercetări științifice ale căror rezultate sînt cuprinse în recent apărutul tratat consacrat executării pedepselor (Strafvollzug) semnat de G. Kaiser, H.-J. Kerner și H. Schöch (1982)¹. O bună parte din acestea adoptă ca principiu metodic cercetarea longitudinală cuprinzînd pe lângă etapa de detenție și pe cea a detenției preventive, ca și perioada postdetențională, de reacomodare la ambianța în care va trăi fostul deținut.

Sub aspect psihologic, cel ce intră pe poarta penitenciarului este un individ traumatizat care — cel puțin teoretic — ar trebui să părăsească penitenciarul fără aceste traume.

Mai ales în prima fază a încarcerării apar fenomene de agitație psihică, anxietate, lipsă de apetit față de nutriția oferită, la fel cum apar și fenomene de agresivitate, tendința de a se manifesta certăreț etc., toate acestea făcînd parte din simptomele

¹ Cercetările la care se referă autorii citați au fost efectuate în R.F.G. și S.U.A., deci și concluziile lor sînt valabile în primul rînd pentru condițiile de viață și de detenție specifice orînduirii sociale din acele țări.

psihopatologiei carcerale cotidiene (H. F. Ellenberger). Aceste fenomene legice apar din cauza condițiilor antibiologice ale detenției, ele sînt fenomene de „nevroză detențională” care se cunosc bine nu numai la nivel uman, dar chiar și la nivel animal. Animalele care trăiesc în captivitate — pensionarele grădinelor zoologice — suferă mutații adesea dramatice, între care este suficient să amintim speciile care nu se pot înmulți în condițiile privării de libertate.

Impactul detenției asupra individului se resimte în mod dramatic prin limitarea drastică a spațiului de mișcare și a organizării timpului oricărui deținut. Aceasta înseamnă necesitatea — impusă de reglementul instituției penitenciare — elaborării unor noi conduite de spațiu și de timp radical diferite de cele ale unui individ uman în libertate. Reducerea perimetrului de mișcare a individului duce la apariția unor fenomene ancestrale de teritorialitate — comportamentul individului de apărare a teritoriului propriu (H. F. Reading, 1978) — care se manifestă printr-o exagerată îndrjire în „apărarea spațiului personal” (locul de culcare, locul de alimentare etc.). Deși fenomene de teritorialitate se manifestă și în condițiile vieții obișnuite — după definiția lui Anthony Storr (1969) și omul este o ființă teritorială — mai ales în spații supraaglomerate (orașe aglomerate, blocuri etc.), unele fenomene de agresivitate mărită se observă relativ rar, căci individul învață să-și stăpînească impulsurile agresive generate de prezența ceteodată supărătoare a altor indivizi sau grupuri de indivizi. Însă în condițiile detenției, fenomenele de teritorialitate devin exacerbate și suscită o agresivitate mărită (H. F. Ellenberger, 1971).

Frustrarea este resimțită cu deosebită tărie și pe planul timpului. Organizarea impusă și în general foarte monotonă a timpului, programa zilnică sever reglementată, timpul liber, atît cît este, fiind și el impus, mai cu seamă în primele perioade ale detenției provoacă sentimentul de frustrare continuă și, în consecință, mărește agresivitatea deținutului.

La mărirea sentimentului de frustrare duce și renunțarea forțată la o seamă de obiecte de uz personal, a căror lipsă este mereu resimțită. De asemenea, deținutul este forțat să renunțe la cele mai multe din plăcerile pe care și le-a putut oferi în viața liberă (de exemplu, consumarea de alcool, jocuri de noroc etc.), ceea ce îl va duce la căutarea de „surogate de satisfacții” (Kerner, 1982).

Șocul încarcerării, contactul cu subcultura carcerală, în scurtă vreme îl fac pe deținut să-și formeze — nu neapărat în mod explicit! — o nouă viziune a propriei persoane și să elaboreze o „strategie de supraviețuire” (L. H. Bowker, 1977, după H.-J. Kerner, 1982).

Încă în urmă cu decenii, criminologul canadian D. Clemmer (1940) a semnalat fenomenul de prizonizare — definit ca „socializarea” la cultura deviantă a deținuților (H. F. Reading, 1978) —, proces prin care deținutul ajunge să adopte și să împărtășească punctul de vedere al încarceraților privind lumea din penitenciar și societatea în general.

Prizonizarea incumbă adoptarea unei atitudini ostile (fățișe sau ascunse) față de personalul închisorii, față de lumea „din afară” și concomitent dezvoltarea unei lealități față de ceilalți deținuți, sprijinirea reciprocă ori de cîte ori interesele reale sau imaginare ale deținuților intră în conflict cu unele dispoziții ale

autorității. Fără îndoială că adoptarea acestor „norme carcerale”, ca și a multor altor norme de același fel, atît de caracteristice subculturii carcerale, sînt generate dintr-o puternică motivație care se subsumează — așa cum am văzut că a formulat A. Maslow — categoriei de motive desemnate prin „necesitatea apartenenței la grup”.

În această situație, primul pas motivat psihologic (eventual și logic) va fi strădania deținutului de a se integra grupului informal de deținuți, de a-și dezvolta conduite dezirabile prevalente în acest grup, printre altele și supunerea necondiționată la liderul informal, chiar dacă riscă să fie prost văzut de cadre. În conformitate cu legea lui O. H. Mowrer, despre care s-a vorbit în altă parte a lucrării noastre, el va opta pentru situația gratifiantă imediată, deci va face cauză comună cu grupul de deținuți, căci deținuții sînt mai în măsură de a-l sancționa premial sau „penal” decît cadrele.

Stanton Wheeler (1968) subliniază însă că fenomenul de prizonizare, de integrare în grupul deținuților, de identificare cu subcultura carcerală este doar o primă fază în evoluția deținutului, căci în cea de-a doua fază din viața de detenție se poate observa limpede fenomenul de desprizonizare. Cu alte cuvinte, la începutul detenției, asumarea „rolului de captiv” este logică la infractori; cu cît se apropie însă momentul liberării, ei vor tinde să adopte un rol tot mai apropiat de ceea ce este dezirabil din punct de vedere social. Fără îndoială că și aici există o motivație calculativă, căci un comportament adecvat poate prescurta uneori în mod sensibil durata detenției.

Fenomenul de prizonizare, deci, este rezultatul „presiunii sociale” exercitate de grupul informal de deținuți și reprezintă o forță de con-

traeducație, față de eforturile educativ-terapeutice ale personalului specializat din penitenciare (D. Pécić, 1980).

Din punct de vedere psihosocial, populația de deținuți dintr-o instituție penitenciară reprezintă un grup uman care înainte de toate are caracteristicile oricărui grup. Astfel, se pot identifica stataturi și roluri formale sau informale, apar lideri formali și informali care au un cuvînt greu de spus în existența și manifestările întregului grup. De asemenea, grupul se supune unor norme care nu sînt neapărat identice cu cele dorite de conducerea penitenciarului, cum tot așa există și „tradiții” transmise de la o „generație” la alta de deținuți. La fel, apare și un limbaj specific folosit cu precădere în scopul comunicării dintre deținuți spre a-și camufla intențiile, acțiunile etc. Normele, „tradițiile”, ca și limbajul se transmit și se mențin în pofida faptului că indivizii constituenți ai grupului părăsesc instituția fie prin transfer, fie prin liberare.

În cadrul grupului de deținuți apar și fenomenele socioafective (de atragere, respingere-izolare sau de ignorare-neutralitate) dintre indivizi. Față de alte grupuri umane, în grupul de deținuți aceste fenomene socioafective apar cu deosebită virulență: atît prietenii, cît și ostilitățile sînt „pe viață și pe moarte”, fapt care nu o dată afectează atît climatul organizațional, cît și starea de disciplină a deținuților.

Oricum am privi lucrurile, este cert că, indiferent de tipul de personalitate căruia îi aparține deținutul, el în detenție nicicum nu este o ființă pasivă, ci în continuă interacțiune cu cei din jur, dezvoltînd comportamente față de alți deținuți (relații deținut-deținut), ca și față de cadre (relații cadre-deținut), relații

care pot fi de cooperare, dar și antagonice conflictuale cu fațete mai mult sau mai puțin grave. Sub acest aspect, în urma unor cercetări intensive, S. Harbordt (1972) a putut identifica în rindurile deținuților: tipuri prosoziale, pseudosociale, antisociale și asociale. Apartenența la un tip sau la altul trebuie să fie la baza proiectării demersurilor re-educative, știut fiind că numai formele extreme ale tipului asocial sau antisocial se pot considera foarte greu reeducabile, restul deținuților (prosocialii și pseudosocialii) pot fi convertiți — cu tact pedagogic corespunzător — spre a colabora la propria lor reeducare.

Condițiile de existență sunt acelea care determină fenomenele majore ale oricărei subculturi. Acolo unde valoarea fundamentală este libertatea, se va dezvolta un climat de siguranță și de încredere reciprocă. Incarcerarea, alterarea fundamentală a modului de viață a celui încarcerat, generează un climat de neîncredere atât între deținuți, cât și între deținuți și cadrele de conducere a penitenciarului.

Din studierea personalității infractorilor (recidiviști) rezultă că aceștia caută mereu experiențe și activități gratifiante, tind cu înverșunare — cât timp sunt în libertate — spre tot ceea ce le poate oferi satisfacții imediate. Din această cauză pierderea libertății — încarcerarea — este resimțită cu atât mai dramatic, cu cât ei nu sunt obișnuiți și nici nu acceptă de bună voie vreun fel de restricții. În aceste condiții detenția este nu numai privația de libertate în mișcare și acțiune, ci și o ruptură drastică în modul de comportament obișnuit — deci și preferențial — al infractorului.

Așa cum arată B. Cormier (1970), încarcerarea duce la crearea unei comunități a captivilor pentru care

societatea „din afară” este constituită din dușmani, persecutori etc., indiferent dacă acest fel de a vedea și simți este fățiș sau disimulat.

Fenomenele psihosociale generale de ecologia carcerală au constituit și obiectul cercetărilor lui Maryrose Lette (1970). Ea a demonstrat că, deși sub stressul captivității și al promiscuității, instinctul de teritorialitate, ca și comportamentul de dominare-supunere se exacerbează în general, totuși, pe măsură ce mediul carceral trece de la orientarea punitivă spre forme mai clare educativ-terapeutice, instinctul brutal de dominare tinde să devină conduită de conducere (leadership).

B. Cormier, la care ne-am referit mai sus, împreună cu colaboratorii săi, prin tehnici adecvate de investigație a ajuns să stabilească relații de sinceritate cu un mare grup de deținuți. Odată încrederea lor câștigată, ei au dezvăluit că orice membru al autorității penitenciare dacă se apropie mai mult de deținuți este privit ostil de către aceștia, deoarece se consideră că unicul lui scop este „să-i tragă de limbă”. În general, ofițerii (în nomenclatura anglo-saxonă prin această denumire se înțeleg subofițerii din pază) care sunt mai prietenoși sunt considerați fie „molatici”, fie „fraieri”. Tot din aceste cercetări a rezultat că grupul de deținuți și grupul de ofițeri nu numai că se suspectează reciproc, dar sunt foarte atenți ca să nu fie confundați cu cei din grupa „adversă”, căci aceasta ar duce la pierderea creditului în grupul lor de apartenență.

H. F. Ellenberger trece drept unul din bunii cunoscători ai fenomenelor psihosociale care apar în medii închise. În formularea lui, mediu închis este orice ambianță unde există o barieră greu de trecut între inte-

rior și exterior, barieră care funcționează în dublu sens. Spitalele (de contagioși, de psihotici etc.), lagărele de prizonieri, penitenciarele etc. fac parte din asemenea medii, în cadrul cărora, alături de fenomenele grupale obișnuite, apar și o seamă de fenomene specifice. Apariția în mediul carceral a unor astfel de fenomene specifice sunt în funcție de:

1. Tipul de indivizi care constituie populația instituției respective. În funcție de populație, subcultura carcerală poate evolua spre a deveni o contrasubcultură terapeutică, să piardă din ce în ce mai mult caracterul alienativ și să se debaraseze de stigmatul „universitatea crimei”, în care ar domina numai „codul pușcării” (prison code).

2. Scopul dominant al instituției închise. În cazul în care accentul cade pe influențarea educativă, penitenciarul poate deveni o reală școală de resocializare.

3. Stilul de conducere rigid-autoritar sau stilul paternalist exercitat poate provoca în primul caz agravarea unor fenomene nevrotice, în cel de-al doilea caz pot apare fenomene de dezordine de natură caracterială.

4. Durata menținerii individului în mediul respectiv.

5. Posibilitatea de contacte cu lumea exterioară, competența personalului de pază și educație, densitatea populației, arhitectura instituției etc., toate acestea constituind variabile ce determină apariția unor fenomene pozitive sau negative pe plan psihosocial.

Unele concluzii privind psihologia carcerală

Considerind cele expuse mai sus, ni se pare mai evident că delincvențul recidivist, pe lângă toate celelalte caracteristici, mai are în antecedentele sale și „școala penitenciarului”. Această experiență umană tragică lasă urme de neșters în psihicul individului, în comportamentul lui, în raporturile sale cu mediul de trai și mai ales în raporturile sale cu autoritatea. Iată de ce în toate cazurile de recidivă, alături de noile fapte incriminate, ofițerul anchetator trebuie să examineze atent experiența de penitenciar a învinutului, spre a avea o imagine completă asupra personalității sale.

CAPITOLUL VIII

UNELE INSTRUMENTE SIMPLE DE INVESTIGAȚIE PSIHOLAGICĂ

Testarea. Rolul și importanța ei

Trăsăturile psihologice ale omului, deci și ale infractorului, martorului sau victimei pot fi puse operativ în evidență și prin examenul psihologic. Factorii psihologici astfel relevați, alături de factorii medicali (pe baza examenului medical), vor fi corobați cu factorii de natură socială și legală (juridică). Sinteza tuturor acestor factori va permite, în final, o apreciere globală a personalității celui în cauză. În general, examenul psihologic se realizează pe baza testelor.

Scopul acestui scurt capitol este de a prezenta sintetic câteva modalități psihologice de testare a unor laturi și/sau structuri ale personalității. Cuvântul test derivă din latinescul *testimonium*, care înseamnă mărturie, dovadă, probă.

Testul este definit ca o probă standardizată ce implică îndeplinirea unei sarcini, identică pentru toți subiecții examinați, pe baza unei tehnici precise, în scopul aprecierii succesului ori eșecului sau notării numerice a reușitei (H. Piéron).

Termenul test a căpătat o serie de determinări privind accepția cu care trebuie folosit, specificul său ca metodă psihologică, diferența față de alte metode, valoarea sa de cunoaștere psihologică (psihodiagnoză) și de predicție (funcție de prognoză).

Testele aduc informații cantitative și/sau calitative privind diferitele procese și însușiri psihice ale subiectului testat; se cunosc, astfel, teste de: gândire, memorie, atenție, inteligență, personalitate, aptitudini, interese, atitudini etc. Există teste verbale (care solicită un răspuns verbal) și teste neverbale, care solicită operarea cu imagini, simboluri, cu figuri sau obiecte ce se cer minuite.

Din punctul de vedere al strategiei de solicitare, există teste în care interesează timpul de rezolvare (viteza) și teste în care interesează calitatea (rezolvarea cât mai valoroasă), neacordându-se în acest caz nici o atenție timpului necesar pentru rezolvare.

Valoarea prognostică de care dispune testul este, de asemenea,

importantă. Din acest punct de vedere, se impun câteva condiții restrictive:

— cu cât subiectul supus examenului psihodiagnostic este mai tânăr, valoarea prognostică este limitată, datorită ritmului de dezvoltare alert și, deci, numeroaselor transformări la vîrsta timpurie;

— pentru vîrstele de peste 50 de ani are loc din nou o scădere a valorii prognostice a testului, datorită ritmului de deteriorare individualizat a unor parametri psihologici la această vîrstă.

Prezentăm în continuare câteva modele de teste psihologice; scopul prezentării este orientativ și exemplificativ, intrucit administrarea și interpretarea lor sînt de domeniul exclusiv al psihologilor specialiști.

Subliniem că în administrarea oricărui tip de test psihologic este indispensabilă asigurarea colaborării (adeziunii pentru testare și acordul subiectului pentru parcurgerea întregului test) între subiect și examiner. Numai în felul acesta se poate obține un grad sporit de eficacitate a examenului psihologic propus.

Testarea percepției timpului

Privind aprecierea diverselor durate de timp (care au legătură cu cauza cercetată), investigatorul va cere subiectului să reproducă diferite intervale de timp indicate (de exemplu, 10 secunde, 1 minut etc.).

Testarea percepției spațiale

Privind aprecierea diverselor distanțe (care au legătură cu cauza cercetată), experimentatorul va cere subiectului să estimeze diferite intervale indicate. Același procedeu poate fi utilizat și în aprecierea vitezei de deplasare a diverselor automobile.

Testarea percepției cromatice

Există diferite modalități prin care investigatorul poate stabili dacă subiectul distinge sau nu anumite culori în condiții de luminozitate diferită.

Printre metodele cele mai cunoscute ce pot fi utilizate menționăm testul Ishihara. Acesta constă într-un număr de 46 planșe în care sînt redată — prin cerceulețe de măriri, culori și nuanțe diferite — cifre, litere, figuri. Planșele sînt astfel realizate încît ochiul normal poate citi numerele, cifrele sau figurile în mod clar, în timp ce persoanele care prezintă cecitate cromatică (dificultăți în perceperea anumitor culori: verde, roșu, albastru etc.) citesc unele din aceste planșe cu greutate sau incorect.

Testarea mișcărilor oculare în percepția vizuală

În observarea diverselor obiecte sau fenomene din mediul înconjurător, subiectul prezintă o dinamică specifică a mișcărilor oculare; se pot înregistra (prin tehnici speciale) punctele de maximă concentrare în observație. Se poate astfel formula concluzia că în perceperea voluntară sau involuntară, tatonarea cu privirea nu este uniformă pentru respectiva percepție vizuală (fig. 42).

Testarea acuității auditive

În scopul determinării acuității auditive, investigatorul va adresa subiectului cuvinte sau propoziții la diferite intensități sonore, plasându-se la distanțe variabile față de poziția subiectului. Pentru determinarea acuității auditive a devenit o practică curentă utilizarea audiometrului, atît în scopul unor experimente de laborator, cît și pentru determinarea unor deficiențe auditive.

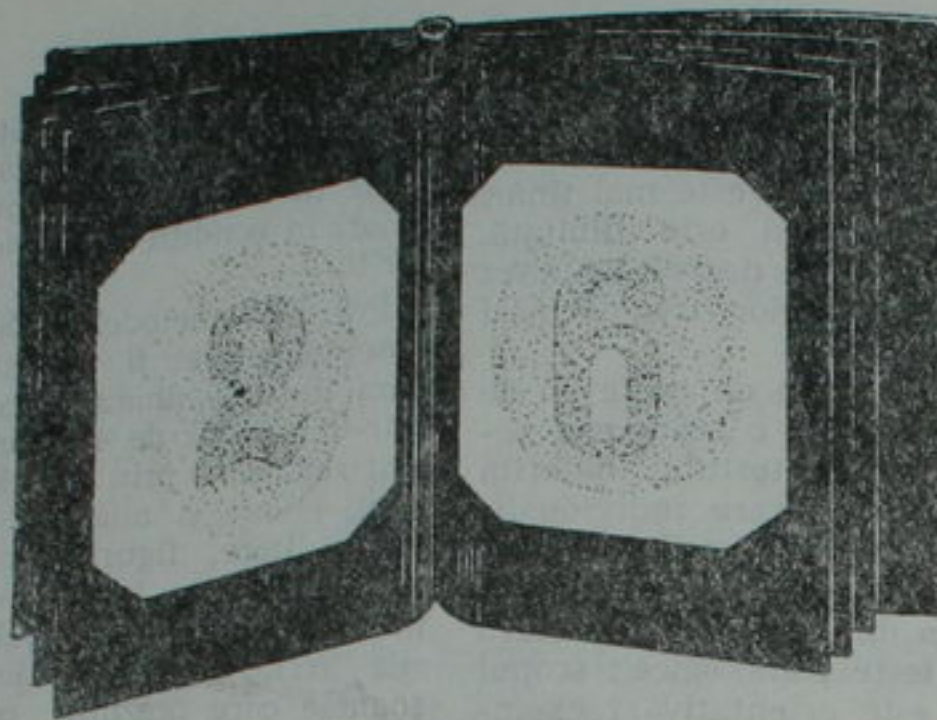

Fig. 41 — Testul Ishihara.

Cifrele alcătuite din mici cerceule colorate sînt înscrise pe un fond din cerceule de alte culori. Persoanele care prezintă dificultăți de percepție cromatică vor întâmpina greutăți în citirea acestor planșe.

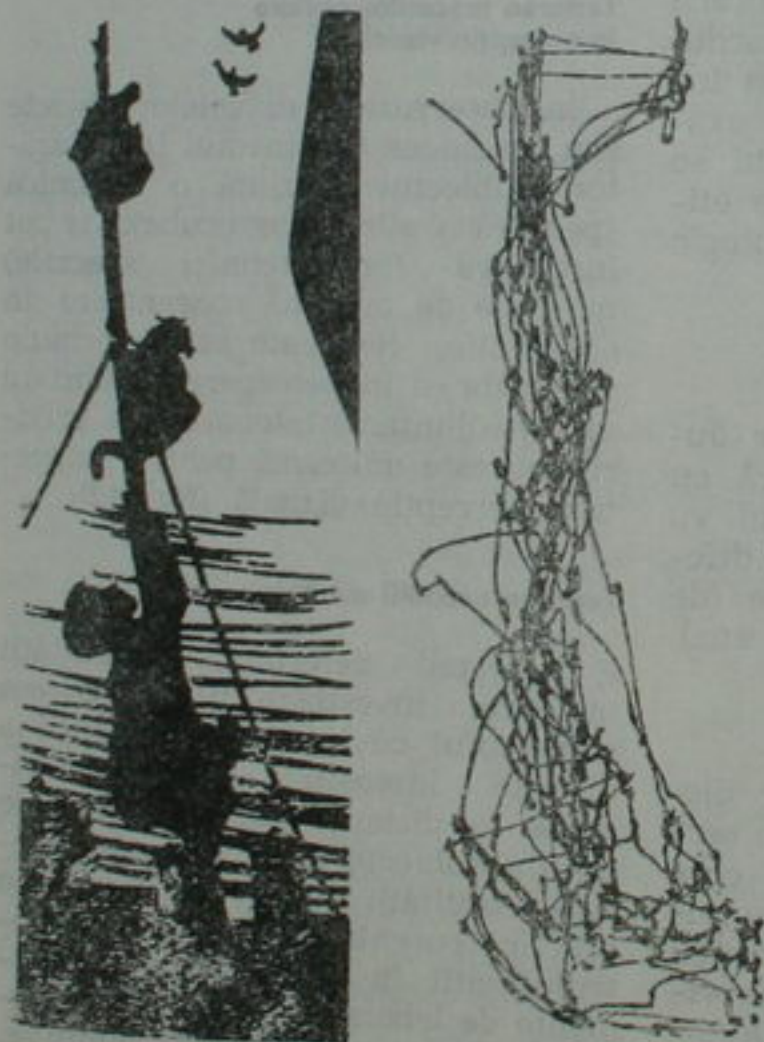

Fig. 42 — Inregistrarea mișcărilor unui ochi în timpul privirii libere a fotografiei cu ambii ochi, timp de 3 minute.
(După Iarbus)

Test pentru măsurarea atenției

Un test de atenție frecvent utilizat este testul baraj Toulouse-Piéron (fig. 43).

Testul se prezintă sub forma unei succesiuni de rinduri care conțin figuri geometrice asemănătoare între ele și aleator aranjate. Subiectului

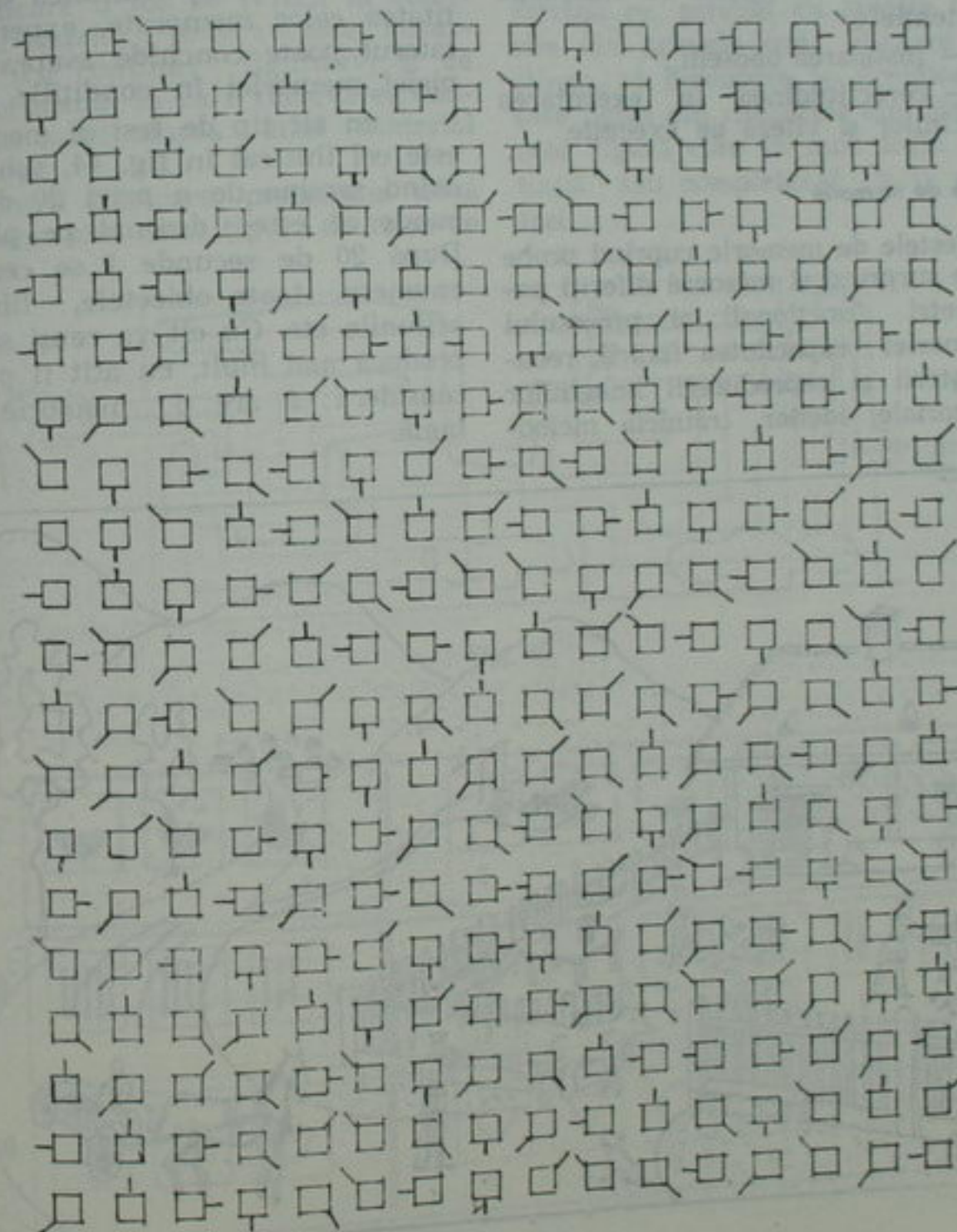
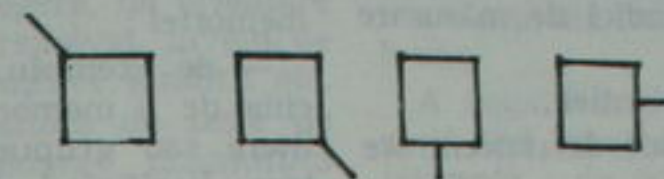

Fig. 43

li revine sarcina ca, în minimum de timp (sau în timpii impuși de experimentator) și cu maximum de viteză, să bareze figurile anume indicate în partea superioară a paginii. Se consideră ca indici de măsurare a atenției :

- stabilitatea atenției ;
- diferitele grade de concentrare a atenției ;
- diferitele grade de fluctuație a atenției ;
- instalarea oboselii ;
- corectitudinea în executarea sarcinilor și viteza de execuție.

Teste de memorie

Testele de memorie cuprind probe care surprind și măsoară diferiți parametri funcționali ai procesului memoriei : capacitatea fixării, recunoașterii și reproducerii imaginilor senzoriale, ideilor, trăinicia memo-

riei, intenționalitatea și neintenționalitatea în memorare, în relație cu volumul cunoștințelor și durata pentru care sînt fixate etc.

Există diverse tipuri de teste ale memoriei :

— de exemplu, subiectul are sarcina de a memora un șir de cifre, litere sau grupuri de cifre ori litere. Verificînd după intervale determinate de timp calitatea și cantitatea celor memorate, experimentatorul poate conchide asupra trăinicieii memoriei în condițiile date ;

— un alt tip de test al memoriei este cel ilustrat în fig. 44, subiectul avînd sarcina de a privi 20 de secunde ce este desenat pe planșă. După 20 de secunde i se cere să enumere toate obiectele, ființele, acțiunile etc. Cu cit va reuși să reproducă mai mult, cu atît îl putem considera că are o memorie mai bună.

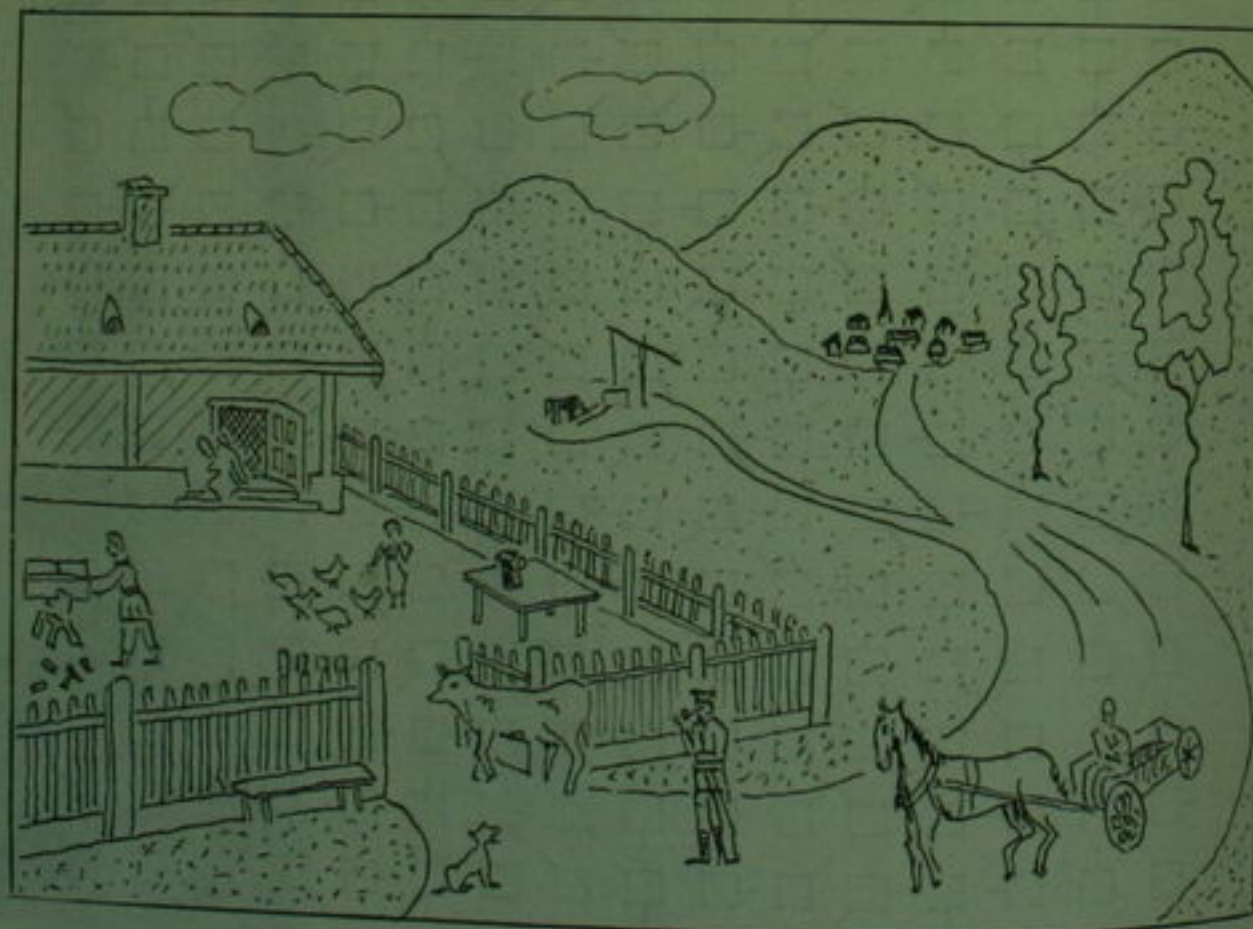

Fig. 44

Teste de inteligență

Testele de inteligență constau în probe psihologice care, administrate fiind subiectului, pot evidenția capacitatea de înțelegere, de orientare într-o sarcină de rezolvat, nivelul de dezvoltare a operațiilor gîndirii etc.

Există o diversitate de teste de inteligență cu valoare diagnostică și/sau prognostică. Un criteriu de clasificare a lor se referă la conținutul testelor : teste verbale, neverbale (cu conținut figurativ) și de performanță, în care rezolvarea constă în manipularea unui material concret.

Pentru ilustrare, prezentăm două secvențe din două tipuri de teste de

inteligență. Pentru „testul-labirint” (fig. 45) subiectul are sarcina de a indica, într-un interval de timp cit mai scurt, traseul corect pe care șoarecele trebuie să îl parcurgă pentru a ieși din labirint și a consuma hrana.

A doua secvență (fig. 46) reprezintă trei itemi dintr-un test de inteligență, de asemenea, neverbal. Pentru fiecare item subiectul are sarcina ca, privind cu atenție figurile din primele trei chenare din stînga, să descopere în următoarele șase figuri din chenarele din dreapta cea figură care în mod logic continuă sau completează șirul celor trei.

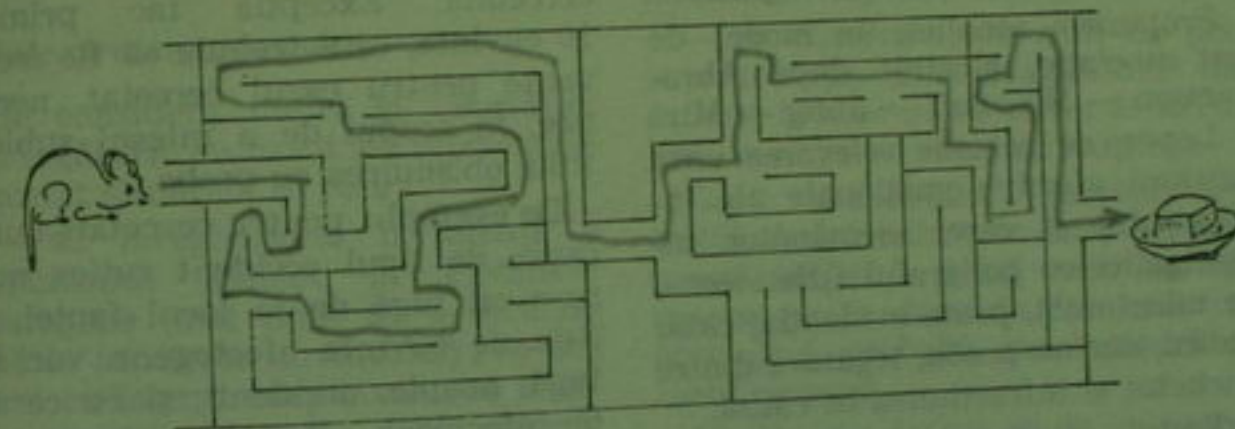

Fig. 45

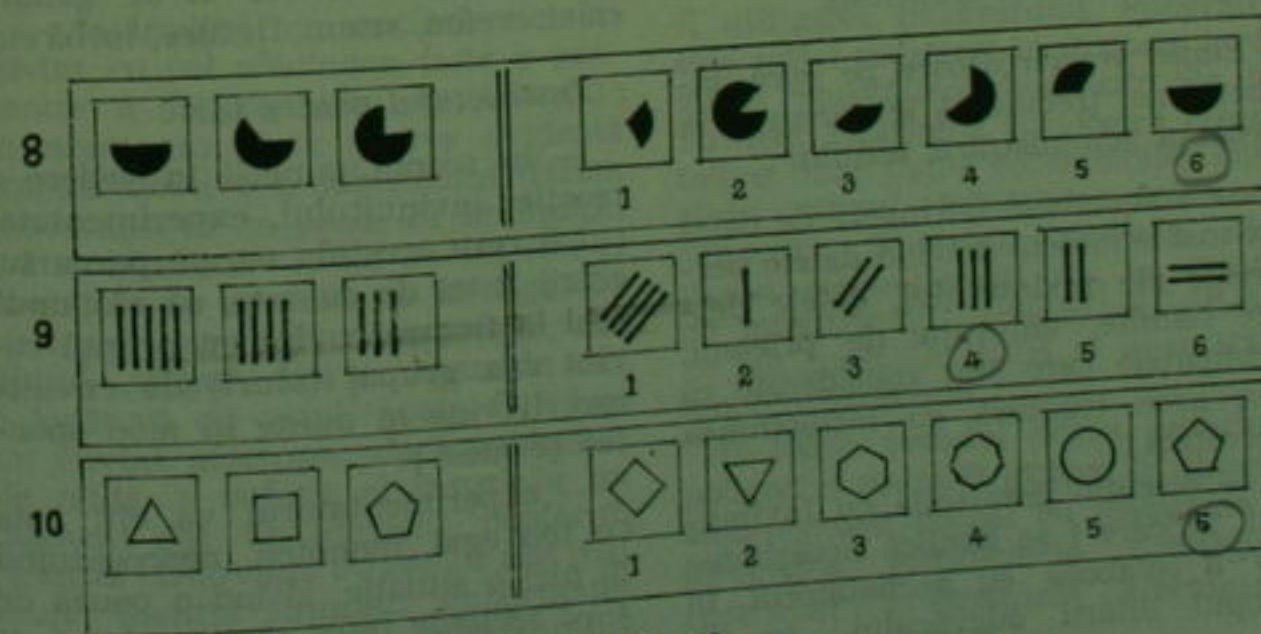

Fig. 46

Privind conduita învinutului în camera de anchetă se relevă la majoritatea a cazurilor de importanță (infracțiuni comise cu violență, fugă de la locul accidentului etc.) situarea anchetatului pe poziția de nerecunoaștere a faptelor (sau ipotezelor de fapte) prezentate. Și cu această ocazie anchetatorului i se oferă tabloul polimorf al stărilor afective (conduită emoțională și expresivă) pe care învinutul le trăiește, încearcă și reușește, în mai mică sau mai mare măsură, să le ascundă.

Investigația psihologică, tactul anchetatorului nu o dată au condus la rezolvarea cu succes a „enigmelor”.

Propunem atenției un model de test asociație, alcătuit după Abrahamson — Rosanoff — Jung — Miray Lopez, ce permite relevarea unor tensiuni afective-emoționale ale învinutului și care, asemănător investigației cu poligraful („detectorul de minciuni”), poate evidenția, chiar indica, dar nu proba, legătura dintre anchetat și infracțiunea în cauză.

Testul „cuvinte-perechi” poate fi considerat (C. G. Jung) un interogatoriu disimulat și condensat.

Etape premergătoare pe care anchetatorul trebuie să le parcurgă în vederea administrării testului :

— o anamneză (stringere de date) cât mai completă privind datele personale ale învinutului, datele despre familie, anturajul de prieteni, elementele care sînt considerate că pot avea legătură cu infracțiunea cercetată ;

— discuție prealabilă cu învinutul, în care i se explică necesitatea de a colabora cu anchetatorul în scopul aflării adevărului ; se în-

cearcă, astfel, stabilirea unui climat destins.

Examinatorul alcătuiește o listă de cuvinte-stimulente. În general, se utilizează cca 100 de cuvinte. Dacă numărul cuvintelor este prea mic, valoarea exploratoare a metodei este redusă, iar dacă este prea mare, atunci intervin oboseala, plictiseala, saturația, factori ce pot perturba rezultatul probei. Cînd se face lista, se aleg acele cuvinte care pot fi înțelese de orice persoană cu grad mediu de cultură. Pe parcursul listei vor fi intercalate, în proporție de $1/4 - 1/5$, deci aproximativ 25—30 cuvinte critice, *afectogene*, considerate a avea legătură cu infracțiunea cercetată. Excepție fac primele 10 cuvinte, care trebuie să fie irelevante pentru cazul cercetat, necritice, în scopul de a înlesni subiectului obișnuirea cu proba.

De exemplu, pentru cercetarea unei cauze de tipul accident rutier nocturn cu fugă de la locul faptei, în lista de cuvinte afectogene vor fi: fugă, noapte, accident ; și cu caracter afectogen, dar de ordin general : vinovat, cercetat, mincinos etc. Cuvinte necritice vor fi de genul : caiet, creion, scaun, fluture, iarbă etc.

Instructajul pentru test :

— în scopul punerii în vedere a reacției învinutului, experimentatorul îi cere acestuia ca, pe parcursul citirii listei de cuvinte, să răspundă oral la fiecare cuvînt cu primul cuvînt sau grupaj (scurt) de cuvinte care îi vine în minte în mod spontan și onest ;

— experimentatorul va citi lista cu ton egal, monoton, neaccentuînd în nici o situație, lăsînd o pauză de 1—2 secunde între răspunsul primit și cuvîntul următor.

Pe parcursul administrării testului :

— vor fi înregistrate pe bandă magnetică sau notate discret răspunsurile primite ;

— vor fi observate elementele de conduită emoțională deosebite (roșeață, paloare, neliniște etc.) ale învinutului și notate la secvențele din test unde se produc ;

— vor fi notate intervalele de timp semnificative (timp de latență) care apar între cuvîntul citit de experimentator și răspunsul verbal al învinutului ; se consideră, firește, intervalele de 2—3 secunde și semnificative cele care durează mai mult de 4 secunde.

Interpretarea testului

Se consideră *indici* ai vinovăției sau legăturii cu cazul de infracțiune cercetat situațiile în care :

— se înregistrează o latență a răspunsului asociat la cuvintele afectogene (mai mult de 4 secunde pînă la asocierea cuvîntului) ; se observă că latența răspunsului se menține uneori și pentru 1—2 cuvinte care urmează după cel afectogen (are loc o reacție postafectogenă) ;

— învinutul nu asociază nici un cuvînt cu cel afectogen (este o exagerare a fenomenului de latență) ; în acest caz, este foarte evidentă reacția afectivă a subiectului (facem observația că se poate ca învinutul „să se blocheze” la un cuvînt sau la cuvinte care aparent nu au legătură cu cazul cercetat) ; de exemplu, cuvîntul „sînge”, deși nu apare în nici o legătură cu cazul, poate fi totuși un cuvînt afectogen dacă subiectul, de pildă, a suferit el însuși la un moment dat un accident neplăcut. Această observație atrage cu atît mai mult atenția asupra importanței anamnezei amănunțite a învinutului ;

— subiectul are o reacție verbală sau de conduită absurdă — de exemplu, se ridică de pe scaun ca și cum ar fi uitat ce are de făcut sau asociază un cuvînt total deosebit (absurd) pentru cuvîntul stimul ;

— se înregistrează o asociație verbală superficială (exclamații, *ih!*, *da!*, *nu!* etc.) ;

— subiectul repetă cuvîntul stimul (considerat afectogen) ca și cum ar încerca să capete timp pentru gîndire, pentru un răspuns pe care îl socotește dificil ;

— repetă același cuvînt (asociat) la mai multe cuvinte stimul (între care și cuvinte afectogene) ca și cum s-ar feri să dea un răspuns care ar indica experimentatorului ceva ;

— se observă fenomenul de perseverare (asociază răspunsuri din aceeași familie de cuvinte ; de exemplu, la cuțit — asociază cuțitaș).

Dacă anchetatorul, administrînd testul „cuvintelor-perechi”, înregistrează *indici* de genul celor de mai sus, se poate formula concluzia că învinutul, *probabil*, are legătură cu cazul cercetat.

Menționăm faptul că de un ajutor prețios la completarea investigațiilor în cercetarea penală se dovedește a fi utilizarea poligrafului. Poligraful este astfel construit încît poate înregistra concomitent modificări ale diferitelor fenomene fiziologice (vegetative, mai puțin controlabile) cum sînt : ritmul respirator, presiunea sanguină, frecvența cardiacă, răspunsul electrodermal etc., în situații de interogatoriu special, modificări ce pot constitui *indici* ai unor stări emotive deosebite.

În cazul testului expus anterior, poligraful poate fi utilizat în timpul administrării probei cu scopul de a înregistra modificările fiziologice care apar la cuvintele afectogene sau postafectogene.

În cazul în care poligraful evidențiază reacții emoționale deosebite, transpuse în modificări fiziologice, acest fapt va constitui, de asemenea, un indiciu referitor la vinovăția probabilă a subiectului examinat.

Test de personalitate

Toți oamenii „ascund cîte ceva” din personalitatea lor — apreciază psihosociologul G. W. Allport. Modalitatea și măsura în care anchetatorul, într-o investigație, chiar și psihologică, reușește să surprindă și să deceleze acele structuri ale personalității invinuitului ce sînt sau au fost deficitare la un moment dat și care au condus la comiterea de infracțiuni tîm nu numai de metoda folosită de ofițerul anchetator și de abilitatea acestuia, ci și de structura de personalitate de ansamblu a celui investigat, de „transparența” sau „opacitatea” ei.

Unii oameni sînt mai deschiși, „transparenți” și dezvăluie cu ușurință și spontaneitate verbală informații amănunțite și exacte despre viața lor, despre gîndurile și visurile

lor. Aceștia aparțin în mod obișnuit tipului extravertit.

Alții, dimpotrivă, sînt „ascunși”, opaci, fără verva de autoconfesiune, aceasta neînsemnînd neapărat că poartă în subsidiarul structurii de personalitate trăsături negative. Ei aparțin în mod obișnuit tipului introvertit.

Există numeroase tipuri de teste de personalitate care, prin structura lor specifică, oferă posibilitatea celui care le completează să formuleze verbal, scriptic, adevărate „microbiografii autoconfesive”.

Analizînd răspunsurile la itemii acestor tipuri de teste, se pot formula concluzii privind structurile profunde ale personalității: tensiuni, frustrări, aspecte ale motivației, ale afectivității, ale vieții intime etc., care, printr-o anumită relaționare, de exemplu, cu o situație concretă la un moment dat, au determinat și direcționat specific comportamentul persoanei. De obicei, aceste trăsături ale personalității se oferă mai puțin cunoașterii directe (prin întrebare concretă și răspuns), chiar și autocunoașterii.

Propunem un model de test autoconfesiv bazat pe completarea de fraze :

Numele vîrsta data

Instructaj : Căutați să completați frazele de mai jos, începute, ținînd seama de ceea ce vă sugerează ele :

1. — *Îmi place*
2. — *Clipa cea mai fericită*
3. — *Îmi pare rău*
4. — *În tinerețe*
5. — *Familia mea*
6. — *Să te desparti*
7. — *Pe mine mă frămîntă*
8. — *Cei din jurul meu*
9. — *Am suferit*
10. — *Eu nu pot să*
11. — *Viața mea*

12. — *În copilărie*
13. — *La școală*
14. — *Nervii mei*
15. — *Cînd sînt singur(ă)*
16. — *Ce mă neliniștește mai mult*
17. — *Voi fi mai fericit(ă) cînd*
18. — *Îmi este frică de*
19. — *Cînd cineva mă supără*
20. — *Căsătoria*
21. — *Femeile (bărbații)*
22. — *Eu mă simt bine cînd*
23. — *Copiii*
24. — *Doresc*
25. — *Am sperat*
26. — *Cînd muncesc*
27. — *Soțul meu (soția mea)*
28. — *Cei mai mulți oameni*
29. — *Dragostea*
30. — *La locul meu de muncă*
31. — *Tinerii*
32. — *Mi-e greu să*
33. — *Sănătatea mea*
34. — *Bucuriile mele*
35. — *Mă tem că*
36. — *Cel mai bun prieten al meu*
37. — *N-am izbutit să*
38. — *Neplăcerea mea cea mai mare*
39. — *Tatăl meu*
40. — *Stie toată lumea că*
41. — *În trecut*
42. — *Să trăiești*
43. — *Meseria mea*
44. — *Noaptea*
45. — *Îmi amintesc*
46. — *În inima mea*
47. — *Niciodată nu reușesc să*
48. — *Munca mea*
49. — *De mult*
50. — *În viitor*

Conținutul secvențelor de fraze poate fi adaptat în funcție de cazul cercetat.

Exemplificăm testul prin cîteva răspunsuri ale unui tînăr delincvent, cercetat în legătură cu săvîrșirea unor infracțiuni contra avutului obștesc :

2. — *Clipa cea mai fericită* — *distracția.*
7. — *Pe mine mă frămîntă lucrurile ciudate.*
13. — *La școală chiuleam.*
14. — *Nervii mei sînt tari.*

16. — *Ce mă neliniștește mai mult — avîntul meu.*
22. — *Eu mă simt bine cînd mă distrez plăcut.*
35. — *Mă tem că nu reușesc în viață.*
43. — *Meseria mea mă plictisește.*
46. — *În inima mea s-a format un gol.*
50. — *În viitor îmi voi reface modul de a gîndi.*

Analizînd răspunsurile subiectului, se evidențiază o structură de personalitate marcată de interese lineare, nematurizate, cu timidități și retrageri în sine, determinate de o insuficiență supraveghere și orientare în propria formare și maturizare profesională și extraprofesională.

Teste proiective de personalitate

Între testele de personalitate, testele proiective sînt o categorie ce poate fi utilizată cu succes în camera de audiere. Testele proiective sînt astfel construite încît incită subiectul ca, prin intermediul răspunsurilor la diferite probe la care este supus, să-și proiecteze personalitatea. Ele sînt utilizate, așa cum arată Pinatel, pentru „a dezvălui eforturile latente, imaginile și sentimentele pe care subiectul este incapabil sau foarte puțin dispus să le exprime”.

Testele proiective se bazează pe studierea reacțiilor subiectului la prezentarea anumitor imagini, obiecte și situații. În cazul testelor proiective, o mare importanță prezintă, prin urmare, interpretarea reacțiilor subiectului, identificarea acestuia cu anumite aspecte din mediul înconjurător, desprinderea semnificațiilor identificării respective. Aplicarea lor necesită, așadar, nu numai o înaltă pregătire de specialitate, dublată de o bogată experiență în domeniul testelor proiective, dar și un talent deosebit. În caz contrar, rezultatele nu ar avea nici o valoare științifică, iar pe plan moral s-ar putea aduce prejudicii serioase subiecților investigați.

Metoda Rorschach. Metoda, cunoscută și sub denumirea de „testul petelor de cerneală”, a fost elaborată de psihiatrul elvețian H. Rorschach.

Testul constă din 10 imagini standard; 5 imagini sînt realizate în nuanțe de negru și cenușiu, 2 conțin porțiuni colorate în roșu, iar 3 sînt multicolore.

Planșele se prezintă subiectului una cîte una, în ordine determinată. În momentul descoperirii imaginii, subiectului i se pun următoarele întrebări: „Ce poate fi? Ce-ți amintești?” și i se atrage atenția să dea cît mai multe răspunsuri. Timpul de examinare a fiecărei imagini nu este limitat, dar se notează în protocol. Imaginile sînt așezate în poziția standardizată, dar subiectul este liber să le întoarcă cum dorește pentru a „vedea” ceva.

În interpretarea răspunsurilor se iau în considerare multiple aspecte, dintre care vom menționa cîteva:

Numărul răspunsurilor: autorul testului consideră că numărul asociațiilor concretizate în răspunsuri ar depinde mai mult de particularitățile emoționale decît de cele intelectuale. Persoanele care dau un număr mai mic de răspunsuri ar fi depresive, ursuze, lipsite de amabilitate sau de energie mintală. Invers, subiecții care dau răspunsuri mai numeroase decît media au o dispo-

ziție veselă, multă fantezie, sînt pre-ocupați să lucreze bine. Valoarea acestui indice depinde însă și de calitatea răspunsurilor.

Locația indică organizarea perceptivă; are în vedere faptul dacă în răspunsul dat subiectul se referă la „pată” în întregime sau la diverse detalii ale ei. Uneori răspunsul este sugerat nu de părțile colorate, ci de spațiile albe dintre acestea. Numărul mare de răspunsuri care fac referiri la detalii albe, adică preferința pentru fond, nu pentru figură, ar denota încăpăținare, negativism.

Referirile la **culoare** dau indicații asupra vieții afective. Unii autori amintesc un tip de reacție numit „șocul culorii”, ce se întîlnește la persoane cu nevroză anxioasă, lipsite de echilibru emoțional și constă în lungirea timpului de reacție (la prima apariție a unei planșe colorate), în răspunsuri bizare.

Conținutul este apreciat în mod relativ diferit de către autorii care au dezvoltat metoda Rorschach. De exemplu, abundența referirii la animale ar indica o tendință spre stereotipie, o imaturitate a gîndirii.

Tabloul de ansamblu, psihograma care se formulează în urma răspunsurilor la acest test rezultă nu atît din considerarea separată și absolută a diferiților indici, cît din relaționarea lor. Nu întotdeauna același factor va avea în mod precis aceeași valoare din punctul de vedere al personalității.

Utilizarea „petelor de cerneală” ca material proiectiv implică ideea că percepția nu se reduce la o transformare a energiei fizice, a stimulului într-o imagine. Percepția este atît rezultatul particularităților stimulului, cît și rezultatul a ceea ce ne așteptăm să vedem, iar acest din urmă aspect este determinat de interesele, de experiența anterioară

fixată în memorie, de întreaga personalitate. Factorii amintiți sînt implicați în percepție, dar influența lor este mai puternică atunci cînd stimulii sînt vagi sau ambigui, astfel că din modul de structurare a lor se deduc dorințele, interesele, conflictele persoanei examinate.

De obicei, interpretarea protocoalelor Rorschach nu se formulează în termeni concisi, standardizați, nici în valori numerice, ci într-o descriere, a cărei complexitate depinde de experiența, de concepția psihologică generală a examinatorului.

Spre exemplificare, iată un fragment dintr-o astfel de interpretare: „Deși subiectul dă semne de inteligență superioară, el distorsionează mult conținutul ei pe o bază personală. Prin aceasta, pune în evidență o judecată egocentrică. Este creator, dar nu orientează adecvat această activitate printr-o gîndire realistă... suferă de sentimentul de inferioritate și de dispoziții anxioase”.

Din punct de vedere criminologic, testul pune în evidență faptul că persoanele cu marcate tendințe și conduite antisociale se caracterizează prin răspunsuri ce trădează agresivitatea, prin absența răspunsurilor care relevă contacte afective (indiferență afectivă) și prin răspunsuri ce dezvăluie o lipsă de stăpînire (Pinatel). Pe baza acestor rezultate, Pinatel conchide că aplicarea testului Rorschach la studiul infractorului confirmă ipoteza existenței unui nucleu al personalității criminale.

Prezentăm o secvență din răspunsul unei persoane cu frecvente conduite agresive antisociale la testul „petelor de cerneală”. Pentru planșa II din setul testului Rorschach răspunde: sînt doi oameni care se bat, jos este singe, ambii sînt răniți.

O interpretare banală a acestei planșe ar fi fost: „doi clovni care dansează”.

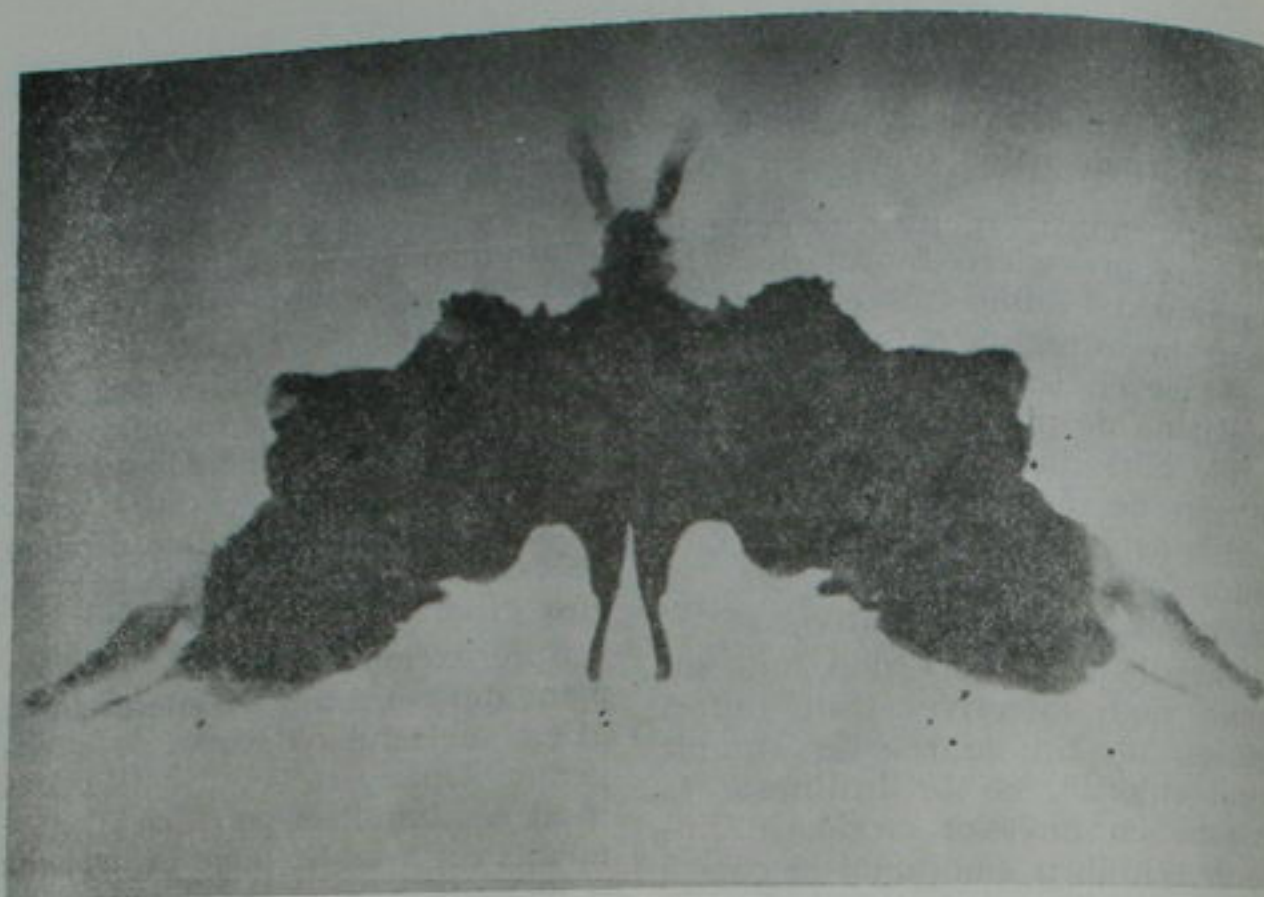

Fig. 47

(În original segmentele superioare și inferioare sînt colorate).

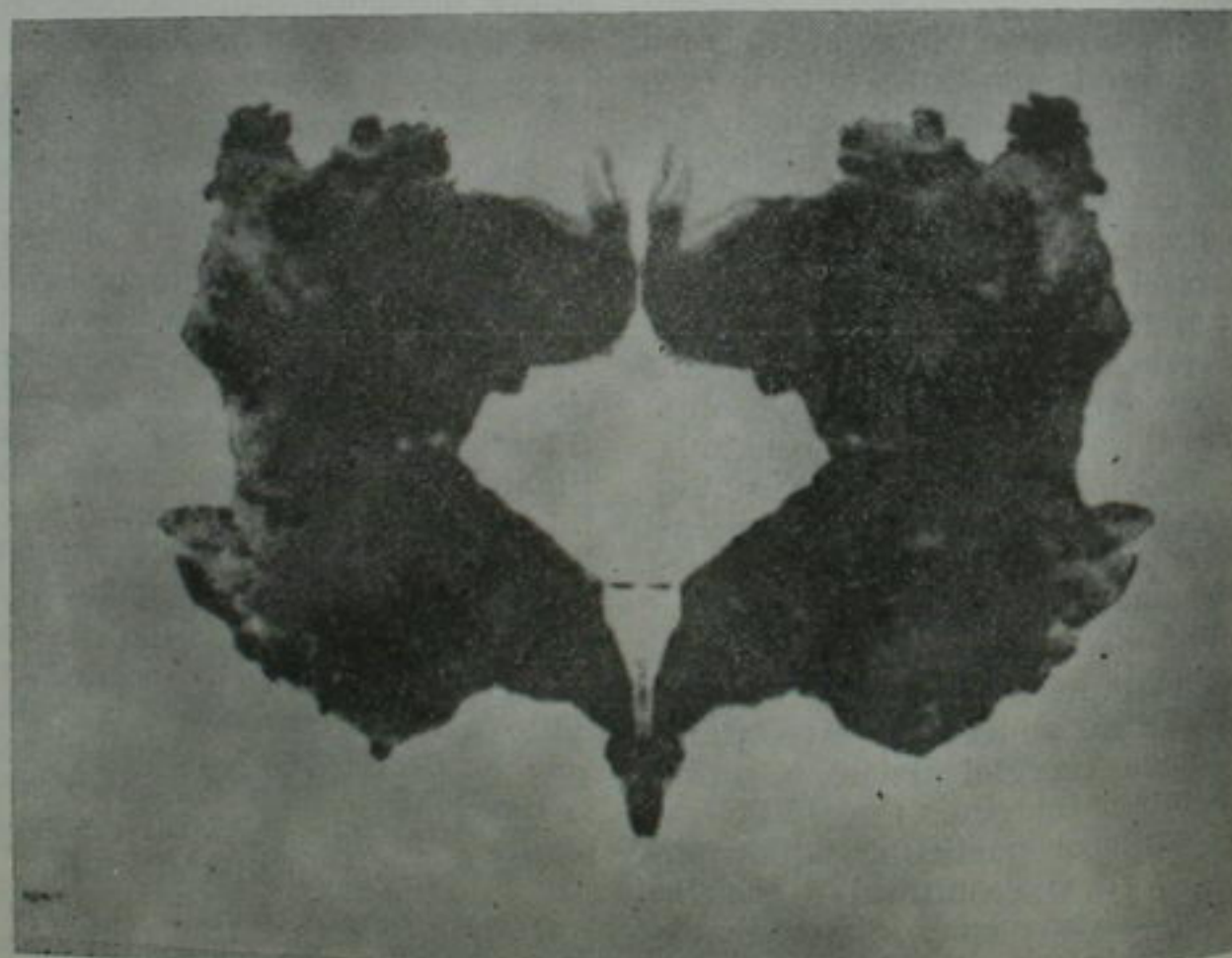

Fig. 48 — Planșa nr. II din setulul testului Rorschach.

Testul tematic de apersepție (TAT). Testul tematic de apersepție este una din tehnicile proiective cu o largă utilizare. Materialul constă din 30 de imagini în negru și alb, cu unul sau mai multe personaje

(3 planșe redau numai peisaje, fără element uman). Acțiunile sînt redată într-un mod ambiguu, oferind posibilitatea unor interpretări diferite (fig. 49), deci dependente de personalitatea subiectului.

Fig. 49

Se precizează subiectului că trebuie să descrie ce a dus la evenimentul din ilustrată, ce se întîmplă în momentul redat, ce gîndesc și ce simt personajele și care va fi deznodămîntul. Se indică, de asemenea, timpul aproximativ de care subiectul dispune (5 minute pentru o planșă).

Ipoteza ce stă la baza acestei probe este că o persoană care interpretează o situație socială ambiguă

o face prin prisma experienței sale anterioare, a dorințelor, a conflictelor proprii. Subiectul are impresia că vorbește despre personajul imaginii, dar de fapt el vorbește despre sine însuși. Fiind absorbit să găsească o interpretare, el se supraveghează în mai mică măsură, este mai puțin vigilent asupra faptului că este studiat și, în acest fel, tendința de autoapărare este mai scăzută.

Interpretarea datelor este în mai mică măsură standardizată decât în cazul tehnicii Rorschach. Este obligatoriu ca examinatorul să stabilească un cadru de referință: vîrsta, sexul subiectului și ale persoanelor apropiate lui, profesiunea, situația familială proprie etc., un rol important în interpretare avîndu-l experiența anterioară profesională a psihologului.

Testul Horvath. Testul Horvath face parte din categoria testelor de personalitate de tip proiectiv. El constă într-o suită de schițe de figuri umane de sex, vîrstă și atitudini diferite.

Pregătirea testului

În vederea administrării testului se aleg din schițele oferite cartonașe cu figuri de oameni de sex și vîrstă apropiată cu cele ale subiectului, precum și cartonașe cu figuri de oameni de sex și vîrstă apropiată cu cele ale unei eventuale victime sau persoane asupra căreia s-a produs agresiunea în cazul cercetat (fig. 50—51).

Administrarea testului

Subiectului i se prezintă rînd pe rînd cartonașele alese, cerîndu-i-se să răspundă oral următoarelor întrebări:

— La ce se gîndește această persoană?

— Ce planuri are? Ce intenții are? Ce acțiuni intenționează să întreprindă? Care va fi rezultatul?

Anchetatorul înregistrează pe bandă magnetică sau notează cu discreție „confesiunea” celui cercetat.

Interpretarea testului

Se consideră că subiectul va formula răspunsuri sau interpretări de fapte de așa manieră încît acestea

vor exprima obligatoriu propriile tendințe, trebuințe, stări afective, complexe, frustrări etc.

Exemplificăm utilizarea acestui test în cercetarea unui învinuit de a fi comis un accident de circulație cu fugă de la locul faptei. Victima a fost un copil, iar individul audiat se află pe poziția de a nu recunoaște fapta. La secvențele alăturate din testul Horvath, cel anchetat răspunde:

„Această persoană se gîndește la un lucru foarte neplăcut și de care îi pare rău. Oricum, nu se va sfîrși cu bine...” (fig. 50).

„Acest copil muștră din privire pe cineva care i-a făcut un mare rău. De ce?...” (fig. 51).

Din răspunsurile la aceste secvențe din test se remarcă frămîntarea, grijile pe care și le face cel chestionat, starea sa depresivă.

Subliniem și cu această ocazie că interpretările testelor psihologice utilizate în camera de audiere nu constituie certitudini favorabile și/sau defavorabile ori probe juridice, ci un adjuvant în orientarea cercetării.

Teste de frustrație

Comportamentul infracțional, ca orice tip de comportament uman, se constituie, alături de alte motive, și din modul specific de funcționare a relațiilor interpersonale. Este importantă cunoașterea modului de acțiune și reacțiune (răspuns) în cadrul formulării viziunii de ansamblu asupra personalității delincventului; aceasta indică, pe de o parte, felul de comportament (de acțiune propriu-zisă, în plan motor, de reacție afectivă sau/și verbală), cit și, pe de altă parte, căile și mijloacele de ameliorare sau terapie a deficiențelor de conduită și inserție socială.

Fig. 50

Din analiza modului de funcționare a relațiilor interpersonale se impun ca cele mai răspindite tipuri comportamentale interpersonale, presupuse la majoritatea relațiilor dintre oameni (T. F. Leary, 1957), comportamentele de dominanță/supunere și ostilitate/afecțiune. Au fost alcătuite diverse tipuri de măsurare calitativă și cantitativă a acestor comportamente. Este interesant în studiul personalității delincventului de a determina orientarea generală de răspuns comportamental (faptic sau verbal) la o situație conflictuală, aceasta dînd investigatorului informații despre „stilul” sau modalitățile generale de răspuns în urma resimțirii situației mai mult sau mai puțin stressante sau frustrante.

Propunem luarea în atenție (și pentru simplitatea metodei) scala pentru măsurarea tendinței „dominanță/supunere” (formulată de G. W. Allport și F. Allport, 1928).

a) Cineva încearcă să treacă înaintea dumneavoastră la rînd. Ați așteptat citva timp și nu mai puteți

Fig. 51

aștepta. Presupunînd că acesta e de același sex cu dumneavoastră, de obicei:

1. — Protestați față de el... Da/Nu.
2. — Îl priviți „ucigător” și faceți comentarii cu voce tare... Da/Nu.
3. — Hotărîți să nu mai așteptați și plecați... Da/Nu.
4. — Nu faceți nimic... Da/Nu.

b) Un lucru care vă aparține se află la atelierul de reparații. Mergeți să-l luați la timpul fixat, dar meșterul vă spune că abia s-a apucat să-l repare. Reacția dumneavoastră obișnuită este:

1. — Să-l admonestați... Da/Nu.
2. — Să vă exprimați moderat nemulțumirea... Da/Nu.
3. — Să vă înăbușiți cu totul sentimentele... Da/Nu.

Un subiect ar putea răspunde, la testul „b” (de exemplu), printr-o reacție deosebit de agresivă, adresîndu-se prezumtivului meșter într-o manieră deloc moderată sau politicoasă. În evaluarea acestui răspuns se va formula caracterizarea de

tipul: „slabă putere de discernământ și inhibiție a reacțiilor spontane în fața unei situații frustrante“.

Testul Rosenzweig. Prezentăm în continuare o altă metodă psihologică ce explorează și măsoară reacția la frustrarea subiectului: testul de frustrație Rosenzweig.

Rosenzweig elaborează o teorie a frustrării considerând că indivizii normali, echilibrați, ar avea o mai mare toleranță decât cei aflați sub impresia unor tensiuni sau evenimente deosebite, în special neplăcute.

Testul constă într-o suită de planșe în care sînt reprezentate două personaje principale, ale căror figură și mimică nu sînt indicate, cu scopul bine definit de a facilita transpunerea celui testat în rolul indicat. Oamenii sînt desenați într-o situație ce provoacă în mod obișnuit o stare de frustrare de intensitate medie. Deasupra unuia din personaje este trasat un pătrat în care s-a scris ceea ce vorbește, adică modul cum atrage atenția celuilalt asupra situației frustrante pentru acesta, sau o provoacă el însuși. De exemplu, într-unul din desene se vede cum gazda atrage atenția unei vizitatoare, care a spart un vas de flori, că acesta era vasul favorit al mamei sale (fig. 52); în celălalt desen (fig. 53), la scuzele politicoase ale celui care a format un apel telefonic greșit, la o oră nepotrivită din cursul nopții, se așteaptă răspunsul celui deranjat.

Subiectul trebuie să scrie, în spațiul gol ce se află deasupra personajului al doilea, modul cum acesta va răspunde; i se atrage atenția că trebuie să noteze primul răspuns care-i vine în minte.

Testul Rosenzweig este un test proiectiv de frustrare; din acest motiv, interpretarea rezultatelor (răs-

punsurilor) se va face în baza presupunerii că subiectul va acorda personajului din imagine modul propriu de gândire și de simțire într-o situație similară.

Pentru a obține informații suplimentare experimentatorul poate cere subiectului să citească cu voce tare ceea ce a scris; se vor urmări cu atenție inflexiunile vocii, mimica,

Fig. 52

Fig. 53

Desigur, un răspuns violent, încărcat de irascibilitate, dublat de un ton al vocii ridicat și o mimică corespunzătoare, ca, de exemplu, pentru situația ilustrată în fig. 52: „Ei și! Nu eu sînt cea vinovată. Vaza nu a fost bine așezată!“; la fel se pot petrece lucrurile în cazul situației prezentate în fig. 53: „Nu am nevoie de scuze, deschide ochii bine cînd formezi un număr de telefon!“.

Asemenea reacții vor indica un subiect care, în situații de frustrare, prezintă o slabă inhibiție a eventualelor conduite agresive, fie ele și verbale.

Concluzia ce se impune la încheierea capitolului de față este aceea că, prin utilizarea acestor tipuri de teste, se poate completa tabloul anamnestic al oricărui om aflat în postura de participant la procesul judiciar.

EXERCIȚII APLICATIVE

Exercițiul nr. 1

Pe copertina situată deasupra intrării în hotelul „Parc”, din stațiunea Mamaia, a fost găsit, dimineața, un cadavru de sex feminin, care prezenta numeroase și grave leziuni și fracturi în zona craniană, facială, la coloana vertebrală și la picioare. În plus, vestimentația și țesuturile moi erau distruse — mai ales în partea superioară a corpului — din cauza unui proces puternic de carbonizare, situație care făcea imposibilă identificarea victimei după elementele de fizionomie.

Pe inelarul mâinii stîngi victima avea un inel din aur, cu o piatră de rubin, fără vreo inscripție specială; de asemenea, avea cercei din aur în formă de inele mari, cu diametrul de 3,5 cm. Părul victimei era blond și lung, păstrîndu-se cîteva șuvițe nearse. La expertiza medico-legală s-a apreciat că ar avea 20—25 ani, talia circa 1,68 m, identificîndu-se, prin analize de laborator, prezența unor frecvente capete de spermatozoizi în conținutul vaginal recoltat. S-a apreciat că moartea s-a produs în seara zilei precedente găsirii cadavrului, la circa 2 ore după

servirea hranei, identificîndu-se în conținutul stomacal resturi de carne, cartofi și verdețuri.

Expertiza medico-legală a conchis că este vorba de o moarte violentă, produsă prin precipitarea de la mare înălțime, aspect care se corela cu constatările făcute în timpul cercetării la fața locului. Astfel, pe terasa hotelului s-au găsit un pulover împăturit (din mohair), o pereche de sandale, precum și o sticlă cu miros de benzină. La etajul IX, la nivelul ferestrei de la casa scării, s-au constatat urme discrete de var, precum și o zonă masivă de funingine, care cuprindea atît cercevelele superioare, cît și peretele exterior al clădirii, mai ales în partea de sus a ferestrei, aflată deasupra copertinei.

În apropierea hotelului, într-un boschet, s-a găsit o geantă albă de damă, în care se aflau: o agendă cu numere de telefon, mai multe rujuri scumpe, o pudră, 83 lei, precum și 45 mărci vest-germane, prezumîndu-se că acestea ar aparține victimei.

Din investigațiile efectuate la hotelul „Parc” și în întreaga stațiune, au rezultat cîteva date mai semnificative.

Personalul restaurantului „Aurora” a remarcat în două seri consecutiv prezența în local a unei tinere blonde, aflată în compania a doi turiști din R.F.G. Femeia a dansat cu aceștia și a consumat băuturi alcoolice, ajungând în final în stare de ebrietate. Un ospătar a declarat că în seara anterioară găsirii cadavrului, în jurul orei 23,00, victima și-a uitat poșeta — care se-măna într-un totu cu cea găsită în boschet și care i-a fost prezentată de către organele miliției —, motiv pentru care s-a deplasat după grup și, la ieșirea din hotelul „Aurora”, a predat-o unuia din cei doi bărbați.

După identificarea turiștilor, aceștia au declarat că, într-adevăr, au cunoscut victima în mod intim la un magazin de artizanat din stațiune și au petrecut împreună două seri frumoase, la restaurant. Au susținut că femeia a avut în permanență o conduită ciudată, fiind fie excesiv de veselă, fie foarte retrasă, chiar tristă. În prima seară au condus-o pînă la stația de troleibuz spre Constanța, iar în a doua seară a acceptat să meargă în cameră la Fritz, unde au avut relații sexuale. Fără nici o explicație, după primul raport, aceasta s-a îmbrăcat precipitat și a părăsit camera. Fritz a relatat că el a mijlocit conversația cu victima, deoarece ambii cunoșteau bine limba engleză. Fără știrea victimei, el i-a strecurat în poșetă, în ultima seară, suma de 50 mărci vest-germane.

Referitor la conținutul conversațiilor cu victima, turiștii au relatat că au discutat lucruri de circumstanță, fără nici o referință la ocupație, preocupări, prezența ei pe litoral, fiind tot timpul extrem de circumspectă, nereușind să afle nici unde locuia în Constanța. Au putut însă să-și dea seama că discută cu

o femeie instruită, probabil intelectuală, care era și îmbrăcată cu gust.

Toate verificările efectuate în evidențele dispăruților, atât pe plan local cit și central, nu s-au soldat cu rezultat pozitiv. Au fost întreprinse verificări complexe, folosindu-se organizat și datele din agenda telefonică, dar nu s-a ajuns la nimic concret. Toate încercările făcute privind valorificarea urmelor papilare, a semnalmentelor sumare ale victimei și mai ales a caracteristicilor vestimentației nu au condus, timp de patru luni, la soluționarea cazului. În această fază a cercetărilor, reanalizându-se situația, s-a dispus aprofundarea verificărilor privind telefoanele din agendă — pe baza unei idei valoroase a unui ofițer judiciar —, ajungându-se la identificarea victimei.

Ca exercițiu, se propune examinarea sub aspect psihologic a conduitei victimei în raport de circumstanțele generale ale cazului, mobilul posibil și unele constatări semnificative ale cercetării la fața locului, în scopul orientării asupra celei mai verosimile soluții care trebuie promovate referitor la natura faptei (omor, sinucidere sau moarte accidentală). De asemenea, se recomandă elaborarea unor supoziții privind mediul socio-profesional al victimei, în vederea direcționării investigațiilor pentru identificarea acesteia.

Exercițiul nr. 2

Organele de miliție din municipiul C.N. au fost sesizate telefonic că Lidia D., în vîrstă de 32 ani, divorțată, mamă a unui copil de 11 ani, a fost găsită ucisă în apartamentul proprietate personală, în care se mutase cu circa două luni anterior. Sesizarea a fost făcută de către o vecină, care a fost anunțată de eveni-

ment de către fiul victimei. Copilul locuia temporar, de circa o săptămînă, la bunica lui și venise să-și vadă mama; descoperind nenorocirea, a fugit speriat la vecină.

Cadavrul a fost găsit pe dușumea și prezenta numeroase leziuni la cap, cu infundarea țesutului osos și herniere de substanță cerebrală, precum și mai multe zone tumefiate în partea dreaptă a gurii și regiunea sprincenelor. Victima era îmbrăcată într-un capot de nailon.

Cercetarea efectuată la fața locului a relevat unele aspecte semnificative, dintre care menționăm cîteva: s-au constatat urme de luptă; s-au găsit pe pat o curea cu capsă provenită de la o mînușă bărbătească, un ciocan de material plastic murdar de sînge, așa cum era de fapt și fierul de călcat și un taburet — prezumindu-se că aceste obiecte au servit ca agenți vulneranți; pe pervazul unei ferestre se afla o cutie cu bijuteriile victimei, precum și patru librete C.E.C. cu ciștiguri în autoturisme; din locuință se presupune că a dispărut suma de 45 000 lei, pe care victima o ținuse la mama ei pînă cu cîteva zile anterior evenimentului (sumă care provenea din vînzarea unui imobil); în întreg apartamentul erau numeroase pete de sînge, inclusiv în baie, unde s-a descoperit pe comutatorul electric o urmă papilară ce nu aparținea victimei.

În balconul apartamentului au fost găsite, sub un dulap de bucătărie, trei foi scrise de mînă. Una din ele s-a stabilit că a fost scrisă de un subinginer cu care victima întreținuse relații intime, și se referea la faptul că a fost în lipsa acesteia pe acasă și a mutat dulapul, urmînd să o viziteze în după-masa aceleiași zile. Celelalte două erau scrise de către victimă și cuprindeau mai multe însemnări pe o perioadă de o

lună de zile, ultima cu patru zile înainte descoperirii cadavrului, scrise sub forma unui jurnal, cu conținut acuzator la adresa subinginerului, reproșîndu-i lucruri ca următoarele: „tu nu știi cum să scapi de mine”, „nu trebuie să faci mare efort”, „doar să-mi spui în față”, „am fost pentru tine o simplă aventură”.

Cu prilejul autopsiei s-a apreciat că moartea victimei poate data de 4—5 zile înainte descoperirii cadavrului.

Din investigațiile efectuate a rezultat că victima a întreținut relații sexuale cu mai mulți bărbați, încă din timpul căsătoriei, ultimul fiind subinginerul, legătură despre care cunoștea și fostul ei soț, care era subordonatul subinginerului. Acesta era căsătorit și avea o fetiță de 12 ani.

Cu privire la desfășurarea căsniciei victimei a rezultat că soții s-au despărțit în fapt cu circa 6 ani în urmă, s-au reimpăcat timp de trei ani, iar apoi s-au despărțit din nou, deoarece soțul a aflat despre legătura cu subinginerul, fapt pentru care a bătut-o de mai multe ori. La despărțire, s-au înțeles asupra motivelor divorțului, soțul acceptînd să preia întreaga vină sub argumentarea fictivă de impotență sexuală. De asemenea, au rezolvat unele aspecte materiale: soțul reținîndu-și 30 000 lei din suma de 90 000 lei proveniți din vînzarea imobilului nașei lor, pe care victima o întreținea — fiind paralizată.

Și după despărțirea în fapt, soții au continuat să locuiască împreună pînă cu două luni înainte evenimentului, cînd victima a cumpărat apartamentul de la adresa unde a fost ucisă. La cîteva zile după mutare, soțul a mers la noul domiciliu al victimei pentru a rezolva problema pensiei alimentare a copilu-

lui, chemind-o jos, în fața blocului. Cu acest prilej, a rugat-o în plus să accepte să întrețină raporturi sexuale — dar a fost refuzat —, aspect pe care victima l-a relatat unei martore din vecini.

Investigațiile au mai relevat că fiul victimei a bătut pe stradă un coleg, motiv pentru care tatăl celui lovit a intervenit și i-a luat — drept pedeapsă — fișul și geanta cu cărți. Despre acest lucru a aflat și fostul soț al victimei, care, în mai multe rânduri, i-a reproșat că nu se preocupă corespunzător de creșterea copilului. Evenimentul acesta s-a petrecut cu o zi înaintea datei probabile a morții victimei.

Din cercetările efectuate în legătură cu subinginerul a rezultat că inițial acesta nu a recunoscut relațiile sale cu victima, până în momentul cînd i s-au prezentat însemnările găsite la fața locului. Își motivează atitudinea prin faptul că era căsătorit și nu vroia ca soția să afle despre legătura sa extraconjugală. În schimb, susține că în după-amiaza zilei cînd se prezumă că s-a comis omorul a fost acasă împreună cu soția sa, fapt pe care aceasta l-a confirmat.

Recunoaște că a fost în locuința victimei împreună cu un coleg și a mutat un dulap, iar la plecare a încuiat ușa apartamentului întrucît avea o cheie primită de la victimă. Nu recunoaște însă o altă împrejurare esențială, și anume faptul relatat de către o martoră din vecini care a declarat că l-a văzut intrînd în locuința victimei în ziua următoare săvîrșirii faptei. După confruntarea cu martora, afirmă că, într-adevăr, a mai fost în locuința victimei — dar a găsit-o moartă, s-a speriat tare și a plecat în această stare, uitînd chiar să mai încuie apartamentul.

Avînd în vedere datele esențiale ale cazului și poziția specifică pe care o ocupă cei doi principali bănuți — amantul și fostul soț —, se cere ca pe baza analizei psihologice a motivației și comportamentului acestora să se conchidă asupra gradului de verosimilitate a uneia sau a alteia dintre versiuni.

Exercițiul nr. 3

Ilustrăm mai jos un aspect al variantelor posibile în materie de otrăviri criminale. O femeie din municipiul Tg. M., divorțată, mamă a unui copil, a primit prin poștă un colet care conținea trei ciocolate de diferite mărimi, mai multe napolitane și bomboane, precum și un bilet cu următorul conținut: „Magdi, te rog să primești cu plăcere aceste dulciuri de la vechea ta prietenă, pentru copil. Peste cîteva zile vom avea un drum la oraș și vă vom căuta, ocazie cu care am să aduc și alte cadouri pentru micuț. Servus, Piri. La revedere, pe curînd”.

Coletul era expediat dintr-o comună subordonată municipiului, de către o femeie care și-a atribuit alt nume.

După desfacerea coletului, mama a dat copilului ciocolată, convinsă că este într-adevăr de la prietena sa, care apărea ca expeditoare. La puțin timp după aceasta, copilul a decedat.

La autopsie, pe baza analizei toxicologice efectuate, s-a stabilit că moartea a fost produsă ca urmare a intoxicației cu paration, diagnostic confirmat și de analiza efectuată asupra produselor neconsumate.

Procedîndu-se la audierea persoanei indicate ca fiind expeditoare, aceasta a susținut că nu a trimis nici un colet și că scrisul din bilet nu-i aparține.

Cercetările efectuate în continuare au relevat faptul că tatăl copilului a fost obligat prin hotărîre judecătorească, cu prilejul desfacerii căsătoriei, la plata unei pensii de întreținere pentru copil și că trăia în concubinaj cu o femeie al cărei profil moral nu era cunoscut.

Vă sugerăm să formulați, din punct de vedere psihologic, cele mai verosimile motivații ce ar putea fi promovate într-o asemenea speță cu privire la mobilul faptei. De asemenea, să extindeți examinarea problematicii la categoriile de persoane care, în raport de motivația psihologică a comportamentului, ar putea fi suspectate de săvîrșirea acestui omor.

Exercițiul nr. 4

Intr-o seară de mai, pe cînd se întorcea la domiciliu și încerca să deschidă ușa apartamentului, inginerul F.R., care lucra la o întreprindere din municipiul B., a fost ucisă, prin înțepare cu un corp tăios, în regiunea omoplatului stîng.

La locul de muncă aceasta era cunoscută ca o bună colegă, competentă și cu inițiativă, făcînd mai multe inovații de valoare. Victima se afla în relații de divorț cu soțul său, F.S., tot inginer, care locuia în Capitală; în fapt, era despărțită de doi ani de zile, luîndu-și și copilul cu ea. În ultima perioadă, victima a cunoscut un bărbat cu care trăia în concubinaj.

Din investigațiile efectuate la locul de muncă a rezultat că în aceea zi victima a fost căutată la telefon de către o femeie, care a susținut că este o bună prietenă, cerînd unei colege adresa inginerului. Prin ascultarea vecinilor s-au aflat unele date utile despre prezența unei femei, ale cărei semnalmente au fost descrise,

care a căutat-o pe victimă la domiciliu.

Cu prilejul cercetării la fața locului au fost găsite și ridicate pentru a fi analizate un balonzaid de damă de culoare vernil, un batic și un cuțit, cu pete de singe, determinate ulterior ca avînd grupa victimei. De pe balonzaid s-a ridicat un fir de păr de culoare castanie. Fiînd prezentate aceste articole vestimentare martorilor identificați, aceștia au afirmat că sînt la fel cu cele purtate de către femeia necunoscută în cursul zilei cînd s-a petrecut omorul.

Verificările efectuate cu privire la concubinul victimei au stabilit că acesta, la rîndul său, era despărțit în fapt de soție, care locuia în altă localitate.

Cu privire la soțul victimei s-a stabilit că acesta a amenințat-o în mai multe rânduri, încercînd s-o determine să suporte integral cheltuielile de divorț, pe motiv de infidelitate. De asemenea, deși copilul a fost incredințat victimei, soțul acesteia a venit în mai multe rânduri în localitatea de reședință și a răpit copilul, dînd naștere astfel la diverse stări conflictuale. Investigațiile efectuate la domiciliul soțului victimei au evidențiat că trăiește în concubinaj cu o tinăra ale cărei semnalmente corespundeau în genere cu cele relatate de martorii cazului de omor, dar care avea părul brun, nu castaniu. Despre soț s-a stabilit că ar fi internat de mai multe zile în spital. Ca urmare, s-a identificat unitatea medicală unde era internat, aflîndu-se că în preziua omorului a fost operat pentru deviație de sept și că, anterior cu o zi, în cursul nopții, a lipsit din spital, fără a avea incuviințare în acest sens.

În discuțiile purtate, soțul victimei a susținut că a fost tot timpul internat și nu a lipsit din spital,

iar când i s-a adus la cunoștință faptul că soția lui a fost ucisă a început să plângă și apoi a leșinat. După ce și-a revenit, a afirmat că nu cunoaște nimic, este în curs de divorț și urmează să se recăsătorească cu M.M., o fostă coafeză cu care trăia în concubinaj.

După identificarea concubinei, aceasta a fost ascultată, declarând că nu cunoaște nimic și că nu a părăsit reședința în perioada săvârșirii omorului. Mama ei a relevat faptul că este o fire miloasă, foarte sensibilă la suferințele altora și incapabilă de a face rău cuiva.

La percheziția domiciliară efectuată, în locuința soțului victimei au fost găsite mai multe peruci, câteva cuțite, un baston din cauciuc și un sac cu nisip, despre procurarea și deținerea cărora acesta nu a fost în măsură să dea explicații convingătoare. De asemenea, s-au observat mai multe urme de înțepături făcute cu cuțitul pe partea interioară a ușii apartamentului. S-au mai găsit și două bilete de cinematograf, cumpărate cu două zile înaintea săvârșirii omorului, pentru filmul „Așteaptă până se întunecă”, film în care era prezentat cazul unei femei oarbe care a comis două asasinat.

Vă sugerăm ca, pe baza unei analize psihologice a motivației persoanelor implicate în acest caz, să vă orientați asupra celor care ar fi săvârșit omorul și să apreciați — sub același aspect — posibilitatea realizării unei acțiuni de investigare în acest scop.

Exercițiul nr. 5

Într-o zi de iarnă, în timp ce se jucau în cimitirul „Eternitatea”, din municipiul G., doi copii au găsit pe un mormint un sac de hirtie, în in-

teriorul căruia se afla un segment de cadavru uman. Cercetarea efectuată în acel loc nu s-a finalizat cu descoperirea altor urme și indicii decât cele rezultate din studierea ambalajelor folosite. Pe sac existau o inscripție a fabricii producătoare și unele operații de înmulțire făcute cu un pix cu pastă. În interiorul sacului s-au găsit o față de pernă de formă dreptunghiulară, asemănătoare cu cele folosite în cazărmi și la dormitoare comune, și o cămașă flaușată, foarte murdară, având cusăturile executate neglijent, de o mână nepricepută.

Expertiza medico-legală efectuată a evidențiat că segmentul de cadavru reprezintă extremitatea cutiei toracice, dar fără viscere, cap și membrele superioare. Pe baza examinărilor și măsurărilor făcute s-a conchis că segmentul aparține unui bărbat, în vîrstă de circa 25—35 ani, cu talia de 1,80—1,85 m, obișnuit cu munca fizică (după dezvoltarea musculaturii dorsale și a omoplaților). S-au stabilit grupa sanguină și numărul ce-l purta la cămașă (după măsurarea ciotului gîtului), au fost ridicate de pe piept fire de păr și s-a identificat o cicatrice în zona precordiacă, fără a se mai putea obține și alte date utile.

Disponind de acest minimum de informații, s-au luat măsuri complexe de investigare și cercetare, verificîndu-se toate cazurile de dispariție semnalate, neprezentările sau absențele de la serviciu, inclusiv cazurile de încetare a contractelor de muncă făcute prin lichidare, dar nu s-a ajuns, practic, la rezolvarea cazului.

O atenție deosebită s-a acordat verificării dispariției unui bețiv notoriu și inapoiat mintal, caz petrecut cu 3—4 zile înaintea datei găsitii segmentului. Sesizarea a fost făcută de o martoră care afirma că

l-a văzut în compania unui bărbat necunoscut, într-o zonă plasată pe itinerarul parcurs de ciinele de urmărire. L-a întrebat pe necunoscut unde-l duce, acesta răspunzîndu-i că la el acasă pentru a-i da niște îmbrăcăminte, îndreptîndu-se în direcția cvartalului de locuințe. Pînă la urmă acest caz s-a clarificat: bețivul a revenit la domiciliu, după o săptămînă de internare în spital, întrucît fiind în stare de ebrietate a căzut într-o groapă cu var și a suferit diverse leziuni.

Vă propunem să meditați asupra cazului prezentat și, pe baza explicațiilor date pe parcursul lucrării, să faceți prezumții motivate psihologic, relativ la mobilul probabil al faptei și categoria din care ar putea proveni victima și autorul.

Exercițiul nr. 6

În municipiul G. a fost comis un dublu asasinat, victime fiind două femei (mamă și fiică), în vîrstă de 95 și, respectiv, 65 ani, care locuiau singure într-un imobil cu curte. Cazul a fost sesizat de către nepotul victimelor, care a constatat primul evenimentul.

Cu prilejul cercetării efectuate la fața locului s-au făcut numeroase constatări și au fost ridicate diferite categorii de urme. Dintre acestea, prezentăm pentru analiză cîteva din cele mai semnificative, care conturează aspectele esențiale ale cazului.

Pătrunderea în curte — ca de altfel și retragerea infractorului — s-a realizat nu pe poartă, care a fost găsită încuiată, ci prin dislocarea de la gard a unor șipci. În apropierea acestui punct, pe aleea care duce spre intrarea în imobil, s-au descoperit urme de singe. În mijlocul curții a fost găsită o țeavă din fier

zincat, care prezenta urme de var uscat, iar la un capăt avea filet, înfășurat cu cîlți și uns cu miniu de plumb. De asemenea, în fața ușii de intrare în locuință — pe un ștergător — s-au descoperit un electrod de sudură îndoit, precum și mai multe picături de singe. De pe geamul acestei uși, în exterior, au fost relevate și ridicate o urmă de frunte umană și una de virf de nas.

La o fereastră, foraiurul din exterior era ridicat în sus, iar pe pervaz se aflau o adîncitură proaspătă și o pană de lemn. Un geam era spart, cioburile fiind căzute în interior.

În camera dinspre stradă s-au depistat urme vizibile de luptă și deranj, precum și numeroase pete de singe, inclusiv pe capacul intrerupătorului electric, pe covor, perete, lenjeria patului, ușa șifonierului și în alte locuri.

Prima victimă, V.A., în vîrstă de 95 ani, a fost găsită ucisă în pat, îmbrăcată într-o cămașă de noapte ridicată pînă deasupra genunchilor și fără chiloți. Pe membrele superioare se observau diverse echimoze, iar la buze prezenta urmele vizibile ale unei mușcăături.

Lîngă un alt pat, pe dușumea, se afla cadavrul celei de-a doua victime, V.E., care era dezbrăcată, avînd cămașa de noapte despicată la mijloc și strînsă toată sub umeri. Corpul era minjit de singe, iar în regiunea mandibulei prezenta urme de mușcăături. Lîngă cap s-a găsit un topor, minjit de singe pe coadă, iar pe lamă urme de materii fecale. Pe covor se mai aflau o pereche de chiloți tetra de damă, murdari de singe, mai multe fire de păr și o cutie de chibrituri. Sub perna patului unde a fost găsită prima victimă s-a descoperit minerul unui cuțit lung de 12 cm și cu o bucată

din lamă de 5 cm, restul fiind găsită sub fereastra care prezenta urme de forțare.

Lângă pat erau un scaun și un halat verde, sub care s-a găsit o geantă de damă în care erau 1815 lei. Pe masa din mijlocul camerei se aflau două portmonee, unul conținând 37 lei. De pe unul din portmonee și de pe o sticlă de 1/3 l, aflată tot pe masă, s-au ridicat niște urme papilare.

La examinarea exterioară a cadavrelor s-au recoltat și probele necesare: depozit subunghial, secreție vaginală, bucală și anală, care au fost fixate pe lamele de sticlă, precum și fire de păr din toate zonele corpului (pentru comparare cu cele găsite pe așternuturi, vestimentație, dușumea).

De la prima victimă s-a recoltat țesutul din zona buzelor — care prezenta urma de mușcătură —, după ce s-a executat în prealabil fixarea prin fotografiere, copiere cu hirtie de calc și mulajul urmei de adâncime a mușcăturii.

La autopsie s-a stabilit că ambele victime prezentau pe față și corp multiple leziuni. Moartea s-a datorat unui traumatism cranian și șocului hemoragic ca urmare a unor plăgi vagino-abdominale, cu rupturi de anse intestinale și gastrice produse prin introducerea în vagin a cozii unui topor (cel mai probabil). Unei victime i s-a introdus în vagin un săpun de toaletă, iar celei mai tinere se pare că ansa intestinală a fost scoasă prin introducerea mâinii în vagin.

Apreciind corelativ toate datele cazului, vă sugerăm să vă reprezentați succesiunea acțiunilor autorului la locul faptei, să analizați din punct de vedere psihologic motivația posibilă din partea autorului, precum și creionarea tipului probabil de personalitate, considerând că pe această

cale veți putea adînci examinarea complexului de întrebări și probleme ce le ridică rezolvarea unui asemenea caz abominabil.

Exercițiul nr. 7

Cazul următor oferă posibilitatea unei analize comparative a unor date de investigație psihologică într-o speță de omor, a cărei rezolvare practică s-a dovedit dificilă, mai ales din cauza necunoașterii la timp și neaprofundării personalității celor bănuți.

În dimineața unei zile la început de an, la ora 4,00, numitul J.I., dintr-o comună din județul D., sesizează postului de miliție faptul că în seara zilei anterioare, între orele 21,00—22,00, a fost ucis fratele său, F.I., în timp ce mergea spre casă, fiind atacat cu cuțitul de trei tineri.

Fratele celui omorît a relatat că în ziua comiterii faptei, împreună cu martorul A.P., a fost la tir, într-o altă localitate. Întorcându-se la domiciliu în cursul după-amiezii, în jurul orei 17,00, a sosit la el fratele său — respectiv victima — și toți trei, deci și A.P., au mâncat și apoi au consumat vin pînă în jurul orei 21,00. Pe la ora 18,30, însă, martorul A.P. a plecat, intrucît urma să intre în serviciu de noapte, ca paznic, rămînînd acasă doar J.I. cu soția sa și victima. După plecare, la circa 15 minute, victima s-a întors, ținîndu-se cu mina de șoldul sting și rugîndu-l pe fratele său să-l însoțească pînă la locuința lui, fără însă a-i da vreo explicație. Au plecat împreună și pe drum, în dreptul unui podeț, victima i-a spus lui J.I. că în acel loc a fost ajuns din urmă de trei tineri și unul dintre ei — pe care l-a recunoscut ca fiind C.C. — i-a aplicat o lovitură de cuțit în dreptul șoldului.

F.I. i-a cerut atunci lui J.I. să plece împreună în urmărirea agresorilor, dar acesta, observînd că fratele său nu se simte bine, l-a condus pînă acasă, unde l-a așezat în pat și, după circa 15 minute, a decedat. Ca urmare, a plecat acasă să-și anunțe soția și pe ceilalți frați, aspecte confirmate întocmai de către cei în cauză.

Cu prilejul cercetării la fața locului efectuate pe întregul traseu parcurs de victimă nu s-au descoperit urme sau pete de singe — terenul fiind noroios. S-au găsit însă și ridicate din apropierea podețului un număr de 18 cărți de joc din carton, desenate de mină.

Expertiza medico-legală efectuată asupra cadavrului a stabilit că moartea s-a produs în minimum 30 minute și maximum două ore de la momentul servirii hranei și s-a datorat celor două perforații gastrice, care au produs o iritație peritoneală, cu dureri puternice.

Din investigațiile efectuate s-au stabilit o serie de date de mare interes, care au relevat posibilitatea ca autorul faptei să fie C.C., despre care victima a afirmat că l-a recunoscut în grupul celor trei tineri atacatori, fapt rezultat și din declarația unui martor care l-a văzut pe C.C. împreună cu alți doi tineri neidentificați, în preajma locuinței victimei, la o oră apropiată de cea a comiterii omorului. În momentul descinderii organelor de miliție la locuință, C.C. a fost găsit dormind, iar cei din familie n-au putut preciza la ce oră a sosit el seara acasă. Bănuitul a afirmat că a fost la o familie din apropierea victimei, unde a jucat cărți pînă în jurul orei 21,00, întorcîndu-se pe itinerarul parcurs de victimă.

La percheziția domiciliară s-a găsit un cuțit asemănător ca dimensiuni cu cel care a provocat leziunea mortală.

De asemenea, s-a mai stabilit că în ziua săvîrșirii omorului bănuitul a avut un conflict și l-a amenințat cu un cuțit pe J.N., alt frate al victimei, care, în calitate de paznic, l-a surprins cu oile la pășunat pe un teren interzis. Această împrejurare s-a corelat cu o altă circumstanță: la o nuntă la care au participat, victima — care era o fire violentă — l-a lovit pe bănuitul. Acesta, atunci, l-a amenințat cu moartea.

Concomitent s-au întreprins investigații complexe pentru identificarea altor persoane suspecte, inclusiv pentru identificarea celorlalți doi tineri. De asemenea, s-a procedat la verificări pentru clarificarea susținerilor fratelui victimei și a familiei, a rudelor acestuia.

Pe această cale s-au obținut date interesante, care-l vizau ca posibil bănuitul și pe fratele victimei.

Menționăm cîteva date mai semnificative în acest sens:

— sesizarea cazului s-a făcut cu oarecare intîrziere, respectiv dimineața, după ce bănuitul afirmă că și-a anunțat rudele despre eveniment;

— J.I. (ca de altfel și F.I.) era cunoscut în comună ca un om violent, viclean, necomunicativ, inteligent și prudent în toate acțiunile sale;

— în familia lor au existat diverse certuri și nemulțumiri pentru modul în care J.I., cel mai mare dintre frați, a făcut împărțirea moștenirii rămase de la părinți; ca urmare, s-a prezentat o posibilă reacție la conflictului cu prilejul vizitei ce i-a făcut-o victima în seara comiterii omorului, mai ales sub influența băuturilor alcoolice;

— în comună circulau zvonuri referitoare la faptul că victima (care a fost un tînăr frumos și puternic, în vîrstă de 22 ani) ar fi avut relații amoroase cu soția lui J.I., an-

terior căsătoriei, relații care ar fi continuat însă și după această dată :

— în acea dimineață, imediat după ce a sesizat cazul la postul de miliție, J.I. s-a deplasat pe jos peste deal, pe o distanță de 4 km, până într-un sat vecin, la martorul P.A. ; i-a cerut acestuia calul împrumut, sub pretextul că merge la o soră a lui s-o anunțe despre deces, deși distanța până acolo era aceeași, drumul era drept și mai ușor de parcurs, cu atât mai mult cu cât J.I. avea o infirmitate la un picior, care-i făcea mersul anevoios :

— au apărut unele îndoieli și cu privire la susținerile martorului P.A. care, deși era paznic, rezultă că ar fi lipsit un timp din serviciu : acesta își motiva însă absența la o oră care nu prezenta interes pentru caz, aducând un martor în sprijinul afirmației sale.

În raport de semnificația psihologică a datelor și comportamentelor prezentate, vă propunem să analizați situația fiecărui bănuț și, totodată, să constituiți în continuare niște instrumente psihologice de lucru care considerați că ar putea avea eficiență în clarificarea situației și descoperirea adevărului.

Exercițiul nr. 8

Organele de miliție din municipiul P. au fost sesizate de spitalul județean că la secția obstetrică-ginecologie s-a internat o bolnavă în stare foarte gravă, stabilindu-i-se diagnosticul de avort provocat, luna a 5-a. Cu toate îngrijirile acordate, în seara aceleiași zile pacienta a decedat.

La autopsia efectuată a rezultat că moartea s-a datorat generalizării unei stări toxico-septice, cu punct de plecare uterin, ca urmare a unui avort provocat cu 5—10 zile înainte.

Cercetările efectuate la spital nu au condus la clarificarea cazului, stabilindu-se doar că decedata era studentă în anul III la Institutul medico-farmaceutic din București.

Din investigațiile efectuate în comuna unde domicilia tinăra, s-a stabilit că aceasta a întreținut relații sexuale cu F.M., cu care vroia să se căsătorească împotriva voinței părinților. De asemenea, că a revenit în comună, în urmă cu circa 10 zile, a luat legătura cu familia și medicul dispensarului, la care făcuse anterior practică, și în aceeași zi a plecat la București. După trei zile s-a reîntors în comună, pentru motive necunoscute, unde a stat numai în locuință până la data internării. Din investigații a rezultat și faptul că, în această perioadă, mama studentei a fost de mai multe ori la domiciliul medicului și la dispensar, ridicând o cantitate nestabilă de antibiotice.

Continuându-se cercetările la facultate și cămin, a fost identificată o colegă de cameră cu care era în relații apropiate și efectuaseră stagiul de practică la dispensarul din comună, perioadă în care a locuit în casa părinților victimei.

Din relatările colegei a rezultat că victima fusese foarte îngrijorată în ultimul timp și că după ce a primit o scrisoare de la mama ei a plecat acasă, unde a stat o singură zi. Întrucît nu s-a simțit bine, după alte două zile a plecat din nou la mama ei și din acel moment nu a mai văzut-o. Dintr-o discuție purtată a dedus că fosta ei colegă ar fi rămas însărcinată. Presupune că deplasările ei repetate și starea de îngrijorare s-ar datora acestei cauze și că este posibil să fi apelat la medicul din comună pentru provocarea avortului, despre care victima a afirmat că este bine pregătit și are mare încredere în el.

Examinați sub aspect psihologic motivațional variantele cu privire la persoanele care pot avea relație cu provocarea avortului sau cunosc date utile în acest sens ; de asemenea, construiți o tactică specifică de investigare, sub forma unor discuții directe pe care prietena victimei să le poarte cu aceste persoane, avînd în vedere hotărîrea ei că va face tot ce-i stă în putință pentru a afla adevărul și a contribui la pedepsirea celor vinovați de moartea colegei.

Exercițiul nr. 9

Miliția municipiului R.S. a fost sesizată despre comiterea unei tâlhării, victimă fiind V.A., văduvă, în vîrstă de 54 ani, domiciliată în acest oraș. După comunicarea evenimentului, la județ s-a constituit o echipă pentru cercetare la fața locului, în vederea descoperirii făptuitorilor.

Cu prilejul cercetării la fața locului s-au stabilit următoarele aspecte mai importante :

— s-au relevat și ridicat urme de folosire a unor mănuși și urme papilare de pe un pahar ;

— s-au constatat urme de forțare la ușa unei servante, din care a fost furată suma de 84.000 lei (după susținerile victimei) ;

— firele telefonului au fost smulse, pentru ca aparatul să nu mai funcționeze ;

— în timpul săvîrșirii infracțiunii, victimei i s-a introdus în gură o fașă de tifon, fiind legată peste gură, de mîini și de picioare, tot cu un astfel de material, care nu aparținea victimei ;

— în locuință nu s-au constatat aspecte de deranj deosebit, observîndu-se urme discrete de căutare în șifonier și sub salteaua patului.

Din audierea victimei au rezultat date importante cu privire la circumstanțele și modul de operare folosit la săvîrșirea infracțiunii, și anume :

— în dimineața zilei anterioare a primit un telefon din partea finului ei — a cărui voce nu a recunoscut-o la telefon — spunîndu-i că îi va trimite la domiciliu un funcționar de la oficiul de pensii să o ajute la întocmirea unei cereri pentru majorarea pensiei, sumă de care victima era nemulțumită. Totodată, i-a explicat la telefon semnalmentele funcționarului care va veni, pentru a-l recunoaște și primi în locuință ;

— urmare acestui telefon, după circa o oră, s-a prezentat un bărbat care a întrebat-o dacă a vorbit cu finul ei, după care a intrat în locuință și i-a cerut să scrie o cerere. Victima i-a răspuns că nu vede să scrie și o așteaptă pe fiica ei. În această situație, individul a precizat că va reveni după masă, împreună cu finul. Nu au mai revenit, situație pe care victima și-a explicat-o ca datorîndu-se viscolului, fiind perioadă de iarnă grea ;

— în dimineața zilei următoare, în jurul orei 8,00, victima a primit din nou telefon, fiind întrebată dacă a scris cererea. La răspunsul ei negativ, interlocutorul s-a oferit să o scrie el și se va prezenta cu ea numai pentru a o semna, victima fiind de acord cu această soluție ;

— în jurul orei 9,00, au venit la victimă doi bărbați, din care unul fusese și în ziua precedentă. I-au prezentat și cerut să semneze o cerere care era dactilografiată în trei exemplare și introdusă într-o mapă de carton. Apoi unul dintre bărbați a întrebat-o dacă mai are niște țuică bună, așa cum i-a spus finul ei ; victima a scos o sticlă și i-a servit pe cei doi, fără însă a consuma și ea ;

— în continuare, au mai purtat unele discuții despre copii, iar în momentul cînd s-a aplecat să introducă un lemn în sobă a fost lovită puternic în cap, legată de mîini și de picioare, i-au aplicat un căluș și o pernă peste gură;

— a precizat că ar recunoaște pe oricare dintre cei doi infractori dacă i-ar mai vedea și că nu bănuiește pe nimeni, putînd fi dintre cei care au lansat zvonul că ea este zgîrcită și că deține o mare sumă de bani;

— victima a mai susținut că finul ei este un om serios și că nu crede că ar avea vreun amestec în săvîrșirea faptei.

Pe baza analizei ansamblului datelor prezentate se cere rezolvarea următoarelor probleme:

a) elaborarea ipotezelor de lucru ce se impun, cu motivarea specifică pentru fiecare în parte;

b) determinarea categoriilor de persoane care pot fi suspectate de comiterea tilhăriei.

Exercițiul nr. 10

În orașul A. a fost găsit, în apa unui riu, un cadavru de nou-născut, de sex masculin, aflat în stare avansată de putrefacție, oprit la nivelul unui grătar.

Cercetările efectuate pentru clarificarea cazului au durat circa două luni, neajungîndu-se la rezultate concrete. Pe parcurs s-a primit o informație referitoare la o studentă din anul I al Facultății de filologie din municipiul L., în sensul că ar fi rămas însărcinată ca urmare a relațiilor sexuale pe care le-a întreținut cu un fost profesor de la liceul din localitatea A., unde fusese elevă. Din investigațiile efectuate au rezultat unele date care au confirmat această legătură, dar și-au pierdut

valoarea în momentul cînd, chemată la cercetări, tinăra a prezentat un certificat, eliberat de un medic ginecolog, din care rezulta expres faptul că este virgină; certificatul fusese eliberat cu trei luni anterior datei evenimentului.

Asupra studentei mai plana însă o suspiciune vagă: o colegă de cameră a afirmat la cercetări că colega ei ar fi fost însărcinată și, în pofida faptului că era foarte calmă, a avut totuși o stare de mare neliniște în jurul datei cînd s-a înregistrat acest caz. În acest context, s-a apreciat că nu ar fi exclus un aranjament cu medicul care i-a eliberat certificatul, mai ales că bănuita l-a prezentat din proprie inițiativă. Ca urmare, s-a decis examinarea ei de către o comisie de medici specialiști și un medic legist. S-a constatat că, într-adevăr, prezintă semne certe de naștere. Fiind ascultat, medicul care i-a eliberat certificatul a afirmat că la data consultului studenta era virgină — avînd himen complezant — și, în consecință, nu a urmărit la consult dacă era gravidă. Recunoaște că s-a limitat la această constatare exterioară, care are concludența ei, dar nu face totuși imposibilă existența unei sarcini, ținînd seama de construcția specială a himenului.

Întrucît profesorul vizat nu a recunoscut că ar fi avut legături intime cu studenta, nu s-au mai putut administra și alte dovezi. Astfel, s-a hotărît cercetarea ei atentă — pe baza unui plan minuțios pregătit, axat pe elemente de ordin psihologic, scontîndu-se că o asemenea cercetare ar putea avea sorți de izbîndă, fapt care în final s-a confirmat.

Vă propunem să examinați situația prezentată și să construiți o tactică de cercetare de manieră psihologică ce ar putea fi utilizată într-o asemenea speță.

GLOSAR

Acte violente — Acte agresive extreme care implică aplicarea unei forțe excesive, intense, mergînd de la brutalitate la furoare distructivă. În mod obișnuit se presupune că autorul unui act violent este lipsit de stăpînire de sine, trece la act dintr-o dată, rapid și pe neașteptate, fără intercalarea instanței raționale.

Acțiune — Reacții sau răspunsuri ale individului la stimulii din mediul înconjurător. Acțiunea se compune din elemente care se numesc acte, iar actele la rîndul lor se compun din elemente mici care se numesc praxeme.

Afectivitate — Componentă esențială a comportamentului uman ce se referă la acele fenomene psihice de strictă subiectivitate care reflectă specificitatea modului de satisfacere a cerințelor și trebuințelor intime ale subiectului (conștientizate sau mai puțin conștientizate) față de mediul ambiant (obiecte, fenomene, semen) și cu sine însuși.

Afectivitatea se obiectivează prin dispoziții afective (indispoziție, bună dispoziție), emoții propriu-zise (minie, bucurie, ilaritate, furie etc.), sentimente, pasiuni.

Acestea însoțesc permanent (intradinamică și la cote specifice de intensități diferite de la un individ la altul) acțiunile concrete sau ideative ale omului, conferînd comportamentului acestuia un cadru de desfășurare de la mobilizator la demobilizator.

Se consideră, pentru comportamentul uman, că nu poate exista „zero afectiv” sau indiferență afectivă totală, exceptînd stările limită de boală organică și/sau psihică.

Afectivitatea are ca forme relativ primitive și simple, emoțiile.

Acestea apar brusc, fără un discernămint amănunțit al subiectului asupra situației incitatoare; se caracterizează prin desfășurarea puternică, violentă și de scurtă durată, dar viu exprimată în conduită, subiectul resimțînd acute stări agreabile sau dezagreabile din punct de vedere psihofiziologic. Afectele sînt însoțite de o îngustare a cîmpului conștiinței, subcortexul controlînd cu deosebire conduita de ansamblu a subiectului; se produc astfel acte motorii și verbale necontrolate, precum și modificări neurovegetative (accelerarea pulsului, uscare gurilor, transpirație abundentă etc.).

Ambivert (intermediar) — Tip psihologic din tipologia lui C. G. Jung, care se amplasează între tipurile introvertit și extravertit, avînd caracteristici din ambele tipuri extreme.

Amnezie — Fenomen patologic care se caracterizează prin diminuarea capacităților mnemonice (de memorie), mai cu seamă în reținerea (stocarea) și reproducerea conținuturilor de memorie. Amnezia poate fi cauzată de leziuni vasculare ale encefalului, de traumatisme cerebrale, de boli psihice grave (psihoză, stări nevropatice etc.). Amnezia nu se confundă cu uitarea, care este un fenomen normal.

Analizator — Sistem neurofiziologic ce permite perceperea și analiza mediului exterior. Analizatorul este format din trei segmente: a) segmentul periferic (organul de simț) format din receptori specializați în captarea unui anumit tip de energie (luminoasă, sonoră, calorică, chimică etc.) pe care o transformă în influx nervos. Exemplu, organe de simț: ochiul, urechea, papilele gustative de la nivelul mucoasei linguale etc.; b) calea de conducere a influxului nervos (formată din nervii senzitivi și ramurile senzitive ale nervilor micști) de transmitere a informației către scoarța cerebrală; c) segmentul central reprezentat de ariile specifice de pe scoarța cerebrală (exemplu, aria vizuală din lobii occipitali, aria auditivă din lobii temporali etc.).

Lezarea oricăruia din cele trei segmente duce la anomalii de funcționare sau la anularea funcționării analizatorului respectiv. Exemplu de analizatori: vizual, olfactiv, de echilibru (organul de simț se găsește în urechea internă) etc.

Anonimopraxie — Acțiune agresivă de tip criminal, având caracteristica de a se derula mai ales pe plan simbolic. În aceste activități infracționale autorii (mai mult decât în alte activități deviante) țin să-și păstreze anonimul (autorii de scrisori anonime, cei ce insultă și amenință la telefon).

Anxietate — Stare afectivă neconfortabilă, vagă, difuză. Subiectul resimte intens o insecuritate generală, neexistând motive obiective clare; îi este teamă de o nenorocire iminentă, de un accident, imaginația contribuind prin construcții haotice, dezordonate, terifiante, obsesive la accentuarea acestei stări. Anxietatea însoțește tabloul simptomatic al multor boli psihice (depresie, psihastenție, nevroză) și conduite atipice, anormale.

Aptitudine — Componentă a personalității, referindu-se la abilitatea naturală de a dobândi cunoștințe sau îndemnări de ordin general sau special. Aptitudinile sunt însușiri psihice individuale relativ stabile. Ele prezintă o bază structurală exprimată de anumite particularități anatomofiziologice (exemplu, o acuitate vizuală deosebită, simț ritmic, ureche muzicală, capacitate de generalizare rapidă și ex-

tensivă, musculatură bine dezvoltată etc.), care constituie premise favorabile dezvoltării și evidențierii lor. Constituirea aptitudinilor nu se realizează decât în procesul de solicitare și educare sistematică a acestora. De importanță deosebită pentru evaluarea rezultatelor activităților efectuate de un individ „înzestrat” cu aptitudini sunt sistemele de atitudine sociale sau antisociale care orientează și susțin comportamentul individului respectiv în activitatea în cauză (un desenator înzestrat cu aptitudini poate fi pictor sau falsificator). Aptitudinile se clasifică în: a) generale (inteligentă, memorie vizuală deosebită etc.), care servesc la îndeplinirea deosebită a mai multor tipuri de activități, și b) speciale (ureche muzicală, simț cromatic etc.), care servesc domeniilor mai restrinse de activitate.

Așteptare socială — Fenomen psihosocial care se referă la faptul că, în virtutea statuturilor și rolurilor sociale, se creează la membrii unei comunități umane (mai largă sau mai restrinsă) constante ale comportamentelor specifice diferitelor poziții, ranguri, funcții, ca, de exemplu: mamă, profesor, elev, medic, director etc.

Atenție — Concentrarea și orientarea activității psihice în mod selectiv asupra unui obiect sau fenomen. Atenția este implicată profund în procesul de adaptare și se prezintă sub două forme: a) atenția involuntară — provocată și întreținută de calitățile stimulilor (intensitate, culoare, surpriza apariției stimulului etc.) și de factori subiectivi (cu semnificație pentru persoana în cauză) ce corespund intereselor, aspirațiilor, gusturilor etc.; b) atenția voluntară — formă a atenției ce este dependentă de eforturile voluntare solicitate de cerințele vieții sociale, ale muncii etc.

Dintre calitățile atenției, se enumeră: 1. Concentrarea, care se referă la posibilitatea de a realiza o orientare selectivă în scopul desfășurării optime a unei activități. Această însușire conferă claritate și intensitate activității. 2. Flexibilitatea — calitatea ce permite deplasarea, comutarea rapidă a atenției de la o activitate la alta cu eforturi minime. 3. Distributivitatea — permite cuprinderea și desfășurarea simultană a două sau mai multe tipuri de activități; se realizează în cazul în care una sau mai

multe activități sunt automatizate. 4. Volumul — capacitatea atenției de a cuprinde la un moment dat un număr mare de obiecte sau fenomene în câmpul atenției clare, bine definite. Modul cum atenția (de un tip sau altul și posedând specificitate de desfășurare de la un individ la altul) se implică în recepționarea unor evenimente este deosebit de important pentru evoluarea conținutului calitativ și cantitativ al unei mărturii în cauză.

Atitudine — Componentă socială a personalității (caracterul), constituită din seturi de dispoziții, interese, opinii sau scopuri care implică atitudine așteptare, cit și o reacție adecvată. Exemplu: omul care are o atitudine pozitivă față de muncă se așteaptă ca toți cei din jur să muncească și să respecte munca. El va riposta energic și ostil față de orice fel de formă de parazitism.

Atletic — Tip constituțional temperamental, din tipologia elaborată în baza unor criterii anatomomorfologice a lui E. Kretschmer; se prezintă fizic ca tip „muscular”, bine proporționat. În manifestările de conduită este energic, autoritar, echilibrat afectiv. Corespunde unui tip de temperament intermediar cicloidului și schizoidului din aceeași tipologie.

Autocontrol — Proprietate a organismului de a-și controla și regla propriile posibilități și acțiuni, propriul comportament. Se formează în funcție de educație, experiență de viață și de condițiile stimulatoare în care își desfășoară activitatea individul. Autocontrolul este adaptativ și presupune autoreglarea, care la om se desfășoară activ, conștient și voluntar. Trecând de la o situație la alta în condiții de autocontrol, subiectul dobândește un progres în adaptare.

Black-box (în engleză „Cutie neagră”) — Ipoteza „cutiei negre” a fost emisă de ciberneticieni ca un principiu explicativ privind procesele și fenomenele psihice care caracterizează comportamentul omului. Reprezentanții acestei teorii afirmă că nu putem explica caracteristicile de comportament ale unui individ decât în termeni de probabilitate, în funcție de „intrările” și „ieșirile” din „cutia neagră”.

Capacitate de verbalizare — Capacitatea subiectului de transpunere în registrul verbal a unor evenimente pe care le-a perceput direct. Capacitatea de verbalizare corectă este o particularitate relativ rară, factorii care o influențează fiind foarte eterogeni și imprecis determinați (vîrstă, sex, grad de cultură, profesie, stare emotivă, tip de temperament etc.). Se înscrie între factorii care pot influența — pozitiv sau negativ — poziția unui martor.

Caracter — Ansamblul trăsăturilor esențiale și calitativ specifice ale personalității care se exprimă în activitatea omului în mod stabil și permanent prin: atitudini față de alți oameni, față de muncă și activitate în general și față de sine însuși. Structura caracterului unui individ este în funcție de modelele educative asimilate și maniera specifică de preluare, funcționare și adaptare de la un individ la altul. Se pot constitui astfel tipuri de personalități conforme cu normele unei societăți date sau neconforme — personalități deviante (bănuitoare, distante și nepăsătoare față de alții, certate cu munca, egoiste etc.).

Carență afectivă — Lipsă sau insuficiență afectivă, ca urmare a nesatisfacerii trebuințelor emoționale ale omului. Carența afectivă (ca urmare a separării copilului de mamă, a acordării unei atenții și îngrijiri insuficiente, a existenței unei familii dezorganizate etc.) este urmată de perturbări grave în personalitatea individului (afec-tează buna dezvoltare psihomotorie, intelectuală, afectivă etc.). În cazul carenței afective s-a constatat și o diminuare a rezistenței organice (cu pre-dispoziție la diverse tipuri de îmbolnăviri). Carența afectivă constituie unul din factorii direct răspunzători de apariția la indivizii în cauză a diferitelor tipuri de comportamente antisociale, mai cu deosebire la minori.

Cordoblastic (normal) — Tip constituțional temperamental din tipologia lui W. Sheldon și Stevens. Conduita de ansamblu a cordoblasticului este echilibrată, neexistând tendințe de manifestare spre celelalte tipuri somatice (sau temperamentale) caracterizate de W. Sheldon (endomorfic, ectomorfic, mezomorfic).

Cleptomanie — Tendință maladiivă de a fura fără a urmări vreun profit. Cleptomania se caracterizează prin apariția bruscă, obsedantă a impulsului de a-și însuși un obiect, concomitent cu o stare de neliniște și de luptă împotriva acestei dorințe, urmată de executarea conștientă a furtului, ceea ce aduce bolnavului, consecutiv, o stare de ușurare.

Faptul că furtul este comis fără măsură de precauție și fără vreun folos material (valoarea obiectului fiind de regulă neînsemnată) îl deosebește de delictul comun. Cleptomania aparține tabloului simptomatic al diverselor psihopatii. Cleptomania apare mai ales la femei și îndeosebi în etapele menstruale și la menopauză.

Coleric — Tip de temperament descris în antichitate de Hipocrat și reconsiderat în secolul nostru de I. P. Pavlov, conform tipului de activitate nervoasă superioară ce îl caracterizează: puternic neechilibrat, excitabil. Tipul coleric prezintă aspecte pozitive: reactivitate accentuată, procese afective intense, bogăția și intensitatea reacțiilor, plăcerea de a depune rezistență, de a înfrunta greutăți, trăsături volitive accentuate, înclinația de a fi pasionat. Aspecte negative: excitabilitate, instabilitate, agresivitate, nemulțumire, furie, îndrăgire, inegalitatea trăirilor, înclinația de a fi părăitor, nerăbdător, tendință de dominare, încăpăținare, tendința de a se opune.

Comportament — Reacție globală (glandulară, motorie, afectivă, verbală) pe care un organism (uman) o efectuează într-o împrejurare dată. Comportamentul poate fi clasificat în: a) vizibil, adică transparent; b) ascuns, opac, a cărui descifrare este dificilă. Din alt punct de vedere, comportamentul poate fi: relativ stabil (repetitiv); unic; ocazional; normal; nenormal (neobișnuit, atipic), considerat deviant indiferent de originea lui sau de consecințele sociale pe care le provoacă.

Comportament deviant — Caz particular al comportamentului în general. El se instituie în funcție de factorii de personalitate (elementele ereditare, dar și cele achiziționate, învățate din mediul de viață) corelați cu cei situaționali (permanenți și ocazionali).

Multitudinea elementelor care compun factorii principali, ca și ponderea lor specifică în interacțiune creează textura complexă și dificil de descifrat a fiecărui caz de comportament deviant în parte. În acest sens, un comportament deviant poate fi generat fie de individ, fie de comunitatea de apartenență cu care individul este în interacțiune permanentă.

Comunicare metaverbală — Comunicare extraverbală ce vine în sprijinul și întărirea conținutului ce se transmite prin comunicarea verbală propriu-zisă. Exemplu: stări afective, gesturi, mimică în consens cu cele comunicate verbal.

Comunicare paraverbală — Modalitate de comunicare extraverbală care se caracterizează prin aceea că neagă sau chiar anulează (prin gesturi, mimică, stări afective ce se exteriorizează etc.) conținutul, comunicarea verbală propriu-zisă pe care o însoțește, precede, succede sau verifică. Această situație este întâlnită în cadrul disimulării stărilor de anxietate, depresie, emotivitate, precum și în situația de simulare a unor suferințe inexistente.

Comutativitate — Capacitate complexă intelectuală, afectivă și volitională a omului de a-și modifica sensul deciziei actului sau al unei acțiuni în altă direcție decât cea obișnuită (conformă cu incitația). În multe cazuri, comutativitatea intervine în modelarea comportamentelor ca efect al influențelor educative. Se inhibă un comportament agresiv în favoarea unui nonagresiv (o persoană cu spirit de competiție exagerat își poate satisface această tendință practicând sport).

Conflict — Situație în care individul este pus în fața unor scopuri incompatibile, fie că scopurile sînt toate neplăcute, fie că unele sînt plăcute (attractive) față de altele neplăcute.

Conotație — Valorizarea colectivă pe care membrii unei culturi sau subculturi o alătură sensului atribuit unor obiecte, fenomene, situații. Exemplu: cuvîntul „bețiv” nu se referă numai la un individ adesea în stare de ebrietate, ci exprimă (prin conotație) și un dispreț față de cel ce abuzează de alcool.

Constanța percepției — Caracteristică a procesului percepției. Se exprimă în menținerea statornică în percepție (auditivă, vizuală) a dimensiunilor, structurii și a altor calități ale celor percepute, chiar dacă variază condițiile de recepționare a informațiilor (distanța, unghiul de recepție, luminozitatea etc.). Gradul înalt de menținere a constanței percepției este condiționat de familiarizarea cu obiectele, experiența anterioară, exersarea lor în activitate, anumite acuități ale organelor de simț etc.

Există limite ale posibilității de funcționare a legii constanței percepției. Exemplu: pentru distanța pe orizontală, aproximativ 150 m, iar pe verticală, aproximativ 800 m etc.

Constructivism psihic — Particularitate generală a psihicului uman, care constă în faptul că în plan mintal informațiile recepționate de individ suferă procese de combinare, recombinație, modificare în baza proprietăților proceselor intelectuale de selecție, reorganizare, remodelare etc.

Constructivismul psihic se constituie ca un factor distorsionant în procesul de recunoaștere și reproducere implicat în mărturie, prin faptul că față de elementele informaționale recepționate corect, odată cu trecerea timpului, imaginea tinde să se „rotunjească”, să se completeze în mod neconștient într-o direcție familiară subiectului.

„Contacte oculare” — Schimb de priviri între interlocutori în timp ce vorbesc, în pauze etc., cu orientarea preponderentă la partea superioară a feței. Prin contactele oculare se urmăresc reacțiile neverbale de conversație ale partenerilor, reacții încă neexprimate ale interlocutorilor.

Credulitate — Încredere (cu insuficiență descifrare a semnificațiilor mai subtile încorporate în situații, oameni etc.) și credit necritic acordat oamenilor, ideilor, aparențelor.

Credulitatea se întâlnește cu precădere la naivi, la persoanele cu simplitate sau debilitate mintală, la sugestibili, copii și bătrîni.

Credulii devin adeseori victime, sînt exploatați sentimental, moral, material; pot fi cu ușurință păcăliți, escrocați.

Subordonarea credulilor poate duce, sub influența unor instigatori, la delictul uneori chiar foarte grave.

Culpabilitate — Din punct de vedere psihologic, este o stare complexă afectiv-intelectuală resimțită de o persoană care, dominată de sentimentul și ideea că a comis o greșală, resimte mai mult sau mai puțin intens o vinovăție.

Culpabilitatea suscită în plan intern așteptarea unei pedepse sau chiar tendința spre autopedepsire. Vinovăția poate să aibă numai un caracter imaginar sau să se reducă la gînduri, intenții, dorințe nepermise. Accentuarea stării de culpabilitate poate să ducă la perturbări patologice, putîndu-se forma complexe de culpabilitate. În mod firesc, orice greșală reală gravă antrenează conflicte morale, muștrări de conștiință.

Deducție — Operație logică prin care se ajunge în mod riguros la o concluzie, pornind de la propoziții generale ori premise, concluzia constituind consecința lor necesară.

Dějă vécu (în limba franceză, deja trăit) — Iluzie ce constă în impresia de a mai fi trăit cu exactitate cîndva o situație, circumstanță sau eveniment pe care în fapt îl trăiești pentru prima oară.

Deliberare (sau comportament decizional) — Față a actului voluntar ce se plasează între conștientizarea scopului și lupta motivelor. Uneori este identificată cu lupta motivelor. Apare cînd sînt prezente cel puțin două căi de rezolvare a situației reale. Deliberarea permite să se ia decizia.

Delincent minor — Nevîrstnic ale cărui necesități biologice, afective, intelectuale, social-educative nu au fost satisfăcute la timp și în mod corespunzător culturii sau subculturii în care trăiește. Această multiplă, dar și cumulativă stare de frustrare, conjugată obișnuit cu greaua educabilitate și adesea cu acțiunea concomitentă a unor factori de influență incompatibili — producînd fenomenul de „fixație anormală” — constituie premisele instalării unor comportamente deviante, caracteristice pentru personalitatea, mai mult sau mai puțin deformată, a delincentului minor „clasic”.

Deprinderi — Categorie de acțiune care devine prin exercițiu o componentă automată a activității. Deprinderile se integrează în contextul conduitei prin

mecanisme de reglare și control, subordonându-se scopurilor și obiectivelor implicate în viața de fiecare zi. Având o execuție rapidă, o desfășurare simplă și fără efort a atenției și voinței, deprinderile duc la optimizarea activității. Exemplu: scrisul, cititul, activitatea la mașina de cusut etc.

Devianță (socială) — Forme de comportament care se îndepărtează sensibil sau mai puțin sensibil de la normele — morale sau/și legale — dominante într-o cultură sau subcultură dată.

Din punct de vedere psihologic, termenii juridici de contravenție, infracțiune, delincvență, crimă constituie doar cazuri particulare ale fenomenului de devianță (socială).

Disimulare — Acțiunea premeditată de a ascunde adevărata față a propriilor sentimente, intenții, opinii, trăsături de caracter.

Este o manifestare voluntară, fiind înținită și în camera de anchetă, atît la anchetator, cit și la cel anchetat.

Dispoziții afective — Stări afective difuze, care constituie „sunetul de fond” al vieții psihice.

Ele sînt generate, de cele mai multe ori: a) de stimuli interni (organici) care aduc, într-o măsură mai mare sau mai mică, în planul conștiinței subiectului informații despre buna sau mai puțin buna funcționare a organismului și b) de factorii din mediul înconjurător.

Se impune condiția ca intensitatea acestor două categorii de stimuli să fie subliminală (sub pragul minimal de percepție) sau de intensitate medie, subiectul aflîndu-se în această situație sub imperiul unor stări difuze de confort sau disconfort.

Dispozițiile afective se mențin uneori perioade relativ lungi de timp, constituind astfel un fond favorabil sau defavorabil (orientativ) declanșării diverselor categorii de emoții și/sau sentimente.

Dromomanie (Poriomanie) — Impulsiune psihopatică periodică constînd în necesitatea irezistibilă de a schimba locul. Sub imperiul acestei pulsioni, psihopatul lasă totul, familia, locul de muncă, școala, fără să se gîndească la urmări, fără a aprecia dacă are sau nu condițiile materiale de deplasare;

pleacă de obicei fără bani, înstrăinează lucrurile de utilitate strict personală (haine, obiecte) sau folosește în mod ilicit mijloacele de transport în comun. Vagabondajul poate să dureze zile, săptămîni, după care dromomaniacul se întoarce la locul pe care l-a părăsit. În timpul vagabondării, comite adesea infracțiuni (furturi, prostituție) impuse de necesități vitale.

Dromomania se întîlnește cu precădere la persoanele de sex masculin (copii, adulți).

Ectomorf — Tip constituțional temperamental din tipologia lui W. Sheldon și Stevens (corespunzător leptosomului lui E. Kretschmer). În plan temperamental îi corespunde cerebrotonul. Ectomorficul obișnuit este o persoană înaltă, delicată, slabă, reținută în mișcări, nesociabilă, rezistentă la rutină, cu atitudini imprevizibile, voce reținută, foarte sensibilă la durere, somn slab, meditativă; ea refuză alcoolul, în tulburare simte nevoia însingurării, este orientată spre fazele finale ale vieții.

Educabilitate — Diferențe individuale privind capacitatea de învățare (de a forma reflexe condiționate în general și reflexe cu precădere excitatorii sau inhibitorii privind diversele componente ale acțiunilor sau comportamentelor).

Educabilitatea face ca o persoană sau alta să accepte și însușească în mod diferit mai mult sau mai puțin spontan influențe socialmente pozitive sau negative.

Greua educabilitate, impermeabilitatea la influențe exterioare nu duce la devianță în mod fatal, ci numai dacă nu este contrabalansată de influențe puternice care provin dintr-un mediu pozitiv structurat.

În cazul în care individul este impermeabil față de influențele negative, greua educabilitate a lui devine un fapt social pozitiv.

„Efectul halo” — Fenomen psihosocial care constă în tendința de a extinde un detaliu în mod neadecvat asupra întregului sau a altor părți componente ale acestuia. De exemplu, un om corect îmbrăcat este considerat și „corect” sub aspect moral. Prin „efectul halo” se perturbă aprecierea critică a subiectului.

Egocentrism — Trăsătură de personalitate constînd în incapacitatea de a ține cont de sentimentele, gîndurile și interesele altora. Este o caracteristică fundamentală a infractorului prin obișnuință, constîndu-se că multe dintre comportamentele deviate sînt asociate cu o persistentă gîndire egocentrică. Egocentricii au o slabă capacitate de adaptare socială.

Emoție — Stări afective temporare acute (de intensitate mare și pentru perioade relativ scurte de timp) care se declanșează intempestiv, producînd o întrerupere a decurgerii normale a trăirilor obișnuite.

Emoțiile se constituie ca reacții spontane și primare la agenții declanșatori, prezentîndu-se în afară ca modalități atitudinale (legate de trebuințe și motivații ale subiectului) de reacție imediată. Reacțiile emoționale se orientează cu precădere între doi poli opuși — evenimentele incitatorii fiind resimțite agreabil-dezagreabil, de adeziune-respingere (iubire, veselie, plăcere, surpriză, frică, suferință, minie, furie, dezgust, dispreț etc.).

Reglarea comportamentului de ansamblu al subiectului care trăiește emoția este în mare măsură dependentă de tipul de temperament și de gradul de socializare și apartenență la un sistem ordonat de norme.

Emoțiile apar însoțite de reacții organice (reacții vegetative) comandate în principal de către instanțele subcortice: schimbări ale bătăilor inimii, ale presiunii sîngelui, vasodilatație sau vasoconstricție (care se exteriorizează în roșeață sau paloare), uscarea gurii, contracție sau relaxarea bruscă a mușchilor scheletici, creșterea sesizabilă a timpului de reacție etc.

Ca efect al excitabilității crescute subcortice prin inducție reciprocă se produce o inhibare a activității cortexului, care se exprimă într-o sensibilitate redusă a activității raționale. În acest sens, blocajul parțial al activității psihice obișnuite dereglează conduita de moment a individului, emoțiile afectînd, de pildă, recepția senzorială, dar și stocarea și mai ales reactivarea memorială.

În conduită mai pot fi observate alterări în mimică, pantomimică, în desfășurarea motricității, în debitul verbal, în modalitățile de comunicare verbală (carența frazei) etc.

Endomorf — Tip constituțional temperamental, din tipologia lui W. Sheldon și Stevens (corespunzător picnicului lui E. Kretschmer). În plan temperamental îi corespunde viscerotonul. Viscerotonul (endomorficul) este individul gras, molatic (încet în mișcări), cu viscerele digestive mult dezvoltate, caracterizat prin relaxarea în mișcare, îi plac confortul fizic, mîncarea, ceremoniile, este sociabil, amabil, dornic de afecțiune și apropiere, uniform în reacтивitatea emoțională, tolerant, somn adînc, comunicativ, în consumul de alcool simte nevoia anturajului oamenilor, înclinat spre copilărie și relațiile familiale.

Ereditate — Proprietate biologică generală a viețuitoarelor de a transmite la descendenți caracterele lor morfologice.

Ereditatea are două laturi principale și contradictorii: conservatorismul și variabilitatea.

Datorită conservatorismului ereditar, organismele se dezvoltă asemănător cu ascendenții, fenomen care asigură astfel stabilitatea relativă a speciei. Variabilitatea exprimă dezvoltarea organismelor relativ diferită de a ascendenților ca urmare a mutațiilor genetice (prin mecanisme specifice) și a condițiilor de medii concrete și specifice.

Expectanță (așteptare) — Stare psihobiologică a organismului, de pregătire (așteptare) pentru a recepționa anumite stimulări și a filtra altele. Expectanța se referă deci la un anumit grad de orientare (familiarizare) a subiectului în efectuarea unei activități. Prin această stare subiectul anticipează apariția unor fenomene, fapte etc. și tinde să interpreteze orice ambiguitate în sensul așteptării.

Exemplu: prezentînd unui subiect, sub formă de experiment, o figură ambiguă (ce seamănă și cu o cifră, și cu o literă) și orientîndu-l prin întrebarea „Ce literă este?”, acesta va răspunde în virtutea stării de expectanță: „Este literă...”. Expectanța face parte din rîndul factorilor distorsionanți în structurarea elementelor unei mărturii.

Extravertit — În tipologia lui C. G. Jung, extravertitul tipic se orientează predominant asupra lumii externe: el este sociabil, om de acțiune, adaptabil, deschis, prietenos, optimist, îi place să riște, tinde spre agresivitate, își pierde cumpătul ușor, instabil (sentimental).

mente sale nu sînt sub un control riguros), vorbăreț, se exprimă mai ușor verbal decît în scris, realist, observator al concretului, amator de reușiri sociale, încrezător în sine, ia decizii rapide, nu este întotdeauna o persoană demnă de încredere.

Fixare anormală — Formă de asimilare ce se caracterizează prin aceea că persoana care învață și derulează comportamentul însuși primește pentru acesta aprecieri divergente, gratifiante sau penalizante în același timp. Din acest motiv se instalează, pentru conduita învățată, fenomenul de „fixare anormală”, care dezorientează și dezorganizează evoluția firească a conduitei învățate.

Fixarea anormală este un factor favorizant al instalării comportamentelor deviante sau chiar aberante; comportamentul individului se va forma, după toate probabilitățile, pe linia minime rezistențe, pe linia profitului imediat, care nu întotdeauna este socialmente pozitiv.

Flegmatic — Tip de temperament descris în antichitate de Hipocrat și reluat mai recent de I. P. Pavlov. Tipul flegmatic se caracterizează prin următoarele: (aspecte pozitive) echilibrat, puternic, tendință de a fi mulțumit, calm, prietenos, singe rece, bună dispoziție, toleranță, răbdare. Este de încredere, perseverent, are trăsături volitive accentuate, atașat, cu înclinația de a fi cugetat; (aspecte negative) reactivitate redusă, procese afective mai slabe și mai sărăcicioase, adaptabilitate mai scăzută la situații variabile, înclinația de a fi calculat (uneori peste măsură), fără pasiuni, monoton, tendință de stereotipizare, pedanterie, comoditate etc.

Frustrare — Stare resimțită de ființa umană (sau animală) ce se instalează în condițiile apariției unui obstacol în calea satisfacerii unei necesități considerată importantă sau vitală (factori frustranți de ordin biologic sau social: un alt individ — rival; o stare fiziologică disconfortantă; un obiect sau un animal; o instituție sau o idee etc.). Altfel definit: frustrarea e blocarea unui impuls activ sau a unui comportament de urmărire a unui scop (H. F. Reading).

Frustrarea este resimțită în plan afectiv-cognitiv ca o stare de criză (o stare critică, de tensiune) care dezor-

ganizează, pentru momentul dat, bunul mers al funcționării instanțelor superioare corticale de comandă a acțiunilor, generînd simultan surescitare subcorticală. (Exemplu, emoția de minie).

Frustrării își pierde pentru moment autocontrolul, dînd naștere unor acțiuni haotice, nestructurate, inconsistente, atipice, agresive, violente, antisociale etc.

În plan fiziologic, frustrarea este însoțită de excitarea sistemului nervos vegetativ simpatic, ceea ce duce la apariția de fenomene fiziologice vegetative (cresc pulsul și tensiunea arterială, nivelul glucozei în singe, nivelul adrenalinei, descrește capacitatea normală de percepere senzorială etc.).

Gîndire — Activitate mentală constructivă, specifică omului, care se exprimă în reflectarea mijlocită, complexă a lumii înconjurătoare (în baza experienței anterioare prin culegere de informații cu ajutorul organelor de simț și activitate practică).

Gîndirea operează cu simboluri, noțiuni, care sînt elemente de bază operaționale.

Actul gîndirii se materializează în forme diverse de comunicare, noțiuni (concepte), judecăți (propoziții), raționamente etc.

Halucinație — Tulburare de percepție constînd în reflectarea subiectivă în conștiință a unui sunet, obiect, miros, gust etc. pentru care nu există corespondentul de stimul în mod real. Halucinațiile se întîlnesc în cazuri de boli psihice (schizofrenie, anumite forme ale isteriei) sau la persoane normale în cazul cînd există condiții favorizante (febră, administrare de droguri ori medicamente, hipnoză etc.).

Handicapat — Persoană dezavantajată ca urmare a unei deficiențe fizice, senzoriale sau intelectuale (psihice) de la naștere sau care prezintă (în cursul dezvoltării sale) o întîrziere în raport cu semenii normali de aceeași vîrstă (șchiop, mut, surd etc.).

Handicapații au nu numai o reducere generală a randamentului, ci și reacții psihoafective specifice.

Există grade și tipuri diferite de handicap (senzorial, mental) care, în anumite condiții, pot prezenta conduite deviante, atipice, antisociale, infracționale.

Hipnoză — Stare a organismului care se caracterizează prin inhibiția parțială a scoarței cerebrale, provocată în mod artificial de un medicament sau prin sugestie. În starea de hipnoză controlul voluntar este diminuat, subiectul devenind docil la sugestiile hipnotizatorului; atenția, percepția și tonusul muscular în mod obișnuit funcționează la parametri normali. Hipnoza este utilizată cu scop medical terapeutic.

De asemenea, există situații cînd prin procedeul hipnozei pot fi aduse în memorie fapte considerate uitate.

Iluzie — Deformarea subiectivă a unui conținut perceptiv obiectiv. Iluziile sînt cauzate de particularitățile obiective ale ambianței în anumite situații (condiții speciale de luminozitate, unghiul de recepționare, distanța față de obiecte, condiții meteorologice, raportul dintre diferitele componente ale obiectelor etc.), de specificitatea de funcționare a organelor de simț, de gradul de obișnuire cu obiectele, de experiența anterioară, de stări fiziologice, critice (oboseală, febră, trecere de la somn-veghe sau invers), de stări afective speciale (frica de întuneric, emoțiile puternice, tensiunea, așteptarea) etc.

Exemplu de iluzie: două linii egale, din care una avînd la capete unghiuri deschise, iar alta unghiuri cu liniile spre interior, par a fi inegale (iluzia Müller-Lyer); sau iluzia gustativă: un aliment acru pare mai acru dacă este îngurgitat după un aliment dulce. Studiul formării iluziilor atrage atenția asupra limitelor naturale ale capacității senzoriale umane de a reflecta fidel realitatea din jur; constatarea este importantă pentru justa evaluare a conținutului diverselor tipuri de mărturie privind evenimentele în cauză.

Imagine de sine — Expresia concretizată a modului în care se „vede” o persoană oarecare (sau se reprezintă pe sine).

Această imagine este influențată de dorințe, dar și de modul în care cei din jur evaluează persoana respectivă. Succesele și eșecurile modifică imaginea de sine și constituie punctul de plecare pentru o gamă largă de atitudini și conduite (subevaluare, supraevaluare). La infractorii prin obișnuință, imaginea de sine este profund alterată.

Imaturitate (intelectuală) — Latură a personalității delincventului prin obișnuință, care constă în incapacitatea acestuia de a prevedea pe termen lung consecințele acțiunii sale antisociale. Imaturitatea intelectuală nu se suprapune cu rata scăzută a coeficientului de inteligență (C. I.), ci înseamnă o capacitate redusă de a stabili un raport rațional între pierderi și cîștiguri în proiectarea și efectuarea unui act infracțional, trecerea la comiterea infracțiunii efectuîndu-se în condițiile unei prudențe minime față de pragurile de toleranță socială a conduitelor în fapt.

Imaturitatea se prezintă sub forma mai multor trăsături psihice, ca: ego-centrismul, indiferența afectivă, agresivitatea, labilitatea, inconstanța, opoziție față de orice fel de autoritate etc.

Incertitudine subiectivă — Incertitudinea identificării unui stimul sau incertitudinea cu privire la faptul că un eveniment a avut sau nu loc apare atunci cînd în fața subiectului (martorului) apar cel puțin două posibilități de care își dă seama și de care el trebuie să-și amintească. Incertitudinea va apare ori de cîte ori subiectul (martorul) este confruntat cu alternative dintre care nici una nu este dominantă. Gradul de incertitudine este în funcție atît de numărul de soluții în competiție, în situația dată, cît și de forța relativă a acestor alternative. Incertitudinea subiectivă se constituie ca un factor distorsionant în structurarea unei mărturii; uneori ea poate fi cauzată de tipuri de întrebări (modalități de anchetă) mai puțin abile din partea celui care anchetează.

Inducție negativă — Proprietate fiziologică caracteristică activității nervoase superioare (A.N.S.), reprezentată de procesele de excitație și inhibiție, care constă în apariția în jurul unui punct de optimă excitație a unui cîmp difuz de inhibiție și invers. Acest fenomen al inducției negative se alătură explicațiilor privind reducerea parțială sau totală a activității raționale a scoarței cerebrale (cortex) în condițiile în care sînt excitate puternic etajele inferioare ale creierului (subcortex).

Inferență — Operația logică de a deriva un enunț din altul.

Din faptul că cineva reproduce fidel versuri, idei etc. pe care le-a învățat în trecut, noi inferăm că el are o memorie bună.

Inferioritate (complex de...) — Fenomen resimțit ca un sentiment de insuficiență personală. Complexele de inferioritate iau naștere în urma existenței unor disfuncții organice (surzenie, deficiențe marcate de vedere), infirmități reale (picior închiruit, auz redus) sau caracteristici personale nepăcute (urîtenie), potențate fiind și prin disprețul tacit sau exprimat al celor din jur.

Sentimentul de inferioritate adesea incită la comportamente compensatorii. Acestea se pot exprima fie în mobilizarea voinței pentru a atrage performanțe superioare (de diferite genuri) care întrec așteptările și stîrnesc admirația semenilor, fie în apariția unor comportamente de calitate inferioară (brutalitate, tachinări, despotism, lăudăroșenie). Complexul de inferioritate este una din caracteristicile cele mai generale ale infractorului.

Infracțiune — Din punct de vedere psihologic, este rezultatul acțiunii sau inacțiunii unei sau unor persoane concrete, act considerat deviant, atipic pentru colectivitatea (cultura sau subcultura) dată și față de care comunitatea ia o anumită atitudine de reprobare ce se exprimă prin aplicarea unor sancțiuni morale sau/și legale.

Inhibiție — Diminuarea sau oprirea unei funcții, acțiuni.

Inhibiția poate avea loc la diverse niveluri, conștiente (de exemplu, o persoană poate să-și oprească în mod deliberat furia în a deteriora un obiect) sau inconștiente (o lovitură puternică în stomac poate antrena oprirea bătailor inimii).

Există situații în care se realizează inhibiție psihică: emoția puternică poate facilita, de exemplu, uitarea celor învățate, afectînd memoria, gîndirea, mobilizarea efortului mintal.

Instinct — Reflexe înăscute ale speciei (de apărare, hrană, reproducere etc.) organizate în structuri sau complexe de reacții care devin active (motivînd organismul pentru acțiune) în momentul cînd cineva se află în fața unor excitanți considerați absoluți: hrana, de exemplu, ca excitant absolut, mo-

tivează instinctul alimentar, agresorul — instinctul de apărare, copilul — instinctul matern al mamei sale etc. Instinctele sînt ereditare, comune unei specii și adaptate cerințelor de a o servi.

Intenție — Ca element psihologic, constituie momentul inițial al unui proces gîndit și voit al unei acțiuni. Intenția se compune dintr-un scop și un proiect de acțiune.

După unii autori, efectul unei intenții este echivalent cu crearea tensiunii psihice interne și care se manifestă în tendința individului de a ajunge la un rezultat prevăzut și dorit de el. Această tensiune se reduce în momentul atingerii scopului.

Interacțiune — Un proces de dependență permanentă și fundamentală, prin care actele unui individ (sau grup de indivizi) se răsfrîng asupra comportamentelor celui alt (celorlalți) și invers.

Introvertit — După tipologia lui C. G. Jung, care ține cont de raportul individ-mediul, mai precis de orientarea predominantă a subiectului asupra lumii interne, introvertitul tipic este o persoană liniștită, retrasă, care trăiește în lumea propriilor idei, gînditor, meditativ, rezervat față de oameni (cu excepția cîtorva prieteni intimi), impresionabil, inaccesibil, cu sentimente intense sub masca indiferenței, lesne de ofensat, nu-și pierde ușor cumpătul, preocuparea de sine, preferă să lucreze singur, nu are încredere în sine, se exprimă mai ușor în scris decît verbal, nu acționează sub impulsul momentului, ezitant și nehotărît, vorbește greu despre sine, în general este om de încredere care pune mare preț pe valorile etice.

Învățare — Achiziționarea postnatală de noi comportamente (motorii, verbale) cu caracter adaptativ, care (prin dobîndirea de noi cunoștințe, deprinderi etc.) facilitează integrarea individului în mediul ambiant.

Învățarea are loc atunci cînd un organism, fiind de mai multe ori în aceeași situație, își modifică comportamentul în mod sistematic, realizînd o schimbare în probabilitatea survenirii unei reacții. Comportamentul tipic uman este pe de-a întregul învățat.

Ființa umană se adaptează la mediu în general și, deci, se consideră că se poate adapta și la un mediu viciat. Existența acestei posibilități („învățare prin imitație”, „fixare anormală”, „învățare perversă” etc.) arată evident că omul poate însuși deprinderi nocive (sieiși sau societății) care se manifestă apoi în comportamente deviate, antisociale.

Învățare prin imitație — Formă de achiziție, de reacție (comportament) nouă. Acest tip de învățare se realizează prin prezența unui semen considerat „model” sau „persoană semnificativă”. Este cea mai frecventă formă de însușire a comportamentelor deviate. Din punctul de vedere al analizei structurii de personalitate, se constată că personalitățile „dependente” sînt mai dispuse la imitație decît cele „independente”. Imitația ca formă de învățare este selectivă și ierarhică, în sensul că se imită acele modele cărora li se atribuie — pe drept sau nu — o anumită valoare.

Legea efectului (Legea lui E. L. Thorndike) — Procesul de învățare umană este determinat de efectul la care ajunge subiectul prin învățare. Cînd activitatea de învățare se soldează cu satisfacții sau insatisfacții, acestea întăresc și mențin ori slăbesc efectul învățării.

Legea secvenței temporale (Legea lui O. H. Mowrer) — Cînd un comportament are două urmări echiprobabile, dar dispuse diferit în timp, acțiunea va fi determinată de consecința cea mai apropiată în timp. Această lege explică psihologic și actul deviant (infracțional), dar și pe cel de recidivă. Însușirea unor bunuri dă o satisfacție imediată, cîtă vreme eventuala sancțiune penală este nu doar probabilă, dar și îndepărtată în timp.

Leptosom — Tip constituțional temperamental, din tipologia elaborată în baza unor criterii anatomomorfologice a lui E. Kretschmer; se prezintă fizic ca tip slab, înalt, „uscat”. Manifestările de conduită se caracterizează prin nesociabilitate, seriozitate, labilitate afectivă. Este un tip liniștit și rezervat.

Correspunde tipului temperamental schizoid, fiind predispus, în caz de îmbolnăvire psihică, spre schizofrenie.

Melancolic — Tip de temperament descris în antichitate de Hipocrat, reluat ulterior de I. P. Pavlov, care, conform tipului de activitate nervoasă superioară ce îl caracterizează, manifestă o intensitate scăzută a însușirilor fundamentale ale sistemului nervos central.

Tipul melancolic prezintă aspecte pozitive (seriozitate, simț al datoriei și al responsabilității, procese afective intense și durabile, profunzime a sentimentelor, sensibilitate, interiorizare, dependență, supunere, autenticitate, siguranță, perseverență, conștiințiozitate) și aspecte negative (neîncredere, pesimism, înclinație de a fi nesociabil, predispoziție pentru autoritate, nesiguranță, tristețe, sentiment de inferioritate, adaptabilitate și mobilitate redusă, reactivitate mai slabă).

Memorie — Proces psihic care constă în fixarea (întipărirea și păstrarea), recunoașterea și reproducerea imaginilor senzoriale, ideilor, stărilor afective. Memoria este un proces activ de organizare și reorganizare a informațiilor recepționate. Capacitatea de întipărire este în funcție de particularitățile individuale. Astfel, la unele persoane se întipăresc și se rețin cu precădere informațiile vizuale, la altele cele auditive etc.

În funcție de durata stocării se deosebesc: memoria de scurtă durată, memoria de durată medie și memoria de lungă durată. Durata stocării variază în funcție de: tipul de material care se reține (material verbal, cifre, figuri, obiecte colorate, propoziții de lungime variabilă), de intenția de a memora (memoria involuntară, memoria voluntară), în funcție de vîrsta subiectului, de capacitățile sale intelectuale, de starea de oboseală, ingerare de alcool, stări de boală etc. În memoria de scurtă durată (memoria primară) se rețin conținuturi de mai mică importanță pentru subiect, secvențe ale unui eveniment care sînt supuse operațiilor de prelucrare (codare, selectare etc.); în memoria de lungă durată sau memoria secundară nu se stocază informațiile codate decît dacă au fost repetate. Elemente din memoria secundară pot fi recuperate (adesea prin utilizarea unor strategii) și traduse în comportament.

Mezomorfic — Tip constituțional temperamental din tipologia lui W. Sheldon și Stevens (corespunzător tipului athletic al lui E. Kretschmer). În plan temperamental corespunde somatotonului.

Mezomorficul se prezintă cu o dezvoltare superioară a oaselor și mușchilor, cu o statură athletică, se remarcă prin energie, dragoste de efort fizic, dorința de dominare, maniere dure, curaj, agresivitate competitivă, claustrofobie, voce nerezăcută, indiferență față de durere, somn zgomotos, agresivitate în consumul de alcool.

Motiv — Ansambluri de factori dinamici care impulsionează organismul spre scopuri bine definite și declanșează, dirijează, prelungesc sau opresc activitatea umană, prezentând deci două componente: una energetică și una direcțională.

Motivele pot fi: a) apetente, atrăgând individul spre anume obiecte sau situații considerate plăcute; b) aversive, tinzând să îndepărteze individul de la obiecte și situații neplăcute. În mod obișnuit, asupra unui individ acționează simultan mai multe motive care, prin natura lor, pot fi convergente sau divergente, existând astfel posibilitatea apariției de stări și situații conflictuale (conflicte intraindividuale).

Nivel de aspirație — Standard față de atingerea căruia individul are senzația de succes sau eșec.

Nivelul de aspirații este strâns legat de căutarea unui succes în atingerea scopului fixat, de tendința de a evita eșecul în domeniul respectiv și de judecata probabilistică prin care subiectul anticipează succesul sau eșecul viitor (de exemplu, pregătirea pentru un examen).

Nivelul de aspirație se referă la raportarea succesului real (reușitei) la succesul presupus, ceea ce permite considerarea acestui raport ca trăsătură de personalitate (nivelul de aspirație mobilizează mai mult sau mai puțin în atingerea scopului propus). În analiza numeroaselor cauze care conduc la comiterea de acte antisociale se ia în considerare și raportul dintre aspirații și posibilități.

Se evidențiază trei ipostaze ale acestui raport: a) aspirațiile sînt stabilite la un nivel mai jos decît posibilitățile (un individ are bani suficienți, dar nu își dorește autoturism). Pro-

babilitatea apariției de conduite deviate este mică (pot apare complexe de inferioritate); b) aspirațiile sînt pe măsura posibilităților. Probabilitatea apariției conduitei deviate (în direcția considerată) este aproape nulă; c) aspirațiile întrec posibilitățile (un individ are o sumă de bani insuficientă pentru a cumpăra un autoturism, pe care și-l dorește neapărat). Probabilitatea apariției de conduite deviate, infracționale este mare. Pentru a-și satisface dorința, poate delapida, fura, înșela etc.

Normă — Totalitatea regulilor prescriptive sau prohibitive, scrise ori nescrise, care reglează comportamentul social într-o cultură dată.

Conformarea la norme este o necesitate socială care face să fie posibile conviețuirea și cooperarea între membrii grupului social. Conformarea sau neconformarea (devianța, aberanța) la norme constituie reacții ale individului față de comunitate.

Față de conformarea la norme sau prescripții poate exista, și obișnuit există, îngăduință, numită toleranță socială, care permite mici abateri de la reguli.

Ontogeneza — Dezvoltare fizică și mentală a individului de la prima sa formă embrionară pînă la sfîrșitul vieții.

Pasiune — Afect de mare intensitate, copleșitor, care canalizează viața psihică într-o direcție principală și o domină într-un mod sistematic.

Forța pasiunii este dată de componenta motivațională și de voința personalității celui care o resimte.

Valoarea ei este legată de structura personalității (cu precădere de cea aptitudinală și atitudinală) și de semnificația socială a obiectului ei.

Pasiunea tinde să fie exclusivă, absorbind aproape toată energia psihică a individului, care la extremă subordonează totul pasiunii cu sens creator (de o înaltă valoare morală) sau cu sens distructiv (antisocial).

Pedeapsă — Stimul aversiv aplicat subiectului care reacționează necorespunzător normelor (familiale, școlare, profesionale, sociale etc.) sau „așteptărilor sociale” cu scopul de retaliere sau de educare, influențare, dirijare. În contextul problematicei generale a învățării se consideră că și pedeapsa

(alături de recompensă) constituie unul dintre factorii care o motivează.

Pe plan general social, rolul și rostul unei pedepse sînt reducerea sau suspendarea unui comportament nedezirabil, nedorit sau chiar vătămător societății date.

Se constată însă că nici o pedeapsă nu anulează comportamentul nedorit, ci doar îl suspendă sau îl direcționează în altă parte.

Penitenciar (ca organizație) — Instituție, loc al detenției delincvenților. Ca organizație, urmărește concomitent trei scopuri: a) scop custodial, constînd în claustrarea deținuților și împiedicarea evadării lor. Acest scop este urmărit și impus de suborganizația militară structurată pe sistem de comanda și măsuri preventive (existența grătilor, escortarea în timpul deplasării etc.); b) scop productiv (de realizare a unor bunuri materiale: meșteșugărești, industriale, agrare), impus prin remunerare, reducerea timpului condamnării etc.; c) scop reeducativ, impus prin coerciție morală de către educatori specializați care se ocupă în mod corespunzător de problemele psihopedagogice și de educația politică a deținuților.

Percepție — Proces psihic care constă în recepționarea pe calea organelor de simț (vizuale, auditive etc.) de informații selecționate și structurate în funcție de experiența anterioară, de necesități, de activitatea organismului implicat într-o situație determinată. Percepția nu este o simplă însumare de stimulări care afectează receptorii senzoriali.

Informațiile recepționate ca urmare a percepției se constituie și se organizează în funcție de particularitățile psihice ale fiecărei persoane. Percepția este orientată de motivație. O persoană, de exemplu, percepe un automobil evaluîndu-l, o altă pentru a descoperi eventualele urme ale unei coliziuni.

Se diferențiază două mari grupuri tipologice perceptive: a) tipul analitic (în general femeile aparțin acestui tip) care se orientează selectiv în percepție și, în același timp, acordă mai multă atenție amănuntelor, detaliilor; b) tipul sintetic, care se orientează perceptiv cu precădere asupra întregului, acordînd atenție caracteristicilor generale și reținînd mai puțin amănuntele.

Permisivitate — Gradul în care un individ permite în mod conștient să fie supus acțiunii de cercetare psihologică. Permisivitatea se manifestă în măsura în care individul își păstrează transparența, deci oferă o cantitate de informații despre sine, despre spațiul lui psihosocial, despre mediul în care trăiește, despre obiceiurile sale.

Personalitate — Ansamblul caracteristicilor de natură fizică, fiziologică, psihologică și social-morală care au în conduita individului o relativă stabilitate. Aceste caracteristici conferă ființei umane unicitate, singularitate și continuitate, exprimîndu-se în comportamentul acțional, verbal sau afectiv al persoanei.

Caracteristicile care compun personalitatea unui individ tind să se manifeste în mod unitar, reflectînd o constelație singulară, unică, nerepetabilă a elementelor componente, conferind individului o specifică continuitate în tot ceea ce făptulește, vorbește sau gîndește.

Caracteristicile personalității se exprimă în componentele ei de bază: temperamentul, aptitudinile, caracterul, în modul de acțiune.

Persuasiune — Puterea sau arta de a convinge pe cineva, prin argumente logice sau afective, să facă un anumit lucru.

Picnic — Tip constituțional temperamental, din tipologia elaborată în baza unor criterii anatomomorfologice a lui E. Kretschmer. Fizic, se prezintă: „gras”, cu viscerele bine dezvoltate. Manifestările de conduită se caracterizează prin aceea că tinde să fie sociabil, bine intenționat, adesea impulsiv, capabil de a-și schimba brusc dispoziția.

Corespunde tipului temperamental cicloid, fiind predispus, în caz de îmbolnăvire psihică, să devină maniaco-depresiv.

Potențial de receptivitate victimală — Capacitatea neconștientă a individului de a fi victimizat. Termenul este introdus pentru stabilirea naturii reale a relației dintre infractor și victimă, faptul că victima este adesea un participant activ la desfășurarea infracțiunii. Un om distrat, de exemplu, sau unul neglijent, un bătrîn nepuținios, o persoană sub influența marcată a băuturilor alcoolice devin mai

degrabă victime ale unor acțiuni infracționale, decât un om ordonat, atent, grijuliu, prudent.

Prizonizare (fenomen de...) — Complex de atitudini și trăiri ce caracterizează conduita deținutului în prima parte a executării condamnării. Prizonizarea implică adoptarea unei atitudini ostile (fățișe sau ascunse) față de personalul închisorii, față de „lumea din afară” și, concomitent, dezvoltarea unei lealități față de ceilalți deținuți, derivând și din motivația puternică ce se subsumează categoriei „necesitatea apartenenței la grup”. Fenomenul de prizonizare, de identificare cu subcultura carcerală este doar o fază în evoluția deținutului. În a doua parte a condamnării apare fenomenul de desprizonizare, când, cu cât se apropie momentul liberării, deținutul va tinde să adopte un rol mai deziderabil din punct de vedere social.

Procesiv (querulent) — Persoană caracterizată printr-o tendință patologică de a căuta ceartă, de a invoca legile și a intența procese.

Psihanaliză — Teoria psihologică și practică psihoterapeutică a lui Sigmund Freud (1856—1939), cunoscută și sub denumirea de freudism. Psihanaliza și-a propus să dezvăluie rolul diverselor niveluri ale psihicului și dinamica raporturilor dintre conștient, inconștient și preconștient (subconștient). Conform psihanalizei, tendințele sau dorințele care vin în conflict cu normele sociale și cu principiile morale ale persoanei sunt supuse fenomenului de refulare, fiind „alungate” în preconștient, de unde tind să reapară sub o formă travestită. Visele, de exemplu, reprezintă o astfel de manifestare a dorințelor, emoțiilor sau ideilor refulate, care dobândesc adesea, în imaginile din vis, un caracter simbolic. Acesta oferă posibilitatea unei interpretări psihologice a viselor, interpretare care reprezintă pentru adepții psihanalizei un mijloc de cunoaștere a tendințelor profunde ale psihicului persoanei. Psihanaliza de tip freudian a exagerat rolul sexualității și al impulsurilor inconștiente în viața psihică, a ignorat rolul decisiv al factorilor sociali în devenirea și funcționarea personalității.

Psihologie — Studiul științific al activității omului, al regularităților și particularităților comportamentului său, fie că acest comportament este unul deschis (transparent, vizibil), fie că este ascuns (opac). Psihologia este știința care își propune să descrie și să explice în mod verificabil activitatea ființelor vii, a comportamentului lor. Scopul general al studierii fenomenelor psihice este înțelegerea, predicția, postdicția și controlul acțiunilor, al comportamentelor umane.

Psihologie carcerală — Ramură a psihologiei care studiază fenomenele psihologice și psihosociale din viața trăită în mediu închis, în virtutea faptului că aceasta afectează personalitatea umană în totalitatea ei, comportamentul individual și social (exacerbarea unor instincte, conduite spațiale, teritorialitate, subordonarea la unele norme carcerale etc.).

Psihologie judiciară — Ramură aplicativă a psihologiei sociale având ca principal obiectiv analiza complexă a comportamentului deviant. Ea studiază caracteristicile psihosociale ale participanților la acțiunea judiciară (infractor, victimă, martor, anchetator, magistrat, avocat), modul în care aceste caracteristici se manifestă în condițiile concrete și speciale ale interacțiunii lor în toate fazele acestei activități (faza preinfracțională, infracțională și postinfracțională). Psihologia judiciară studiază, de asemenea, legitățile psihice care se evidențiază în cursul diverselor faze, în măsura în care acești factori au un caracter de permanență și generalitate.

Psihologie socială — Știință de graniță între psihologia generală și sociologie, care se ocupă cu studiul particularităților psihice ale oamenilor, conduitelor lor în cadrul grupurilor sociale concret-istorice din care fac parte și cu studiul particularităților psihologiei de grup, colective, de masă, așa cum se manifestă ele în trăiri, concepții, atitudini, mentalități, tradiții, stări de spirit, sentimente și comportamente comune.

Psihopatie — Boală psihică manifestată prin tulburări de personalitate, comportament sau caracter. Se referă la aspecte psihologice nenormale. Psihopatiile indică o structurare defectu-

asă a personalității sau o stare mentală patologică, situând subiectul la granița normal patologică. Într-un sens restrins, acest termen se referă la deviațiile de comportament, implicând cu precădere latura afectivă și volitională, caracteristică conduitei antisociale (exemplu: indivizi nestabili, agresivi).

Reactivare (a conținuturilor memoriale) — Proces al memoriei care constă în recunoașterea sau/și reproducerea (descrierea, relatarea) verbală, grafică a conținuturilor informațiilor recepționate, decodate și stocate anterior. Recunoașterea (obiectelor, persoanelor, locurilor etc.) presupune existența unei reprezentări care, reactivată, poate fi comparată cu obiectul, persoana sau locul arătat subiectului. Atunci când reprezentările sunt slabe sau erodate de timp, poate apărea sentimentul incertitudinii (nesiguranță în recunoaștere, ezitare). Adesea, în recunoaștere se poate manifesta și tendința de completare logică (un martor, de exemplu, fiind pus în situația de a descrie un om care alerge după ce a ieșit din apă, își „amintește” în mod logic că a fost desculț).

Reproducerea este o operație complexă, activă și selectivă a memoriei, constând în strategii specifice: de redare, în virtutea unei memorări mecanice, a lanțurilor asociative, datorită contiguității cronologice a informațiilor, de aducere, recuperare din memoria de lungă durată a informațiilor anterior stocate. Reproducerea, ca și recunoașterea, poate duce la distorsionarea conținutului anterior stocat, în funcție de vîrstă, stare fiziologică sau de boală, condiții externe favorizante sau defavorizante reactivării (stress, opinie publică etc.).

Reflex condiționat — Capacitate funcțională a scoarței cerebrale de a stabili conexiuni, legături temporale între diferiți centri nervoși, ca urmare a reacțiilor adaptative la cerințele variate ale mediului înconjurător. Reflexele condiționate devin instrumente ale reacțiilor comportamentale adaptative, au un caracter temporar și strict individual. Condiționarea este aspectul fiziologic al activității psihice de învățare. Exemplu: reflexe condiționate clasice pavloviene, reflexe instrumentale skineriene.

Reflex de apărare — Reacție (reflex) nespecifică a organismului ori de câte ori este depășit pragul de toleranță al sensibilității specifice (luminoasă, auditivă, cutanată, dureroasă etc.) sau funcționale. Exemplu: inhalarea unor substanțe toxice-iritative declanșează tusea și/sau strănutul, care constituie un tip de reflex, de apărare. Reflexul de apărare se caracterizează prin: 1) conservarea structurală a organismului; 2) preîntîmpinarea eventualelor distrugerii; 3) evitarea contactelor cu stimuli nocivi. Declanșarea mecanismului de apărare duce la dereglări de raporturi organism-mediu.

Reflex necondiționat — Mecanism de bază al activității nervoase, care constă în existența la organisme vii, ca „zestre adaptativă primară” ereditară, a unor ansambluri de reacții ca răspuns la excitanți cu semnificație biologică pentru organism. Reflexele necondiționate sînt înăscute, legate de necesitățile de conservare a speciei și, ca urmare, servesc principalele funcții ale organismului: de nutriție, reproducere și relație (reflex cardiac, salivar, sexual, de apărare etc.).

Relații socioafective — Tip de relație interpersonală de ordin simpatetic sau preferențial, bazată pe criteriul opțiunii afective. Relațiile socioafective ce se pot stabili pot fi: de afinitate, de respingere, de neutralitate sau de ignorare. Ele sînt bilaterale, dar nu și obligatoriu identice, și se pot structura foarte diferențiat din punct de vedere cantitativ și calitativ. Exemplu: A poate să îl atragă pe B, acesta însă îl poate respinge sau ignora.

Reprezentare — Proces psihic cognitiv, care constă în reflectarea obiectelor și fenomenelor în absența lor, cu condiția ca acestea să fi acționat cîndva asupra organelor de simț. Reprezentarea intervine în procesul memoriei, gîndirii și imaginației, cînd se creează, pe baza experienței anterioare, reprezentări ale memoriei, concepte (necesare operațiilor logice) și imagini intuitive ale unor obiecte sau fenomene inexistente (reprezentări ale imaginației).

Rezistență la tentații — Fenomen de ordin psihologic subiectiv, care constă în instituirea (prin elaborarea unor complexe de reflexe condiționate, respectiv secvențe din procesul general al învățării, educației) unor atitudini sau reacții constante (prin interiorizarea și aderarea la un sistem ordonat de norme) care să se mențină într-un grad mai mare sau mai mic (deci, o mai mare sau mai mică rezistență la tentații) în situațiile de desfășurare a comportamentelor vizate, fie că apar sau nu factori aleatori care să perturbe sistemul atitudinal sau reacțional inițial creat. Teoretic, prin „rezistență la tentații” se măsoară „capacitatea de deviere” de la normele comportamentelor socialmente dezirabile ale individului (se exemplifică prin experimentul echipei de cercetători condusă de R. L. Solomon).

Sangvin — Tip de temperament descris în antichitate de Hipocrate și reconsiderat de I. P. Pavlov, conform tipului de activitate nervoasă superioară ce îl caracterizează: puternic, echilibrat, mobil.

Tipul sangvinic prezintă aspecte pozitive: optimism, curaj, veselie, bună dispoziție, reactivitate accentuată, caracter deschis, impresionabil, sensibilitate, adaptabilitate, amabilitate, rapiditatea reacțiilor, capacitate de a se angaja ușor în activitate, bogăția expresiei, capacitate de a se decide ușor, activism, energie etc.; aspecte negative: atitudini ușuratic, mulțumire de sine, slăbiciune și instabilitatea sentimentelor, platitudinea trăirilor, fluctuația și inegalitatea trăirilor, influențabil, ușor de deviat de la o hotărâre, nestatornicie, expresivitate exagerată, lipsă de concentrare și aprofundare, neponderat, guraliv.

Schimbare de rol — Fenomen psihosocial, care constă în modificarea unor componente din comportamentul atitudinal al unei persoane aflate sub influența unui eveniment remarcabil, deosebit, necotidian, în condiția sa de stare socială, materială, familială, profesională etc.

Schimbarea de rol survine ca urmare a intersectării și interrelaționării specifice dintre o multitudine de factori interni (factori emoționali, cognitivi) și externi (evenimentul produs).

Acest fenomen psihosocial poate fi întâlnit și în cazul unor infractori, vic-

time sau martori, fiind necesare, în această situație, surprinderea producerii și analiza minuțioasă a comportamentului atitudinal nou creat (de exemplu, o victimă, cetățean simplu „anonim” devine „cineva”, de care se ocupă autoritățile, presa. Are loc fenomenul de schimbare de rol, el începe să trăiască noul rol, pozează în erou sau victimă, accentuează noxele suferite, recoltează simpatii, poate chiar ajutoare, favorizat de conjunctura creată, accentuând peste ceea ce a fost real în vinovăția infractorului).

Sentiment — Fenomen afectiv tipic uman, durabil în timp, stabil și de o procesualitate complexă și de mare finețe.

Sentimentele implică existența unor valori sau nonvalori de ordin social (dragostea de adevăr, ura față de ipocrizie etc.), față de care individul aderă în mod stabil, în urma unui îndelungat proces de discernere, apreciere și interiorizare a acestora. Sentimentele nu se schimbă brusc în contrarii decât în cazuri de excepție. Instabilitatea afectivă este o formă a imaturității care caracterizează pe infractori.

Sentimentele sunt însoțite de manifestări fiziologice discrete și puțin vizibile (exteriorizate).

Senzație — Impresie conștientă a individului, primită de la un organ de simț, receptor senzorial (ochiul, urechea etc.) în momentul în care este supus unei excitații sonore, vizual-luminoase, cromatice, tactile, gustative, olfactive etc. Fiziologic, senzația este un fenomen nervos. Practic, nici un om normal, adult nu are senzații izolate, ci, concomitent, un număr uriaș de informații acționează asupra lui.

Sistem — Ansamblu de elemente și relații astfel structurate încât orice schimbare a unui element sau a unei relații aduce după sine schimbarea comportamentului întregului sistem. Sistemul uman prezintă ca subsisteme principale: subsistemul metabolic, cel informațional și acțional (reactiv și executiv).

Cele trei subsisteme sunt interconectate și existența fiecăruia presupune buna funcționare a celorlalte. Ele sunt ierarhic structurate.

Aceste subsisteme sunt complementare: indisociabile, dar și ireductibile.

Stigmat — C. Lombroso, în terminologia sa, se referă la anumite anomalii fizice, semne degenerative (urechi mari și clăpăuge, față îngustă în partea superioară și lătită la extremitatea mandibulară, ochi mici și apropiați de rădăcina nasului, degetele de la miini și picioare scurte și groase, palmele disproporționate, craniul mic, nasul cîrn etc.) și anomalii mintale de diferite grade, care, în concepția autorului citat, ar defini și caracteriza tipul criminal înăscut.

Stimuli afectogeni — Fenomene, fapte, situații, obiecte, cuvinte etc., față de care oamenii reacționează prin perturbări ale conduitei de moment, prin răsturnarea echilibrului emoțional și/sau al modului obișnuit de funcționare a proceselor psihice (percepție, reprezentare, gândire etc.). Existența și evoluția stimulilor afectogeni și, implicit, reacția la aceștia sunt dependente de istoria personală a fiecărei ființe umane și de structura sa de personalitate. La testele de asociație, reacția la stimulul afectogen se manifestă și prin alterarea (în plus sau în minus) a timpului de reacție. La stimulul următor — postafectogen — se manifestă același fenomen, dar la proporții reduse.

Stress — Este considerat ca făcând parte din categoria emoțiilor cronice (de lungă durată și de mai mică intensitate). Apare din conflicte intrapersonale sau cele dintre individ și societate care nu-și găsesc o soluție adecvată. Conflictele care generează stressul apar ca urmare a faptului că subiectul se află în repetate situații disconfortante și pe care acesta nu le-a putut rezolva în sensul reducerii disconfortului.

Se creează astfel un gen de „maladie a așteptării”, fiind resimțită ca o stare generală de disfuncție psihică, psihofiziologică și psihosocială pe care individul o trăiește ori de câte ori se află în situații neobișnuite, agresive, neprevăzute, conflictuale, tracasante, situații pentru care nu este pregătit să le răspundă adecvat. Se impune o precizare: există mari diferențe individuale de apariție și resimțire a stressului, în funcție de semnificația acordată de individ unui agent (care devine agent stressant) și de posibilitățile proprii de reacție.

Sugestibilitate — Tendință de a accepta necritic idei, credințe, relatări venite din partea altor persoane, obișnuit „prestigioase” sau cu autoritate (reală sau imaginară).

Sugestibilitatea poate fi temporară, determinată de vîrsta mică a subiectului, avînd, deci, discernămint și spirit critic redus, de starea de boală ori de intoxicația alcoolică, de somnul hipnotic sau poate fi o caracteristică de durată, ca trăsătură de personalitate a unui subiect (de exemplu, în mai mare măsură dependent, conformist).

Sugestibilitatea se înscrie între particularitățile individuale care influențează depozitiile unui martor, ale victimei sau infractorului prin faptul că apare legic în interacțiunea dintre autoritate (anchetator) și subiectul dependent deci și sugestiv (spre exemplu, martorul tinde să răspundă în direcția care i se pare că este dorită de autoritate). Pentru înlăturarea acestor situații, se recomandă evitarea chestionării cu întrebări sugestive („Nu-i așa că...?”, întrebări care cer răspunsuri categorice „da” sau „nu” etc.).

Supunere — Atitudine de acceptare, de bună voie sau prin constrângere, a unei stări de dominare. În penitenciar, datorită scopurilor acestuia și modului specific de organizare, se evidențiază trei tipuri de supunere: a) alienativă — prin autoritatea exercitată de militari utilizînd mijloace de constrângere și comandă; b) calculativă — prin remunerare datorată impunerii disciplinei de producție; c) participativă, identificatoare — prin diverse mijloace educative și terapeutice. Modurile de supunere constituie forme de reacție comportamentale generale. Idealul este să se obțină pe toate liniile o supunere participativă, prin care se poate ajunge la colaborarea deținutului la propria sa reeducare.

Temperament — Noțiunea desemnează latura dinamico-energetică a personalității, vizînd caracteristicile generale ale conduitei, în funcție de care se constituie un stil, specific fiecărui individ, de manifestare și de răspuns la incitățiile din mediul înconjurător. Temperamentul se referă la modalitățile caracteristice firii unui individ, la înțelegerea susceptibilității sale, la

stimulii emoționali, la calitatea și intensitatea dispoziției sale persistente, ca și la particularitățile fluctuante (de exemplu, sociabil, sensibil, activ, agresiv, perseverent etc.). Toate acestea sunt considerate constituționale și, deci, în mare măsură ereditare.

Temperamentul este condiționat cu precădere de particularitățile fiziologice ale sistemului nervos central, forța, mobilitatea și echilibrul proceselor nervoase fundamentale: excitația și inhibiția.

În funcție de acest mod de definire și în baza reclassificării făcute de I. P. Pavlov a tipurilor hipocratice, se disting patru tipuri temperamentale fundamentale: sangvinic, coleric, flegmatic și melancolic.

Există opinia că temperamentul este constituțional, dar că poate fi modelat prin experiența de viață a individului, prin efortul său continuu de adaptare la factorii ambientali.

Tendințe criminale — Predispoziții latente sau deprinderi de reacții care pot fi activate în condiții situaționale adecvate (din terminologia criminologilor Abrahamson, Selosse ș.a.). Declanșatorii tendințelor criminale sunt caracteristici și specifici, ținând atât de structura personalității fiecărui individ, cât și de istoria lui.

Între factorii de influență importanți ai tendințelor criminale se înscrie educația, atât ca forță inhibitoare (care poate frâna chiar și pornirile instinctuale), cât și de canalizare spre scopuri socialmente admisibile a unor porniri agresive (de exemplu, agresivitatea și forța excesivă a unui individ se pot canaliza spre practicarea unor sporturi ca boxul, luptele etc.).

Timp obiectiv — Intervalul comensurabil cu aparate de tipul cronometrului.

Timp subiectiv — Caracterul subiectiv al timpului este evidențiat în diferențele de apreciere ale aceluiași timp obiectiv de către persoane diferite (ca vîrstă, sex, preocupări, stare de boală sau psihologică deosebită. Exemplu: emoție puternică etc.).

Experiența trecută (memoria secvențelor de timp) și resimțirea directă (în funcție de tipul de eveniment sau acțiune la care participă subiectul și de structura de personalitate) converg în senzația de timp subiectiv. Astfel, mai corect sînt evaluate intervalele de 5 sau 6 secunde și duratele dintre

5—10 minute; duratele de timp sub 5 minute, în mod obișnuit, sînt subapreciate, iar cele mai mari de 10 minute sînt supraapreciate. O activitate plăcută tinde să fie subapreciată, ca senzația subiectivă a timpului obiectiv trecut; un eveniment neplăcut sau monoton, plictisitor tinde să fie supraapreciat ca timp de manifestare și resimțire subiectivă. S-a constatat că în situația de febră subiectul apreciază timpul condensat. La 40°C, un minut îl evaluează la 34,4 secunde. De asemenea, o seamă de profesioniști care lucrează permanent în funcție de timp (în transporturi, în învățămînt, sportivii etc.), datorită exercițiului (învățare) pot ajunge la performanțe considerabile privind justa evaluare a timpului.

Transfer (de deprinderi) — Relații de interacțiune și interdependență care se stabilesc între deprinderi sau sisteme de deprinderi anterior formate și deprinderi în curs de formare. Transferul poate fi pozitiv (de facilitare a formării deprinderilor noi) sau negativ (de îngreunare și distorsionare în procesul formării celor noi). De exemplu, un conducător auto are dificultăți la început în pilotarea bărcii cu motor.

Trăsături — Aspecte ale personalității care se manifestă în comportament. Se constituie ca trăsături ale unei personalități numai acele caracteristici care se manifestă în mod stabil, constant, pregnant și distinct în conduita unui individ pus în situații diferite. Există o diversitate de trăsături de personalitate, între care: trăsături ale cunoașterii (acuitate perceptivă, gândire superficială, spirit de observație etc.), trăsături ale afectelor (ușor emoționabil, sentimente profunde etc.), trăsături temperamentale (lent, iute, alert etc.), trăsături dinamice (se referă la motivații și interese) etc. Trăsăturile de personalitate evoluează în timpul vieții individului, în permanentă interacțiune cu mediul social și cu cel fizic. Această evoluție are loc într-un ritm lent; schimbările radicale, dramatice, profunde ale personalității sînt relativ rare, excepții care se produc în condiții cu totul ieșite din comun.

Trebuiețe (Piramida lui Maslow) — A. H. Maslow preconizează cinci niveluri distincte de trebuiețe, consti-

tuind, în același timp, cinci categorii de tipuri motivaționale care pot pune în activitate și determina direcția preferențială către care tinde omul. După concepția lui Maslow, principalele categorii de trebuiețe sînt: 1) trebuiețe organice, fiziologice; 2) trebuiețe de siguranță; 3) trebuieța apartenenței la un grup social; 4) trebuieța stimei și respectului semenilor; 5) trebuiețele legate de autorealizare.

Prin surprinderea acestor niveluri distincte se formulează constatarea că motivele acționează pe trepte ierarhice, în ordinea apariției lor ontogenetice (cele fiziologice apar primele, cele de ordin social superior, la urmă). Cu cît avansează dezvoltarea psihică, cresc numărul și varietatea trebuiețelor.

Cu toate că piramida lui Maslow este departe de a fi completă, totuși surprinde cîteva realități de mare valoare pentru explicarea funcționării motivelor și dorințelor ca trăiri subiective ale trebuiețelor.

Trecere la act — Element decisiv în declanșarea comportamentului antisocial sau criminal (De Greef, J. Pinatel). „Trecerea la act” precipitată, fără discernerea justă a elementelor situației, este condiționată atât de structura specifică a personalității delincventului (care se constituie într-un „nucleu al personalității delincventului”; alături de egocentrism, labilitate, agresivitate, indiferență afectivă), cât și de incitațiile exterioare (care pot fi chiar

de intensitate minimă sau paradoxală) resimțite acut ca frustrante, nefavorabile, neconforme cu cerințele și sentimentele intime ale subiectului.

Uitare — Proces psihofiziologic cotidian, normal, constînd în pierderea parțială sau integrală a datelor memorate. Intensitatea și ritmul uitării sînt condiționate de: timpul scurs de la percepere și memorarea evenimentelor; conținutul informațiilor memorate (uitarea este mai accentuată în cazul memorării unor materiale fără sens decît a celor inteligibile); volumul materialului sau al datelor (cu cît volumul este mai mare, cu atît uitarea este și ea mai mare); metodele de memorare folosite (eșalonarea în timp, concentrarea, intenționalitatea sau neintenționalitatea memorării); interesele și motivațiile subiectului (ceea ce nu vine în contradicție cu dorințele, aspirațiile subiectului se uită mai repede); particularitățile individuale (ritmul memorării, calitatea memorării, posibilitatea de învățare etc.).

Se subliniază faptul că informațiile din memoria de lungă durată au o mare permanență și că fapte aparent uitate pot reveni în planul conștiinței în vis, în stări febrile, somn hipnotic etc.

Victimă — Persoană umană care, fără să-și fi asumat benevol riscul, suferă direct sau indirect consecințele fizice, materiale sau morale ale unei acțiuni sau inacțiuni criminale.

LITERATURA UTILIZATĂ

- *** Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism, Ed. politică, București, 1975.
- *** Rezoluția Congresului al XII-lea al P.C.R., Ed. politică, București, 1979.
- *** Programul-directivă de cercetare științifică, dezvoltare tehnologică și de introducere a progresului tehnic în perioada 1981—1990 și direcțiile principale până în anul 2000, Ed. politică, București, 1979.
- *** Directivele Congresului al XII-lea al P.C.R. cu privire la dezvoltarea economico-socială a României în cîincinalul 1981—1985 și orientările de perspectivă pînă în 1990, Ed. politică, București, 1979.
- *** Cu privire la perfecționarea conducerii tuturor sectoarelor de activitate, a legislației Republicii Socialiste România, a activității organelor de justiție și ale Ministerului de Interne, precum și noi măsuri privind dezvoltarea democrației socialiste. În „Conferința Națională a P.C.R.” — 7—9 decembrie 1977, Ed. politică, București, 1978.
- NICOLAE CEAUȘESCU — Raport la cel de-al XII-lea Congres al P.C.R., Ed. politică, București, 1979.
- NICOLAE CEAUȘESCU — Cuvîntare la Consfătuirea cadrelor de bază din securitate, miliție, procuratură și justiție — 9 aprilie 1970. În „România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate”, vol. 4, Ed. politică, București, 1970.
- NICOLAE CEAUȘESCU — Cuvîntare la adunarea activului de partid și a cadrelor de conducere din Ministerul de Interne — 23 decembrie 1976. În „România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate”, vol. 13, Ed. politică, București, 1977.
- NICOLAE CEAUȘESCU — Cuvîntare la Consfătuirea de lucru cu activiștii și cadrele din domeniul educației politice, al propagandei și ideologiei — 9 septembrie 1977. În „România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate”, vol. 14, Ed. politică, București, 1977.
- NICOLAE CEAUȘESCU — Cuvîntare la Congresul al II-lea al educației politice și culturii socialiste — 25 iunie 1982, Ed. politică, București, 1982.

- ABRAHAMSEN, DAVID — *The Psychology of Crime*, John Wiley and Sons, N. Y., 1967, ed. III.
- AIONIȚOAI, CONSTANTIN — *Psihologia persoanei vătămate*. În „Prezent și perspectivă în știința criminalistică”, Serviciul editorial și cinematografic al M.I., 1979.
- ALTAVILLA, ENRICO — *Psicologia giuridiziară*. Un. Tip. Ed. Torinese, 1955.
- AMADO, GEORGES — *Les enfants difficiles*, P.U.F., Paris, 1955.
- AMOS, W. E.; WELLFORD, C. F. — *Delinquency Prevention*, Prentice Hall, Englewood Cliff, N. J. 1967.
- ANASTASI, ANNE — *Individual Differences*, John Wiley, Comp., N. Y., 1967.
- ANGHELESCU, ION; MANEA, VALERIU — *Unele considerații cu privire la identificarea persoanei după semnătură*. În „Prezent și perspectivă în știința criminalistică”, Serviciul editorial și cinematografic al M.I., București, 1979.
- ANGHELESCU, ION — *Posibilitatea stabilirii disimulării adevărului în voce cu ajutorul aparatului P.S.E.* În „Prezent și perspectivă în știința criminalistică”, Serviciul editorial și cinematografic al M.I., București, 1979.
- ANGHELESCU, ION (sub red.) — *Tratat practic de criminalistică*, vol. I—III, Serviciul editorial și cinematografic al M.I., București, 1976—1980.
- ASANACHE, GH.; CONSTANTIN, ION — *Factori ce intervin în procesul reconstituirii trăsăturilor fizionomiei în portretul vorbit*. În „Prezent și perspectivă în știința criminalistică”, Serviciul editorial și cinematografic al M.I., București, 1979.
- BALĂCEANU, CONSTANTIN; NICOLAU, EDMOND — *Personalitatea umană — o interpretare cibernetică*, Ed. Junimea, Iași, 1972.
- BENIUC, MIHAI — *Psihologia animală*, Ed. științifică, București, 1970.
- BENJAMIN, ROGER — *Délinquance juvénile et société anémique*, Ed. Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1971.
- BINDRA, DALBIR (ed.) — *Motivation*, Penguin, London, 1968.
- BINET, ALFRED — *La suggestibilité*, Schleicher, Paris, 1906.
- BINET, ALFRED — *La science du témoignage*. În „Année Psychologique”, vol. XI, Paris, 1905.
- BLOOM, B. S. — *Stability and Change in Human Characteristics*, John Wiley Comp., N. Y., 1966.
- BOGDAN, TIBERIU — *Introducere în psihologia judiciară*, Lit. Inv., București, 1957.
- BOGDAN, TIBERIU — *Probleme de psihologie judiciară*, Ed. științifică, București, 1973.
- BOGDAN, TIBERIU — *Noțiuni de psihologie generală. Delinquentul minor*. În „Psihopedagogia cunoașterii și reeducării minorilor delinvenți”, Direcția penitenciarelor, București, 1973.
- BOGDAN, TIBERIU; DATCULESCU, P. — *Posibilități în depistarea timpurie a tendinței spre devianță în rindurile minorilor*, Ed. Centrul de cercetări pentru problemele tineretului, București, 1973.
- BOGDAN, TIBERIU — *Importanța pregătirii în domeniul psihologiei judiciare*. În „Școala românească de criminalistică”, Serviciul cultural, presă și editorial al M.I., 1975.
- BOGDAN, TIBERIU — *Studiul științific al victimei, o nouă cale de a aprofunda problemele criminologiei*. În „Prezent și perspectivă în știința criminalistică”, Serviciul editorial și cinematografic al M.I., 1979.
- BOGDAN, TIBERIU; BUTOI, TUDOREL — *Posibilitatea stabilirii disimulării adevărului prin interpretarea cu ajutorul poligrafului a variațiilor unor parametri psihofiziologici*, Revista „Studii și cercetări juridice”, Ed. Acad. R.S.R., nr. 3, anul 23, iulie-septembrie, 1978.
- BOGDAN, TIBERIU — *Noțiuni de psihologie. Psihologia deviantului și activitatea de reeducare*. În „Aspecte psihologice, pedagogice și sociologice ale reeducării”, Direcția penitenciarelor, București, 1979.
- BOGDAN, TIBERIU — *Literatura științifică actuală și problemele teoretice și aplicative ale resocializării în timpul detenției*. În „Buletin documentar” — Criminologie —, II, Direcția penitenciarelor, București, 1981.
- BOTEZATU, S. — *Valorificarea rezultatelor obținute în cabinetul de psihosociologie în cunoașterea minorilor*. În „Buletin documentar” — Criminologie —, II, Direcția penitenciarelor, București, 1981.
- BRATU, GH. — *Posibilități de cunoaștere a personalității invinuților (inculpaților)*. În „Școala românească de criminalistică”, Serviciul cultural, presă și editorial al M.I., București, 1975.
- BRANZEI, P.; SCRIPCARU, GH.; PIROLYNSKI, T. — *Comportamentul aberant în relațiile cu mediul*, Ed. Junimea, Iași, 1970.
- BROWN, J. A. C. — *Techniques of Persuasion*, Penguin, London, 1968.
- BUCKHOUT, ROBERT — *Eyewitness Testimony*. În „Scientific American”, vol. 231, nr. 6, decembrie, 1974.
- BUCUR, DUMITRU — *Aspecte specifice ale relațiilor socioafective din colectivitățile de condamnați*. În „Viitorul social”, nr. 4, 1972.
- BUSSIEK, H. (sub red.) — *Verdrängung der Gesellschaft*, Fischer Verlag, Frankfurt a/M, 1972.
- BUTOI, TUDOREL — *Aportul tehnicii poligraf în procesul penal*. În „Prezent și perspectivă în știința criminalistică”, Serviciul editorial și cinematografic, București, 1979.
- CASTELLAN, YVONNE — *Initiation à la psychologie moderne*, Ed. Sedes, Paris, 1969.
- CASTELLAN, YVONNE — *Introduction à la psychologie sociale*, Armand Collin, Paris, 1970.
- CATTELL, R. B. — *The Scientific Analysis of Personality*, Penguin, London, 1967.
- CEACANICA, DUMITRU; SÂNTEA, IOAN — *Unele aspecte criminalistice privind diferențierea omorului de sinucidere și de morți accidentale*. În „Școala românească de criminalistică”, Serviciul cultural, presă și editorial al M.I., București, 1975.
- CEACANICA, DUMITRU — *Aspecte ale practicii privind descoperirea și cercetarea omorurilor cu mobil bizar*. În „Școala românească de criminalistică”, Serviciul cultural, presă și editorial al M.I., București, 1975.
- CHANDLER, M. J. — *Egocentrisme and Antisocial Behavior. The Assessment and Training of Social Perspective — Taking Skills*. În „Contemporary Readings in Child Psychology”. Eds.: Hatherington M.E. — Parke R.D., McGraw-Hill Book Comp., N.Y., 1977.
- CHAZAL, J. — *L'enfance délinquante*, P.U.F., Paris, 1979, Ed. X.
- CHELARU, G. — *Premise ale resocializării în penitenciar a tinerilor recidiviști*. În „Buletin documentar” — Criminologie —, Direcția penitenciarelor, București, 1981.
- CHELCEA, SEPTIMIU — *Fenomene de devianță*. În „Procesul de urbanizare în R. S. România, Zona Slatina-Olt”, Ed. Acad. R.S.R., București, 1970.
- CHELCEA, SEPTIMIU — *Chestionarul în investigația sociologică*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1975.

- CHELCEA, SEPTIMIU — Socializarea individului și controlul social al comportamentelor. In „Aspecte psihologice, pedagogice și sociologice ale reeducării”, Direcția penitenciarelor, București, 1979.
- CHIRCEV, A. — Memoria. In „Psihologia generală” (red. Al. Roșca), ed. III, Ed. didactică și pedagogică, București, 1975.
- CIOPRAGA, AUREL — Evaluarea probei testimoniale în procesul penal, Ed. Junimea, Iași, 1979.
- CLAPARÈDE, ED. — La psychologie judiciaire. In „Année psychologique”, vol. XII, Paris, 1906.
- CLAUSS, G.; HIEBSCH, H. — Kinderpsychologie, V.u.W., Berlin, 1962.
- CLEMMER, DONALD — Prison Community, Ed. Rinehart, N. Y., 1958.
- COCA, N. — Rolul tacticii și metodicii criminalistice în prevenirea infracțiunilor. In: „Școala românească de criminalistică”, Serviciul cultural, presă și editorial al M.I., București, 1975.
- COCEANU, M.; POPA, V. — Aspecte psihosociale ale relației familie-tinăr-deținut în procesul educațional. In „Buletin documentar” — Criminologie —, II, Direcția penitenciarelor, București, 1981.
- COHEN, ALBERT — La déviance (tr. fr.), Ed. J. Duculot, Paris, 1971.
- CONSTANTINESCU, MIRCEA — Caracterul de urmă în accepțiunea criminalistică, al modificărilor produse la nivelul scoarței cerebrale în percepția tabloului infracțional. In „Prezent și perspectivă în știința criminalistică”, Serviciul editorial și cinematografic al M.I., București, 1979.
- CONSTANTINESCU, MIRON (sub red.) — Cercetări sociologice contemporane, Ed. științifică, București, 1966.
- CONSTANTINESCU, MIRON — Cercetări sociologice 1938—1971, Ed. Acad. R.S.R., București, 1971.
- CONSTANTINESCU, MIRON — Introducere în sociologie, Ed. Universității București, 1973.
- CORMIER, BRUNO — Violence. Individual and Collective Aspects, In „International Annals of Criminology”, 1970, vol. 19, nr. 2.
- COSLIN, P. — Risque et déviance. In SELOSSE, J. — Délinquance et délinquants, In „Annales Intern de Criminologie”, 1976, vol. 15, nr. 2.
- COTOC, GH. — Optimizarea relațiilor dintre deținutul tinăr și mediul exterior, factor important în reeducare. In „Buletin documentar” — Criminologie —, II, Direcția penitenciarelor, București, 1981.
- CRESSEY, DONALD — Prison Organizations. In MARCH, J. G.; SIMON, H. A. — Organizations, Ed. John Wiley, N. Y., 1958.
- DRAVER, J. — A Dictionary of Psychology, Penguin, London, 1966.
- DUBÎNIN, N. P. — Mișcarea eternă (tr. rom.), Ed. politică, București, 1977.
- EDWARDS, WARD; TVERSKY, AMOS (eds) — Decision Making. Penguin Books, London, 1967.
- ELLENBERGER, HENRI F. — Violence et dangérosité. In „Annales Intern de Criminologie”, 1971, vol. 10, nr. 2.
- ELLENBERGER, HENRI F. — Reflexions sur l'étude scientifique de la prison. In „Annales Intern de Criminologie”, 1971, vol. 10, nr. 2.
- ELLEN, PAUL — The Compulsive Nature of Abnormal Fixations, In „Frustration and Conflict” (Aubrey I. Yates ed.), Van Nostrand, N. Y., 1965.
- ELMERING, HERMANN — Kriminologische Frühprognose, Kriminalistik Verlag, Hamburg, 1969.
- ENĂTESCU, VIRGIL — Dialogul medic-bolnav, Ed. Dacia; Cluj-Napoca, 1981.
- ERLEBACH, E. și colab. — Psychologie für Lehrer u. Erzieher, V.u.W., Berlin, 1970.
- ETZIONI, AMITTAI — Violence. In „Contemporary Social Problems” (Nisbet-Merton ed.), N. Y., 1971.
- EYSENCK, H. J. — Crime and Personality, Routledge and Kegan Paul Ltd, London, 1965.
- EYSENCK, H. J. — The Structure of Human Personality, Methuen and Co., London, 1970.
- EYSENCK, H. J. — L'inégalité de l'homme (tr. fr.), Ed. Copernik, Paris, 1977.
- FRAISSE, P.; PIAGET, J. — Traité de psychologie expérimentale, P.U.F., Paris, 1963—1965.
- FREIBURG, ARNOLD — Zur Jugendkriminalität in der DDR, V.u.W., Berlin, 1976.
- FREUD, SIGMUND — Psihopatologia vieții cotidiene (tr. rom.), Ed. didactică și pedagogică, București, 1980.
- GAUGUELIN, MICHEL et FRANÇOISE și colab. — La psychologie moderne de A à Z. Centre d'étude et de la promotion de la lecture, Paris, 1971.
- GILULA, MARSHALL F.; DANIELS, DAVID N. — Violence and Man's Struggle to Adapt. Revista „Science”, nr. 164 (aprilie, 1969), citat după ETZIONI, AMITTAI (vezi lucrarea semnalată).
- GLUECK, SHELDON and ELEANOR — Unraveling Juvenile Delinquency, Harvard University Press, Cambridge, Mass, 1950.
- GODEANU, A.; SACALEROS, GH. — Forme și metode de dirijare educativă a relațiilor interindividuale în penitenciarul de tineri. In „Buletin documentar” — Criminologie —, II, Direcția penitenciarelor, București, 1981.
- GODEANU, A. — Pentru o metodologie specială a reeducării și reintegrării sociale a tinerilor condamnați la pedeapsa închisorii. In „Buletin documentar” — Criminologie —, II, Direcția penitenciarelor, București, 1981.
- GOEPPINGER, HANS — Criminology and Victimology. In „Sociological Abstracts”, December, 1973, suppl. 38.
- GOLDENSON, ROBERT M. — The Encyclopedia of Human Behavior, Doubleday and Comp., N.Y., 1970.
- GOLUNSKI, S. A. — Criminalistica (tr. rom.), Ed. științifică, București, 1971.
- GORPHE, F. — Les décisions de justice, Sirey, Paris, 1952.
- GORPHE, F. — Critique du témoignage, Dalloz, Paris, 1924.
- GOTTSCHALDT, KURT — Probleme der Jugendverwahrlosung, J. A. Barth Verlag, Leipzig, 1952.
- GRAHAM, H. D.; GURR, T. R. — Violence in America. A Report to the National Commission on the Causes and Prevention of Violence, Washington, June, 1969.
- GREEF, DE E. — Introduction à la Criminologie, Paris, 1946.
- GREEN, EDWARD J. — Psychology for Law Enforcement, John Wiley and Sons, Inc. N.Y., 1976.
- GROMAN, DVORA — La criminalité féminine. In „Bulletin de Criminologie” (Zürich), nr. 2, 1979.
- GUILHERMET, G. — Comment se font les erreurs judiciaires, Payot, Paris, 1930.
- HACKER, FR. — Versagt der Mensch oder die Gesellschaft, Europa Verlag, Wien, 1962.

- HAESLER, W. T. — *Straffältingenhilfe*. In „Handwörterbuch der Kriminologie“, Band IV, Ed. Walter de Gruyter, Berlin, 1979.
- HARBADA, I. — *Factori ai eşecului reintegrării sociale postpenale a unor minori și tineri*. In „Buletin documentar“ — Criminologie —, II, Direcția penitenciarelor, București, 1981.
- HARTUP, WILLARD W. — *Agression in Childhood, Developmental perspectives*. In „Contemporary Readings in Child Psychology“, Ed. E. A. Hetherington and R. D. Parke, McGraw-Hill Book Company, N.Y., 1977.
- HATHAWAY, S. R.; MONACHESI, E. D. — *Analysing and Predicting Juvenile Delinquency*, Minnesota University Press, Minneapolis, 1953.
- HENTIG, HANS, von — *Zur Psychologie der Einzeldelikte* I.C.B. Mohr, Tübingen, 1954.
- HENTIG, HANS, von — *Der jugendliche Vandalismus*, Diederichs, Köln, 1967.
- HERZENSON, A. A. — *Cercetarea fenomenului criminalității în perioada capitalismului contemporan* (tr. rom.), Jurizdat, Moskva, 1949.
- HEUYER, G. — *La délinquance juvénile*, P.U.F., Paris, 1969.
- HUNTER, I. M. L. — *Memory*, Pelican, London, 1964.
- HUSZÁR, T. — *Fiatalok bűnözők*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1964.
- IACOVIȘAC, CONSTANTIN; GHEORGHE, FL. — *Tipologia justificărilor infracționale la deținuții tineri*. In „Buletin documentar“ — Criminologie —, II, Direcția penitenciarelor, București, 1981.
- IASZINSKY, J. — *La délinquance des mineurs et des jeunes adultes en Pologne de 1951—1962*, Université libre de Bruxelles, 1964.
- ILLI, ȘT.; MINULESCU, MIHAELA — *Considerații preliminare asupra unei structuri psihice eficiente în activitatea criminalistică*. In „Prezent și perspectivă în știința criminalistică“, Serviciul editorial și cinematografic al M.I., București, 1979.
- INBAU, FRED E.; REID, J. E. — *Criminal Interrogation and Confessions*, Williams and Wilkins Company, Baltimore, Md. 1967 (ed. a II-a).
- INGENIEROS, JOSÉ — *Criminologia*, Ed. Hemisferio, Buenos Aires, 1953.
- IONESCU, LUCIAN — *Expertiza criminalistică a scrisului*, Ed. Junimea, Iași, 1973.
- KAISER, G.; KERNER, H.-J.; SCHÖCH, H. — *Strafvollzug*. C. F. Müller, Juristischer Verlag, Heidelberg, 1982.
- KERTESZ, IMRE — *A kihallgatási taktika lélektani alapjai*, Kösgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1965.
- KINSEY, A. C.; POMEROY, W. B.; MARTIN, C. E. — *Sexual behavior in human male*, Saunders, Philadelphia, 1948.
- KINTSCH, W. — *Learning, memory and conceptual processes*, Wiley, N. Y., 1970.
- KLINEBERG, O. — *Psychologie sociale*, P.U.F., Paris, 1963.
- KOVAČ, DAMIAN — *Procese de cunoaștere și certitudine* (tr. rom.), Raport prezentat la Conferința Națională de Psihologie, București, 1968.
- KÖNIG, RENÉ — *Soziologie der Jugendkriminalität*, Westdeutscher Verlag, Köln, 1962.
- KVARACEUS, W. — *La délinquance juvénile, problème du monde moderne*, UNESCO, Paris, 1964.
- KVARACEUS, W. — *Dynamics of Delinquency*, Merill Books, Ohio, 1966.
- LANZETTA, J. T. — *The Control and Measurement of Subjective Uncertainty*, 34 Symposium, Actele Congresului al XVIII-lea de Psihologie, Moscova, 1966.
- LEAUTÉ, JACQUES — *Criminologie et science pénitentiaire*, P.U.F., Paris, 1972.
- LENOIR, I.; LAVOINE, J. R.; OSTAPTZEFF, G. — *A propos de la mort et de quelques meurtriers*. In „Bulletin de Criminologie“, Zürich, 1978, nr. 2.
- LERNELL, LESZEK — *Some Remarks on the Main Problems of Victimology*. In „Sociological Abstracts“, 1973, december, suppl. nr. 38.
- MAILLOUX, NOËL — *Criminalité et violence*, Ann. int. crim., anul 1971.
- LINDNER, HAROLD — *Psychology of Adult Criminal*, Ch. Thomas, Springfield, Ill., 1955.
- LIVREA, GAETANO — *La violenza nelle sue implicazioni penitenziarie*, Ed. Centro Internazionale di Ricerche e Studi Sociologici, Penali e Penitenziari, Messina, 1977.
- LOCARD, ED. — *Traité de criminalistique*, Desvigne, Lyon, 1935.
- LONHARD, KARL — *Personalități accentuate* (tr. rom.), Ed. enciclopedică, București, 1972.
- LOPEZ, EMILIO MIRA Y — *Psychologie juridique*, P.U.F., Paris, 1959.
- LORENZ, K. — *Essais sur le comportement animal et humain*, Seuil, Paris, 1970.
- MAILLOUX, NOËL — *Criminalité et violence*, Ann. int. crim., anul 1971.
- MAMALI, CĂTĂLIN — *Intercunoaștere*, Ed. științifică, București, 1975.
- MANEA, VALERIU; CONSTANTIN, ION — *Influența factorilor subiectivi în concluziile expertizei grafice*. In „Prezent și perspectivă în știința criminalistică“, Serviciul editorial și cinematografic al M.I. București, 1979.
- MARBE, KARL — *Experimentelle psychologische Untersuchungen über das Urteil*, Leipzig, 1901.
- MASLOW, A. H. — *Toward a Psychology of Being*, Van Nostrand, N. Y., 1968.
- MENDELSON, B. — *La victimologie et les besoins de la société actuelle*. In „Sociological abstracts“, A. 1973, decembrie, suppl. nr. 33.
- MERTON, R. K. — *Social Theory and Social Structure*, Free Press, Chicago, 1955.
- MERTON, R. K. and NISBET, A. — *Contemporary Social Problems*, Harcourt Brace, N. Y., 1971.
- MINOVICI, MINA — *Tratat complet de medicină legală*, Ed. Soccec, București, 1930.
- MORGAN, CLIFFORD — *Physiological Psychology*, McGraw-Hill, N. Y., 1965.
- MORGAN, CLIFFORD; KING, R. A. — *Introduction to Psychology*, Fifth edition, Tata McGraw-Hill Publ. Comp. Ltd., New Delhi, 1975.
- MOWRER, O. H. — *Learning Theory and Personality Dynamics*, Ronald Press, N. Y., 1950.
- MUNN, NORMAN L. — *Traité de psychologie* (tr. fr.), Payot, Paris, 1965.
- MUREȘAN, PAVEL — *Învățarea socială*, Ed. Albatros, București, 1980.
- NECȘULEA, DUMITRU — *Curs de pedagogie pentru educatori din sistemul penitenciarelor*. In „Aspecte psihologice, pedagogice și sociologice ale reeducării“, Direcția penitenciarelor, București, 1979.
- NÉRON, GUY — *L'enfant vagabond*, P.U.F., Paris, 1952.
- OJEMAN, RALPH H. — *Behavior problems*. In „Encyclopedia of Educational Research“, Fourth edition (Eber R.L. ed.), Macmillan Comp. London, 1969.
- OPP, KARL-DIETER (sub red.) — *Strafvollzug und Resozialisierung*, Wilhelm Fink Verlag, München, 1979.

- PANDREA, PETRE — *Psihiatria judiciară*, Ed. Cultura românească, București, f. a.
- PAVELCU, VASILE — *Din viața sentimentelor*, Ed. enciclopedică română, București, 1969.
- PAVLOV, I. P. — *Experiența a douăzeci de ani în studiul activității nervoase superioare a animalelor*, Ed. Acad. R.P.R., București, 1953.
- PEKELIS, V. — *Cybernetics A to Z*, Mir Publishers, Moscow, 1974.
- PETERS, J. S. — *Socio-economic egocentrism in delinquents and nondelinquents*. In „Purdue Univ. Stud. Higher Educ.”, nr. 85, 1957.
- PETERS, K. — *Kriminalpädagogik*, Ed. Walter de Gruyter, Berlin, 1960.
- PINATEL, J. — *La société criminogène*, Calman-Lévy, Paris, 1971.
- POENARU, I. — *Modul de operare a infractorilor, mijloc de identificare criminalistică*. In „Prezent și perspectivă în știința criminalistică”, Serviciul editorial și cinematografic al M.I., București, 1979.
- POPA, ȘT. — *Considerații cu privire la tactica prezentării pentru recunoaștere*. In „Prezent și perspectivă în știința criminalistică”, Serviciul editorial și cinematografic al M.I., București, 1979.
- POPESCU, LUCREȚIA — *Continuarea acțiunii de reeducare a deținuților tinere după depășirea vârstei de 21 ani*. In „Buletin documentar” — Criminologie —, II, Direcția penitenciarelor, București, 1981.
- RADNAI, BELA — *Alkalmazott lélektan*, Ed. Gondolat, Budapest, 1962.
- RADU, NICOLAE și colab. — *Teoria grupurilor și cercetarea colectivelor școlare*, Ed. didactică și pedagogică, București, 1974.
- RADU, NICOLAE — *Învățare și gândire*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1969.
- RANSCHBURG, PÁL — *Az értelem*, Pantheon, Budapest, 1923.
- RASCHE, C. E. — *The Female Offender*. In BRODSKI, A.M. (ed.) — *The Female Offender*, Sage, California, 1975, nr. 19.
- RAUCHFLEISCH, UDO — *Dissozial*, Vandenhoeck u. Ruprecht, Göttingen, 1981.
- READING, HUGO F. — *A Dictionary of Social Sciences*, Routledge and Kegan Paul, London, 1978.
- RECKLESS, WALTER C. — *The Crime Problem*, 2-nd ed. Appleton-Century-Crofts, N. Y., 1955.
- REID, JOHN E.; INBAU, FRED E. — *Truth and Deception. The Polygraph (Lie-Detector) Technique*, The Williams and Wilkins Comp., Baltimore, 1966.
- REUCHLIN, M. — *Psychologie*, P.U.F., Paris, 1977.
- RIBOT, THÉODULE — *La logique des sentiments*, F. Alcan, Paris, 1906.
- ROȘCA, AL. — *Delincvențul minor*, Ed. Inst. de psihologie, Cluj, 1931.
- ROȘCA, AL. — *Psihologia martorului*, Ed. Inst. de psihologie, Cluj, 1934.
- ROȘCA, AL. — *Motivul acțiunilor umane*, Ed. Inst. de psihologie, Cluj-Sibiu, 1943.
- ROȘCA, AL. — *Metodologie și tehnici experimentale în psihologie*, Ed. științifică, București, 1971.
- ROSS, STAGNER — *Psychology of Personality*, Third ed. McGraw-Book Comp., N. Y., 1961.
- ROT, NIKOLA — *Psihologia generală (Pokrajinski zavod za izdavanje udzbenika)*, Novi-Sad, 1971.
- RUBINSTEIN, S. L. — *Existență și conștiință* (tr. rom.), Ed. științifică, București, 1960.
- SACALEROS, GH., PRISECARU, V. — *Rolul cunoașterii personalității în reeducarea și resocializarea deținuților tineri*. In „Buletin documentar” — Criminologie —, II, Direcția penitenciarelor, București, 1981.
- SAFONOV, A. B. — *Îndreptarul anchetatorului penal* (tr. rom.), f. e., 1935.
- SAHAROV, A. B. — *Licnosti prestupnîka i prîciny prestupnosti v SSSR*, Jurizdat, M. 1961.
- SANDU, I. — *Considerații cu privire la optimizarea activității criminalistice în viziunea teoriei sistemelor*. In „Prezent și perspectivă în știința criminalistică”, Serviciul editorial și cinematografic al M.I., București, 1979.
- SANDU, I.; BUTOI, TUDOREL — *Observații asupra implicațiilor criminologiei în tactica și metodică criminalistică*, Serviciul editorial și cinematografic al M.I., București, 1979.
- SCARLET, GH. — *Contribuția expertizei criminalistice în activitatea de cercetare penală a miliției*. In „Școala românească de criminalistică”, Serviciul cultural, presă și editorial al M.I., București, 1975.
- SCHAFER, STEPHEN — *Victimology*, Reston Publ. Comp. Reston, Virginia, 1977.
- SELLIN, THORSTEN — *Culture, Conflict and Crime*. Social Research Council, N. Y., 1938.
- SELOSSE, JACQUES — *Contribution de la psychologie à l'étude de la délinquance*. In „Traité de la psychologie appliquée” (red. M. Reuchlin), vol. IX, P.U.F., Paris, 1972.
- SELOSSE, JACQUES — *Délinquance et délinquants; quelques points de repères concernant les recherches actuelles dans le champ de la délinquance juvénile*. In „Annales Internationales de Criminologie”, 1976 (vol. 15, nr. 2).
- SIEGMAN, A. W.; POPE, B. — *The Effect of Interviewer Status on Interviewer Verbal Productivity and Style*, Proceedings of XVI-th International Congress of Applied Psychology, Amsterdam, 1968.
- SILLAMY, NORBERT — *Dictionnaire de la psychologie*, Larousse, Paris, 1965.
- SIRBU, VASILE — *Psihoterapia și ergoterapia în mediul penitenciar*. In „Aspecte psihologice, pedagogice și sociologice ale reeducării”, Direcția penitenciarelor, București, 1979.
- SKINNER, B. F. — „Superstition” in the Pigeon. In „Contemporary Research in Operant Behavior” (A. C. Catania ed.) Scott, Foresman and Comp. Glenview, Ill, 1968.
- SMIRNOV, A. A. (red.) — *Psihologia* (tr. rom.), Ed. didactică și pedagogică, București, 1959.
- STANCU, EMILIAN — *Criminalistica*, vol. I, Ed. Univers, București, 1981.
- ȘTEFĂNESCU, PAUL — *În slujba vieții și a adevărului*, Ed. medicală, București, 1981.
- STERN, WILLIAM — *Psychologie der individuellen Differenzen*, f. e., Leipzig, 1900.
- STERN, WILLIAM — *Aussagestudium*, f. e., Berlin, 1903.
- STILLER, G. — *Kriminalitätsursachen und ihre Ueberwindung*, Staatsverlag, Berlin, 1964.
- STORR, A. — *Human Aggression*, The Penguin Press, London, 1969.
- SUCIU, CAMIL — *Criminalistică*, Ed. didactică și pedagogică, București, 1963.
- SUSINI, JEAN — *Essai sur l'anonymoprapie*. In „Annales int. de criminologie”, 1974 (vol. 13, nr. 1 și 2).
- SUTHERLAND, E. H. and CRESSEY, D. R. — *Principles of Criminology*, 6-th Ed. Lippincott, Philadelphia, 1960.

- TAFT, D. R. — *Criminology*, 3-rd ed. Macmillan, N. Y., 1956.
- TAPPAN, PAUL W. — *Crime, Justice and Correction*, McGraw-Hill Book Comp., N. Y., 1960.
- TARDE, G. — *La criminalité comparée*, F. Alcan, Paris, 1902.
- THORWALD, JURGEN — *Un secol de luptă cu delincvența* (tr. rom.), Ed. Junimea, Iași, 1981.
- TRAININ, A. N. — *Teoria generală a conținutului infracțional* (tr. rom.), Ed. științifică, București, 1959.
- TROUSSOV, A. — *Introduction à la théorie de la preuve judiciaire*, Ed. en langues étrangères, Moscou, 1960.
- WALLON, HENRI — *L'enfant turbulent*, F. Alcan, Paris, 1925.
- WARREN, HOWARD C. — *Dictionary of Psychology*, Houghton Mifflin Comp., N. Y., 1934.
- WATSON, J. B. — *Behavior, an introduction to comparative psychology*, Holt, N. Y., 1914.
- VEILLARD-CYBULSKA, HENRYKA — *Les nouvelles formes de la délinquance juvénile et les nouvelles méthodes de traitement des délinquants mineurs*. In „Nouvelles perspectives en criminologie“ (W. T. Haesler ed.), Verlag der Fachvereine an der Schweizerischen Hochschulen u. Techniken, Zürich, 1975.
- WEST, D. J. — *The Young Offender*, Penguin Books Ltd, London, 1967.
- WEXLIARD, A. — *Le clochard*, Ed. Desclée de Brouwer, Paris, 1957.
- WHEELER, STANTON — *Controlling Delinquents*, John Wiley and Sons, N. Y., 1968.
- WICKS, ROBERT J. — *Applied Psychology for Law Enforcement and Correction Officers*, McGraw-Hill Book Comp., N. Y., 1974.
- WILLIAMS, HALL J. E. — *Criminological Myths and Realities*, In „Int. Annals of Criminology“, Année 1976 (vol. 15, nr. 1).
- YATES, AUDRY J. (ed.) — *Frustration and Conflict* Van Nostrand, N. Y., 1965.
- ZADEH, L. A. — *A System-Theoretic View of Behavior Modification*. In „Beyond the Punitive Society“ (Harvey Wheeler ed.), Wildwood House, London, 1973.
- ZAMFIRESCU, VASILE DEM. — *Etică și etologie*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1982.
- ZAZZO, RENÉ — *Traité de psychologie de l'enfant*, P.U.F., Paris, 1970.

CUPRINS

Prefață	3
Cap. I. — Noțiuni introductive	5
— Ce este psihologia ?	6
— Ființa umană considerată ca sistem	9
— Acțiune, intenție, comportament	11
— Comportamentul deviant	13
— Cauzalitate și probabilitate în activitatea psihică	17
— Psihologia judiciară	18
Cap. II. — Ereditate, învățare și rolul lor în criminogeneză	18
— Caracterul preponderent învățat al devianței	19
— Ereditate și criminogeneză	20
— Învățare și devianță	28
— Rolul pedepsei în formarea de comportamente	29
— Legile învățării și comportamentul deviant	34
— Comportamentul agresiv și violent	35
— Declanșarea agresivității și a violenței ; frustrarea	38
— Componentele învățate ale comportamentului agresiv și violent	40
— Anonimopraxia	41
— Motivele acțiunilor umane	45
— Motivația și conflictele	46
— Rezolvarea conflictelor	47
— Fenomenele afective	48
— Clasificarea fenomenelor afective	51
— Caracteristicile principale ale afectelor	53
— Afectele ca puternice motive de acțiune ; rolul lor în criminogeneză	54
Cap. III. — Personalitatea și criminogeneză	54
— Despre personalitate în general	55
— Componentele personalității	63
— Tipuri de personalitate	70
— Valoarea tipologiilor	70

